Paul Ștefănescu

ASASINATELE POLITICE ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

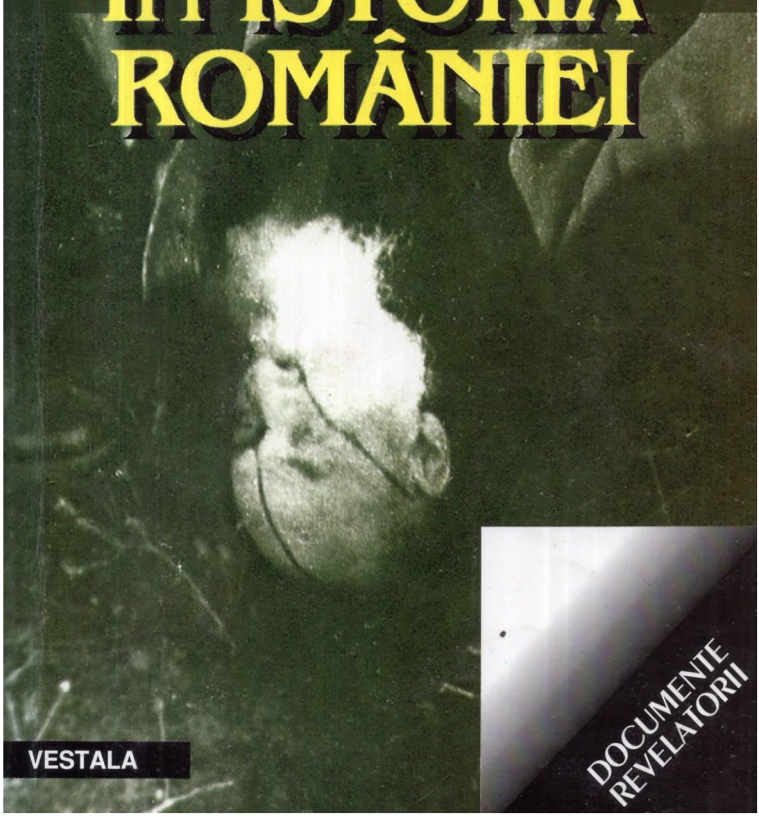

DOCUMENTE REVELATORII

VESTALA

Paul Ștefănescu

Asasinatele politice în istoria României

PAUL ȘTEFĂNESCU

ASASINATELE POLITICE ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

Editura VESTALA
București, 2000

Coperta de DONE STAN

Editura VESTALA
ISBN 973-9418-19-8

© Toate drepturile sunt rezervate Editurii VESTALA

Cuvânt înainte

Deși aureolată de vechi și valoroase tradiții (Dimitrie Cantemir, Nicolae Bălcescu, Alexandru Odobescu, B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan ș. a.), istoria nu s-a bucurat multă vreme – așa cum merita – de o interpretare științifică în noul orizont de gândire din țara noastră.

Adepți ai punctului de vedere conform căruia istoria este, într-o foarte mare măsură, opera personalităților ce conduc masele, am fost impresionați de numărul mare de asasinate violente ce au marcat trecutul poporului român. Aceste omoruri, în momente cruciale, nu au schimbat, oare, soarta a milioane de oameni, determinându-le un alt destin? *Aceasta a fost ideea care ne-a călăuzit la întocmirea lucrării de față.* Propaganda, difamația și manipularea opiniei publice punctează întreaga istorie nu numai a țării noastre, ci și a întregii omeniri. Pe baza lor, au fost create scenarii privind unele evenimente din trecutul țării noastre. De altfel, ne întrebăm, adevărul istoric există oare cu adevărat? Va putea fi cunoscut vreodată în totalitate? Când te apleci asupra trecutului, te bazezi, în general, pe texte scrise, atât dintr-o parte a baricadei, cât și din cealaltă. Trebuie, oare, să acordăm o încredere oarbă acestor scrieri? Este cazul fenomenului legionar despre care, în ultima vreme, s-au scris materiale ce frizează adevărul istoric, pe care mulți l-am trăit și cunoscut nemijlocit. În ceea ce privește epoca noastră, în ciuda unei mediatizări prezente, este foarte dificil să vorbim de o informație completă.

Istoria se numără printre disciplinele care au început să capteze tot mai mult interesul publicului, fapt explicabil, în țara noastră, prin aceea că generațiile actuale – dintre care cea tânără, în primul rând – sunt făuritoare de istorie, sau martore nemijlocite ale desfășurării evenimentelor.

Preocupările de interpretare a istoriei sunt pe deplin explicabile,

dacă avem în vedere succesele repurtate de istoriografia noastră, mai cu seamă după '89, în investigarea, cu tot mai mare obiectivitate și rigurozitate științifică, a unor momente și procese fundamentale din istoria patriei.

Istoria se scrie în diverse moduri și, de ce să n-o recunoaștem, uneori chiar altfel de cum s-a desfășurat în realitate. Tot acest demers este dictat de anumite interese, de multe ori greu de descifrat, așa cum se întâmplă și cu evenimentele în sine.

Din respect față de adevărul istoric, ne-am propus să oferim cititorilor, prin acest volum, un punct de vedere coerent asupra unor asasinate de personalități proeminente, care au jucat un rol important în cultura și destinele țării noastre. Bazați pe o documentare aprofundată, circumscrisă posibilităților actuale, ne-am oprit, de această dată, asupra acestui subiect care, după știința noastră, nu a mai fost abordat.

Istoria are multiple fațete; unele cunoscute, care se învață încă de pe băncile școlii și altele, puțin elucidate, necunoscute, cum ar fi cazul morții lui Ioan Petru Culianu. Această din urmă categorie de fapte a stat la baza selectării evenimentelor care fac subiectul volumului de față.

Scriind această carte, ne-am propus, în principal, două obiective:

— învățarea istoriei cu obiectivitate și lipsă de părtinire, fără rețineri și cenzuri conjuncturale, cum, din păcate, se încearcă în unele scrieri contemporane;

— abordarea unor fapte mai puțin cunoscute și neelucidate.

În relatarea unor evenimente și întâmplări sub o formă narativă și literară, ne-am bazat pe o bogată sursă bibliografică și, după cum era și firesc, am apelat la o serie de pasaje extrase din diverse articole și lucrări, fără intenția de plagiere, ci urmărind numai restabilirea adevărului istoric.

Referitor la mișcarea legionară, dorim să facem mențiunea și să subliniem că aceste rânduri nu urmăresc și nu au drept scop o incitare la răzbunare, sau iscarea unor controverse cu persoane și autori care împărtășesc alte păreri și opinii. Rândurile noastre au singura menire de a evoca o perioadă istorică, ce nu am dori să se mai repete, și de a atenționa pe toți că trebuie învățat din lecțiile istoriei. Cazurile prezentate sunt tratate cât mai explicit, pentru a înțelege resorturile care le-au cauzat. Nu dorim să polemizăm cu nimeni și respectăm opiniile oricărui autor.

Desigur, istoria nu se manifestă ca o știință de factura matematicii, sau astronomiei. Ea nu ne poate oferi rezultatele unor experimente științifice și, cu atât mai mult, nu-și poate repeta propriile experiențe, decât în condiții cu totul excepționale. Lipsindu-i aceste posibilități, istoria nu poate deveni o știință propriu-zisă, precum fizica, sau chimia. După cum, spre exemplu, chimia nu devine știință doar descriind cum se combină corpurile, ci caută să dezvăluie și legitatea lăuntrică a unui asemenea fenomen, tot astfel cercetarea istorică nu poate fi rezumată numai la descrierea unor evenimente. În tendința de a atinge un grad de științificitate cât mai ridicat, pentru a explica nu numai cum, ci și pentru ce un eveniment, sau proces istoric au avut loc într-un mod sau altul, istoria nu se poate lipsi de o călăuză teoretică, de un principiu ordonator care să analizeze și apoi să sintetizeze, într-un mod științific, faptele și evenimentele istorice.

Cu respectul indiscutabil față de munca autorilor citați – pe care îi asigurăm de întreaga noastră gratitudine, recunoscându-le originalitatea și prioritatea – oferim cititorilor o succintă trecere în revistă a principalelor asasinate politice care au marcat istoria țării noastre.

AUTORUL

Otrava – arma asasinilor

O serie de domnitori din istoria Moldovei și a Țării Românești au fost asasinați, apelându-se la cea mai perfidă armă cunoscută: otrava. Recurgerea la otravă s-a făcut ori de câte ori bărbăția armelor nu-și putea spune cuvântul.

Roman II Mușat (1447–1448), alungat din scaun de Petru Aron, care venea sprijinit de armata ungurească, se retrage la Cracovia, unde, datorită uneltirilor adversarilor săi, „își dă duhul de boală", zic unii, iar alții zic că „de otravă", la numai 22 de ani.

Ștefan cel Mare și-a căsătorit fiica, domnița Elena, cu Ioan cel Tânăr, fiul țarului Moscovei, Ivan Vasilievici al III-lea. Din această căsătorie a rezultat un copil, *Dumitru*, care, fiind nepot al țarului, urma să fie și moștenitorul tronului. La bătrânețe, Ivan s-a însurat, a doua oară, cu o grecoaică, Sofia Paleologul, și a avut cu ea un copil, pe nume Vasile. Sofia, pentru a-i asigura tronul fiului ei, a pus la cale omorârea nepotului țarului, Dumitru, punându-i otravă în mâncare.

Ștefan Vodă cel Tânăr – Ștefăniță (1517–1537), fiul lui Bogdan Vodă Orbul și al Stanei (fiu natural), s-a însurat cu Stana, fiica lui Neagoe Vodă Basarab. Datorită unor intrigi de familie, de care domnul Munteniei, Radu de la Afumați, pare să nu fi fost străin, Ștefăniță moare la Hotin, iar gurile rele ziceau că însăși doamna Stana l-ar fi otrăvit. „Zău, de treabă jupâneasa moldovenească, să-și omoare bărbatul" zice cronicarul Constantin Căpitanul.

De altfel, Delavrancea „a apărat-o" destul de bine în *Viforul*; cruzimile lui Ștefăniță, constituind intriga piesei, puteau să scoată din fire chiar și pe oamenii cei mai blânzi. Lui Luca Arbore, care-l crescuse și-l iubea ca pe propriul său fiu, a pus să i se taie capul,

la fel, lui Toader și lui Nichita, copii nevinovați ai lui Arbore, la fel, lui Costea Gane, pârcălabul de Neamț și lui Ivașcu, și lui Sima vistierul, ca și altor boieri.

Doamna Stana, vinovată, sau nu, de otrăvirea lui Ștefăniță, a fost nevoită, în cele din urmă, să părăsească Moldova, retrăgându-se la Sibiu, lângă mama ei.

Pătrașcu cel Bun, domnul Munteniei (1554–1558), se remarcă prin comportarea omenoasă față de boieri, pe care i-a cruțat, fără a-i măcelări pentru necredința lor, așa cum au făcut predecesorii săi. În schimb, l-au ucis boierii pe el. Mai exact spus, în seara zilei de 26 decembrie 1558, moare otrăvit de vornicul Socol, în care el își pusese toată încrederea, dar care, ticălos, de mult pândea momentul de a-l omorî pe binefăcătorul lui, pentru a-i lua locul pe scaunul țării. Vornicul Socol, cu de la sine putere, ajutat de câțiva oameni de încredere, a luat coroana, care nu i se cuvenea, și pe care, de altfel, n-a putut-o păstra nici o lună, căci Mircea Ciobanul a venit din Stambul cu oaste turcească și l-a alungat din scaun.

O dramă care a impresionat deopotrivă pe contemporani și pe cronicari este cea a cumnatului lui Alexandru Movilă (1615–1616), *Wisznowiecki*.

În ziua de 24 decembrie 1615, cumnatul domnitorului, originar din Rutenia Albă, a cerut unui preot să-l împărtășească. Preotul, vândut partizanilor lui Tomșa, pretendentul la domnie al lui Alexandru Movilă, i-a strecurat otravă în anafură și în vinul de împărtășanie. Durerile au început deîndată și, după o noapte de chinuri îngrozitoare, în dimineața Crăciunului, Wisznowiecki și-a dat duhul. Crima fiind descoperită, preotul a fost legat de un scaun de fier, s-a făcut împrejurul lui un foc mare care l-a învăluit, l-a cuprins și l-a ars cu încetul, de i se mai auzeau încă vaietele, după douăsprezece ore. A fost, practic, transformat în scrum.

Ilieș, domnul Moldovei (1666–1668), fiul lui Alexandru Ilieș, nepotul lui Ilieș Vodă Turcitul, strănepot al lui Petru Rareș, deci Mușatin prin origine, crescut la Stambul, nu vorbea românește și trebuia, în țara lui, să se înțeleagă prin tălmaci. Totuși, poporul părea să fi fost mulțumit de el, căci în vremea lui „a fost pace și belșug în țară".

Când, scos din scaunul domnesc de Gheorghe Duca, a pornit

din nou spre Stambulul lui, o mână neprietenă i-a pus otravă în băutură și astfel s-a stins ultimul vlăstar din stirpea lui Ștefan cel Mare. Mâna neprietenă, zicea lumea, era a unui om de-al lui Duca Vodă.

Alexandru Lăpușneanu

Fiul lui Bogdan cel Orb, Petru Stolnicul va lua numele de *Alexandru*, ca domn, și va rămâne în istorie sub numele de *Lăpușneanu* – după locul de origine al mamei sale – domnind, în Moldova, între anii 1564–1569. După cum se știe, domnia lui Alexandru Lăpușneanu a fost tulburată de aventura lui Despot Vodă Eraclide – Grecul din Lamas – care se pretindea descendent al lui Hercule și al despoților sârbi, precum și de domnia, mai scurtă, a lui Tomșa, care va pieri ucis, de călău, la Lemberg.

Existența lui Alexandru Lăpușneanu nu a fost trecută cu vederea de cronicarii și istoricii care s-au ocupat de studiul acelor vremi; ea a fost foarte discutată, atunci, ca și acum. Au fost formulate păreri diferite și chiar contradictorii asupra personalității acestui Voievod (A. D. Xenopol, C. Gane, Nicolae Iorga, C. Giurescu). Despre el și timpul său, se găsesc documente suficiente care să ne permită o analiză mai concretă.

„Pentru marele public – arată regretatul profesor Const. C. Giurescu – chiar și pentru unii istorici, numele lui Alexandru Lăpușneanu evocă încă și astăzi tipul stăpânitorului crud care-și face o plăcere din a tăia capetele boierilor, din a organiza «cumplite masacre boierești». *Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche și Simion Dascălul, pe de o parte, și mai ales, nuvela lui Costache Negruzzi[1], pe de alta, au contribuit să fixeze acest tip de domn sângeros, aproape egalul lui Vlad Țepeș, celălalt nedreptățit al istoriografiei vechi"[2].

Principalele acuze care răzbat din filele istoriei și care i se aduc lui Alexandru Lăpușneanu sunt:

1°. Uciderea vornicului Moțoc, relatată de Costache Negruzzi. Realitatea este cu totul alta: Moțoc a murit la Lvov, în Polonia, ucis de călău.

1. C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*, în vol. *Păcatele tinereților*, Ed. Minerva, București, 1977, p. 88.

2. Cf. *Magazin istoric*, nr. 16/1971, p. 46.

2°. Ascultând de ordinul turcilor, Lăpușneanu ar fi „risipit" cetățile Moldovei, umplându-le cu lemne și apoi dându-le foc.

3°. I s-a imputat că ar fi jurat credință regelui Poloniei, fiind în același timp și supus turcilor, deci o dublă vasalitate, ceea ce însemna, prin urmare, o eliminare a prestigiului domniei moldovene.

Cercetarea documentelor ne demonstrează că, în ceea ce privește tăierea boierilor, în prima sa domnie, Alexandru Lăpușneanu a emis o amnistie generală. În cea de a doua domnie, a avut loc executarea mai multor boieri care îl trădaseră, trecând de partea lui Despot Vodă și determinând înfrângerea de la Verbia.

Cronicarii, Neculce, în *O samă de cuvinte*, și, mai ales, Ureche ne-au lăsat descrieri ample ale vieții acestui domnitor. Fără a intra în detaliile care au condus, în cele din urmă, la sfârșitul acestuia, am vrea să recomandăm cititorilor noștri pasajul morții lui Alexandru Vodă, descris de Ureche, care îl prezintă ca pe un tiran ce a fost otrăvit de Doamna Ruxandra și de boieri. O serie de izvoare au fost folosite, cu deosebit talent, de Costache Negruzzi, care, în nuvela amintită, ne descrie scena otrăvirii lui. Vom recunoaște cu ușurință otrava folosită: acid arsenios (popular, șoricioaică), amestecat cu biclorură de mercur (sublimat corosiv), otravă adusă în țările române de către medicii și negustorii ce veneau de la Veneția și Padova, unde arta otrăvurilor atinsese culmi nebănuite[1].

Redăm, în continuare, scena din textul lui Negruzzi:

„Doamna și mitropolitul ieșiră. La ușă, îi întâmpinară Stroici și Spancioc.

— Doamnă! zise Spancioc, apucând de mână pe Ruxandra, omul acesta trebuie să moară numaidecât. Iată un praf, pune-l în băutura lui...

— Otravă! strigă ea înfiorându-se.

— Otravă, urmă Spancioc. De nu va muri îndată omul acesta, viața Măriei tale și a copilului sunt în primejdie. Destul a trăit și destule rele a făcut. Moară tatăl, ca să scape fiul.

O slugă ieși.

— Ce este? întreabă doamna.

— Bolnavul s-a trezit și cere apă și pre fiul său. Mi-au zis să nu mă duc fără el.

— Oh! Vrea să-l omoare, răcni duioasă mama, strângând cu furie copilul la sân.

— Nu-i vreme de stat pe gânduri, doamnă, adăugă Spancioc.

1. Vezi lucrarea noastră, *Drama otrăvirilor*, Ed. Medicală, București, 1980.

Adă-ţi aminte de doamna lui Ştefăniţă-Vodă şi alege între bărbat şi între fiu.

— Ce zici părinte? zise sărmana femeie, întorcându-se cu ochi lăcrămători spre mitropolit.

— Crud şi cumplit este omul acesta, fiica mea, Domnul Dumnezeu să te povăţuiască. Iar eu mă duc să gătesc tot pentru purcederea noastră cu noul nostru domn; şi pre cel vechi, Dumnezeu să-l ierte şi să te ierte şi pre tine. Zicând aceste, cuviosul Teofan se depărtă.

Ruxandra luă un păhar de argint plin cu apă, pre care-l aducea sluga; şi apoi, maşinaliceşte şi silită mai mult de boieri, lăsă să cadă otrava în el. Boierii o împinseră în camera bolnavului.

— Ce face? întrebă Spancioc pre Stroici, carele crăpase uşa şi se uita.

— Întreabă de fiul său, zice că vrea să-l vadă; cere de băut, doamna tremură, îi dă paharul - nu vrea să-l ia!...

Spancioc sări şi scoase junghiul din cingătoare.

— Ba, îl ia; bea! Să-ţi fie de bine, Măria ta!

Ruxandra ieşi tremurând şi galbănă, rezemându-se de pereţi:

— Voi să daţi seamă înainte lui Dumnezeu, zise suspinând, că m-aţi îndemnat să fac acest păcat.

Mitropolitul veni.

— Să mergem, zise doamnei.

— Dar cine va căuta de nenorocitul acesta?

— Noi, răspunseră boierii.

— Oh, părinte, ce mă îndemnaşi să fac!,zise doamna către mitropolit şi se duse cu el plângând.

Amândoi boierii intrară la bolnav.

Otrava încă nu începuse să-şi facă lucrarea. Lăpuşneanu sta întins cu faţa în sus, liniştit, dar foarte slab. Când intrară boierii, el îi privi îndelung şi, necunoscându-i, îi întrebă cine sunt şi ce voiesc.

— Eu sunt Stroici, răspunse acesta.

— Şi eu Spancioc, adaugă celălalt; şi aceea ce voim este să te vedem pân-a muri, cum ţi-am făgăduit.

— Oh, vrăjmaşii mei! suspină Alexandru.

— Eu sunt Spancioc, urmă acesta, Spancioc pre care ai vrut să-l tai, când ai ucis 47 de boieri şi care a scăpat de ghearele tale; Spancioc, a cărui avere ai jăfuit-o, lăsându-i femeia şi copiii să cerşătorească pe la uşile creştinilor.

— Ah! Ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucându-se cu mâinile de pântece.

— Zii acuma slobozește, căci ai să mori. Otrava lucrează.

— Oh! m-ați otrăvit, nelegiuiților! Doamne, fie-ți milă de sufletul meu! O, ce foc! Unde-i doamna? Unde-i copilul?

— S-au dus și te-au lăsat cu noi.

— S-au dus și m-au lăsat! M-au lăsat cu voi! Oh! omorâți-mă, să scap de durere! Oh! Înjunghe-mă tu, tu ești mai tânăr, fie-ți milă! Scapă-mă de durerile ce mă sfâșie! Înjughe-mă, zise, întorcându-se spre Stroici.

— Nu-mi voi spurca vitejescul junghi în sângele pângărit al unui tiran ca tine.

Durerile creșteau. Otrăvitul se zbuciuma în convulsii.

— Oh! strigă, îmi arde sufletul! oh! dați-mi apă! dați-mi ceva să beau!

— Iată, zise Spancioc, luând paharul de argint de pe masă; au rămas drojdiile otrăvii. Bea și te răcorește.

— Ba! ba nu, nu vreau, zise bolnavul, strângând dinții.

Atunci Stroici îl apucă și-l ținu neclintit; iar Spancioc, scoțând cuțitul din teacă, îi descleștă dinții cu vârful lui și îi turnă pe gât otrava ce mai era pe fundul păharului.

Lăpușneanu, mugind ca un taur ce vede trunchiul și secura ce va să-l lovească, voi a se-nturna cu fața spre perete.

— Ce, vrei să nu ne mai vezi? ziseră boierii. Ba, se cade spre osânda ta să ne privești, învață a muri, tu care știai numai a omorî. Și, apucându-l amândoi, îl țineau nemișcat, uitându-se la el cu o bucurie infernală și mustrându-l.

Nenorocitul domn se zvârcolea în spasmele agoniei; spume făcea la gură; dinții îi scrâșneau și ochii săi sângerați se holbară; o sudoare înghețată, tristă, a morții prevestitoare, ieșea ca niște nasturi pe obrazul lui. După un chin de jumătate de ceas, în sfârșit, își dete duhul în mâinile călăilor săi".

*

Alexandru Șuțu, domn al Moldovei (1801–1802) și al țărilor române (1818–1821). Ca și Mihai Vodă Șuțu în Moldova, Alexandru Șuțu în Muntenia, a încheiat domniile fanariote în țările române, fiind la curent cu uneltirile eteriste, pe care le-a divulgat Porții Otomane. Ca urmare, fanarioții de la Curtea sa au hotărât uciderea domnului și devansarea datei izbucnirii insurecției eteriste. Cu uciderea domnului a fost însărcinat medicul acestuia, doctorul Christoria, eterist convins, care i-a infectat o fistulă, lucru care i-a atras moartea, în primele zile ale lunii ianuarie 1821.

Vlad Ţepeş

Sfârşitul tragic al marelui domn al Ţării Româneşti constituie încă şi astăzi o enigmă: a căzut în luptă, sau a fost asasinat?[1]

Să ne oprim puţin asupra condiţiilor istorice în care a trăit Vlad Ţepeş. El a domnit în Ţara Românească, în trei rânduri: în noiembrie 1448; între 1456–1462 şi, doar două luni, în 1476.

Scăpat din temniţele otomane, unde ajunsese ca ostatic-garant pentru buna purtare a tatălui său, Ţepeş a devenit, pentru scurt timp, domn al Ţării Româneşti. Atestarea acestei scurte domnii din anul 1448 (nici o lună) o găsim în scrisoarea din 31 octombrie 1448, trimisă de domn, braşovenilor, prin Bran.

Despre titulatura sa ne putem da seama dintr-o scrisoare datată „anno domini 1456", luna septembrie, ziua 6, pe care a adresat-o braşovenilor şi a semnat-o „Vlad voievod al Părţilor Transalpine", cu alte cuvinte al întregii Ţări Româneşti şi „stăpân al Amlaşului şi Făgăraşului". Titulatura arată că teritoriul pe care l-a luat în stăpânire, la numai câteva zile după urcarea pe tron, este identic cu cel din hrisovul emis din Bucureşti, în anul de la facerea lumii 6968 (1459), septembrie 20, adică la mijlocul domniei: „Io, Vlad voievod şi domn şi fiul marelui Vlad voievod, stăpânind şi domnind peste toată ţara Ungrovlahiei, Amlaşului şi Făgăraşului Herţeg". Din cele două acte mai sus menţionate, care cuprind titulatura lui Vlad Ţepeş în latină şi slavonă, constatăm că aceasta este aceeaşi cu cea a tatălui său, Vlad Dracul. Tragem concluzia că Vlad Ţepeş, pe care contemporanii începuseră să-l denumească şi Dracula, pentru a-i marca descendenţa, a devenit, o dată cu urcarea pe tron, domnitorul unei ţări tot atât de întinse, ca pe vremea părintelui său. În fapt, ea

1. Parţial, acest capitol a fost reprodus după lucrarea noastră, *Noi enigme ale istoriei*, Ed. Vestala, Bucureşti, 1999, p. 36.

cuprindea întreaga Oltenie, Muntenia și posesiunile din nordul Carpaților, Amlașul și Făgărașul.[1]

Cât privește porecla de „Țepeș", pe care au consemnat-o istoricii până în zilele noastre, ea provenea, în conformitate cu unele surse, de la pedeapsa pe care acesta o aplica atât răufăcătorilor, hoților la drumul mare și mai ales ucigașilor, cât și celor care tulburau ordinea și liniștea țării. Fiu al lui Vlad Dracul, Vlad Țepeș s-a făcut repede remarcat ca un destoinic comandant militar, fiind partizanul unei domnii autoritare și înfrângând tendințele anarhice.

În privința fizicului, se relatează, în baza scrierilor timpului, că Vlad Țepeș era un bărbat vânjos, de statură mijlocie, cu trup impunător, cu un bogat păr castaniu; avea o frunte înaltă, sub care te străfulgerau doi ochi pătrunzători și hotărâți, de culoarea smaraldului.

Învățase cu dascăli eruditi și primele cunoștințe le căpătase de la tatăl său, de la aristocrații de la curțile maghiară și germană, sau de la nobilii occidentali, cum a fost Wallerand de Wausin, precum și de la mari cârmuitori ai timpului, asemeni sultanilor Murad al II-lea, sau Mehmed al II-lea, cu care a venit în contact nemijlocit, grație relațiilor tatălui său.

Primii ani ai vieții și i-a petrecut în casa tatălui său din Sighișoara. Și astăzi se mai poate vedea casa din fața bisericii catolice din centrul vechi al orașului, sus, pe o proeminență învecinată cu vechiul turn medieval cu ceas. Ca și alți fii de domn, Vlad a primit educația conform obiceiurilor timpului. De la vârsta de șapte ani, el a fost încredințat unor dascăli care l-au deprins cu meseria armelor, cum ar fi tragerea cu arcul, mânuirea spadei, aruncarea buzduganului, dar și cu înotul și călăria. Pe atunci, pentru nobili, lupta de pe cal se impunea ca o deprindere obligatorie, organizându-se mai multe turniruri, după moda apuseană. Totodată, pregătirea sa necesita și învățarea unor limbi de mare circulație europeană, cât și a celor folosite în cancelariile occidentale, precum și cunoștințe elementare de istorie și, în special, artă militară, ca și concepții de conducerea statului care, în fond, nu difereau prea mult de cele scrise de Machiavelli, în cartea sa *Principele*.

Iancu de Hunedoara, către sfârșitul vieții sale, l-a ținut pe lângă sine și i-a destăinuit o serie din planurile și intențiile de viitor. Legătura permanentă a lui Vlad Țepeș cu personalități ale timpului,

1. Cf. Radu Ștefan Ciobanu, *Pe urmele lui Vlad Țepeș*, Ed. Sport-Turism, București, 1979.

monarhi și cărturari din sud-estul și centrul Europei, l-a făcut să dobândească o înțelegere, experiență și perspectivă neobișnuite asupra vieții, dovedite în timpul domniei, atât prin judecarea situațiilor, cât și prin acțiuni și decizii. Când și-a concretizat programul de cârmuire politică, el a știut, de asemenea, să ia și să valorifice ce a fost mai bun în tradiția strămoșilor săi. Asemeni tatălui său, de altfel, Vlad Țepeș și-a expus crezul politic într-o scrisoare adresată brașovenilor, la 10 septembrie 1456, în care, printre altele, menționa: „Gândiți-vă și voi că atunci când un om sau domn este tare și puternic în interior, atunci poate face cum vrea; iar când e fără putere, unul mai tare va veni asupra lui și va face cu dânsul ce va vrea".

Aspectele menționate mai sus prezintă un scurt și clar program politic, care demonstrează elocvent că Vlad Țepeș și-a propus, din clipa în care a ocupat tronul voievodal, să devină întâi un domn puternic în propria-i țară și, după aceea, să se răfuiască cu vecinii care îl incomodau. Realizarea acestui obiectiv nu a fost ușoară, căci moștenirea lăsată de Vladislav al II-lea era extrem de grea. Țara Românească avusese mult de suportat datorită numeroaselor schimbări ale orientării politice a instabilului domn, ce se afla într-o permanentă pendulare când între Sublima Poartă, când între Regatul maghiar.

Dobândirea tronului de către Vlad Țepeș a coincis cu o faptă sângeroasă ce se va răsfrânge asupra sa: uciderea lui Vladislav al II-lea de către o mână de boieri trădători, de la Curte. Unii autori, fără a se baza pe fapte concrete, susțin că Vlad Țepeș, deși nu a participat la complot, avea totuși cunoștință despre ce se plănuia și nu a dovedit nici cel mai mic interes pentru a împiedica comiterea crimei. Pentru a-și împăca conștiința, s-a mulțumit doar să-i organizeze o înmormântare creștinească, cu tot ceremonialul cuvenit, la cimitirul din preajma mânăstirii Dealu, de lângă Târgoviște.

La capătul a trei ani de domnie - este vorba de cea de a doua perioadă - Vlad Țepeș își consolidase suficient situația și de aceea a considerat nimerit să declare independența țării. În 1459, el se hotărăște să nu mai plătească haraci, încredințat fiind că se va putea bizui, la nevoie, pe sprijinul celor cu care încheiase un legământ secret, Ștefan cel Mare și Matei Corvin.

Independența asumată nu era însă împărtășită de către toți boierii, o mare parte dintre aceștia fiind partizanii turcilor, fie din

lașitate, sau mai curând din comoditate, în virtutea unei inerții istorice. Mai mult, aceștia din urmă unelteau împreună cu unii târgoveți înlăturarea domnului, reușind chiar, în cele din urmă, să-l ucidă pe fratele acestuia, Mircea, născut în casa părintească de la Sighișoara, 1428–1429.

Pedeapsa ce o va aplica Vlad Țepeș boierilor trădători era imaginată conform unui stil propriu, ce va băga groaza în contemporani și se va reflecta, peste veacuri, în scrierile istorice. De fapt, domnul nu intenționa altceva decât să remedieze starea de lucruri existentă. Prin pedepsele administrate, el se baza, mai cu seamă, pe latura psihologică și spectaculoasă, destinată să trezească groaza în sufletul celor tentați să săvârșească greșeli reprobabile. Bun psiholog, se va dovedi că Vlad Țepeș, în cele din urmă, de fapt și-a atins scopul propus: restabilirea ordinii și liniștii în țară, instaurarea cinstei și stârpirea hoției și a fărădelegilor. În privința mijloacelor alese, acestea au fost mult discutate în anii ce au urmat, de către unii autori care privesc lucrurile cu detașare. Dar trebuie să ținem seama, în aprecierea lor, de perioada la care ne referim și, mai ales, de moravurile, nu mai puțin drastice, care se manifestau în întreaga Europă. Să nu uităm că la Curțile din apusul Europei lucrurile nu erau câtuși de puțin diferite.

Vlad Țepeș își propusese, printre altele, să-și asigure adepți și, mai ales, sprijinitori credincioși și de nădejde printre boierii ce-l înconjurau, pentru a-și putea transpune în fapt politica sa de independență față de Imperiul Otoman.

În iarna anului 1461–1462, Mahomed al II-lea i-a cerut tribut, pe care, de altfel, domnul român nu-l mai plătise de trei ani, și, pe deasupra, circa 500 de copii pentru corpul de ieniceri, așa cum obișnuiau turcii să procedeze în cazul teritoriilor pe care le ocupaseră. În plus, domnul trebuia să se prezinte personal, odată cu tributul, în fața Porții, soarta sa aflată sub semnul incertitudinii fiind la dispoziția Padișahului. Vlad Țepeș a reacționat prompt și s-a grăbit să respingă cererea turcilor și, după unele mărturii, ar fi bătut în cuie turbanele pe capetele trimișilor otomani, care refuzaseră să se prezinte descoperiți în fața sa, lăsându-i doar pe câțiva în viață, ca să povestească sultanului cele întâmplate. Intenționând să evite o acțiune militară și bazându-se pe unii boieri simpatizanți de la Curte, turcii au pus la cale prinderea în cursă a domnului. Planul otomanilor a fost însă dejucat și Hamza Pașa, conducătorul garnizoanei de la Nicopole, împreună cu adjunctul

său, Catavolinos, și întreaga trupă de otomani au fost prinși de oastea română și, din ordinul domnitorului, au fost toți trași în țeapă, de altfel pedeapsa favorită a domnitorului.

În primăvara anului 1462, sultanul Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, în fruntea unei armate de aproximativ 60.000 de oameni, și-a făcut apariția la Dunăre, cu intenția să-l pedepsească pe Vlad Țepeș pentru necutezanța și îndrăzneala de a nu se supune ordinelor sale. Domnitorul român îi opunea aproximativ 30.000 de ostași și, dându-și seama de disproporția imensă dintre cele două armate, atât ca număr, dar și ca dotare, a decis să adopte tactica unui război de hărțuire. Forțând trecerea Dunării pe la Vidin, oastea turcească a început înaintarea prin Țara Românească, îndreptându-se către cetatea de scaun de la Târgoviște, pe ruta Calafat-Craiova-Slatina-Târgoviște. După cum relatam mai sus, strategia lui Vlad Țepeș, în așteptarea ajutoarelor solicitate din Ardeal și Moldova, consta în a pârjoli totul în calea turcilor, lipsindu-i de hrană și nutreț pentru cai, otrăvind fântânile și hărțuindu-i în special noaptea, în mod continuu.

În noaptea de 16 spre 17 iunie, menționează cronicile, a avut loc un atac al oștirii muntene ce urmărea uciderea sultanului. A fost un măcel groaznic, cu care prilej au pierit mulți turci. Sultanul Mahomed și-a abandonat armata care, bântuită de ciumă și decimată din cauza lipsei de hrană și apă și, mai ales, datorită hărțuielilor neașteptate ale ostașilor munteni, a reușit, în cele din urmă, să se retragă peste Dunăre.

Campania s-ar fi terminat, astfel, printr-un eșec, dacă sultanul n-ar fi găsit, în persoana lui Radu cel Frumos, omul care-i trebuia. Porecla „cel Frumos" îi fusese atribuită în haremul împărătesc, datorită obiceiului din lumea arabo-turcă. Acest frate bun al lui Vlad Țepeș, care însoțise în expediție pe sultan, s-a grăbit să făgăduiască supunere și tribut; el a izbutit să atragă de partea lui o seamă de boieri, mai ales după ce pusese mâna pe locul - pare-se Mănăstirea Snagov - unde aceștia își adăpostiseră familiile și averea, bijuteriile și monezile de aur. Mahomed l-a investit deci, ca domn al Munteniei și, ordonând lui Ali beg să-l instaleze în scaun, a trecut îndărăt Dunărea, astfel că, la 11 iulie, se afla din nou acasă la Istanbul. În 1462, otomanii l-au înlocuit pe Vlad Țepeș și l-au înscăunat la Brăila pe Radu cel Frumos, sub protecția unei flote și a unor detașamente de ieniceri, cu intenția vădită de a se folosi de unii boieri trădători, care să-l ucidă pe Vlad Țepeș cu

primul prilej. Văzând că prin luptă nu-l pot învinge pe Vlad, otomanii au ales ca soluție calea trădării, plătindu-i bine pe aceia care s-ar fi pretat la jocul lor. La aceasta s-au adăugat și uneltirile unor sași brașoveni, care au falsificat niște pretinse scrisori, pe care, chipurile, Vlad Țepeș le-ar fi adresat sultanului, implorându-l să-i redea tronul, urmând ca, în schimb, să-l captureze pe Matei Corvin și să-l predea turcilor. În luna octombrie, regele ungar se afla la Brașov și sașii i-au arătat scrisorile falsificate, pretinzând că le-au găsit asupra unor curieri ai lui Vlad Țepeș. Ei i-au prezentat lui Mateiaș trei scrisori, ca din partea voievodului. Una era adresată lui Mahomed al II-lea, prin care el se ruga de iertare și făgăduia să-i înlesnească sultanului cucerirea Transilvaniei, după care, ar putea ușor urma supunerea întregii Ungarii. Dar aceste scrisori nu pot fi decât niște falsuri grosolane; nu exista nici o rațiune ca Țepeș să scrie un asemenea text, după toate cele ce se întâmplaseră; apoi, localitatea de unde se presupune că au fost trimise scrisorile, „Rothel", nu există. Destul însă că Mateiaș le-a dat crezare. La întâlnirea pe care a avut-o cu Vlad Țepeș, profitând de faptul că acesta era însoțit de o mică escortă, Matei Corvin a dat ordin ca acesta să fie arestat. Avangarda armatei ungare, comandată de Jan Jiskra din Brandys, a reușit să-l captureze pe Țepeș în cel mai dificil sector al pasului Bran, la Valea Orăților. El a întrerupt expediția și l-a aruncat pe Vlad în închisoare la Visegrad - o cetate pe Dunăre, mai sus de Buda - unde acesta a stat întemnițat 12 ani; apoi i-a fixat reședința la Pesta, în fața Budei, dându-i acolo o casă. Regele maghiar care, după cum am văzut, legase prietenie în tinerețe, prin jurământ, cu Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, de a se ajuta reciproc la nevoie, s-a făcut că nu sesizează falsul și s-a folosit de aceste documente, într-un mod deplorabil. Avea acum prilejul nesperat de a ieși cu fața curată dintr-o situație dificilă: papa Sixtus îi trimisese lui Vlad Țepeș, prin intermediul lui, circa 93.000 de ducați aur, pentru a-l ajuta pe domnitorul român în lupta împotriva otomanilor. Dar Matei Corvin îi cheltuise și nu putea justifica fapta sa.

Vlad Țepeș a fost eliberat abia în anul 1475, ca urmare a demersurilor repetate ale lui Ștefan cel Mare și i s-a dat posibilitatea să participe, în Serbia, la o campanie împotriva otomanilor. Cu sprijinul lui Ștefan cel Mare, un an mai târziu, în 1476, reușește să ocupe din nou tronul Țării Românești.

În Muntenia, Vlad Țepeș a pătruns prin trecătoarea Bran, în

timpul lunii noiembrie. În cele din urmă, armata condusă de Vlad Țepeș s-a oprit în Valea Prahovei, unde drumul duce spre Câmpia Română. De această dată, scopul urmărit de Țepeș îl constituia mai puțin capitala, Târgoviște, care fusese asediată și cucerită de trupele sale în ziua de 8 noiembrie, cât mai cu seamă orașul București, cetate ridicată pe râul Dâmbovița și consolidată cu fortificații puternice de apărare, în timpul celei de-a doua domnii ale sale, dar devenită de-acum centrul puterii domnului pus în scaun de otomani, Radu cel Frumos. În ziua de 16 noiembrie, s-a dat bătălia din marginea Bucureștiului, la sfârșitul căreia cea mai mare parte a Țării Românești a intrat din nou sub controlul lui Vlad Țepeș.

Pe la mijlocul lunii noiembrie, a avut loc ceremonia de înscăunare, în prezența câtorva boieri credincioși, prilej cu care, mitropolitul Curții de Argeș, conform obiceiului domnilor creștini, l-a înscăunat pe Vlad Țepeș domn al Țării Românești. Era un domnitor neacceptat de ortodocși, temut ca asasin nemilos de către sași și de o bună parte din boierii trădători închinați turcilor, împotriva căruia acționau partizanii reprezentantului partidei Dănești lor, urât deopotrivă atât de turci, cât și de domnul Radu Vodă, care se juraseră să-l ucidă cu primul prilej. De îndată ce armata maghiară ce-l însoțise pentru a-l sprijini pe Vlad Țepeș, ca și oștenii trimiși în ajutor de Ștefan cel Mare, s-au întors acasă, Vlad Țepeș a rămas singur, înconjurat de puțini oșteni, fiind expus astfel unor mari primejdii. Se impunea ca, în cel mai scurt timp, să treacă la consolidarea puterii, și anume, strângerea, în primul rând, a unei armate bine dotate și disciplinate, capabile să facă față unui atac al dușmanilor țării. Conștient de pericolele care-l pândeau atât din interior, cât și din exterior, Vlad nu și-a adus soția și fiul în Țara Românească. Era de acuma înconjurat doar de o mică gardă compusă din aproximativ două sute de oșteni moldoveni, lăsați de Ștefan cel Mare înainte de plecare.

După cum menționează cronicile românești, Vlad Țepeș ar fi purtat ultima lui bătălie, în afara orașului București, undeva în apropierea comunei Voluntari de astăzi, pe șoseaua Ștefănești, în apropierea pădurii, rămășiță a vechilor codri ai Vlăsiei, care odinioară înconjurau Bucureștiul. Locul se află, printr-o stranie coincidență, în apropiere de punctul unde cândva fusese omorât tatăl său, Vlad Dracul, în 1436.

Relatările despre moartea lui Vlad Țepeș diferă în ceea ce privește amănuntele. Astfel, după unele surse, se presupune că Țepeș a fost trădat de boieri și a fost ucis într-o zi rece de iarnă a

anului 1476 (sau 1477), fiind străpuns pe la spate cu sulițele. Este deci vorba de un asasinat premeditat.

Ștefan cel Mare povestea că „îndată (după ce a plecat din Țara Românească, se subînțelege), acel credincios Basarab a revenit și, găsindu-l singur, a poruncit să fie ucis. Și împreună cu el fură omorâți toți oamenii mei, afară de 10". Întrucât cele întâmplate i-au fost relatate lui Ștefan cel Mare de către cei zece curteni - lănceri moldoveni care, după ce au încercat să-l apere pe Vlad Țepeș, și-au salvat cu greu viața, mai mult ca sigur că această precizare pare să fie cea reală.

Într-o altă relatare, se spune că, în bătălia cu turcii, aceștia, la un moment dat, au creat impresia că se retrag. Vlad Țepeș, încrezător în victorie, s-a urcat pe o movilă de pământ ca să-și poată observa mai bine armata, care îi măcelărea pe turci. Pentru moment, se afla complet izolat de ostașii săi și, ca să fie în siguranță, s-a deghizat în otoman. Nedându-și seama de acest subterfugiu și considerându-l drept turc, câțiva dintre oamenii lui s-au năpustit asupră-i și l-au doborât, străpungându-l cu sulițele. Vlad Țepeș s-a apărat, la început, din răsputeri, cu sabia, ucigând cinci dintre atacanți, dar în scurt timp, a căzut răpus de propriii săi oameni. În ceea ce ne privește, ne îndoim de această versiune, căci este greu de imaginat ca oștenii să nu-l fi recunoscut pe domnul lor.

Mihail Bacignoli consemnează date oferite de tradiția orală, privitor la moartea lui Vlad Țepeș. Memoria colectivă a reținut faptul că între Vlad Țepeș și o parte dintre boieri și sfetnici, s-au purtat, la un moment dat, discuții aprinse. Ele vizau relațiile Țării Românești cu Sublima Poartă. Boierii, ostili domnului, i-au cerut acestuia să se închine sultanului și să plătească neîntârziat tribut turcilor. Vlad Țepeș a considerat și de această dată că, atâta timp cât va fi în viață, un asemenea lucru nu se va întâmpla. Atunci boierii au pus la cale uciderea lui prin viclenie.

O altă versiune, destul de asemănătoare cu cea de mai sus, afirmă că domnul s-a confruntat cu un grup de boieri și alți vrăjmași personali și, în ciuda strădaniilor ostașilor moldoveni lăsați să-l păzească pe Vlad, aceștia au reușit, în cele din urmă, să-l asasineze. Așadar, moartea a survenit la vârsta de numai 45 de ani, iar cea de-a treia domnie a sa nu a durat decât doar două luni.

Cuviosul Eufrosin, pe baza unor narațiuni, rezumă în modul următor sfârșitul lui Vlad Țepeș: „...trăia în Țara Românească și au venit asupra țării lui turcii și au început să jefuiască. I-a atacat și

turcii au început să fugă. Oastea lui Vlad Țepeș a început să-i taie fără milă și i-a gonit, iar Țepeș, de bucurie, s-a suit pe un deal să vadă cum taie pe turci. S-a rupt astfel de oastea celor apropiați lui și s-a travestit ca turc. Apropiații lui l-au socotit drept turc. Și l-a lovit unul cu lancea. El, văzând că este omorât de către ai săi, îndată a omorât cu sabia pe cinci dintre ucigașii săi. Pe el însă l-au străpuns cu multe sulițe și astfel a fost omorât".

Potrivit cronicarului austriac Jacob Unrest, Vlad Țepeș a fost omorât de un turc angajat ca slugă a domnului, cumpărat cu bani grei de Sublima Poartă să-l omoare, întrucât adusese pagube mari sultanului. Sluga l-a pândit și, când l-a surprins călărind de unul singur, l-a lovit cu sulița pe la spate. Apoi a alergat la sultan. Cele consemnate de călugărul austriac demonstrează că Vlad Țepeș a fost victima unei trădări și a fost deci asasinat. Compararea izvoarelor pe care le-am prezentat mai sus, dovedește cu prisosință, că undeva, în tabăra lui Vlad Țepeș, au existat permanent câțiva trădători care, în cele din urmă, și-au atins scopul. Ar putea fi cei menționați de Bacignoli, care ar fi fost dornici să se înțeleagă cu turcii.

Povestirile slavone vin în sprijinul celor relatate de Ștefan cel Mare și Mihail Bacignoli. Moartea domnului ar fi survenit în timpul unei lupte. Se știa că otomanii reușiseră să atragă de partea lor o mulțime din marii boieri dregători din Țara Românească. Aceștia au trecut neîntârziat la acțiune, în momentul prielnic, când Laiotă Basarab a revenit cu ajutoare să-și recapete tronul. Neagreând politica dusă de Vlad Țepeș, s-au decis să-l îndepărteze de la domnie. Astfel, se poate explica asasinarea lui, pusă la cale și regizată în timpul unei bătălii, în care otomanii erau pe punctul de a fi biruiți și alungați din țară. Chiar în ipoteza, îmbrățișată de unii autori, conform căreia domnul se travestise în oștean turc, Țepeș nu putea să nu fie recunoscut de ai săi: era doar domnul țării și în jurul său se aflau oameni apropiați lui și colaboratori. Și apoi, din cât se cunoaște, nu era pentru prima oară când proceda în acest fel. Coroborând toate aceste elemente, ajungi la opinia evidentă că cel care l-a asasinat pe Vlad Țepeș a fost, în mod indiscutabil, un om plătit de dușmanii săi să-l ucidă. Putem deci trage concluzia că Vlad Țepeș a murit asasinat.

Mihai Viteazul

În toamna anului 1593, un bărbat înalt și voinic, cu privire hotărâtă, păşea în divanul sultanului. Făgădui că va plăti datoriile domnilor dinaintea sa și obținu domnia în Țara Românească. „Ci a făgăduit acest lucru – spunea Șt. Szamosközy, un cronicar din acea vreme – pentru că el avea atunci alte gânduri în sufletul său. Încă și atunci, când i-au dat căciula cu surguci în divan, a jurat în inima sa că, îndată ce va lua domnia, va scoate sabia împotriva turcilor. Chiar când a ieșit din divan și a încălecat și a fost dus de pași și begi la locuința sa, și atunci a jurat că va fi dușmanul neînduplecat al turcilor...". S-a ținut de cuvânt, iar șapte ani mai târziu, când țările române se supuneau voinței sale, a făgăduit împăratului Rudolf al II-lea „că el va trece Dunărea cu ostașii din cele trei țări: Țara Românească, Moldova și Ardeal și cu lefegii plătiți de împărat și nu se va întoarce până ce nu va bate zidurile Țarigradului". Țelul său, de a crea cea mai puternică forță ofensivă antiotomană pe care o cunoscuseră vreodată țările române, era pe cale de a se înfăptui." (C. Rezachevici)

„Evenimentele militare și politice – arăta Ionel Gal – care s-au petrecut în țările române la sfârșitul secolului al XVI-lea, au fost urmărite și înregistrate cu interes de opinia publică la Londra, Paris, Veneția, Madrid, Viena, Praga, Varșovia, Moscova, Constantinopol etc. Mii de scrisori, rapoarte, relatări și alte surse de informare, păstrate în arhivele de peste hotare și provenind de la personalități dintre cele mai diverse – împărați și regi, principi și arhiduci, preoți și comandanți militari, agenți diplomatici și conducători ai mișcărilor de eliberare din Imperiul Otoman, fie ei admiratori sau adversari ai domnitorului român, care a realizat prima unire politică a Valahiei, Moldovei și Transilvaniei – reflectă numeroasele aspecte ale marilor sale campanii și bătălii, ale legăturilor sale diplomatice, tratatele încheiate de viteazul voievod."[1]

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 8/1975, p. 14.

O descriere a vieții și activității militare a lui Mihai Viteazul depășește cadrul lucrării de față. În cele ce urmează, ne vom opri asupra unei relatări privind acțiunile întreprinse în scurta sa domnie pe care o găsim în memoriul adresat de Mihai Viteazul, la 5 februarie 1601, ducelui de Toscana și căpeteniilor Ligii creștine. Liga creștină a fost alcătuită, în 1571, dintr-o serie de state europene, aflate sub patronajul Papei, suveranul Sfântului Imperiu fiind considerat și comandantul ei de drept. În acest document, Mihai Viteazul și-a relatat faptele de la dobândirea domniei până la realizarea Unirii și apoi destrămarea ei, la care au contribuit și trădarea, și adversitatea celor care trebuiau, de fapt, s-o sprijine. Documentul este, după cum l-a definit Nicolae Iorga, o adevărată istorie a lui Mihai Viteazul, scrisă de el însuși. Din memoriul care a ajuns la marele duce al Toscanei, la 5 februarie 1601, desprindem un fragment privitor la activitatea domnitorului român. „Acum oricine va putea cunoaște câtă pagubă am făcut dușmanului și câtă slujbă creștinătății, biruind atâtea țări, de la hotarele Ardealului - până unde se varsă Dunărea în Marea cea Mare, ostenindu-mă, zi și noapte, fără să fi avut pace, sau odihnă, nici iarna, nici vara [...]. Oricine poate vedea că n-am cruțat nici cheltuieli, nici osteneală, nici sânge, nici propria-mi viață, ci am purtat războiul foarte mult timp, cu sabia în mână, însumi, fără ca să am nici fortărețe, nici castele, nici orașe, nici cel puțin o casă de piatră, unde să mă retrag, ci abia una singură pentru locuință. Și fiind eu din acele țări îndepărtate și necunoscute, nu am pregetat să mă alătur, cu puterile mele și cheltuieli enorme, la creștinătate și nu am fost cunoscut de nimeni și nici nu le-am făcut îndemnat de cineva."

„Personalitatea covârșitoare a lui Mihai a fost aceea care, zguduind mentalitatea feudală a contemporanilor săi și anticipând mersul legic spre unire, a arătat românilor, despărțiți prin granițe nefirești în trei state diferite, că se poate și altfel, că, descins din daco-romanii de odinioară, poporul român trăiește pe aceleași pământuri și păstrează aceeași unică limbă, credință religioasă, obiceiuri, viață economică și spirituală. Gândul înalt al Viteazului, de a-i reuni pe toți românii în jurul său, a biruit o clipă, înspăimântând și derutând cancelariile regești și împărătești. Mai ales, în stăpânirea Transilvaniei era interesat atât Imperiul Habsburgic, cât și cel Otoman; în timp ce Mihai o dorea, alături de celelalte teritorii românești, pentru sine, comandantul imperial Gheorghe Basta se visa el conducător al Țării Românești din

mijlocul Carpaților. Pe fondul acestor rivalități s-au desfășurat evenimentele care au dus la asasinarea lui Mihai – duminică 19 august (stil nou) 1601, pe Câmpia Turzii – și pe care, în dorința unei recunoașteri istorice, ne-am propus s-o redăm în lucrarea de față"[1].

După vizita la Praga, unde se afla Curtea împăratului Rudolf al II-lea, în ziua de 4 aprilie 1601, și după mai multe întrevederi cu împăratul Rudolf al II-lea, Mihai părăsește Praga, trece prin Viena și ia drumul spre țară, parcurgând același itinerar ca cel din toamna precedentă. Împăratul îi încredințase 100.000 de taleri cu care spera să plătească simbria a 6.000 de pedestrași și 4.000 de călăreți pentru a se război cu otomanii și, spre sfârșitul lunii, pornește mai departe spre Cașovia. Aici îl întâmpină unul dintre trimișii fiului său, venit pe furiș de la Făgăraș, cu vești proaspete din țară.

La 20 mai 1601, Ferrante Gonzaga, comandantul militar al Ungariei Superioare și Gheorghe Basta, general al trupelor imperiale din Transilvania, așteptau la intrarea reședinței din Cașovia (azi Košice, în Slovacia) a celui dintâi, sosirea lui Mihai Viteazul. Domnul român și Basta nu se mai văzuseră de pe câmpul de luptă de la Mirăslău (18 septembrie 1600), când ofițerul imperial, trădându-și aliatul, trecuse de partea nobilimii maghiare răzvrătite. Acum venea la întâlnirea cu Mihai „pentru a mă supune dorinței Maiestății Sale [Rudolf al II-lea – *n. n.*] și ordinului", pe care-l primise din partea arhiducelui Matias, fratele împăratului. Până în ajun, insistase la Viena și Praga ca Mihai să fie oprit de a merge în Transilvania.

Împăratul Rudolf și arhiducele Matias erau de părere ca Mihai și Basta să se împace, căci numai împreună, după părerea lor, îl vor putea învinge pe Sigismund Bathory, de partea căruia trecuse întreaga nobilime transilvăneană, sprijinită de turci. Însuși Basta, mai târziu a recunoscut deschis că, fără sprijinul lui Mihai, n-ar fi izbutit să-l biruie pe Sigismund.

Întâlnirea memorabilă dintre Mihai și Basta va avea loc la 20 mai 1601, la palatul lui Gonzaga de la Cașovia. „Vă puteți închipui cum a avut loc împăcarea între cei doi", scria un martor ocular ducelui de Mantua, la 28 mai. La vederea lui Basta, Mihai s-a schimbat la față și nu a putut răspunde cuvintelor de introducere ale generalului Gonzaga. Basta i-a vorbit „foarte onorat și dulce".

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 8/1976, p. 18.

După câtva timp, Basta se va lăuda într-un cerc de cunoscuți că s-a folosit de toată „dibăcia care i-a stat în putință", pentru a-l convinge pe voievod. În ceea ce-l privește pe Mihai, acesta i-a răspuns deschis, declarându-i că este gata să colaboreze din nou cu el, „din toată inima". O descriere asemănătoare a întâlnirii celor doi se datorează și italianului G. Beduccio care, în plus, menționează că Mihai s-ar fi scuzat pentru atitudinea sa manifestată la începutul întrevederii, întrucât „prima mișcare n-a fost în puterea lui". Dacă stăm să ne gândim, faptul corespunde întru totul firii tumultuoase și dârze a voievodului român.

Cu prilejul mai multor întrevederi, Mihai, Basta și Gonzaga stabilesc, până în cele mai mici amănunte, planul de luptă. Mihai, împreună cu însoțitorii săi, a plecat spre Debrețin, iar Basta s-a îndreptat spre Satu Mare, cu scopul de a-și aduna trupele. În întâmpinarea lui Mihai au venit aga Leca și comisul Leca, oamenii de încredere, pe care îi lăsase toamna trecută în Transilvania. Banul Mihalcea, în fruntea a 800 de oșteni, i se alătură lui Mihai, la începutul lunii iulie. Văzând pregătirile de amploare pe care le fac muntenii, în frunte cu Mihai, turcii din pașalâcul Budei intră în panică. Mihai, cu oastea sa, își continuă ferm și neabătut calea directă spre Transilvania. La 10 iulie, poposește la Tokay în Ungaria, de unde trimite un sol pentru a-i atrage de partea sa pe moldovenii trimiși de Ieremia Movilă, în sprijinul lui Sigismund Bathory. La începutul lunii următoare, armata sa și cea condusă de Basta se unesc la Moitin, lângă Satu Mare. Sigismund este înfrânt la Gorăslău. De acuma, drumul spre centrul Transilvaniei și, mai departe, spre Țara Românească, de unde Simion Movilă fusese alungat de pe tron de boieri și dregători, era liber în fața lui Mihai.

Oștile împărătești, comandate de Mihai și de Basta, au capturat 54 de tunuri și 130 de steaguri. Curând după biruința de la Gorăslău, au izbucnit neînțelegerile între cei doi comandanți. Motivul, sau pretextul de ceartă l-a constituit desemnarea aceluia care urma să trimită prada de război la Curtea din Viena: Mihai, sau Basta?

George Basta căuta felurite pricini ca să-l răpună pe Mihai. Învinuindu-l că ar fi rostit cuvinte grele împotriva împăratului, l-a chemat să se justifice; Mihai, nedând curs invitației, Basta a trimis spre cortul lui trupe formate din mercenari valoni și germani, bine înarmați, sub comanda căpitanului Jacob Beauri.

Mihai a zăbovit la Gorăslău doar o zi - 4 august 1601 - în care a anunțat victoria împăratului și arhiducelui Matias, și a trimis

la Praga, o parte din steagurile dobândite de oștenii săi. În aceeași zi, au apărut primele manifestări concrete ale conflictului cu Basta, cauzate, după cum am menționat, de împărțirea artileriei și a steagurilor capturate. Neînțelegerile cu acesta l-au îndemnat pe Mihai să se despartă de el, înaintând circa 10 km spre sud-est, până la marginea de nord a orașului Zalău.

Mihai și-a continuat drumul către Cluj unde, îndată după sosire, și-a înălțat stindardul în fața Turnului Croitorilor, spre cartierul românesc, pe locul unde cândva a fost tras în țeapă căpitanul său de haiduci, Baba Novac, „în cinstea marelui și viteazului său slujitor"[1].

În seara zilei de 15 august, s-a hotărât plecarea spre Turda, etapă intermediară în drumul spre Alba Iulia. La Cluj, „Basta a stat pentru a rezolva treburile cu această cetate, timp de opt zile [9-16 august], hotărând să plece spre Turda și să ajungă în două etape de mers [a câte două zile]. Ceea ce înțelegând românul [Mihai], a trimis artileria sa înainte, în seara [de 15 august], și a făcut să înainteze în timpul nopții o bună parte din oamenii săi, pentru a putea, în altă zi, să avanseze și să ajungă, într-o singură etapă, la Turda, [pe 16 august], pentru a facilita planurile sale. Dar, contrar hotărârii deja luate, Basta a înaintat și el acolo într-o singură etapă". Pe 16 august Basta a trimis două scrisori. Prin cea dintâi, îl anunța pe superiorul său, Gonzaga, că după luarea Clujului, a căzut la „gânduri grele", descoperind la voievodul român „cugetări destul de noi, împotriva serviciului Majestății Sale [Rudolf al II-lea] și a Alteței Sale Serenissime, [arhiducele] Matias". „Gândurile grele" care, în dimineața de 16 august 1601, îl frământau pe Basta, sunt cele care-l vor duce, trei zile mai târziu, la asasinarea domnului român. Basta nu primise nici un fel de instrucțiuni de la superiorii săi. Generalul Gonzaga, prieten cu Mihai, nu i se adresase. Arhiducele Matias i-a scris, la 13 august, îndemnându-l să-l ajute pe Mihai la redobândirea Țării Românești. Rudolf al II-lea le-a trimis, lui Basta și Mihai, felicitări pentru victoria de la Gorăslău, cerând primului să-l ducă pe voievod în Țara Românească, iar lui Mihai să nu intre în Moldova ci, împreună cu Basta, să meargă spre Țara Românească.

În toate lucrările de specialitate, lupta de la Gorăslău este datată 3 august stil vechi, sau 13 august stil nou (între cele două stiluri

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 5, 7/1975.

există un decalaj de zece zile), ceea ce ar însemna că, până la asasinatul din 9/19 august ar fi trecut doar șase zile, dintre care, știm sigur, cinci au fost petrecute în tabăra de la Cluj. Distanța dintre Gorăslău și Turda fiind de 130 km, e greu de crezut că ea a putut fi străbătută într-o singură zi. Eroarea constă, în acest caz, în transpunerea greșită a datelor din cele două calendare.

Cu privire la data bătăliei de la Gorăslău, există două surse externe contemporane. Prima este o știre din Bologna, care indică 3 august 1601. A doua este raportul unui anonim german, care dă informații precise privind data bătăliei, atât după calendarul nou, gregorian - 3 august 1601, cât și după vechiul calendar, iulian - 24 iulie 1601. Așadar, lupta de la Gorăslău nu s-a dat la 3/13 august, ci la 24 iulie / 3 august. Prin urmare, între bătălie și asasinatul de la Turda, intervalul de timp e de 16 zile - ultimele zile ale lui Mihai Viteazul.

Cronologia lor (în stil nou) se prezintă în felul următor:

4 august — Mihai Vodă se află încă în tabăra de la Gorăslău, de unde scrie împăratului.

5–8 august — Mihai se află la Zalău, singur, în fruntea oștirii sale; din tabăra ridicată „lângă Zalău", trimite scrisori regelui Spaniei și papei de la Roma, prin reprezentanții lor din Praga. Aceste patru zile petrecute la Zalău au însemnat și un scurt răgaz pentru refacerea oștirii; o legendă locală spune că voievodul cutreiera satele pentru a strânge „oaste de țară".

9–10 august — marșul de la Zalău la Cluj, prin Poarta Meseșană;

11–15 august — tabăra la Cluj;

16 august — tabăra de pe Câmpia Turzii;

19 august — în zorii zilei, asasinarea.

Conjurația

În zorii zilei de 16 august 1601, Mihai își înălțase tabăra pe Câmpia Turzii. Căpitanul Gheorghe Rat, cu trupe de haiduci (lefegii) și moldoveanul Vasile Mârza (mare spătar al lui Radu Șerban) cu mazilii (boieri fără dregătorii), au fost îndrumați pe la Aiud către Alba Iulia, pentru a pregăti reședința princiară a lui Mihai, iar apoi a merge la Făgăraș, spre a elibera familia prizonieră

a domnului. Între timp, sosise și Basta care și-a așezat tabăra în apropiere de cea a lui Mihai. Sub pretextul că, pe unde trec trupele lui Mihai, au loc tulburări, Basta a cerut domnului să părăsească Transilvania, fapt care a generat un conflict între cei doi, Mihai spunând: „Dar eu am încheiat anume un tratat cu împăratul, asupra acestei țări, căci tot eu am stăpânit-o mai înainte de aceasta și apoi însuși împăratul mi-a dat mie de mai înainte acest Ardeal prin Bartolomeu Pezzen și Mihail Szèkely; vreau să mă țin și acum de acest tratat". Basta ar fi afirmat că, în discuția cu Mihai din ziua de sâmbătă 18 august, acesta îi declarase: „Majestatea Sa nu are deloc nevoie de această provincie, având multe altele". Mihai a mai precizat că urma să plece în ziua următoare la Făgăraș prin Alba Iulia, pentru a-și elibera familia, și i-a cerut lui Basta 300 de ostași valoni, „căci toată oastea lui Mihai era împrăștiată prin țară". Basta se temea că, la Alba Iulia, Mihai va fi proclamat principe, sau guvernator al Transilvaniei și a convocat Consiliul de Război, hotărând arestarea domnului, „în numele Maiestății Sale" și trimiterea lui, sub pază, la Satu Mare. Dacă întâmpina o împotrivire din partea lui Mihai, acesta urma să fie ucis. Era normal ca Mihai să se fi împotrivit la un asemenea act din partea lui Basta, deci asasinatul urma să aibă loc a doua zi. Totul era regizat până în cele mai mici amănunte. Arestarea lui Mihai urma să fie înfăptuită în cortul lui Basta, cu ocazia vizitei de rămas bun din dimineața zilei de duminică, 19 august. Lucrurile erau prevăzute să decurgă astfel: la intrarea lui Mihai în cort, Basta trebuia să iasă, pentru a nu fi de față la arestarea și asasinarea domnului român. Mihai nu intenționa să-l viziteze pe Basta. Acesta a schimbat planul și a hotărât să-l trimită pe colonelul I. Pezzen, fratele diplomatului Bartolomeu Pezzen, pentru a-l invita la Consiliul de Război, unde se intenționa să fie executat. Planul nu a fost pus în aplicare, căci Mihai începuse să-și ridice tabăra în vederea plecării. Basta a hotărât să se folosească de faptul că Mihai aștepta trupa de valoni pe care i-o solicitase, pentru ca, prin mijlocirea ei, să-l ucidă chiar în cortul său. În ajun, Basta chemase la sine pe comandanții valonilor pedeștri: locotenent-colonelul Silferstein, căpitanii Iacob de Beauri, Verlin de Liège, Mortagne, Rosini și pe germanul Scharfeneck, cu care a pus la punct varianta uciderii lui Mihai în tabăra voievodului, sub motivul mincinos că „și-a pus în gând să ne piardă". Semnalul de plecare al trupelor urma să fie dat prin ridicarea steagului lui Basta, iar cortul lui Mihai urma să fie

înconjurat dinspre stânga, de archebuzierii valoni pedeștri, iar prin dreapta, de călărețiі nemți, din regimentul lui Pezzen. Scharfeneck și Beauri vor înainta de-a dreptul din față și vor pătrunde în cortul lui Mihai.

În dimineața zilei de duminică, 19 august 1601, planul a fost pus în aplicare întocmai, la operațiune luând parte circa 300 de ostași valoni (sau chiar 500, după unele surse). Ostașii lui Mihai crezuseră că oamenii lui Basta au venit să-l escorteze pe domn – cum de fapt acesta îi și ceruse lui Basta – spre Alba Iulia și, ca atare, s-au retras, permițându-le înaintarea către cortul domnului. Era ora 7 dimineața, când Beauri a intrat în cort, a pus mâna pe Mihai, zicând: „Ești prins!". Voievodul și-a dat seama de cursa în care căzuse și i-a răspuns: „Ba!", și a întins mâna stângă – căci era stângaci – spre sabia atârnată de stâlpul din mijlocul cortului. Un foc de archebuză i-a zdrobit mâna, în vreme ce Beauri i-a înfipt halebarda în piept. Un pedestraș neamț, expert în decapitări, i-a retezat imediat capul.

Iată cum descrie Huronimus Ortelius cronologia asasinatului mișelesc pus la cale de generalul Basta: „Și căzu trupul lui cel frumos ca un copaci [...]. Și rămaseră creștinii și, mai vârtos, Țara Românească, săraci de dânsul". Cuvinte născute din durerea unui mare admirator al lui Mihai Viteazul, vistierul Stavrinos, și consemnate în cronica țării de anonimul autor muntean al *Istoriei lui Mihai Vodă*, ele mărturisesc simplu și emoționant, cum subliniază C. Rezachevici, simțămintele celor care l-au cunoscut și au luptat alături de „neînfricatul erou al creștinătății"[1]. În afara cortului, se aflau aproximativ 17 slujitori ai domnului care, dându-și seama de ce se petrece, au sărit să-și apere stăpânul. S-a încins o luptă aprigă, în care au pierit peste 30 de oameni ai lui Mihai. Calul voievodului, care aștepta gata înșeuat la intrarea în cort, a fost împușcat și trupul lui Mihai a fost așezat pe cadavrul calului și lăsat astfel în tot timpul zilei, până la căderea serii. Niște ostași din vechii slujitori ai lui Mihai l-au îngropat noaptea, pe ascuns, și mulți l-au plâns cu prisosință (Gh. Palamede). Turturea paharnicul, împlinind un jurământ făcut lui Mihai, „a furat capul lui și l-a adus aici în țară de l-a slujit și l-a îngropat cu multă cinste, ca pe un domn", la mânăstirea Dealu. Pe lespedea pusă apoi pe micul mormânt, de Radu Buzescu și soția sa, fiica banului Mihalcea, stă scris: „Cinstitul trup zace în câmpii Turdei".

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 6/1969, p. 55.

Cu excepția lui Ludovic Rákóczi, nimeni nu a scăpat din cortul domnesc. Toți consilierii lui Mihai au fost făcuți prizonieri și, după aceea tăiați[1].

Aceasta este relatarea asasinării vrednicului domn Mihai Viteazul.

Amănuntele odiosului asasinat ce a avut loc pe Câmpia Turzii au făcut obiectul a numeroase relatări, în zilele următoare, în marile capitale europene. Autorul crimei era de acum cunoscut, în persoana generalului imperial Gheorghe Basta, după cum de fapt acesta singur o va recunoaște, în mod direct, printr-o scrisoare adresată arhiducelui Matiaș, viitorul împărat, la 23 august 1601, din tabăra de la Turda: „Mihai a fost ucis conform cu porunca dată de mine celor «însărcinați cu executarea»". Pentru a-și pune în aplicare planul mișelesc, Basta a trimis spre tabăra lui Mihai un număr mare de trupe. Ștefan Szamosközy și S. Beduccino, contemporani ai evenimentelor ce au avut loc pe Câmpia Turzii, ne dau amănunte, pe larg, despre sfatul ținut de generalul Basta cu căpeteniile sale, în noaptea de sâmbătă 18 august și despre planul desfășurării trupelor, stabilit a se derula în ziua următoare.

Într-o scrisoare din 28 august, Ieremia Movilă menționează că s-ar fi ajuns chiar la o luptă înverșunată între cele două tabere. În tabăra de la Câmpia Turzii, generalul Basta a rămas până la 25 august 1601[2], păstrând o tăcere suspectă asupra evenimentelor petrecute. După săvârșirea mârșavei fapte, asasinii au jefuit cortul lui Mihai, în căutarea de corespondență trădătoare a voievodului cu turcii, sau cu Sigismund, așa cum va pretinde, mai târziu, pentru a-și motiva fapta mișelească, Basta. Documentele găsite se refereau doar la tratativele cu reprezentanții împăratului Rudolf al II-lea. Basta, neputându-se folosi de ele, nu le-a trimis împăratului, ci le-a ascuns un timp la Satu Mare, împreună cu obiectele personale ale victimei.

Patru zile după asasinat, la 23 august 1601, generalul Basta, în scrisoarea de care am amintit, trimisă arhiducelui Matias, la Viena, își justifica fapta odioasă sub diverse motive.

„Restul calomniilor – arată Constantin Rezachevici – și falsele interpretări ale acțiunilor voievodului fuseseră expuse și înaintea Consiliului de Război din tabăra sa, chiar în ziua asasinatului, unde

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 8/1976, p. 18.
2. *Idem.*

au fost ascultate și de un milanez, pe nume Morando Fossato. Ca atare, afirma cu nerușinare Basta, tocmai când Mihai era pe punctul de a pleca spre Alba Iulia, unde Palatul princiar fusese pregătit pentru el, am fost forțat să încerc a mă asigura asupra persoanei sale; dar el, vrând să se apere, a fost ucis, conform cu porunca dată de mine, celor însărcinați cu executarea". Realitatea a fost cu totul alta: asasinatul fusese hotărât din interese străine, urmărindu-se contracararea intențiilor de unire ale românilor, Basta dorind să devină guvernatorul recunoscut al Transilvaniei. Numirea sa fusese anunțată la Praga, încă de la 27 august, deci cu mult înainte de a parveni aici vestea asasinatului lui Mihai. Răspunsul din 1 septembrie 1601, din partea arhiducelui Matias, care pretindea că aflase despre moartea lui Mihai abia la 29 august, constituie o minciună grosolană: „Deoarece am dăruit voievodului, cu ocazia vizitei sale aici [la 12 aprilie 1601] un cal de călărie deosebit de valoros, ordon să mi-l trimiteți înapoi cât mai repede, dacă mai există". Din scrisoare, nu rezultă nici o urmă de regret, sau cuvânt de condamnare la adresa ucigașilor, nici atunci și nici la 7 septembrie, când s-a adresat încă o dată generalului Basta, după primirea scrisorii „justificative" a faptei sale, anume suprimarea domnului valah.

Dinu C. Giurescu menționează: „Dacă înfrângerea de la Gorăslău și invazia trupelor marelui cancelar polon Jan Zamoyski în Moldova și apoi în Țara Românească (toamna lui 1600) l-au obligat pe Mihai să părăsească totul, victoria de la Gorăslău (3 august 1601) a domnului român și răscoala boierilor munteni conduși de frații Buzești, împotriva lui Simion Movilă, redeschideau aceluiași Mihai Viteazul perspectiva continuării operei sale, a consolidării unității politice, realizate în anul precedent. Iar ceea ce știm din gândurile și faptele domnului, între 4 și 18 august 1601, arată că el înțelegea efectiv să reia cârmuirea Transilvaniei și a Țării Românești împreună."

În acest moment, asasinatul a apărut adversarilor lui Mihai ca „modalitatea" cea mai directă de a-l înlătura. Ordinul a fost dat – după cum se știe – de generalul imperial Gheorghe Basta: el era, de altfel, și beneficiarul imediat al faptei, fiindcă urma să conducă Transilvania în numele împăratului Rudolf al II-lea. Asasinii direcți au fost ofițerii Jacques Beauri și Mortagne, care comandau un detașament de 300 de mercenari. În zorii zilei de 19 august 1601, intrând în cortul voievodului, Beauri i-a spus: „Ești prins!". Mihai

a rosit un singur cuvânt – „Ba!" – și a dat să pună mâna pe sabie. În același moment, un valon l-a împușcat, un al doilea i-a străpuns pieptul, alții l-au lovit cu halebardele. Asasinii i-au tăiat capul, i-au batjocorit trupul și l-au aruncat în tabără.

Basta a ordonat asasinatul pentru că a fost sigur că nu va fi dezavuat de autoritățile imperiale, de Rudolf al II-lea. „Ne întrebăm, afirmă Dinu C. Giurescu[1], deși este greu de crezut că dovezile scrise cu răspunsul la această întrebare se vor mai găsi vreodată: când a înțeles generalul Basta că beneficiază de acordul tacit al superiorilor săi? Nu este exclus ca unele sugestii să-i fi parvenit chiar în săptămânile premergătoare luptei de la Gorăslău, atunci când era aliat al domnului român". Stăruie totuși și întrebarea: Cum de nu și-a luat Mihai – ca militar și om politic de o excepțională calitate – măsuri elementare de pază, de securitate a propriei persoane? Se afla doar în Câmpia Turzii cu trupele sale, lefegii, e drept, dar din care își putea constitui o gardă sigură. Detaliile nu vor mai putea fi, probabil, reconstituite. Dar există o explicație. Mihai nu și-a putut închipui o clipă că va fi arestat și asasinat de generalul comandant al armatelor imperiale, de reprezentantul oficial al guvernului, cu care avea un tratat formal de alianță, alături de care luptase atâta timp. „Va fi gândit voievodul-erou – se întreabă Dinu C. Giurescu – că între aliații ce urmăresc o cauză majoră trebuie să precumpănească totuși – chiar și când se ivesc divergențe și rivalități – un fond intangibil de lealitate? Și a plătit cu viața pentru această încredere a sa".

Explicația gestului lui Basta trebuie s-o găsim în întâmplările petrecute la Cluj, pe la mijlocul lunii august. Iată care au fost acestea. Lângă Turnul Croitorilor, acolo unde fusese sacrificat viteazul căpitan Baba Novac, Mihai oficiază, cu un sobor de preoți, o mare slujbă în cinstirea sa, ridică steagul cel mare și transmite împăratului mesajul că el are trebuință de Transilvania și de aceea nu se gândește să i-o cedeze. Motive suficiente pentru împărat ca să apeleze la Basta pentru a-l da pieirii pe Mihai, prin mișelie. Fapt deosebit de semnificativ: la aflarea veștii uciderii lui Mihai, împăratul n-a fost câtuși de puțin tulburat, „deși – menționa nunțiul papal Spinelli, la 4 septembrie 1601 – am înțeles, din altă parte, mai tainică și sigură, că faptul nu numai că nu a displăcut Majestății Sale, dar poate că execuția n-a avut loc fără ordinul secret al Majestății Sale".

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 5/1975, p. 6.

Împăratul nu a luat nici o măsură de pedepsire a lui Basta, care l-a înştiinţat, printr-un trimis personal, pe la mijlocul lunii noiembrie, de cele întâmplate. După citirea scrisorii lui Basta, Rudolf a chemat pe diplomatul Carlo Magno, prieten devotat al lui Mihai Viteazul, pe care l-a însărcinat să meargă în tabăra lui Basta pentru a ridica „o mare cantitate de lucruri curioase" şi hainele lui Sigismund Bathory, pierdute de acesta în bătălia de la Gorăslău. Magno a adunat lucrurile ce aparţinuseră lui Mihai şi care se răspândiseră între timp la Satu Mare, Caşovia şi tabăra lui Basta, şi le-a predat lui Rudolf.

Habsburgii nu numai că nu au condamnat fapta lui Basta dar, în luna noiembrie, împăratul şi miniştrii săi s-au declarat „complet satisfăcuţi" de înlăturarea lui Mihai. Rezultă clar şi fără nici un dubiu că împăratul Rudolf al II-lea a fost implicat direct în asasinarea lui Mihai Viteazul, fiind autorul moral, iar generalul Gheorghe Basta, executorul docil.

O scrisoare trimisă de Ieremia Movilă, la 1 septembrie 1601, lui Leon Sapieha, cancelar lituanian, menţionează: „Vă mai înştiinţăm, de asemenea, cu siguranţă, cum că Mihai Vodă pieri la Turda în 19 a lui august, ucis din ordinul lui însuşi Gheorghe Basta, dintâi fu împuşcat, apoi i se tăie capul, şi capul s-a expus pe câmp deasupra unui cal mort şi Gheorghe Basta nu permise a-l înmormânta".

În versiunea lui Ştefan Szamosközy, ucigaşii au târât trupul lui Mihai afară din cort „şi a zăcut trei zile gol la marginea drumului. Capul cu barbă cu tot l-au pus pe hoitul unui cal [...]. În cele din urmă, l-au înmormântat nişte sârbi într-o groapă mică".

Se cunosc mai multe relatări despre asasinarea lui Mihai Viteazul; le vom menţiona, în cele ce urmează, pe cele mai importante.

Redăm, în primul rând, un raport al ambasadorului englez la Înalta Poartă, Henry Lello (1598-1601), adresat lui Sir Robert Cecil, la data de 12 septembrie 1601, Constantinopole[1]:

„Acum 14 zile, am adus la cunoştinţa Excelenţei Voastre (ştirea) că Maximilian, împreună cu Mihai, au izgonit pe Sigismund şi au intrat în Transilvania. De atunci s-a confirmat - cu excepţia intrării lui Maximilian, care a rămas la graniţă, îndoindu-se de consimţământul populaţiei, sau din altă cauză şi trimiţând în locul

1. Cf. Eric D. Tappe, *Documents Concearning Rumanian History* (1427-1601), Monton et Co. London, The Hague, Paris, 1964.

său pe Gheorghe Basta – că între acesta din urmă și Mihai (după cum am primit acum știre) a izbucnit o mare neînțelegere, cine să fie căpetenia [țării] și, pe când Mihai dormea în cortul său, Basta l-a împresurat [cu oștenii săi] și l-a ucis. Se spune că acesta s-ar fi datorat împăratului, el îndoindu-se de credința lui Mihai".

Astfel, o versiune cu totul diferită, a celor întâmplate după moartea lui Mihai, ne-o oferă Ciro Spontoni, secretarul generalului Basta și redactorul memoriilor sale, sub titlul *Historia della Transilvania,* lucrare apărută la Veneția, în anul 1638: „După aceasta, [asasinarea lui Mihai, fiind considerată «gentissima essecutione»], se ținu consiliu, la care au participat conducătorii ambelor armate [imperială și română, *n. n.*], care au declarat supunere față de ordinele generalului Basta; s-a hotărât, de asemenea, a se trimite capul lui Mihai în Țara Românească, socotindu-se că, dacă nu l-ar fi trimis, [...] boierii n-ar alege alt voievod [...]. Capul fu deci îmbălsămat și încredințat comisului lui Mihai, care îl ceru cu cea mai mare stăruință spre a-l duce în Țara Românească." Numele acestui comis era Leca, albanez care îndeplinise diferite solii ale lui Mihai pe lângă imperiali și care, alături de aga Leca, de același neam, făcea parte din tabăra lui Mihai, dar pe care l-a trădat în cele din urmă, trecând de partea lui Basta (Ștefan Szamosközy).

Izvoarele franceze contemporane evenimentelor din 1601, între care un loc aparte îl ocupă Iacob de Thon, consemnează: „Trupul lui [Mihai] dezbrăcat, fu aruncat să zacă, spre oroare, la malul râului, până de cu seară, într-un mod nedemn. Iar de noapte, fu înmormântat în acel loc, din ordinul lui Ioan Schneckenhaus, tribun al miliției sileziene".

Gh. Palamede, în 1607, spune că vreme de trei zile și trei nopți capul lui Mihai a rămas așezat pe un cal mort ce-i aparținuse, vreme în care trupul a rămas neîngropat. „Mulți se strângeau acolo, priveau cu jale și, clătinându-și capul, criticau aspru pe Basta. Iar după trei zile și trei nopți, tot niște ostași din vechii slujitori ai lui Mihai, l-au îngropat noaptea, pe ascuns, și mulți l-au plâns cu prisosință".

G. Brâncovici, sârb de origine, care a trăit o vreme în Țara Românească, între anii 1680–1689, a relatat că, după uciderea lui Mihai, „cu îngăduirea lui Basta, capul lui fu îngropat împreună cu trupul și, mai jos, grăiesc cum că, după ce a trecut câtva timp, a fost dus și înmormântat la mitropolia din Bălgrad".

De la munteni, tradiția consemnează următoarele: „Capul ascuns a fost dus în taină de un oarecare căpitan, numit Izubașa, în mănăstirea de la Târgoviște, ce se află pe o colină ridicată, numită mănăstirea din Deal și a fost înmormântat acolo".

Wolfgang Bethlen, reprezentant al izvoarelor ungurești, menționează știrea, conform căreia, trupul lui Mihai ar fi fost transportat la biserica românească de la Alba Iulia.

Letopisețul lui Miron Costin se referă la spusele unor „oameni bătrâni de pe acele vremi" care confirmă că lui Mihai vodă „i-au tăiatu capul și l-au dus Basta la Giurgiu, iar trupul până a triia dzi au stat la vederea tuturora neîngropat", oștile sale fiind slobozite din tabără.

Fișier bibliografic

Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor, culese din arhivele din Dimancas*, București, 1940; Hurmuzaki, *Documente*, IV, VIII, XII; A. Veress, *Documente...*, VI; I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, Cluj, 1928; Al. Busuioceanu, *Câteva portrete ale lui Mihai Viteazul*, în *Analele Române*, M. S. I., S. III, t. IV, 1925; Sc. Calimachi, *Din cărți vechi*, București, 1946; J. Chysky ș. a., *Cehoslovacia*, București, 1967; I. Grămadă, *Hanul „La Cerbul de Aur" din Viena unde a locuit Mihai Viteazul*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, III, 1910, pp. 191–192; N. Iorga, *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși*, în *Analele Academiei Române*, M. S. I., S. III, t. V, 1925; N. Iorga, *Un nou izvor cu privire la Mihai Viteazul și Radu Șerban*, în *Analele Academiei Române*, M. S. I., S. III, t. XII, 1931; N. Iorga, *Scrisori de boieri, Scrisori de domni*, ediția III, 1931; N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ediția 1968; C. Obedeanu, *Portretele lui Mihai Viteazul*, București, 1906; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936; Al. Lapedatu, *Din zilele de cădere ale lui Mihai Viteazul*, București, 1908.

Şerban Vodă Cantacuzino

Domn al Munteniei (1673–1688), Şerban Vodă Cantacuzino s-a remarcat, încă din timpul vieţii, ca o personalitate de prim rang pe tărâm politic şi cultural, punându-şi amprenta asupra întregului veac al XVII-lea. Cu toate acestea, el a fost unul dintre cei mai controversaţi domnitori din istoria Ţării Româneşti. Domn autoritar, ce putea fi asemuit cu oricare alt monarh absolut european din acea vreme, el s-a dovedit a fi un om politic şi diplomat iscusit, în comparaţie cu alţi domni ce au ocupat scaunul ţării. Prin politica sa, Şerban Cantacuzino căuta să se îndepărteze de tutela otomanilor şi să se apropie de Imperiul austriac, politică ce a avut un larg ecou în acele vremi. Dată fiind poziţia geografică a Ţării Româneşti, aflată la întretăierea a trei mari puteri (Turcia, Rusia şi Austria), ne putem lesne imagina că un calcul politic greşit putea avea consecinţe dezastruoase pentru independenţa şi integritatea teritoriului ţării. Orice tactică ar fi adoptat domnitorul, era firesc ca boierii să se împartă în două mari tabere: adepţi şi adversari. Boierii ostili domnului îşi manifestau opoziţia mai ales datorită faptului că acesta, conform obiceiului feudal al vremii, acorda privilegii numai acelora care îi erau favorabili, persecutându-i pe opozanţi. Atitudinea domnului a împins la maximum nemulţumirea unor boieri, care, nu întâmplător, îi erau rude apropiate. Tensiunea internă provocată de nemulţumirea unui mare număr de boieri, grefată pe o conjunctură internaţională ce putea deveni defavorabilă independenţei Ţării Româneşti, făcea posibilă ipoteza suprimării, prin violenţă, a domnului. Relatările contemporane evenimentelor pledează în favoarea acestei ipoteze. Dar părerile sunt împărţite. Le vom trece în revistă pe cele mai plauzibile.

Astfel, după o sursă, Şerban Vodă şi-ar fi aflat sfârşitul datorită încălcării testamentului lăsat de mama sa, Elena Cantacuzino (2 martie 1688). Domnul făcu împărţeala averii după placul lui şi îşi

atribui, firește, partea leului, ceea ce îi atrase răzbunarea păgubiților. Așa se explică moartea subită a acestuia, 18 luni mai târziu, în Palatul domnesc din București și, dacă zvonul care circula prin țară era adevărat (că el a fost otrăvit de frații săi, Constantin și Mihai), se poate trage concluzia că nu numai politica lui de înclinare către austrieci a fost cauza acestui asasinat.

Pe de altă parte, este cunoscută viața stolnicului Constantin Cantacuzino și rolul jucat de acesta în drama Brâncovenilor. Vom reproduce un scurt pasaj care se referă la subiectul lucrării noastre[1].

„La 7 ianuarie 1716, a sosit la București capugiul Porții, pentru a-i lua domnia lui Ștefan Vodă Cantacuzino, fiul stolnicului Constantin Cantacuzino. În noaptea de 7 spre 8 ianuarie, stolnicul se duse în taină la capugiu, pentru a-și dezvinovăți feciorul. Firea acestui om, atât de deștept și de învățat, era nemaipomenit de ciudată. Și nu putem ști, cu siguranță, până azi, dacă a fost el un criminal pervertit, sau poate numai un năpăstuit, despre care se vorbea numai rău, fiindcă a spune tot binele ar fi fost prea greu. Rafail monarhul, alias Radu Vornicul Popescu, spune despre el că în noaptea aceea, când se duse la capugiu pentru a-și dezvinovăți fiul și pe sine însuși, îi spuse: ce dovadă mai mare poate fi despre credința lui către turci, decât faptele vieții lui? Pe fratele său, Șerban Vodă, cât a luat seama că se înțelege cu nemții și e viclean împărăției turcești, îndată l-au otrăvit de-au murit; așijderea și pe un alt frate al său, anume pe Iordachi, carele, fiind de Șerban Vodă trimis la nemți, făcea tulburări, l-a otrăvit de-a murit".

Nicolae Iorga a emis ipoteza că omorul ar fi fost cauzat de otravă cu acțiune lentă, sau administrată în mod repetat în doze mici, cumulative.

Miodrag Miliu (de la Universitatea din Timișoara) își începe documentata expunere[2] în privința enigmei dacă Șerban Cantacuzino a fost otrăvit, sau nu, prin a face o amplă analiză a climatului ce domnea în sânul familiei postelnicului Constantin Cantacuzino, tatăl domnitorului. Postelnicul a murit tânăr, din cauza unor uneltiri politice, lăsând în urma sa o familie numeroasă, care, în afară de soția lui Constantin Cantacuzino - Elena - număra șase fii, Drăghici, Șerban, Constantin, Mihai, Matei, Iordache și mai multe fiice. Între urmași, ajunși la vârsta majoratului, se vor ivi

1. Cf. C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, II, III, Ed. Universul, București, 1941.

2. Cf. *Magazin istoric*, nr. 7/1978, p. 32.

neînțelegeri, legate, pe de o parte, de împărțirea averii lăsate de postelnic, iar pe de altă parte, de vederile lor politice, diametral opuse, care se vor accentua către sfârșitul domniei lui Șerban Cantacuzino.

În privința averii, reținem scrisoarea-testament din 18 septembrie 1667, prin care Elena, văduva postelnicului Cantacuzino, înțelegea să împartă moșia celor șase fii ai ei. De fapt, fiecare fiu avea dreptul la câte o șesime din beneficii. Patru dintre fii mai primeau, în plus, câteva sate, iar lui Constantin Stolnicul i se atribuia, în exclusivitate, dreptul asupra românilor aflați pe mai multe moșii, ca și un loc de casă în București, pe care urma să-l stăpânească în comun cu cel mai mic dintre frați, Iordache. Șerban, în schimb, era cel mai defavorizat în împărțirea bunurilor.

După obiceiul timpului, menținut încă multă vreme, oamenii cu dare de mână și credință în Dumnezeu făceau, cel puțin o dată în viață, pelerinaj la Locurile Sfinte. Așa a făcut și Elena Cantacuzino și, înainte de a pleca în lunga călătorie, s-a gândit să lase o scrisoare, ce se voia un document care să reglementeze, în mod clar, modul de administrare a bunurilor familiei pe perioada absenței sale. Documentul începea prin a-i sfătui pe cei patru fii (Drăghici decedase în luna septembrie, 1667, iar Șerban ocupa, din 1678, scaunul domniei) să trăiască în dragoste frățească, „că unde iaste dragoste, acolo iaste și pacea". Aluzia era mai mult decât transparentă, neînțelegerile dintre frați fiind probabil un lucru de notorietate. Ispravnic - un fel de administrator delegat - al moșiilor, fusese desemnat Constantin - cel de-al treilea fiu, iar ceilalți frați erau obligați să-l asculte. Documentul mai cuprindea și o clauză care se referea la cazul în care postelniceasa ar fi murit în timpul efectuării călătoriei. Clauza stipula că moșiile urmau să fie împărțite în cinci părți egale ce reveneau celor patru frați și urmașilor răposatului Drăghici, lui Șerban, domnul, nerevenindu-i decât câteva sate, oferite ca zestre pentru fiicele sale.

Șerban Cantacuzino era pe drept nemulțumit de modul cum se făcuse împărțirea averii tatălui său și făcea presiuni asupra fratelui său, stolnicul, să revină asupra deciziei. Acesta însă susținea că a doua împărțire, cea din 1681, o anulase de fapt pe prima și, prin urmare, Șerban nu se mai putea bucura decât de cele câteva sate lăsate ca zestre fiicelor sale. Cei ce își disputau averea lăsată de postelnicul Constantin Cantacuzino se împărțiseră în două tabere. Mihai s-a alăturat lui Constantin, la care aderase și spătarul

Constantin Brâncoveanu, nepotul de soră al Cantacuzinilor. Cealaltă tabără îl avea în frunte pe domnul Șerban, cu susținătorii săi: fratele său, Iordache și Constantin Bălăceanu.

Tabăra care avea ca mentor pe Stolnicul Constantin Cantacuzino activa și pe plan politic, adoptând o politică prudentă, de echilibru între turci și austriecii ce-și disputau supremația asupra Țării Românești și visa păstrarea autonomiei țării. Era, de altfel, o politică realistă, dat fiind condițiile existente.

Dar mersul evenimentelor internaționale avea să influențeze și să-și pună amprenta asupra neînțelegerilor din sânul familiei Cantacuzinilor. În luna octombrie 1688, în dorința de a preîntâmpina ocuparea țării de către otomani, sau austrieci, ce se aflau în conflict deschis, Șerban Cantacuzino a trimis o solie la Viena, cu scopul de a purta tratative cu împăratul Leopold. Solia era alcătuită din Iordache Cantacuzino [unul din frați, *n. n.*] și marele comis, Șerban. Pentru a înșela vigilența otomanilor și a asigura succesul soliei, Șerban Vodă a scris Porții că i-a trimis pe cei doi „ca să îndemneze – cum menționa cronicarul Radu Popescu – și să roage ca să facă pace între împărați". În absența oamenilor de încredere ai voievodului, plecați la Viena, și deci în imposibilitatea de a-i contracara imediat, stolnicul și Constantin Brâncoveanu au încercat din nou să-l determine pe domn să nu forțeze desfășurarea evenimentelor, „ca nu cumva, din pricina lui, să dea pradă necredincioșilor din Țara Românească", ci să aștepte rezultatul atât al ostilităților ruso-turce (din Crimeea), cât și al celor austro-turce, pentru a se pronunța abia după aceea. Șerban nu a ținut seamă de avertismente, pregătind oaste de 20.000 de soldați și turnând 40 de tunuri, în vederea războiului ce plănuia să-l ridice împotriva „inamicului creștinătății"[1].

Dimitrie Cantemir arată că acest „zel creștinesc" avea „să-i aducă pieirea, căci, neputând să-l oprească în intențiile sale greșite, Constantin Stolnicul, Mihai Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu au decis să-l otrăvească pe Șerban, folosindu-se de serviciile unui servitor aflat în slujba domnului. Astfel, la două săptămâni după plecarea soliei la Viena, în luna „octovrie 29 de zile cursul anilor 7197 (1688), luni dimineața, la două ceasuri din zi și-a dat fericitul suflet".

Moartea domnului a stârnit vii controverse. Anton Maria Del Chiaro, secretarul viitorului domn Constantin Brâncoveanu, afirmă

1. Miodrag Miliu, *Magazin istoric*, nr. 9/1980, p. 54.

fără a lăsa nici un fel de dubiu: „otrăvit de ai săi". O părere similară emite și cronicarul Ion Neculce care crede „să-l fi otrăvit frații lui, stolnicul Constantin și spătarul Mihai". O poziție rezervată adoptă banul Mihai Cantacuzino care, în lucrarea sa *Genealogia*, caută a nu-și pune familia într-o lumină nefavorabilă și trece peste cauzele morții lui Șerban Vodă, menționând doar că „l-a prididit grabnică moartea".

Radu Greceanu, cronicarul oficial al domniei lui Constantin Brâncoveanu, încearcă să-și dezvinovățească stăpânul care i-a urmat la tron lui Șerban. După ce au pornit la drum către Viena – menționează cronicarul muntean – ajunși în Transilvania, au întâmpinat o serie de piedici, pe care le-au rezolvat cu sprijinul lui Constantin Brâncoveanu, venit în ajutorul lor, la îndemnul lui Șerban Cantacuzino. La reîntoarcerea lui Constantin Brâncoveanu, Șerban era deja grav bolnav și Brâncoveanu a vegheat neîntrerupt la căpătâiul lui până și-a dat obștescul sfârșit. Moartea domnului – scrie Radu Greceanu – l-a afectat foarte tare pe Constantin Brâncoveanu, care era străin de hotărârea boierilor de a-l alege ca domn. Când delegația, trimisă de boieri la el, a venit ca să-i propună scaunul țării, Brâncoveanu i-ar fi refuzat, sub pretextul că aceasta ar fi o sarcină mult prea grea pentru el, lăsându-se, în final, înduplecat, ca urmare a stăruințelor unanime ale Adunării.

Realitatea se pare că a fost însă cu totul alta. Pe patul de moarte, Șerban Vodă îl recomandase ca succesor la tronul țării pe fratele său Iordache, dar dorința nu i-a fost luată în seamă de Adunarea boierilor, care a pretextat că Iordache se afla departe de țară, în acele clipe.

Înalta Poartă ar fi putut interveni și numi un domn străin intereselor țării, dar, din motive rămase necunoscute, nu a făcut acest lucru. Se mai știe că, după moartea acestuia, soția lui Șerban Vodă a încercat să-l înscăuneze pe fiul său, beizadeaua Gheorghe, dar acesta fiind minor, Adunarea boierilor a refuzat propunerea doamnei, în acele momente țara având nevoie de un domn energic și capabil. Iată deci că la capătul mai multor tentative s-a ajuns, în cele din urmă, la Constantin Brâncoveanu. Dimitrie Cantemir spune că Brâncoveanu doar „se prefăcea că are mare întristare" pentru moartea unchiului său, privind „cu bucurie ascunsă" sceptrul domnesc.

Divergențele dintre Constantin Brâncoveanu și Șerban Cantacuzino aveau să iasă la lumină după moartea celui de-al

doilea, când atitudinea primului față de soția și fiul fostului domnitor s-a concretizat prin aceea că averile lor au fost parțial confiscate, iar urmașii lui Șerban, obligați să plătească 300 de pungi cu bani și puși, vreme de un an de zile, sub strictă pază militară.

Radu Popescu aduce o serie de informații asupra celor petrecute la 29 octombrie 1688, care sunt confirmate și de Dimitrie Cantemir. Radu Popescu scria că plana îndoiala în privința cauzei reale a morții lui Șerban Vodă: „Vreun adevăr atuncia nu se va putea găsi, ce era îndoire, sau va fi, sau nu va fi". La rândul său, Dimitrie Cantemir arată că, după o vreme, când au izbucnit divergențe între Constantin Brâncoveanu și Constantin Cantacuzino, domnitorul i-ar fi adus acuzația fățișă stolnicului: „Voi voiți să mă pierdeți... Pe unchiul meu Șerban Vodă, pe fratele vostru, l-ați adăpat cu venin de moarte...". După cum se știe, Constantin Cantacuzino Stolnicul a recunoscut singur crima comisă. În ianuarie 1716, cu prilejul mazilirii fiului său Ștefan Cantacuzino, stolnicul, în încercarea disperată de a recâștiga bunăvoința sultanului, a spus că-l otrăvise pe Șerban, pentru că se abătuse de la politica dusă de Înalta Poartă.

Între timp, conjunctura politică internațională din Balcani luase o altă turnură, care va explica atitudinea adoptată de Constantin Brâncoveanu. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, victoria forțelor unite austro-polone de la Viena i-a silit pe otomani să treacă în defensivă, dând posibilitatea Imperiului habsburgic să domine în unele dintre țările în care, până atunci, au dominat turcii. După preluarea domniei, Brâncoveanu a trimis imediat doi boieri să ajungă din urmă solia, expediată la Viena de predecesorul lui. Astfel, delegația s-a prezentat la împărat în numele noului domn, modificând totodată și scopul misiunii: „Domnul nu poate renunța la protecția Porții, cu atât mai mult, cu cât împăratul nu se obligă să-i cuprindă în tratatul de pace pe care își propune să-l încheie cu turcii." Solii, dându-și seama că orientarea politică austrofilă a lui Șerban Vodă se diminuase, de teamă, nu s-au mai întors în Țara Românească și s-au oprit în Transilvania.

Gruparea formată în jurul lui Constantin Brâncoveanu a intrat în conflict cu familia Cantacuzinilor, dând impresia, la prima vedere, a unui complot de palat, când, în realitate, era vorba de interese politice, cu implicații mult mai largi.

Alexandru Popescu[1] face o analiză pertinentă a situației politice

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 9/1980, p. 56.

a momentului. Boierii ţării se adunaseră în Spătăria cu stele, pentru a-l alege domn pe Constantin Brâncoveanu.

În această vreme, domnul zăcea – conform celor relatate în cronica ţării – „ca un mort din cei proşti, [simpli, *n.n.*]", vegheat doar de familia sa. Această împrejurare, adăugată la discuţiile aprinse dintre voievod şi fraţii săi (dintre care Constantin Stolnicul era personalitatea cea mai reprezentativă), ca şi amintirea unor evenimente, în cursul cărora Şerban nu se sfiise să-i înfrunte pe cei mai de seamă boieri ai ţării, au determinat răspândirea unor zvonuri în legătură cu sfârşitul său, anume, că pe Şerban „l-au otrăvit Constantin frate-său şi Constantin logofăt Brâncoveanu, nepotu-său" (cf. Radu Popescu). Multe din scrierile vremii, şi chiar de mai târziu, scot în evidenţă această bănuială, care a fost preluată, după aceea, de unii istorici.

Miron Costin

Aparţinând neamului Costineştilor, stirpe de boieri care, în veacul al XVII-lea, a dat Moldovei oameni energici, plini de ambiţii, râvnitori de avere, ca şi de măriri, dar totodată iubitori de libertate şi buni români, membrii familiei Costin dobândiseră cele mai înalte ranguri din vremea aceea, vizând chiar domnia.

Velicico ajunsese, prin propriile merite, mare hatman, adică comandantul oştii Ţării Moldovei; cât îl priveşte pe Miron, tot prin propriile-i merite, dobândise funcţia de mare logofăt, deci era primul demnitar al ţării, şeful cancelariei domneşti, păstrătorul sigiliului statului.

Bărbat înzestrat cu talent politic şi scriitoricesc, posedând o strălucită cultură umanistă, Miron Costin a îndeplinit, pe rând, funcţiile de pârcălab la Hotin, vornic în Ţara de Sus şi apoi în Ţara de Jos, mare logofăt. A participat la expediţiile militare din Transilvania (1659-1660), din Ţara Românească, ajungând până în Oltenia (1663) - când a văzut şi a cercetat „pragurile" [adică picioarele, *n. n.*] podului ridicat de Traian peste Dunăre, la Drobeta Turnu Severin. A revenit la Târgovişte şi Bucureşti în vremea răscoalei seimenilor (1665). În 1683, a străbătut iarăşi Transilvania şi a mers cu oastea lui Duca Vodă până la Viena, unde a luat act de înfrângerea şi decapitarea lui Cara Mustafa. Cu prilejul asediului Vienei, a acţiunii energice a lui Ioan Sobieski, a domnului muntean Şerban Cantacuzino, oastea moldovenească i-a ajutat pe asediaţi.

Înrudit cu o seamă de familii de mari boieri şi dregători din Ţara Românească - Velica era căsătorită cu boierul muntean Mihail Spătarul Dedulescu - Miron Costin nu s-a rezumat în a-şi îndeplini obligaţiile oficiale, ci s-a dedicat, cu toată fiinţa sa, scrisului, remarcându-se ca un istoric competent şi mare cronicar al neamului românesc. Lucrările sale de căpătâi, care pot fi citite şi astăzi şi

constituie o reală sursă pentru istorici sunt: *De neamul moldovenilor, Letopiseţul Ţării Moldovei, Istoria în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească* şi, mai cu seamă, *Predoslovia de la Neamul moldovenilor.* Scria Miron Costin în această din urmă lucrare: „Să încep osteneala aceasta, după atâtea veacuri de la descălecatul ţărilor cel dintâi de Traian, împăratul Râmului, cu câteva sute de ani peste mie trecute, să spărie gândul. A lăsa iarăşi nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimii durere. Biruit-au gândul să mă apuc de această trudă, să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor şi seminţie sunt lăcuitorii ţării noastre, Moldovei şi Ţării Munteneşti şi românii din ţările ungureşti, că toţi un neam şi odată descălecaţi sunt...".

Conştient de răspunderile ce-i incumbă istoricului faţă de posteritate („Eu voi da seamă de ale mele câte scriu"), Miron Costin nu vrea nici să laude fără temei, nici să hulească. Integrat deplin în concepţia clasei sale, amestecat în rivalităţile care au conferit epocii o înfăţişare dintre cele mai dramatice, cronicarul şi-a iubit patria cu ardoare. Era dator, prin urmare, să lumineze originile poporului român, în întregul lui, căci „toţi au avut aceeaşi soartă şi aceeaşi suferinţă". Anumite împrejurări biografice explică lărgirea sensibilă a orizontului său istoriografic. Emigraţia Costinilor în Polonia în 1633, când viitorul cronicar nu avea decât un an, avea să-i ofere, mai târziu, mijloacele unei instruiri temeinice în mediul erudit de la Bar şi posibilitatea de obiectivare a istoriei naţionale.

„Ideea unităţii poporului român – sintetizată în aceste câteva rânduri din *Predoslovie* – arată Dumitru Almaş – este o idee majoră în opera, în gândirea istorică şi în practica politică a cronicarului Miron Costin"[1]. În sprijinul acestei idei, pentru lămurirea şi convingerea contemporanilor – oameni de cultură, ori şefi politici – el a adus argumente geografice, etnogenetice, istorice, arheologice, lingvistice, etnografice, politice şi culturale. Şi chiar dacă interesele şi concepţiile caracteristice orânduirii feudale nu i-au permis să înţeleagă perfect necesitatea unirii poporului român, într-un singur stat, Miron Costin a militat cu ardoare, a luptat cu condeiul şi spada, jertfindu-se, în fond, pentru îndepărtarea dominaţiei otomane şi eliberarea tuturor românilor.

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 9/1968, p. 24, 10/1969, p. 42, 10/1975, p. 3.

Scurtă trecere în revistă a operei lui Miron Costin

În 1675, Miron Costin termina de scris *Letopiseţul Ţării Moldovei*, opera capitală a marelui cronicar. În această lucrare, autorul a acordat un spaţiu larg descrierii evenimentelor istorice din toate ţările române. Mihai Viteazul ocupa capitolele 2, 3 şi 4. În ciuda faptului că era înrudit cu Movileştii – adversari ai lui Mihai – voievodul reprezenta, în ochii lui Miron Costin, „acel vestit între domni", care, „fără zăbavă", ştia să strângă oastea, apreciată la mai bine de 30.000 de luptători şi, mai presus de toate şi pentru prima dată în istoria românilor, să unească Ţara Românească cu Transilvania, „de pe acele vremi are nume de-i dzic Mihai Crai". I-a menţionat, cu minuţiozitate, fapte de arme în războiul antiotoman: „multe pagube au făcut Mihai Vodă turcilor peste Dunăre...". Descriind cu lux de amănunte, tactice şi strategice, bătălia de la Bucov (20 octombrie 1600, lângă Ploieşti), el îl zugrăveşte pe voievodul din Ţara Românească „singur Mihai Vodă ca un leu în fruntea războiului". În ceea ce priveşte descrierea bătăliei de la Verbia (mai, 1600), o încheie în felul următor: „Şi era Mihai Vodă vestit în războaie în toate aceste părţi, cât îndată ce au sosit la Suceava, i s-au închinat şi cetatea Sucevei şi a Neamţului, la cetăţi puind oşteni de-ai săi pedestraşi...".

Când a terminat de scris *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Miron Costin îşi avea de acum închegată imaginea privitoare la originea neamului românesc: „Fost-au gândul mieu, iubite cetitoriule, să fac letopiseţul ţării noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintâi, carele au fost de Traian împăratul şi urdzirăm şi începătura letopiseţului. Ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acum...". Miron Costin a fost primul cronicar care şi-a propus să dea o bază ştiinţifică istoriei contemporane lui, să aducă completări letopiseţului lui Grigore Ureche, să ia o atitudine critică împotriva „băsmuitorilor", adică a acelora care foloseau surse neconfirmate ale descrierii lor.

Originar din Moldova, Miron Costin va scrie, în primul rând, istoria acestei provincii, continuând cu epopeea neamului, în care, sub forma unei cronici, descria fapte şi oameni pe care i-a cunoscut direct în tumultuoasa lui viaţă, înglobând în lucrarea sa, istoria

întregului spațiu românesc. Miron Costin se dovedește a fi un istoric adevărat, incluzând în lucrarea sa, pe lângă datele culese din tradiția orală, și pe cele din propriile amintiri, totul fiind însoțit de un impresionant aparat bibliografic, pentru acele vremi. Ca și istoricii contemporani nouă, Miron Costin nu reproduce izvoarele, ci le prelucrează, am spune, cu rigurozitate științifică, le asamblează într-o unitate bine închegată, după un plan propriu, reușind să înjghebe o cronică obiectivă, nepărtinitoare, având la bază numai adevărul istoric, „că nemică nu strică credința celor ce scriu letopisețele ca fățărnicia, când veghe voia unuia și coboară lucrul cu hula altuia". Nu putem să nu ne oprim asupra unui aspect important al operei sale, și anume descrierea contemporanilor lui Vasile Lupu: Matei Basarab, Gheorghe Rákóczy. Matei Basarab este zugrăvit astfel: „Om fericit peste toate domniile aceii țări, nemândru, blându, direptu, om de țară, hamic de războaie, așa nefrântu și nespăimat, cât poți să-l asemeni cu mari oșteni ai lumii". O descriere nu mai puțin măgulitoare îi atribuie lui Gh. Rákóczy, care a pierit în bătălia cu turcii: „Și așea au fostu fârșitul și lui Racotii, domnu în mare fericire născut între cei fericiți cnedzi, mare fericit. Dară la ce mai aduce, nesățioasă firea omenească la măriri".

Suntem întru totul de acord cu Dumitru Almaș că *Letopisețul Țării Moldovei* ar binemerita un studiu actual mai aprofundat, tocmai din acest punct de vedere, și anume al tratării istoriei comune românești, în prima jumătate a veacului al XVII-lea, în cele mai importante cronici scrise în Moldova, sau Țara Românească.

O altă lucrare importantă, scrisă de Miron Costin, este *De neamul moldovenilor*, de fapt al românilor, căci în letopisețul său se ocupă deopotrivă atât de moldoveni, cât și de munteni și transilvăneni. Lucrarea în sine nu este o cronică propriu-zisă, ci un veritabil și complex studiu istoric, ce tratează nașterea poporului român. Lucrarea îmbină cunoștințe din domeniile geografiei, filologiei și etnografiei teritoriilor ocupate de români. Titlul nu acoperă integral conținutul, care se referă la întreaga istorie a românilor, abordată dintr-un punct de vedere surprinzător de avansat pentru acele vremuri.

Predoslovia, despre care am menționat deja, pune accent pe conștiința originii latine comune tuturor românilor, demonstrată prin multiple și solide argumente de ordin istoric, filologic, etnografic și arheologic. „Și limba este dovada că în graiul nostru până astăzi sunt cuvintele, unele latinești, iar altele italienești. Se miră un

historic, anume Cavatie [este vorba de Cavatius, numele latinizat al istoricului maghiar Wolfgang Kowaczocy, ce a trăit în secolul al XVI-lea, *n.n.*], dzicând: «De mirat lucru este că limba moldovenilor şi a muntenilor mai multe cuvinte are în sine rimleneşti, decât a italienilor»". Miron Costin îşi începe istoria cu Traian împăratul, vorbind despre eroismul lui *Decheval, craiul dachilor*, şi continuând cu *Dachia*. El pune, în acest fel, stâlpii de temelie ai istoriei poporului român, introducând, pentru prima oară în istoria universală şi românească, geneza poporului şi a statului român, „prin descălicarea lui Traian cu romanii de la Italia". Miron Costin vorbeşte astfel despre naşterea poporului român şi întemeierea statului nostru, luând atitudine împotriva denigratorilor originii noastre, mai cu seamă a lui Simion Dascălul (care-l combătuse pe cronicarul Grigore Ureche), sau Misail Călugărul. Are numai cuvinte de laudă la adresa lui Lavrenţie Topeltiu (istoric sas din Mediaş, care a scris *Origines et occasus Transylvanorum*, tipărită la Lyon în 1667), unde face o comparaţie pertinentă între portul românilor din Transilvania, asemănându-l cu cel al dacilor şi romanilor.

Miron Costin pledează, cu dovezi concrete, în favoarea originii latine a românilor din toate cele trei provincii surori – Ţara Românească, Moldova şi Transilvania – arătând că numele *român*, în ciuda variantelor utilizate de maghiari şi slavi, provine de la roman şi „că ieste tot unul, la toate ţările". În încheiere, cărturarul, plin de mândrie şi demnitate, afirmă: „Caută-te dară acum, cetitorule, ca într-o oglindă şi te priveşte de unde eşti, lepădând de la tine toate celelalte basme, câte unii au însemnat de tine, din neştiinţă rătăciţi, alţii din zavistie, care din lume între neamuri n-au lipsit niciodată, alţii de buiguite cripturi şi deşarte".

În 1677, când solul polon Ian Gninski, trecând prin Iaşi, i-a cerut eruditului cărturar, a cărui faimă depăşise de mult graniţele, să scrie o istorie a românilor pentru Mareck Matczinski, comisul Poloniei şi prietenul său, Miron Costin a scris *Cronica Ţării Moldovei şi a Munteniei (Chronika ziem Moldawskich i Multanskich)*. Lucrarea este o pledoarie asupra originii latine a românilor. Idei asemănătoare asupra originii, unităţii şi dreptului la libertate ale poporului român le promovează Miron Costin şi în *Istoria în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească*, scrisă la Daşov, în casa de vânătoare a regelui Ioan Sobieski, în iulie 1684, şi care cuprinde 750 de versuri ce se referă la formarea poporului

român. Tot pentru uzul polonezilor va scrie *Cronica polonă* și *Poema polonă*.

Gândul suprem, subliniază Dumitru Almaș[1], era scoaterea românilor de sub dominația străină. Din acest motiv, întreaga sa operă de cronicar, sau scriitor, urmărea să stârnească interesul și înțelegerea pentru soarta poporului român.

Traducând și prelucrând *Istoria de crăiia ungurească*, scrisă de Laurențiu Toppeltin din Mediaș, Miron Costin abordează istoria Transilvaniei, aflată sub stăpânire maghiară, oprindu-se îndelung asupra faptelor lui Ioan Corvin de Hunedoara.

Întreaga operă a lui Miron Costin, căruia i-am acordat un spațiu mai amplu în lucrarea noastră, pentru a completa cunoștințele dobândite în liceu, gravitează în jurul originii unice a românilor, idee sintetizată în cele șase *Stihuri de descălecatul Țării*, aflate după *Predoslovia Letopisețului Țării Moldovei:* „Neamul țării Moldovei de unde se trăgănează [se trage, *n. n.*]? / Din țările Râmului, tot omul să creadză / Traian întâi, împăratul, supuind pre dahii, Dragoș apoi în moldoveni premenind pre vlahi/Martor este Troianul, șanțul în țara noastră / Și Turnul Săverinul, munteni, în țara voastră".

Miron Costin cărturarul, prin întreaga sa viață, faptă și operă de cronicar a pledat pentru originea latină și unitatea românilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania, care s-a consolidat în timp, înfruntând vicisitudinile veacurilor.

*

După cum am menționat, Miron Costin, ca și fratele său Velicico, nutreau o mare simpatie pentru țara vecină, Polonia, a cărei cultură le era mai mult decât familiară. Ei constituiau fruntea partidei pro-polone din Moldova și susțineau, fără rezerve, acțiunile acestei puteri în lupta dusă împotriva otomanilor, influențați, într-o mare măsură, de fastul și strălucirea veșmintelor panilor poloni și, mai ales, de trupele de cavalerie ce atinseseră apogeul.

Partida pro-polonă se confrunta cu o altă partidă moldoveană, mult mai numeroasă, ce se înființase pe vremea lui Ștefan cel Mare și promova o politică tot antiotomană. Ea dădea dovadă de o tactică ce își propunea reducerea riscurilor la minimum, în așteptarea momentului prielnic pentru a da lovitura de grație Imperiului otoman. Partida era condusă de un vechi și priceput oștean,

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 10/1975, p. 3.

Constantin Cantemir. Era un om de arme vârstnic, care servise în armata poloneză, pe care o cunoștea foarte bine, și își dădea seama că polonezii, bazați mai mult pe cavalerie, puteau câștiga bătălii, dar nu puteau face față unui război de durată și de uzură cu turcii, mult mai numeroși, călîți în lupte și dispunând de trupe diversificate și adaptate la condiții diferite. Era evident că, prin poziția geografică pe care o ocupa, Moldova se afla expusă și, în cazul unui eșec, cavaleria poloneză s-ar fi retras în țară, iar Moldova ar fi rămas la discreția trupelor otomane, dispuse să o transforme, fără nici o împotrivire, într-un pașalâc. Iată deci că între cele două partide se născuseră vii conflicte, cel care avea să decidă și să aibă ultimul cuvânt fiind domnul țării, Constantin Cantemir, care era totodată și șeful celei de a doua partide.

Pentru a judeca ce a urmat, ne-am servit de următoarele surse, în pricipal: Dimitrie Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir;* Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, precum și de *Legenda morții lui Miron Costin.* Informații prețioase ne mai oferă *Scrierile* lui Nicolae Bălcescu și Nicolae Iorga.

Între cele două partide, care, în fond, urmăreau deopotrivă același obiectiv - neatârnarea și independența Moldovei - s-au ivit fricțiuni, care au degenerat, din motive rămase obscure până în zilele noastre și cu șanse minime de a mai putea fi elucidate, până la suprimarea lui Miron Costin. Se pare că s-a recurs la acest mijloc extrem, fiind în joc însăși existența statului moldovean.

Ce s-a întâmplat? În luna decembrie a anului 1691, din ordinul domnitorului Constantin Cantemir (1685-1693), vătaful de pâhărnicie Dumitrașcu Macri i-a tăiat capul boierului Miron Costin.

Faptul în sine a fost interpretat de istorici în două feluri: 1° a fost vorba de o execuție; 2° a fost un asasinat politic.

Înainte de a trece la examinarea celor două ipoteze posibile, se cuvine să luăm notă de afirmațiile lui Nicolae Iorga care menționează că, după executarea hatmanului Velicico, vodă a considerat că nici fratele acestuia nu mai poate fi lăsat în viață: „Ferindu-se de o întâlnire cu dânsul, el porunci să i se taie capul chiar la moșia de lângă Roman".

Răspunsul privitor la cauzele care l-ar fi determinat pe Dimitrie Cantemir să dispună uciderea lui Miron Costin îl aflăm, dacă am fi în măsură să știm ce l-a făcut să-i ia viața, mai înainte, fratelui acestuia, Velicico.

1° *Ipoteza condamnării*, admisă de Dimitrie Cantemir și o serie de istorici, are la bază trădarea dovedită a lui Miron Costin față de

domn, ca și dreptul acestuia (după legislația țării de la vremea respectivă) de a executa, fără judecată, pe cei vinovați de înaltă trădare. O serie de cercetători care s-au aplecat asupra problemei, precum istoricul Mihai Ardeleanu în 1986 și gazetarul Silviu N. Dragomir[1], îmbrățișează această ipoteză.

Silviu N. Dragomir este de părere că în cronica lui Ion Neculce – despre care vom vorbi mai jos – s-au strecurat o seamă de neadevăruri și insinuări, dar conține și principala afirmație care ne duce cu gândul la o execuție a marelui logofăt, Miron Costin, iar nicidecum la un asasinat. Neculce scrie foarte clar că decapitarea a avut loc la Roman, precizând textual că Macri l-ar fi ridicat cu păhărniceii ținutului Roman de la moșia sa de la Bărboși, ducându-l el la Roman.

Ori, dacă era vorba de un simplu asasinat, Miron Costin ar fi fost decapitat pe loc, la moșia sa de la Bărboși. De ce să fi apelat oare Constantin Vodă la păhărniceii din ținut? Ei erau persoane oficiale.

De ce să-l fi dus în capitala ținutului și, mai ales, de ce să-l „asasineze" în public?

Ne întrebăm cum se face că sunt condamnați și executați doi frați, mari dregători, șefi ai unei partide politice și oameni influenți pe tărâm militar și istoric? Ce au trădat, dacă nutreau vederi asemănătoare cu ale domnului, capul celeilalte partide? Dacă nu cumva partida lui Constantin Cantemir era cea care se abătuse de la linia declarată? Sau poate otomanii, prinzând de veste, au acționat, falsificând niște probe compromițătoare pentru cei doi frați, le-au pus în fața domnului. După cum se știe, un caz asemănător este și cel al lui Vlad Țepeș.

Pentru unii istorici „apare indubitabil faptul că ridicarea marelui logofăt Miron Costin de la casa sa de la Bărboși, ducerea la Roman, la isprăvnicia de ținut, și decapitarea în marea piață a orașului, în prezența mulțimii, începe să semene foarte mult cu o execuție în toată regula, decât cu un asasinat – așa cum a încercat Ion Neculce să ni-l înfățișeze și așa cum s-a acreditat ulterior ideea", conchide Silviu N. Dragomir[2].

Oricât ar fi de reală această ipoteză și oricare ar fi fost prerogativele domnului, credem că o judecată cât de sumară s-ar fi impus, fiind vorba, mai ales, de rangul celor executați și

1. Cf. Silviu N. Dragomir, *Enigme în jurul nostru*, Ed. Enmar, 1998, p. 273.
2. *Ibidem*, p. 279.

contribuțiile aduse de aceștia țării. Părerea noastră este că nu poate fi vorba de o execuție, mai ales dacă ținem seama de felul cum a fost dusă ea la îndeplinire.

2° *Ipoteza unui asasinat politic,* acceptată de Ion Neculce și, în zilele noastre, de Dumitru Almaș, reputat istoric.

În cronica lui Ion Neculce, scrisă în 1733, la un mare interval după lucrarea lui Dimitrie Cantemir, datată 1716–1717, autorul relatează acest episod: „Deci Cantemir Vodă nu și-a socotit viața lui, că era trecut cu bătrânețile, om de șaptezeci de ani, de numai că nu-i sosise ceasul morții și lui, că s-au potrivit neprietenilor și nu și-a cruțat sufletul său. Ca un tiran au trimes pe Macri vătaful de pâhărnicei cu slujitori din Roman, de l-au luat de acolo, de la casa lui, de la Bărboși, de l-au dus până la Roman și i-au tăiat capul".

La rândul său, Nicolae Bălcescu afirmă: „Vătaful de pâhărnicie Dumitrașcu Macri, sosit pentru împlinirea poruncii domnești la moșia Bărboși, unde Miron Costin îngrijea de ceremonialul îngropăciunii soției, fără a mai asculta rugăciunea lui de a-l duce la Iași, îl smulseră din brațele familiei sale și, ducându-l în târg la Roman, îl îngenuchiară și îi tăiară capul". În continuare, Ion Neculce îl incriminează pe vătaful Macri: „Iară după ce au venit Macri și viind zapciu după zapciu să piară, nu l-au mai îngăduit. Și-au pus de l-au tăiat la Roman. Și mult s-au rugat lui Macri să-l ducă până la Iași, iară Macri, ca un om rău și de nimică, nu i-au fost milă de sufletul stăpânu-său. Și s-au grăbit de l-au omorât, că de l-ar fi dus la Iași poate s-ar fi îndreptat și n-ar fi pierit". Probabil că Miron Costin deținea dovezi concrete care pledau pentru nevinovăția sa, dar interese, mai presus de orice, i-au grăbit uciderea, fapt care pledează în favoarea unui asasinat și nu a unei execuții.

În literatură este descris astfel momentul arestării lui Miron Costin de la conacul său din Bărboși: „Dar îndată a ajuns aici vătaful de pâhărnicei și, după dânsul, au mai venit zapciu după zapciu, din sfert în sfert de ceas, cerând să fie ucis Miron Costin... Printre puținele slugi ale curții din Bărboși, care pregăteau înmormântarea jupânesei Ilina, vestea arestării logofătului a produs mare îndârjire. S-a adunat satul în jurul curții. Și odată cu inima oamenilor, s-a burzuluit vremea și mai cumplit ca înainte. Macri a socotit că nu-și poate îndeplini aici crunta poruncă domnească: are prea puțini slujitori și nu poate ghici până unde poate merge îndrăzneala sătenilor, care au înconjurat curtea, la vestea că au venit

să-l ucidă pe logofăt... L-au suit în sanie și, înconjurat de slujitori, l-au pornit prin viscol, spre Roman".

Cele întâmplate au intrat în legendă și bătrânii povesteau că „faptele s-au petrecut într-un decembrie vrăjmaș, troienit și rece, în timp ce cărturarul făcea slujba rânduită pentru grijirea mult iubitei sale soții, moartă de curând (Ilina, sau Ileana, nepoată bună a lui Simion Movilă). Mai spuneau bătrânii că marelui logofăt i s-a îngăduit să se spovedească și să se roage în lăcașul Precistei din centrul orașului Roman, după care vătaful de păhărnicei a vrut să-i taie însuși el capul cu sabia. Dar bătrânul se ruga cu mare glas la vătaf să-l mai păsuiască și să-l ducă la Iași, la înfățișare, spre iertăciune în fața lui Vodă. Toate muierile de față plângeau cu mare bocet; iar din cauza zarvei, Dumitrașcu Macri, vătaful, a pus pe călău de i-a tăiat repede și cu iscusință capul și astfel barba, ce nu se vedea din nea, de albă, pe dată s-a înroșit împreună cu zăpada dimprejur. După execuție, călăul și-a spălat mâinile mânjite de sânge la o fântână din preajmă, căreia de atunci i-a rămas numele de «Fântâna Gâdelui». Pe locul decapitării, feciorii Ioniță, Nicolae și Pătrașcu au pus lespede pentru însemnarea cumplitei întâmplări. Iar corpul părintelui lor l-au dus în taină la Brănișteni, aproape de Roman, lângă aceea care i-a stat alături și în viață. Mai spuneau bătrânii că de față la cele întâmplate s-ar fi aflat și beizadeaua Dimitrie Cantemir, viitorul domn"[1].

Despre Miron Costin – menționează Silviu N. Dragomir[2] „că un portret al său se află zugrăvit în biserica mănăstirii Teodoreni, de lângă Burdujeni, unde cronicarul este înfățișat în tabloul votiv împreună cu ctitorul Teodor Movilă".

Mormântul cronicarului nu a fost localizat dintru început, el fiind ținut secret de către familie. Abia în acest secol, lucrurile s-au clarificat, o mare contribuție având academicianul Gheorghe Balș care scria în lucrarea *Bisericile moldovenești din veacurile XVII și XVIII* (p. 180): „Biserica din Brănișteni-Roman păstrează piatra de mormânt a lui Vasile Costin din 1683. Dar V. A. Ureche a arătat în lucrarea *Miron Costin, Opere complete*, vol. II, p. 601, că în mormânt au fost așezați și cronicarul cu soția lui, moartă înainte cu doar câteva zile".

În concluzie, considerăm că avem de a face cu un asasinat din rațiuni politice, victime fiind cei doi frați, Velicico și Miron Costin.

1. *Ibidem*, pp. 280-281.
2. *Ibidem*, p. 277.

Antim Ivireanul

Despre Antim Ivireanul nu se știe decât ceea ce el însuși a notat, și anume că era de fel din Iviria (Georgia). Integrându-se atmosferei și preocupărilor din Țara Românească, el a reușit să depășească unele clișee, înlocuind imaginile convenționale ale tipăriturilor și coloritul în tonuri puternice, prin imagini realiste și cu un colorit nuanțat, armonizat cu gust și delicatețe. În ornamentarea cărților religioase, Antim a inovat, evitând șablonarea și silindu-se să exprime, prin desene și culoare, spiritualitatea românească.

Unde a deprins meșteșugul zețăriei și turnarea literelor, nimeni nu poate preciza. Cert este că a turnat singur literele arabe ale cărților tipărite pentru uzul credincioșilor ortodocși din dioceza Antiohiei. După opinia profesorului Gabriel Ștrempel, nu este exclus ca Antim să fi deprins meșteșugul chiar la București, pe lângă tipograful Mitrofan, fost episcop de Huși și numit, în vara anului 1691, episcop al Buzăului.

Printre tipăriturile realizate de Antim, o mențiune aparte revine *Evangheliarului*, scris în limba greacă la București, între 1634–1645, aflat astăzi la Muzeul de artă bizantină din Atena. Exemplarul conține 336 file pergament (45 x 29 cm) și cuprinde biografiile evangheliștilor, textul *Evangheliilor* și un *Minologhiu* (calendar cu toate sărbătorile anului). A fost scris, pictat, împodobit și ferecat din ordinul domnitorului, care l-a dăruit, în 1645, Patriarhiei ecumenice din Constantinopol. Nu se cunosc împrejurările în care volumul a ajuns, mai apoi, într-o mănăstire greacă din Bascov (Bulgaria), de unde a fost dus, în 1908, la Atena. Textul cărții este scris pe două coloane, cu aur și argint, de caligrafi experimentați. Se menționează că lucrarea este opera mâinilor ieromonahului Antim din Iviria.

Sunt cunoscute până acum și alte opere ale acestui ieromonah

– artist, de aceeași factură și ilustrând aceleași preocupări ale lui Matei Basarab de a înzestra, cu asemenea cărți, centrele spirituale ortodoxe de limbă greacă din Răsărit, așa cum făcuseră și vor face alți domnitori, atât din Moldova, cât și din Țara Românească[1]. Astfel, un *Evangheliar* scris și gravat de Antim, a fost donat în 1643 Patriarhiei din Ierusalim și se păstrează în biblioteca mănăstirii Sf. Atanasie, de lângă acest oraș. Un altul, datorat tot lui Antim, dăruit Patriarhiei din Antiohia (Siria), se află azi în Biblioteca Națională din Paris. Ultimul exemplar din această serie, de dimensiuni mai mici (21 x 15 cm), având numai 222 file, a fost donat mănăstirii Lavra de la Muntele Athos. O însemnare în caractere grecești precizează anul donației, 1643. Tot la Lavra, se află un *Liturghier* de aceleași dimensiuni, cu numai 89 file, împodobit de Antim în 1641, și dăruit de Matei Basarab, doi ani mai târziu. Un *Evangheliar* identic a fost trimis, probabil, și Patriarhiei ortodoxe din Alexandria. Activității cărturărești și artistice a lui Antim din Iviria, în Bucureștii secolului al XVII-lea, i se datorează și alte două miniaturi ale familiei domnitoare, aflate într-un *Evangheliar* slavon, datând din 1583, dar legat și ferecat în 1644, când i s-au adăugat și aceste miniaturi, în care domnul, reprezentat plin de smerenie, cu mâinile pe piept, și doamna, cu brațele întinse, par cufundați în rugăciune. Nu se cunosc împrejurările în care cartea a ajuns la biserica Sf. Nicolae din Chilia. După multe peripeții, a intrat în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, de unde a fost adusă, ulterior, la București.

Atitudinea antiotomană a lui Antim l-a făcut ca, în 1711, cu prilejul războiului ruso-turc, acesta să adere la gruparea Cantacuzinilor, care era de partea rușilor. Victoria otomanilor, la Stănilești, pe Prut, s-a răsfrânt, cu toate consecințele ei nefavorabile, și asupra lui Antim, având drept urmare demiterea sa, nu înainte de a i se oferi șansa de a se apăra. Acest lucru i-a dat posibilitatea mitropolitului să pledeze, în două superbe pledoarii, cu care prilej a făcut referiri și la autobiografia sa. Aceste documente s-au păstrat în manuscrisele *Didahiilor*. Constantin Brâncoveanu, impresionat, l-a iertat și, astfel, au fost restabilite relații bune între domn și mitropolit.

Țara Românească a cunoscut cea mai mare înflorire culturală în vremea lui Constantin Brâncoveanu, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, când starețul

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 7, p. 30 și 9/1976, p. 18 și nr. 10/1976, p. 22.

Mănăstirii Snagov a fost ales Antim Ivireanul, înscăunat, mai târziu, ca mitropolit al Țării Românești. Documentele existente îl menționează pe Antim ca stareț al mănăstirii, între anii 1694–1704, în vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu. Într-o perioadă anterioară, adică în intervalul 1691–1694, Antim condusese tipografia domnească din București, unde, în 1693, a fost tipărit un *Evangheliar greco–român,* considerat de specialiști drept un „adevărat monument de artă tipografică", iar în 1694, o *Psaltire românească.* Numirea lui Antim Ivireanul ca stareț al mănăstirii de la Snagov a constituit o recunoaștere a activității sale depuse în tipografia domnească din București.

Numai în anul 1697, au fost tipărite, la Snagov, cinci cărți, dintre care trei, de proporții apreciabile. *Antologhionul* are 2.210 pagini. Dintre cele 14 cărți imprimate personal de Antim Ivireanul la Snagov, două trebuie menționate pentru valoarea lor excepțională, din punct de vedere cultural. Este vorba de *Floarea darurilor*[1], o operă laică cu caracter moralizator, precum și de *Liturghierul greco–arab,* destinat credincioșilor ortodocși din Siria. Acesta din urmă, împreună cu *Ceaslovul greco–arab,* imprimat un an mai târziu, în 1702, la București, sunt o mărturie a politicii lui Constantin Brâncoveanu de sprijinire a Orientului apropiat. Se știe că întreg utilajul tipografic, executat de mâna lui Antim Ivireanul, a fost dăruit mai apoi, de domn, patriarhului Athanasie al Antiohiei.

Antim Ivireanul a tipărit versiunile arabă și românească a celor două *Testamente.* Tot datorită strălucitelor sale calități de dascăl, au venit pe insula de la Snagov doi faimoși călători din secolul al XVII-lea, Paul de Alep și tatăl acestuia, patriarhul Macarie din Antidria. Aceștia au scris în arabă primul „jurnal de călătorie" care menționează Snagovul, în care se povestește despre cele două biserici și despre un pod ce lega insula de uscat. Relatarea lor îți dă impresia că, în cele din urmă, se sfârșise cu tragediile ce au avut loc la Snagov, în decursul timpului, și că acesta devenise un focar al unei noi perioade de cultură. Această presupusă schimbare de soartă însă nu avea să se adeverească. Antim nu a renunțat la meșteșugul tipăritului și, plecând la Snagov, a luat cu sine, cu drept de proprietate, utilajul și tiparnița, necesare punerii bazelor unei noi tipografii, cu posibilități de tipărire atât în românește, cât și în grecește și chiar în arabă, limbă pe care Antim o stăpânea foarte bine. Remarcabil este faptul că literele arabe au fost săpate cu

1. Cf. *Magazin istoric,* nr. 7–8, 1968.

îngrijire în lemn de stejar, chiar de mâna sa. În fond, în acest mod se știe că a luat naștere, pe pământul Țării Românești, prima tipografie de limbă arabă, cunoscută. Datorită împrejurărilor pe care le vom expune în continuare, Antim a fost nevoit să părăsească Snagovul, iar cărțile lui s-au risipit și tiparnița a fost dusă în Antiohia.

În atmosfera conflictelor armate dintre otomani și austrieci, domnia, în Țara Românească, a lui Nicolae Mavrocordat (1715-1716), care deschide epoca fanariotă, va naște o confruntare între tendința marilor boieri autohtoni, de a-și impune punctul de vedere, și strădaniile domnului, de a conduce țara într-un mod cât mai autoritar și independent. Era normal ca Nicolae Mavrocordat să atragă antipatia unei mari părți a boierilor, care căuta sprijin la austriecii ce urmăreau, de mult timp, expansiunea, adică ocuparea țărilor române, folosindu-se de elementele autohtone răzvrătite. Executarea fostului domn Ștefan Cantacuzino la Constantinopol, a tatălui său, marele cărturar, stolnicul Cantacuzino, la care se mai adaugă spătarul Mihai Cantacuzino, ctitor al lăcașurilor de rugăciune Colțea din București, mănăstirea Sinaia și biserica Fundenii Doamnei, ca și schimbarea din funcții a unui mare număr de dregători, ce au fost înlocuiți cu oameni de încredere ai noului domn, au determinat acutizarea conflictului dintre Cantacuzini și alți boieri apropiați, pe de o parte, și gruparea din jurul lui Constantin Mavrocordat, pe de altă parte. Dar boierii intriganți nu și-au încetat uneltirile și, avându-l în frunte pe Hridant Notara, care urmărea stirbirea drepturilor Bisericii românești, au continuat să otrăvească atmosfera. Între timp, bănuielile Înaltei Porți față de Ivireanul fuseseră împrăștiate, iar mitropolitul se ocupa liniștit de activitatea tipografică, la București și Târgoviște. Sfârșitul cunoscut al lui Constantin Brâncoveanu și apoi al lui Ștefan Cantacuzino, a făcut ca tronul Țării Românești să revină lui Nicolae Mavrocordat, un adversar declarat al lui Antim. Ocazia nesperată de a se debarasa de eruditul mitropolit s-a ivit în anul 1716, când între turci și austrieci au reînceput conflictele armate. Antim a trecut de partea boierilor ce urmăreau o apropiere de austrieci (Bengești, Barbu Brăiloiu, Bujoreanu și Grigore Boteanu).

În Austria, conducerea țării o avea Eugeniu de Savoia care, în fruntea armatelor sale, va înfrânge pe otomani, în ziua de 5 august 1716, la Petrovaradin. Turcii, cuprinși de derută, se retrag, urmăriți de armata austriacă până în Țara Românească. Un detașament

austriac intră în țară, pe la Câineni, pe valea Oltului, și vameșii de la trecătoare expediază, prin niște soli călări, „cărți" lui Constantin Mavrocordat, informându-l „de acele cătane că au venit până acolo și cum că le iaste gândul să tragă spre București", după cum relatează cronicarul Radu Popescu, contemporan cu evenimentele ce au avut loc.

Informațiile ajung în numai trei zile la București, în seara de 17/28 august, când „o oră înainte de apus de soare, lumea alerga pe ulițele Bucureștiului, strigând: Nemții! Nemții!" Două alte detașamente de trupe austriece au coborât pe la trecătoarea Cerneți și pasul Vălcan și, beneficiind de sprijinul boierilor locali, inamici ai domnului, s-au alăturat austriecilor, la mănăstirea Tismana. Dar nici unul dintre aceste detașamente nu primise aprobarea să înainteze până la București, astfel încât scrisoarea căpitanului și a vameșilor de la trecătoarea Câineni poate fi analizată ca o secvență ce se înscrie într-un complot ceva mai larg.

Mitrofan Grigoraș, un călugăr ce a fost martor la evenimente, ne relatează că atâta vreme cât „era pace între nemți și turci, ura o aveau ascunsă cu ei [boierii] împotriva lui Nicolae Vodă. Dar după ce s-a rupt legătura de pace dintre ei, și Nicolae Vodă a nesocotit pacea față de căpeteniile Ungariei... și a preferat lupta nefolositoare..., atunci dușmanii lui ticluiră o năvălire simulată a nemților și cătanelor, răspândind zvonul că vine împreună cu ei, ca domn al Țării Românești fiul răposatului Șerban Vodă (Cantacuzino, 1678–1688); iar năvălirea plăsmuită i-o anunțară seara, ca uneltirii să-i vie în ajutor în timpul nopții".

Se pune întrebarea: Antim Ivireanul a făcut cumva parte din această conjurație? După toate probabilitățile, răspunsul este afirmativ, întrucât întreaga desfășurare ulterioară a evenimentelor va confirma atitudinea sa net potrivnică noului domn.

Nicolae Mavrocordat, aflând știrile îngrijorătoare ce vesteau evenimentele petrecute la granița cu Transilvania, a convocat imediat un consiliu, la care i-a invitat pe câțiva boieri credincioși lui și pe mitropolit. Toți au fost de părere ca domnul să se retragă de îndată la Giurgiu, unde să se pună sub protecția garnizoanei locale turcești. Domnul îl va lua cu sine, aproape cu forța, și pe mitropolit. Anton Maria del Chiaro, fost secretar al lui Constantin Brâncoveanu și autor a numeroase cărți despre Țara Românească, descrie astfel desfășurarea evenimentelor: „Către miezul nopții, spre a mai odihni caii, [Nicolae Mavrocordat] se opri într-un sat, Odaia,

și poposi în bordeiul unui țăran, unde ceru de băut. Se încinse aici o discuție între el și Antim, mitropolitul Valahiei, care nu mai voia să-l urmeze, susținând că, sub nici un preț, nu-și poate părăsi turma, mai cu seamă în împrejurări nenorocite ca acestea, când se putea ivi vreo răscoală, din lipsa domnitorului și a mitropolitului.

În timpul discuției, mitropolitul fu chemat afară din bordei și i se înmână o scrisoare, sosită cu un curier din București. După ce o citi, intră în casă și se adresă voievodului cu următoarele cuvinte: «Alteță, nu mai este vreme de pierdut aici, vine principele Gheorghe, fiul fostului domnitor Șerban Cantacuzino, din Transilvania, cu 12.000 de nemți, să ocupe Valahia». Mavrocordat, cuprins de spaimă, porunci repede pregătirea cailor".

Din câte se pare, rezultă mai mult ca sigur că scrisoarea era un fals al expeditorului „pentru ca să se întoarcă înapoi [sic!] el [Antim Ivireanul, *n.n.*], și domnului să-i dea spericiune să fugă", ne asigură Radu Popescu, care descrie călătoria în continuare, foarte expresiv: „Vladica Antim mai mergând câtva loc cu domnul, s-au rugat să-l lase să se întoarcă la București. Domnul l-au poftit ca pe un arhiereu, ca să nu se dezlipească de Măria sa, până se vor adevera aceste lucruri și la ce sfârșit vor să iasă. Dară el, [mitropolitul, *n.n.*], nu vrea nicicum, găsind multe pricini: una, că au venit cu căruța numai cu doi cai și fără așternut, fără premeneale și fără [bani, *n.n.*] de cheltuială, alta, și ca un păstoriu ce iaste, nu i se cade să lase turma și să se ducă într-altă parte... Dară nicicum nu i-au putut întoarce socoteala lui acea plină de vicleșug, ce o avea în inima lui, ci s-au întors la București". Mitrofan Grigoraș, mai concis, precizează: „Iară mitropolitul Ungrovlahiei, Antim, n-a vrut să-l urmeze până la Dunăre, ci i-a spus să-și continue drumul mai departe [sic!], deoarece de acum înainte nu e nimic comun între el, domnul și Țara Românească".

Cele declarate domnului de către mitropolitul Antim erau cât se poate de adevărate, căci lui îi revenea cârmuirea țării, în cazul absenței domnitorului. În altă ordine de idei, mitropolitul suferea de podagră, boală care necesita un tratament medical continuu. În fine, Antim, care avea legături strânse cu boierii țării, avea și el preferințele lui, ce îl vizau, ca domn, pe Gheorghe Cantacuzino, în locul lui Constantin Mavrocordat. Replica pe care i-o dăduse lui Mavrocordat – „acesta nu are nimic comun cu țara" – denotă patriotism din partea mitropolitului, care se identificase cu interesele patriei adoptive.

Antim ajunge în București în dimineața zilei de sâmbătă, 18/29

august 1716 și, imediat, preia conducerea țării, împreună cu un sfat, format din marii boieri ce rămăseseră pe loc. Totodată, este informat că scrisoarea primită pe drum era un fals și că era datoria sa să purceadă la alegerea unui domn pământean; lucru pe care nu întârzie să-l facă, alegerea sa vizând persoana vornicului Pătrașcu Brezoianu.

În dimineața aceleiași zile, Nicolae Mavrocordat s-a apropiat de Giurgiu. Turcii din cetate, văzând ceata de călăreți și întreg alaiul ce se apropia, sunt cuprinși de panică și trec cu bărcile, în grabă, Dunărea, spre a nu cădea prizonieri în mâinile micii trupe ce părea mult mai numeroasă. Dar, după primele clipe de panică, totul se lămurește, iar domnul renunță la planul său de a ajunge la Constantinopol și se hotărăște să poposească la Giurgiu, vreme de 2-3 zile. Face apel la garnizoana turcească să-i acorde sprijin, spre a-și recăpăta tronul pe care îl părăsise și, escortat de turci, se întoarce în București, în ziua de 3/14 septembrie. Este întâmpinat, la marginea orașului, de o mână de boieri care, de frică, îl abandonaseră pe Antim. Aici, „el, ca o hează sălbatică, au tăet pe Pătrașcu vel dvornic Brezueanul, acolea în drum și iar a început a pune boeri în opreală", menționează, înspăimântat, anonimul autor al cronicii muntene dintre anii 1688 și 1717.

Uciderea, din ordinul lui Constantin Mavrocordat, a vel vornicului Brezoianu[1] se datorează, după opinia unor martori contemporani, unei intrigi din partea unor boieri ce l-au pârât domnului, întrucât acesta din urmă nu dispunea de nici o dovadă care să-i incrimineze vinovăția. Tot invidiei și intrigilor boierilor s-a datorat, în cele din urmă, și uciderea mitropolitului Antim Ivireanul. După cum am arătat mai sus, Constantin Mavrocordat a intrat în București și a poruncit mai marelui gărzii sale să-l aducă imediat, la Curtea domnească, pe Antim. Iată acest moment în descrierea lui Mitrofan Grigoraș: „Când intră [mitropolitul, *n.n.*] la Curte în rădvan, ca de obicei, ca să se întâlnească cu domnul, soldații turci l-au oprit, l-au dat jos din rădvan și, smulgându-i barba și părul capului și târându-l jos, l-au închis într-o căsuță a porții". Del Chiaro ne prezintă o versiune asemănătoare: „Întors la Curte, [Nicolae Mavrocordat, *n.n.*] poruncește să fie chemat mitropolitul Antim, care de frica turcilor se hotărăște să asculte de ordin și era gata să fie ucis de aceștia în momentul scoborârii din rădvan pentru a sui scările palatului".

1. Ctitor al bisericii cu același nume din București.

În sprijinul lui Nicolae Mavrocordat au venit în București 1.200 de turci și urmau să mai sosească 12.000 de tătari care, pentru acele vremi, alcătuiau o forță relativ puternică, mai ales dacă se ține seama că erau oameni ce practicau meseria armelor. În acest timp, domnul se sfătuia cu boierii ce să facă cu mitropolitul. A trimis curieri la Constantinopol prin care solicita patriarhului ecumenic caterisirea lui Antim. Nu se mulțumește cu aceasta și înaintează o cerere însoțită de multe pungi cu bani, noului vizir Khalil pașa, în care mitropolitul Antim Ivireanul era pârât ca „apostat și uneltitor", și se cerea condamnarea lui la surghiun la mănăstirea Sf. Ecaterina din Peninsula Sinai, lăcaș de rugăciune în care trăiau mulți români ce îmbrăcaseră haina monahală.

Antim este supus unor torturi și amenințări, cerându-i-se să dea în scris că renunță, de bunăvoie, la rangul de mitropolit, fiind în trei rânduri pe punctul de a-și pierde viața. Pentru a conferi girul legalității actului murdar pe care-l plănuise, Constantin Mavrocordat convoacă, la București, pe egumenii tuturor marilor mănăstiri din Țara Românească, ca să asiste la scoaterea din scaunul mitropolitan a lui Antim. În zilele de 15/26-16/27 septembrie, sosește la București și gramata de caterisire, semnată de patriarhul Constantinopolului și de unsprezece arhierei, prin care Antim este acuzat de... vrăjitorie și răzvrătire diavolească!

Dispunând de aceste documente zdrobitoare împotriva blândului mitropolit Antim, Constantin Mavrocordat înscenează judecarea publică a fostului mitropolit, lucru care are loc în prezența egumenilor mănăstirilor, a episcopilor de Buzău și Râmnic, și a unor patriarhi și mitropoliți greci. După toate probabilitățile, procesul a avut loc în zilele imediat următoare datei de 18/23 septembrie, iar Del Chiaro ne-a lăsat o scurtă descriere a acestui degradant eveniment: „Mitropolitul Antim, închis la Curte, a fost constrâns, prin amenințări, să renunțe în scris, la arhiepiscopat și în locul său a fost ales, de către domn și dregători, arhiepiscopul Mitrofan, fostul duhovnic al lui Constantin Brâncoveanu. Antim fu despopit, acuzat de vrăjitorie și înșelăciune, și i se puse potcap roșu în locul celui de mitropolit. I se ridică și dreptul de a purta numele de Antim, dându-i-se numele său laic, Andrei. I se citi apoi sentința de închisoare pe viață în mănăstirea muntelui Sinai"[1].

În aceeași noapte, a fost transportat cu o căruță spre locul de surghiun, după unii autori, escortat de câțiva ostași care trebuiau să

1. Cf. Matei Cazacu, *Sfârșitul lui Antim Ivireanul*, în *Magazin istoric*, nr. 4, 1969, p. 43.

împlinească pe drum sângeroasa poruncă a lui Mavrocordat. Așa cum menționam, conform unor surse, în apropiere de Adrianopol, ostașii conduși de mehmendarul Colfescu l-au ucis pe Antim și i-au aruncat trupul într-un afluent al râului Mariţa. Data exactă a omorului nu se cunoaște[1].

Poporul a reacționat prompt la acuzațiile și condamnarea marelui cărturar, care se identificase, prin întreaga sa operă, cu o pagină din cultura neamului. O asemenea rușine nici că se mai pomenise. Dar ceea ce i-a surprins pe oameni a fost acuzația de vrăjitorie care, în ochii oamenilor simpli, nu găsea o altă explicație pentru măiestria cu care Antim își îndeplinea meșteșugul tipăritului unor capodopere.

Matei Cazacu a publicat un document de o importanță excepțională[2], care cuprinde socoteala la zi a datoriilor bănești pe care învățatul mitropolit le avea de plătit în ajunul morții sale. Acest act se afla lipit pe coperta manuscrisului românesc al bisericii clădite de el în București și a fost semnalat, pentru prima oară, de istoricul Dinu A. Dumitrescu.

Din document, rezultă că Antim datora sume mari mai multor persoane, printre care se număra Preda Zugravul (pictorul bisericii ridicate de Antim cu hramul Toți Sfinții, din București), 50 de taleri; stucatorilor (2), 240 de taleri, pietrarilor, 80 de taleri; zidarilor, 55 de taleri. Mai datora negustorului Manu 160 de taleri pentru cumpărarea unui policandru destinat împodobirii bisericii, ale cărei planuri le întocmise singur.

Desigur, o listă impresionantă de datorii și nici o mențiune despre averea sa personală. Dar, același document face trimiteri și la agoniseala de-o viață a lui Antim Ivireanul, adică 20 de ani de trudă istovitoare în tipografii, când sculptase literele în lemn de stejar și miniaturi poleite cu aur și argint: „Cărțile ce sunt într-o odaie la Hanul lui Șărban-Vodă, care să i se vânză pe seama lui Avxintie", un bătrân paznic.

Antim parcă presimțise ce avea să se întâmple când, într-o scrisoare de dezvinovățire, adresată, în 1712, lui Constantin Brâncoveanu, la adresa intrigilor dușmanilor săi, spunea: „Eu aici în țară n-am venit de voia mea, nici de vreo sărăcie, sau lipsă, nici mănăstirea Snagovului o am luat-o cu de-a sila; iar ce am lucrat

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 4/1969, p. 58; nr. 11/1975. p. 17.
2. În *Magazin istoric*, nr. 4/1969, p. 43.

în 7 ani ce am fost acolo, nu atât din venitul casei, cât din sudorile feţei mele, lucrurile acelea mărturisesc la toţi... iar încăilea am ieşit cu cinste şi nimenea nu mi-au luat seama, căci se vedea că am făcut şi am adaos, iar n-am stricat, iar nici datorie am lăsat...

Mitropolia n-am luat-o cu sila, nici cu mite, nici cu rugăciuni [...] şi am pus osteneli peste osteneli întru toate, şi am trudit din zi şi din noapte să înmulţesc talantul Domnului, pentru ca să nu mă număr, în rândul leneşei slugi, şi am silit după putinţa mea, şi după proastă ajungerea minţii mele, de am lucrat în via Domnului...

Iar de vei zice Măria ta, pentru ce am îndatorat casa, de am făcut cele ce am făcut, am multe de mi s-ar ţine seamă, carele nu sunt fără cale, numai le las şi zic că am cheltuit ca la o casă a mea, cum cheltuieşte fieştecine la casa sa, şi ca un păstor adevărat, iar nu ca un năimit carele junghe şi strică".

Din documentele rămase de pe urma sa, a rezultat că datoriile lui Antim se cifrau la suma de 4.496 de taleri, o cifră impresionantă pentru acea vreme, când, pentru comparaţie, preţul unei moşii era de cel mult câteva sute de taleri.

Se pune firească întrebare: Ce făcuse cu banii Antim? Răspunsul e la fel de firesc: Construise biserici, dotase tipografia şi cumpărase materiale tipografice scumpe pentru realizarea capodoperelor, pe care le tipărise cu litere aurite pe pergament virgin.

„Ca mitropolit, Antim a fost, totodată, îndrumător al tiparniţelor, traducător de cărţi liturgice şi luptător pentru triumful deplin al limbii române în biserică, educator al clerului, orator strălucit, ctitor, patriot şi om politic. Să nu uităm faptul că, deşi era de origine străină – gruzin sau ivirean – a iubit poporul român care l-a adoptat. Ştiu că numele său de ivirean era Andrei şi de la del Chiaro mai aflăm că în frageda pruncie a căzut rob la turci. Numele părinţilor săi, Ioan şi Maria, ni le indică însuşi Antim într-un document de foarte mare valoare, prin care statorniceşte gospodărirea mănăstirii ce-i poartă numele şi care este ctitoria sa. La Constantinopol, a învăţat limbile greacă, arabă, turcă şi slava bisericească, pe care le-a folosit mai târziu la traducerile şi tipăriturile sale. Aşa cum arată profesorul Gabriel Ştrempel într-un articol dedicat eruditului om de cultură care a fost Antim Ivireanul, sunt greu de cuprins detaliile din tot ceea ce a gândit, a realizat şi ne-a parvenit din moştenirea sa culturală. Se ştie că a donat Georgiei, ţara sa de baştină, o tipografie pe care a dat-o în grija celui mai bun meşter

al său, Mihail Istvanovici, pentru a veni în sprijinul şi a reînvia tradiţiile culturii georgiene".

A pledat pentru traducerea şi tipărirea în limba română a cărţilor liturgice, fiind totodată şi primul mitropolit care a împărţit gratuit *Îndreptare* bisericeşti pentru învăţământul preoţilor şi care au rămas în folosinţă până în secolul trecut. Orator neîntrecut, s-a făcut remarcat fără de egal, şi în cultura românească, prin didahiile pe care le-a rostit. El s-a preocupat nu numai de aspectele religioase, ci şi de moravurile vremii, pe care le-a combătut cu vehemenţă. A construit biserici, dintre care una îi poartă numele, remarcându-se prin stilul şi originalitatea ei.

Uciderea lui Antim Ivireanul

Moartea lui Antim Ivireanul este încă învăluită în mister. După unele surse, cel mai des menţionate de istoriografi, Antim Ivireanul a fost omorât în condiţii suspecte, în septembrie 1716, şi aruncat, se spune, în golful Enos, din Marea Egee.

Anton Mario del Chiaro scrie că, „pornit în miez de noapte cu carul, sub paza câtorva turci, [Antim] ajunge la Galiopoli, lângă râul Dulcia, care trece prin Adrianopole, unde fu ucis şi aruncat în râu". O teză asemănătoare ne-o oferă şi Mitrofan Grigoraş, cunoscător al Peninsulei Balcanice: „Luându-l în primire oamenii care erau rânduiţi să-l ducă în surghiun, au şi pornit. Până la Enos mai era în viaţă nenorocitul Antim, dar după aceea, cum se spune, a fost aruncat în mare şi a fost acoperit de valul întunecos".

Nu este un secret pentru nimeni că autorul moral al crimei este domnitorul Nicolae Mavrocordat care, plecându-şi urechea la uneltirile unora dintre boieri, obţinuse prin reprezentantul său de la Constantinopol, Dimitrie Iuliano, un fost elev al tatălui său, Alexandru Mavrocordat, Exaporitul, ordinul de ucidere a mitropolitului, din partea marelui vizir Kgalil paşa. Numai în felul acesta ne putem explica plecarea întârziată a mitropolitului, în ziua de 22 septembrie/3 octombrie când s-a întocmit lista datoriilor lui Antim. Acesta din urmă mai trăia şi se găsea în Bucureşti.

Domnul îl delegase pe boierul Iordache Colfescu, să-l ducă pe Antim la mănăstirea de pe muntele Sinai. Boierul era un om de încredere al lui Constantin Mavrocordat şi el poartă vina morţii lui Antim. Iordache Colfescu a devenit mai târziu, în 1727, stolnic şi

apoi mare comis. Legenda, care a circulat până în secolul al XIX-lea, menționează că stingerea, în linie bărbătească, a familiei Colfescu, s-ar explica prin blestemul mitropolitului Antim. În istorie se mai cunoaște un blestem, rămas celebru, al Marelui Maestru al Ordinului Templierilor, ars pe rug din ordinul lui Filip cel Frumos, regele Franței.

Toate informațiile prezentate mai sus capătă o altă turnură, dacă le comparăm cu datele furnizate de un izvor mai puțin cunoscut, ce poartă titlul *Istorisirea morții mitropolitului Antim Ivireanul, tradusă după cea scrisă în grecește în 1737, de strămoșul meu Nicolae, parte din fapte văzute de el însuși cu ochii, iar o mare parte spuse lui de un boier care a fost în divan, împreună cu ceilalți și cu mitropolitul. Ghiță Cușaclăul, 1852.*

Așa cum arată Matei Cazacu, este vorba de o povestire scrisă în grecește, la 1737, 20 de ani după uciderea mitropolitului Antim, de un oarecare Nicolae Orleanu și tradusă, în 1852, de un urmaș al său, boiernaș din Buzău. Publicată la sfârșitul secolului trecut (în revista *Literatură și artă română,* IV, 1899), ea a trecut aproape neobservată până azi, în ciuda faptului că informațiile pe care le conține anulează complet versiunea cunoscută din alte izvoare.

Relatarea începe cu o prezentare a vieții lui Antim, evidențiind totodată harul său, cu totul deosebit: „Acest Antim mitropolitul era de neam din Iviria, deși se găsesc unii care zic că ar fi macedonean. După împrejurările timpului de atunci, el... a venit în țara noastră, unde, fiind om cu multe calități și foarte prețioase, s-a călugărit, slujind tuturor drept pildă nu numai ca creștin, dar și ca călugăr, toți socotindu-l un sfânt și un fel de minune, ceea ce a făcut ca în curând să ajungă mitropolit; el era tipograf, caligraf și sculptor foarte bun și iscusit; el ocârmuia bine biserica, și tipografia mitropoliei o adusese la un mare renume".

Documentul consemnează cearta cu Nicolae Mavrocordat, care s-ar fi datorat cererii turcilor de a se plăti anual 500 de copii pentru a fi crescuți și înrolați în armată. Ne întrebăm dacă nu cumva se face o confuzie cu Vlad Țepeș. Conflictul a condus la condamnarea la moarte a lui Antim. „Antim, fiindcă era și bun săpător de piatră, după cum am mai spus, într-una din zile, pe când săpa la un stâlp de piatră la biserica Antim, se pomenește cu doi boieri, care îi fac vizită și-l roagă să se plimbe cu dânșii pe afară de București, de bunăvoie, căci altfel nu se poate.

Cum ziseră aceste cuvinte, Antim înțelese îndată că ei sunt

trimiși de Vodă și că vor să-l omoare. Apoi le zise: «Pentru ce voi stați muți și nu-mi spuneți tot adevărul?» Ei, văzând că nu pot scăpa, începură a plânge și a spune că sunt trimiși de Vodă și că capetele lor și ale copiilor lor sunt în pericol de sabie dacă nu vor îndeplini porunca domnească.

Atunci mitropolitul începu a plânge și a le zice: «Fraților, dați-mi drumul, cum veți ști voi, și să mă duc din țara voastră și nu am să mai stau nici o zi de azi înainte cu voi. Mă voi duce unde mă va povățui Dumnezeu, numai să-mi dați drumul, ca să nu fiți și voi prinși cu păcatul lui Nicolae și eu mă voi mântui de mâinile lui».

Boierii din nou lăcrămară și ziseră: «Nu putem nimic să facem din cele ce Preasfinția ta ne zici, căci capetele noastre sunt în mâna lui Vodă». Antim mitropolitul le răspunse: «Frații mei, v-am rugat că, dacă se poate să treacă de la mine paharul acesta, dar se vede că așa e voința lui Dumnezeu» și a început a plânge, apoi a intrat în biserică și s-a îmbrăcat întru toate odăjdiile și s-a împărtășit cu sfintele taine, după aceea a chemat pe economul său și i-a zis: «Ia bine seama de toate lucrurile, ce sunt subt a ta stăpânire, că eu mă duc și nu știu de mă voi mai întoarce». Apoi l-a sărutat și a plecat cu lacrămi în ochi cu acei boieri și oameni ce erau cu dânșii.

De la Antim, puindu-se în butcă, au plecat la Snagov, unde, după ce au ajuns, mitropolitul iarăși s-a îmbrăcat cu odăjdiile sale și s-a rugat mult lui Dumnezeu cu lacrămi, iertând și pe cei doi boieri; apoi au mers pe o punte, unde cei doi boieri i-au dat brânci și a căzut în lacul Snagov, unde s-a înecat.

Boierii au vestit apoi lui Vodă că mitropolitul este omorât și Mavrocordat, vrând să vază cu ochii, a venit cu câțiva oameni credincioși ai săi la Snagov, a doua zi, și a pus de a scos trupul lui Antim din apă, puind și el mâna, apoi noaptea l-a îngropat aci în ascuns, plângând și el și părându-i-se rău de ce a făcut, că a greșit omorând un om nevinovat.

În sfatul boierilor, credincioși domnului, deși se hotărâse altfel moartea lui Antim, dar în urmă Mavrocordat, știind pe Antim om iscusit și cu avere, temându-se că va găsi vreun mijloc să scape cu zile din mâna turcilor și apoi să-i facă și greutăți, a schimbat planul și a pus de l-a omorât în țară, fiind mai sigur și văzându-l mort, chiar el cu ochii. Boierii și toți breslașii Bucureștilor, auzind că bunul lor părinte, mitropolitul Antim, a fost omorât de turci, plângeau cu toții pierderea lui și urâră și mai mult pe Nicolae Vodă,

căci el îl dedese în mâinile turcilor și toți blestemau pe turci care îl omorâseră; căci așa mergea vorba, răspândită în toate părțile de oamenii lui Vodă, că turcii l-au omorât"[1].

Cele arătate mai sus vin să schimbe radical – este de părere Matei Cazacu – informațiile pe care le deținem despre sfârșitul tragic al lui Antim Ivireanul. În ciuda unor neconcordanțe, se pare că această ultimă versiune este cea mai plauzibilă. Se prea poate ca alături de Vlad Țepeș să se găsească și chinuitele rămășițe pământești ale mitropolitului Țării Românești, dintre anii 1708–1716, dovadă zecile de morminte care împânzesc împrejurimile mănăstirii Snagov. Faptul că Nicolae Mavrocordat a fost în măsură să-l asasineze pe Antim în țară, ne este confirmat și de informația din 8/19 septembrie, în care se arată că, până la această dată, vreme de cinci zile, Nicolae Mavrocordat a vrut să-l omoare pe mitropolit în trei rânduri.

Ca atare, pare verosimil ca asasinatul să fi fost înfăptuit la Snagov, loc unde mai fuseseră uciși și mulți alți adversari ai domnitorului, precum postelnicul Constantin Cantacuzino, la 1660, și Hrizea Popescu, părintele cronicarului Radu Popescu.

1. Cf. Matei Cazacu, *op. cit.*

Tudor Vladimirescu

Tudor Vladimirescu a condus marea răscoală din 1821, ce a marcat începutul istoriei moderne a României.

Slugerul Tudor Vladimirescu (1780–1821) a fost, inițial, voluntar în cetele de panduri în războiul ruso-turc din 1806–1812, ceea ce i-a adus, din partea Rusiei, gradul de „paruciuc"[1] și decorația „Sf. Vladimir".

Preludiu al Revoluției de la 1848, mișcarea revoluționară de la 1821, din Țara Românească, a relevat criza sistemului feudal din țara noastră, marcând începutul procesului de formare a statului modern român. Integrată în ansamblul acțiunilor revoluționare potrivnice feudalismului și dominației statelor absolutiste (Imperiul Habsburgic, Imperiul Otoman și Imperiul Rusiei țariste), mișcarea revoluționară de la 1821 s-a impus prin câteva particularități. Alimentat cu ideile revoluționare apusene ce aveau la bază principiile de egalitate, libertate și fraternitate, ce constituiseră fundamentul Revoluției franceze, dând dovadă de o deosebită luciditate, conștient de posibilitățile existente, dar și de limite, Tudor Vladimirescu a știut să confere mișcării o orientare corespunzătoare situației date. Dar a săvârșit o greșeală ireparabilă. A crezut, ca și alți oameni ai vremii, fruntași revoluționari din această parte a Europei, în generozitatea, în înțelegerea și în sprijinul țarului Alexandru I. El aștepta încă îndreptarea relelor, de la împărați și despoți luminați. S-a amăgit, în privința acestui ajutor, ca și Horia, ca și Voltaire sau Diderot, ca și Alexandru Ipsilanti, conducătorul Eteriei.

---

1. *Paruciuc* = locotenent în armata rusească. Gradele, ca și comenzile în limba rusă, s-au folosit în oștirea română după introducerea Regulamentului Organic, prin care, după aproape un veac de când domnitorii fanarioți care, din porunca turcilor și a Fanarului, desființaseră orice forță militară românească, se reînființau acum milițiile pământene, dar cu un număr mai limitat de ostași, decât de ofițeri.

Tudor Vladimirescu a fost inițiat mason în casa fanariotului Constantin Samurcaș din București, într-o lojă eteristă, fiind chezășluit de tovarășul său de luptă împotriva turcilor, căpitanul Iordache Olimpiotul, ofițer în straja domnească, care era un membru activ al Eteriei și primise misiunea să-l omoare pe Alexandru Vodă Șuțu.

Tudor Vladimirescu a pornit răzvrătirea poporului în ianuarie 1821, în același timp cu grecii, după înfrângerea italienilor și în plin avânt al Revoluției spaniole, din 1820–1823. Acest capitol de istorie națională se situează în istoria universală, concomitent cu epoca revoluțiilor din timpul Sfintei Alianțe, revoluții care au clătinat puterea acestei coaliții internaționale.

Desfășurată pe parcursul a mai puțin de jumătate de an, din iarnă până în vară (lupta pandurilor, ca și a unor unități eteriste, continuând izolat până în toamnă), mișcarea revoluționară din 1821 a fost unul din momentele cele mai puternice ale izbucnirii populare împotriva regimului fanariot și un prilej de afirmare a poporului român pe plan european.

În timpul revoluției, boierii și marii negustori au fugit din țară, unii în Austria, alții în Rusia și alții au trecut la inamic, în frunte cu șeful clerului. Țarul Alexandru I l-a dezarmat și l-a degradat pe Ipsilanti, retrăgându-i chiar ordinul „Sf. Vladimir", dobândit pe câmpul de bătălie în războiul antiotoman, iar mitropolitul l-a afurisit ca „răzvrătitor". Apoi, Metternich, geniul rău al coaliției puterilor imperiale, a pus la cale trădarea și suprimarea fizică a comandantului. Împăratul – menționează unii istorici – „a trădat Eteria prin intermediul aceluiași Ipsilanti, punând la cale uciderea mișelească a lui Vladimirescu, căpetenia răsculaților valahi".

Organizând cu pricepere și hotărâre insurecția armată, chibzuind, cu intelectuali patrioți ai vremii, viitoarea legiuire a libertății poporului – o orânduire democratică după concepțiile înaintate ale timpului, inspirate din Revoluția franceză – Tudor Vladimirescu a ajuns victorios până în Capitală, unde a încercat să se instaleze. Dar scurtă i-a fost izbânda. Forțele adverse unite, „atât cele politicești, cât și cele bisericești" nu i-au dat răgazul să-și ducă până la capăt planurile „izbăvirii".

În ce privește politica sa externă, Tudor a început prin a crede în sprijinul mai marii puteri „garante", în eventualitatea conflictului cu alta, și a sfârșit prin a înțelege că acesta e un teren politic

alunecos şi că salvarea constă în unitatea naţională şi în dreptatea socială, ca principii de bază ale unei politici de esenţă patriotică. El a părăsit, la un moment dat, drumul aventurist al Eteriei lui Ispilanti, în vederea asigurării începutului de independenţă şi suveranitate la care năzuia, visând mai departe la ţara tuturor românilor, visul generos al iluminismului românesc: „lăcuitori ai Ţării Româneşti, veri de ce neam veţi fi...".

Cunoscând „trebile războiului", cum îl caracteriza Chiriac Popescu, unul dintre căpitanii săi, Tudor Vladimirescu a imprimat mişcării revoluţionare din 1821 trăsături care nu justifică încadrarea sa în rândul răscoalelor spontane, ci în rândul mişcărilor revoluţionare, desfăşurate pe baza unor planuri unitare de acţiune şi executate de o oştire revoluţionară disciplinată. Prin aceasta, mişcarea revoluţionară de la 1821 se deosebeşte de o răscoală generală şi se subsumează primei etape a revoluţiei burgheze. Legătura dintre această mişcare din 1821 şi Revoluţia de la 1848 este evidentă şi, pe drept cuvânt, cea dintâi a fost considerată preludiul celei de-a doua, iar Tudor Vladimirescu a fost aşezat alături de marii făuritori şi slujitori ai ideilor de dreptate socială, unitate şi neatârnare.

*

La 19 mai 1821, se încheia, la Goleşti, un acord între Tudor Vladimirescu şi Iordache Olimpiotul, căpetenia eteristă, prin care cei doi se angajează să se sprijine reciproc, în cazul unui atac otoman.

La 21 mai, profitând de un complot al unuia dintre căpitanii nemulţumiţi şi de energica pedepsire a jafurilor şi nesupunerii, Iordache Olimpiotul îl ridică pe Tudor din mijlocul taberei sale, în ciuda acordului încheiat.

La Târgovişte, în urma unui simulacru de judecată, Tudor Vladimirescu este ucis de către Vasile Caravia, din dispoziţia lui Ipsilanti[1].

I. P. Liprandi – ofiţer rus şi autorul unor interesante memorii în legătură cu mişcarea pandurilor – descrie asasinarea lui Tudor Vladimirescu:

„...Tudor a fost închis în temniţa mitropoliei, iar cunoscutul criminal Caravia a fost însărcinat să-i ia interogatoriul. Acest

1. Cf. Alexandru Cernatoni, în *Magazin istoric*, nr. 4/aprilie, 1971, p. 49.

scelerat a supus pe Tudor la tot felul de chinuri, numai pentru a afla unde a ascuns banii, căci credea că are sume mari de bani pentru cumpărarea de arme și muniție pentru panduri, iar descoperirea lor interesa pe toți, mai mult decât acțiunile lui Tudor. Vladimirescu a suportat totul cu o tărie neobișnuită, răspunzând că nu are nimic și că el a venit acolo pentru ca, unindu-se cu eteriștii, să lupte împreună împotriva turcilor. În cele din urmă, după două zile de cele mai crunte chinuri, l-a anunțat pe Tudor că-l trimit la divan și, legându-l, au ieșit noaptea afară din oraș. Apropiindu-se de râul Dâmbovița, Caravia l-a împușcat cu pistolul, apoi l-au tăiat, i-au tăiat capul, iar trupul i l-au aruncat în râu [...], după unii autori într-o fântână părăsită. Astfel a fost curmată, prin trădare, viața lui Tudor...".

Prinderea și uciderea lui Tudor Vladimirescu au generat o întrebare la care nu s-a găsit un răspuns satisfăcător: Cum de a fost posibil ca acesta să fie ridicat de ucigașii săi din mijlocul taberei sale și al tovarășilor lui de arme, fără rezistență și fără mustrări de conștiință, decât tardive? Și, decurgând din această chestiune, încă nelămurită, am continua, adâncind investigația: Cine se face vinovat de tragicul sfârșit al lui Tudor?

În cele din urmă, acceptăm ipoteza care arată că țarul Alexandru I a fost acela care a trădat Eteria, prin intermediul aceluiași Ipsilanti, punând la cale asasinarea mișelească a lui Tudor Vladimirescu, căpetenia răsculaților valahi[1].

1. A se vedea lucrarea noastră, *Istoria francmasoneriei române*, Ed. Miracol, București, 1999, p. 40.

Grigore Alexandru Ghica

Grigore Alexandru Ghica, cunoscut ca domn sub numele de Grigore III Ghica, s-a născut în anul 1727. În 1754, a ajuns mare dragoman și, în 1764, voievod al Moldovei. Tatăl său, Alexandru Ghica, fusese mare dragoman, exporit (consilier intim) și domn onorific în Moldova și Țara Românească, sfârșind prin a fi decapitat de turci, în februarie 1741, sub acuzația de „hainie" (trădare).

În calitatea sa de domn al Moldovei, Grigore III Ghica s-a dovedit un bun gospodar. El a început printr-o reformă a justiției ce viza o mai bună împărțire a dreptății și înlăturarea abuzurilor administrative, lucru care, pe de o parte, i-a atras simpatia maselor populare, iar pe de altă parte, antipatia marilor boieri.

A pus ordine în mânuirea finanțelor, fixând lefurile dregătorilor atât civili, cât și militari și s-a îngrijit de problemele de ordin administrativ ale țării. La Iași, a dispus îmbunătățirea aprovizionării cu apă a orașului și a construit două cișmele pentru populație, la bisericile Golia și Sf. Spiridon, captând noi izvoare care să le alimenteze.

Nu a neglijat nici latura culturală și învățământul. A reorganizat Academia domnească, prin construirea unui nou imobil în locul celui vechi, ajuns într-un stadiu avansat de degradare, și a dispus completarea bibliotecii prin cumpărarea de cărți din Franța, Germania și Italia. Nu a uitat nici de școlile din provincie, pentru care a dispus o mai bună reorganizare.

Grigore Ghica se bucura de faima de a fi un om cult, care „iubea științele și vorbea limbile franceză și italiană", fiind „foarte respectat". S-a îngrijit de o mai bună și echitabilă relație dintre țărani și boieri, stabilind o normă a muncii prestate de către cei dintâi.

Domnul era un om modest și a combătut din toate puterile tendința către lux a boierilor și dregătorilor, mai ales în domeniul

vestimentar, oferind un exemplu personal prin aceea că se îmbrăca cu haine confecționate din stofa produsă de fabrica înființată de el, la Chiperești.

A fost un domn gospodar, care s-a îngrijit de nevoile celor mulți, a dat dovadă de patriotism, fapt care îi va atrage antipatia unor boieri ce urmăreau numai satisfacerea scopurilor personale. Ca urmare a intrigilor, este mazilit din domnia Moldovei în 1767, dar, demonstrându-și nevinovăția și buna credință la Înalta Poartă, i se va da, în 1768, tronul Țării Românești. În același an, va izbucni războiul ruso-turc, cu care prilej trupele rusești ocupă Bucureștiul, luându-l prizonier pe domn. Războiul dintre cele două mari puteri se încheie cu pacea de la Kuciuk-Kainargi (10/21 iulie 1774), iar în urma sprijinului acordat de împărăteasa Ecaterina a II-a a Rusiei, Grigore Ghica este repus domn al Moldovei.

Odată războiul încheiat, câțiva generali austrieci ocupă o parte din teritoriul Moldovei sub motivul rectificării hotarelor și o mai bună comunicare cu teritoriile poloneze, anexate în 1772. Lucrurile au decurs astfel: generalii austrieci au dat turcilor mari sume de bani, arătându-le hărți falsificate, și i-au convins să cedeze o porțiune de pământ pe care deja o ocupaseră. Convenția a fost semnată la Constantinopol, în ziua de 7 mai 1775. Grigore Ghica a înaintat Porții un memoriu, solicitând revizuirea Convenției încheiate de aceștia cu Austria. Între timp, Imperiul habsburgic încorporase o mare parte din Moldova de Nord, în care erau incluse orașele Rădăuți și Suceava, cu numeroase mănăstiri și ctitorii voievodale.

O mână de boieri, în frunte cu marele dragoman Constantin Moruzi, urmărind detronarea domnului și luarea puterii, au început să depună intrigi la Înalta Poartă, imputându-i lui Grigore Ghica vini imaginare și intenția de nesupunere față de otomani. Turcii le-au dat crezare și Poarta a hotărât lichidarea fizică a domnului Moldovei. Iată ce spune N. Iorga: „Măsura luată contra lui Ghica, a cărui viață trebuia tăiată, pentru că nu mai putea fi răbdat, e în legătură cu intențiile războinice pe care le avea Poarta atunci"[1].

Sultanul l-a însărcinat cu asasinarea domnului pe Ahmed aga din Kara-Hissar, care era prieten cu Grigore Ghica. Înainte ca trimisul său să plece din Constantinopol pentru a-și duce la îndeplinire murdara faptă, acesta i-a spus: „De nu aduci pe Ghica, viu sau mort, fii sigur că vei pierde propriul tău cap".

1. Cf. N. Grigoraș, în *Magazin istoric*, nr. 12/1975, p. 38.

Însoţit de 40 de ostaşi turci înarmaţi până în dinţi, Ahmed aga a plecat la drum. Ajuns la Iaşi, domnitorul i-a trimis în întâmpinare, conform protocolului şi, mai ales, datorită faptului că era prieten cu turcul – cel puţin aşa credea domnul – un grup de boieri care l-au condus pe turc la Beilic, reşedinţa rezervată conducătorilor otomani aflaţi în vizită, sau în trecere, prin Iaşi. După ce s-a instalat, Ahmed aga i-a trimis vorbă domnului că este grav bolnav şi că nu se poate deplasa la reşedinţa domnească. În realitate, era vorba de un şiretlic al turcului, ca să-l prindă în cursă pe domn. Grigore Ghica, dând crezare ştirilor, i-a trimis pe cei doi medici ai Curţii să-l consulte şi să-l trateze. Se afirmă că, pentru a-i înşela pe medici, Kara Ahmed şi-a legat ambele braţe cu câte o năframă, imediat sub umăr, spre a opri circulaţia sângelui şi a reduce pulsul, truc folosit şi în zilele noastre de fachiri şi iluzionişti. După ce l-au consultat, unul dintre medici şi-a dat perfect de bine seama că era vorba de o boală simulată şi i-a raportat domnului. Kara Ahmed a continuat să susţină că este grav bolnav şi nu se poate deplasa şi l-a invitat pe domn la Beilic, pentru a-i comunica diferite dispoziţii transmise de Înalta Poartă. Medicul care l-a consultat pe turc, l-a sfătuit pe Grigore Ghica să nu dea curs invitaţiei acestuia, mai ales că şi soţia domnitorului era stăpânită de presimţiri negre.

În după-amiaza zilei de 1 octombrie 1741, în ciuda opoziţiei familiei şi a consilierilor săi, care nu erau de părere ca domnul să accepte invitaţia turcului, acesta a plecat pe seară la Beilic, însoţit numai de câţiva slujitori; numărul lor exact nu e cunoscut.

La intrarea în Beilic, i-au venit în întâmpinare portar-başa (administratorul Beilicului), medicii Curţii domneşti, pe care îi trimisese să-l trateze pe Kara Ahmed, precum şi 12 arapi, adică sclavi negri. Unii dintre aceştia i-au luminat scările, în vreme ce urca, alţii l-au afumat cu tămâie în cădelniţe de argint, iar alţii l-au stropit cu apă de trandafiri. Feţele lor însă erau posomorâte şi nu prevesteau nimic bun, fapt care l-a neliniştit pe domn, mai ales că – lucru neobişnuit – toţi servitorii aveau la brâu hangere. Însoţit de un singur sclav, Grigore Ghica a fost poftit în camera unde se afla capugiul. Pentru ce a urmat, se cunosc mai multe variante, relativ contradictorii, pe care le menţionăm în continuare:

1° Dionisie Fotino – autorul lucrării *Istoria generală a Daciei* (1812), istoricul austriac Sulzer şi ambasadorul rus la Poartă îşi au, fiecare, propria relatare.

2° Cronicarul moldovean Enache Kogălniceanu, contemporan cu cele petrecute, spune că, după ce domnul a intrat în încăperea

unde, pe o sofa, se afla turcul, au avut loc obișnuitele formule de salut. Imediat, cei de față, medicul Fotachi și secretarul Hafiz au părăsit încăperea. Domnul a putut să remarce că ușa de acces în salon era păzită de doi ostași turci, bine înarmați, în vreme ce alții se aflau ascunși, fie după perdelele de la fereastră, fie chiar sub divanul capugiului.

3° Dionisie Fotino afirmă că domnul ar fi fost mai întâi admonestat violent de capugiu, după care, la un semn al acestuia, a fost atacat de zece ieniceri, pe când încerca să iasă din cameră. Domnul s-a opus, dar atacatorii, fiind în superioritate numerică, l-au doborât cu iataganele și i-au tăiat capul, corpul fiind aruncat în stradă, pe fereastră.

4° Enache Kogălniceanu povestește că, îndată ce Grigore Ghica a luat loc pe divan, lângă capugiu, acesta a scos de sub pernă o tabacheră și și-a tratat oaspetele cu tutun. Gestul său constituia de fapt un semnal pentru ucigași, când „hasnatarul" i-a dat cu hangerul o lovitură în spate, domnului. Acesta a căzut la pământ, în vreme ce un alt turc l-a sugrumat, pentru a-l împiedica să strige după ajutor. Domnul a reușit însă să se ridice și a ajuns la o fereastră, dar a fost doborât de alți turci, care i-au tăiat capul, iar corpul i-a fost aruncat pe una din ferestrele ce dădeau în grădina din spatele Beilicului.

Se mai relatează faptul că Ahmed aga ar fi încercat să-l aresteze și pe cămăraș, omul de încredere al domnului, dar acesta a reușit să scape.

5° Cronicarul Manolache Drăghici, bazându-se pe informații ulterioare asasinatului, spune că, în vreme ce Grigore Ghica discuta cu Ahmed aga, ienicerul, aflat lângă capugiu, s-a repezit la domn cu cuțitul pe care i l-a înfipt în spate, trântindu-l peste capugiu. Ghica a reușit să se ridice și a încercat să ajungă la fereastră. De sub divan, și-a făcut apariția un ienicer ce stătuse până atunci ascuns și, împreună cu capugiul, l-au „tăiat în mai multe părți". Auzind zgomotele din camera capugiului, garda domnitorului a intrat înăuntru și a văzut trupul domnitorului pe jos, „scăldat în sânge, iar capul, în vârful iataganului arapului", ce-l decapitase. Comandantul gărzii și-a scos pistoalele de la brâu, vrând să-i împuște pe asasinii lui Ghica, dar capugiul i-a prezentat firmanul de mazilire din partea sultanului.

6° Ruxandra, una din fiicele lui Gigore Ghica, a susținut că tatăl ei fusese ținta mai multor încercări de asasinat. În ziua uciderii

sale de oamenii capugiului, domnul a plecat de la Curte, însoțit de numai patru slujitori. Ajuns la Beilic, a intrat singur în camera capugiului care se prefăcea a fi bolnav. Într-una din camerele vecine, se găseau opt turci înarmați cu hangere, care, la semnalul oferirii tabacherii de către capugiu, s-au năpustit asupra domnului, doborându-l la pământ. Mai înainte însă, acesta a reușit să-i omoare pe trei dintre atacatori. Ucigașii l-au decapitat și au îngropat corpul în partea stângă a grădinii conacului. Capul a fost sărat și învelit într-o pânză de sac și trimis la Constantinopol unde, la 20 octombrie, a fost arătat sultanului. Înfipt într-o suliță, a rămas expus vreme de trei zile deasupra porții Seraiului. Gloata din Constantinopol a contemplat, în tihnă și după plac, capul lui Grigore Ghica, lângă care o tăbliță lămurea pe curioși asupra cauzelor „care au determinat pe sultan să ordone condamnarea la moarte a acestui prinț".

După plecarea capugiului, boierii prieteni ai familiei au răscolit grădina Beilicului, au descoperit corpul domnului, l-au deshumat și înmormântat în biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași, iar ulterior l-au transportat la biserica Sf. Spiridon, unde se află și azi.

Familia domnească a fost trimisă la Constantinopol, iar întreaga avere din Moldova a lui Grigore Ghica a fost confiscată. După dărâmarea Beilicului, pe locul acela s-a ridicat un monument, în amintirea acelei „grozăvii atât de adânc jignitoare pentru o țară întreagă", după cum afirma istoricul N. Iorga.

Barbu Catargiu

Părinții lui Barbu Catargiu, născut la 26 octombrie 1807, au fost marele vornic Ștefan Catargiu și Tița (Stanca) Văcărescu. El moștenea stirpea a două din cele mai vechi și mai influente familii din țară. Bunicul său de mamă, banul Barbu Văcărescu, i-a dat numele, care va deveni unul dintre cele mai renumite ale istoriei noastre contemporane. Amintirea sa ne este împrospătată de o statuie, așezată la poalele dealului Mitropoliei, în direcția dinspre bulevardul Coșbuc.

Când a împlinit vârsta de 12 ani, Barbu Catargiu a fost trimis la școala grecească de la Măgureanu, unde a învățat limba elenă și a studiat cultura grecească, avându-i colegi de clasă pe mulți din feciorii de boieri. Instrucția făcută odraslei lor a părut insuficientă părinților săi, care l-au trimis, spre a-și completa studiile, la Paris. Încă din adolescență, vădea o înclinare către politică, evitând acele domenii ce i-ar fi putut asigura o existență comodă. Cu intenția nedeclarată de a aprofunda pictura, studiază inițial literatura, dreptul, istoria, finanțele și economia politică. Dornic de a-și cunoaște viitorul, așa cum era moda timpului pe la 1830, la Paris, se duce împreună cu Barbu Știrbei să consulte pe faimoasa ghicitoare în cărți, domnișoara Lenormand. Se zice să aceasta i-a prevestit lui Știrbei că va purta coroană, iar lui Catargiu că se va sui în vârful scării sociale și că va avea un sfârșit violent.

Cele spuse de renumita ghicitoare l-au influențat într-o așa măsură, încât l-au obsedat toată viața și, în momentele critice, Barbu Catargiu își amintea de aceste preziceri.

O întâmplare semnificativă s-a petrecut pe la 1859, pe când acesta se întorcea la moșia sa, Maia, venind de la vânătoare. În apropierea casei, caii de la trăsură s-au speriat, dintr-un motiv oarecare, și trăsura s-a răsturnat. În timp ce sărea din trăsură, pușca din mâna lui Catargiu s-a descărcat cu zgomot asurzitor, speriind-o

pe soția sa care i-a alergat în întâmpinare, obsedată de gândul de a nu se fi împlinit fatala prevestire. Dându-și seama de ce gândea soția sa, Catargiu a liniștit-o cu vorbele: „Nu de astă dată, Catinco!".

Întors în țară definitiv, în 1834, Barbu Catargiu a participat la formarea Societății Filarmonice, al cărui principal scop era crearea unui teatru național, tipărirea de cărți românești și organizarea unei expuneri de principii contra guvernului lui Alexandru Ghica. În demersurile sale, acesta era susținut de Emanoil Băleanu, I. Câmpineanu, Scarlat Crețulescu, I. Russet, Grigore Cantacuzino, C. Manu ș. a. Inițial, societatea a urmat modelul literaturii din țările apusene, iar membrii ei traduceau tragedii clasice, destinate a înflăcăra inimile. Reprezentarea unora dintre piese, pe scena din București, a înregistrat un succes strălucit.

Literatura constituia pentru Catargiu un divertisment, pe primul plan situându-se problemele de ordin politic. El începe prin scrieri străine de politică. În comitetul Societății Filarmonice, el a strâns legăturile cu liderii opoziției guvernului A. Ghica. Cu prilejul alegerilor pentru Obștească Adunare, îndeplinind condiția de vârstă – pentru ca cineva să fie fost ales deputat sub Regulament, trebuia să aibă cel puțin 30 de ani – Catargiu a câștigat sufragiile alegătorilor din orășelele din județul Teleorman. Cu prilejul dezbaterilor ce au avut loc în anul 1842, Barbu Catargiu, care abia împlinise vârsta de 34 de ani, a rostit discursul inaugural, ce a produs o impresie neașteptată atât asupra celor prezenți, cât și a poporului, în general. S-a creat o situație ce a condus, în cele din urmă, la căderea lui A. Ghica și înlocuirea sa cu Gheorghe Bibescu. Norocul îi surâdea: era rudă cu noul domn și aliat cu opoziția, împotriva celui destituit. În scurt timp, Catargiu, datorită conjuncturii, este numit în funcția de director la Departamentul Dreptății, unde îl va înlocui pe logofătul Alexandru Racoviță, iar în anul următor, la 23 aprilie, paharnicul Barbu Catargiu este înălțat la rangul de clucer și, la 13 mai, este trecut în Arhondologie.

În ciuda legăturilor de rudenie cu domnul, Catargiu nu se sfiește să-l combată în unele probleme, cum ar fi, de exemplu, cea privind aservirea politică și economică a țării de către Imperiul rusesc. Fără a fi un adept al extremismului, el dorea îndreptarea și nu căderea principelui. Drept urmare a crezului său politic, Catargiu nu a fost de acord cu participanții la Revoluția de la 1848 și nu credea că o transformare radicală a instituțiilor noastre ar fi în măsură să elimine abuzurile și să conducă la scopurile pe care le urmăreau, cu atâta ardoare, tinerii revoluționari.

Barbu Catargiu era un conservator, în adevăratul sens al cuvântului, și considera că atât dreptul public, cât și cel privat, pentru a fi național, nu trebuie să fie produsul unor împrumuturi din exterior, sau rezultatul unor născociri de cabinet, ci produsul organic al gândirii și al activității întregului popor.

Reacționar înverșunat, Catargiu a găsit de cuviință că este mai bine să stea în expectativă în timpul luptelor unioniste, lucru pe care de altfel l-a și demonstrat practic în 1857, când nu a participat la lucrările Adunărilor ad-hoc. Își face intrarea în scena politică în vremea căimăcămiei reacționare, în trei rânduri devenind ministru de Finanțe, iar în 1859 face mari eforturi pentru alegerea fostului domn, Gheorghe Bibescu, la tronul Țării Românești.

Pe timpul cât a funcționat Guvernul provizoriu și Locotenența domnească, Barbu Catargiu face o vizită de documentare și culegere de informații, în mai multe țări din Europa, studiind oamenii, obiceiurile, legislația, instituțiile și, mai ales, modul lor de funcționare, pentru a trage concluziile necesare și a vedea modalitățile în care ar putea fi aplicate și în țara noastră. La sfârșitul lunii septembrie 1848, revine în țară, iar la 21 octombrie primește din nou funcția de director la Departamentul Dreptății. Pe 2 decembrie, în același an, Barbu Catargiu este numit membru suplimentar la Sfatul visteriei. Domnul Dimitrie Știrbei îl va mai păstra o vreme ca director al Departamentului Dreptății. Urmează o nouă ascensiune în rang, la 13 decembrie 1849, când este numit vornic de poliție, iar sub Căimăcămia de Trei, ajunge logofăt, de fapt cea mai înaltă distincție în stat, la care putea accede cineva, la vremea respectivă.

Pentru serviciile aduse de Catargiu în perioada cât slujise interesele țării, Dimitrie Știrbei îl numește judecător la Înalta Curte, post de unde va demisiona la 7 ianuarie 1856, din motive rămase neelucidate până în zilele noastre.

Activitatea politică a lui Barbu Catargiu cunoaște o intensificare începând cu 1857, dată la care țara a fost chemată, prin organul Divanului ad-hoc, să-și exprime dorințele față de Europa. A fost format un comitet, compus din 9 membri, aparținând conservatorilor, dintre care făcea parte și Barbu Catargiu. Cei aleși au redactat un apel adresat alegătorilor, în care se schițau bazele de organizare viitoare a țării. La 19 martie 1857, apelul se publică sub formă de broșură.

Liberalii nu se lasă mai prejos și, la 30 martie, apare în ziarul

Concordia şi manifestul acestora, care, în realitate, era copiat după cel al conservatorilor, cu singura deosebire că cerea o reprezentare naţională pe baze ceva mai largi şi nu reclama nici o garanţie pentru proprietate. În acest fel, liberalii îi luaseră, prin surprindere, pe conservatori şi, de fapt, le furaseră ideea. Înfuriat la culme, în şedinţa Camerei din 23 mai 1861, Barbu Catargiu va rosti o cuvântare fulminantă, rămasă memorabilă.

Politicienii liberali uneltesc împotriva boierilor şi Catargiu nu reuşeşte să fie ales în Divanul ad-hoc. Căimăcămia lui A. Ghica sfârşeşte lamentabil, dar sub Căimăcămia de Trei, lui Barbu Catargiu îi revine postul de ministru de Finanţe, prilej care va fi folosit pentru a efectua o analiză minuţioasă a modului de administrare a finanţelor ţării, de către fostul locţiitor de domn.

La sfârşitul anului 1857, au loc alegerile pentru Camera electivă. În urma câştigării sufragiilor micilor proprietari din Ialomiţa şi Olt, Barbu Catargiu este ales, optând pentru Ialomiţa. Alegerea noului domnitor Alexandru Ioan Cuza, la 5/24 ianuarie 1859, pare, pe moment, să atenueze disputa dintre liberali şi conservatori. Cu prilejul proclamării Convenţiei din 7/19 august 1858, Barbu Catargiu va declara că o va respecta până în cele mai mici amănunte, promovând legalitatea cea mai strictă, progresul moderat şi dreptatea pentru toţi. Urmează o succesiune de Consilii de miniştri, astfel încât, în decurs de numai trei ani, s-au succedat nouă cabinete. A. I. Cuza, care stăpânea de acuma frânele domniei şi era oarecum îmbătat de putere, se simţea incomodat de unii consilieri conservatori. Barbu Catargiu conducea Partidul conservator, care era unit şi nu-l lăsa pe domn să dispună după bunul său plac, ci în conformitate cu dorinţele alegătorilor. Se punea problema creării unei noi organizări, care să şteargă diferenţele existente între Moldova şi Ţara Românească, constituirea unui guvern care să menajeze susceptibilităţile, să întărească legăturile, să apropie pe cetăţenii celor două Principate surori şi să fuzioneze într-un stat compact ambele Principate. În ciuda simţămintelor sale, A. I. Cuza a fost nevoit, în cele din urmă, să încredinţeze formarea şi conducerea guvernului lui Barbu Catargiu, care a fost instalat la 23 ianuarie 1862. Evenimentul survenea după ce, la 22 ianuarie, marile puteri recunoscuseră Unirea. Barbu Catargiu mai deţinuse, pentru scurt timp, funcţia de şef al guvernului din Muntenia (aprilie-mai 1861) şi devenise şeful Partidului conservator, regizorul politic de fapt al noii Adunări legislative, constituită prin contopirea fostelor adunări separate, de la Iaşi şi Bucureşti. Apărător permanent

și neabătut al principiilor sale politice și sociale, Barbu Catargiu a antamat, după principii conservatoare, marea problemă ce frământa majoritatea populației de la sate: împroprietărirea țăranilor. Prin urmare, el s-a prezentat în fața Parlamentului cu un proiect de lege agrară, care nu se deosebea, în esență, de cel al Comisiei centrale de la Focșani - în fond, un proiect eminamente conservator și care anterior fusese respins de domnitor - prin care țăranii erau deposedați de pământurile ce le stăpâniseră și le munciseră de veacuri.

Proiectul a făcut ca, imediat, să ridice împotriva lui întreaga opoziție liberală, cu vederi net progresiste, care urmărea cu asiduitate rezolvarea burghezo-democratică a problemei agrare.

Datorită faptului că, în marea ei majoritate, Adunarea legislativă era constituită din mari proprietari de terenuri agricole, care evident că susțineau, din toate puterile, proiectul prezentat de Barbu Catargiu, foarte mulți dintre membrii Partidului liberal, având vederi înaintate, au demisionat în bloc. Singurul rămas în Parlament pentru a înfrunta varianta conservatoare, a fost Mihail Kogălniceanu. În ciuda faptului că acesta s-a folosit din belșug de talentele sale oratorice, expunând, în mod magistral, toate aspectele problemei agrare, încercând să trezească simpatia pentru țărănimea înglodată în nevoi și lipsuri, destinul ei era ca și pecetluit, dat fiind că majoritatea conservatoare a Adunării nu era câtuși de puțin dispusă să cedeze din convingerile sale.

Barbu Catargiu, la rândul său, a ținut să caracterizeze discursul fulminant, ținut de la tribuna Adunării de Mihail Kogălniceanu, referitor la împroprietărirea țăranilor, ca pe „o himeră ciudată, paradoxală, o himeră cu capul de porumbiță, cu corpul de aspidă și coada de șopârlă măglisitoare", susținând, cu ipocrizie, că se împotrivește unei astfel de împroprietăriri, deoarece „o nație nu trăiește prin milostenie".

Dându-și seama că legea înaintată de Barbu Catargiu va fi votată în Parlament, opoziția progresistă demarează o campanie violentă în paginile ziarelor și organizează adunări publice, având ca scop subminarea puterii politice a marii moșierimi și stoparea înfăptuirii reformei agrare, concepute conform ideilor expuse de Barbu Catargiu. Imediat, Guvernul și Parlamentul au procedat la luarea de contramăsuri, punându-se în circulație zvonuri, conform cărora era compromisă opoziția. Totodată, s-a extins legea de presă restrictivă, existentă în Moldova, și asupra Munteniei, luându-se măsuri în vederea suspendării adunărilor publice.

Agitația produsă în jurul perspectivelor sumare ce vizau reforma agrară avea să se complice cu îngrijorarea cauzată de faptul că drepturile cetățenești și publice amenințau să fie nesocotite și violate de către guvern. Atmosfera politică a devenit extrem de încordată, ambele partide fiind dispuse să apeleze la orice mijloc, chiar și la forță, pentru a-și spune cuvântul. Era vorba de cele două mari reforme în perspectivă: reforma rurală și reforma electorală.

În privința reformei rurale, disensiunile dintre conservatori și liberali erau deosebit de profunde. Două lumi deosebite se înfruntau reciproc. Conservatorii considerau proprietatea ca fiind deplină și absolută, inalienabilă, în vreme ce liberalii o priveau ca fiind limitată și condiționată.

Opoziția, prin emisarii ei, cutreierau satele, răspândind zvonuri împotriva „noului ministeriu". Se zicea că boierii vor să se dezlege de orice îndatorire către țărani, că vor să aducă străini pentru cultura pământului și să lase pe români muritori de foame. Boierii erau reprezentați, prin ziarele umoristice, mai ales, ca un fel de strigoi ce abandonau mormintele, dornici să sugă sângele țăranilor și în măsură să comită toate nelegiuirile, pentru a-și atinge țelurile antinaționale. Țăranul român suferise de veacuri din partea arendașilor greci și nu numai din vina acestora, dar chiar și a vechililor români. Opoziția liberală confunda, în mod deliberat, pe proprietar cu arendaș, pe fanariot cu boier și trecea, în rândurile sale, pe toți boierii ce se jertfiseră pentru țară, în vreme ce îi trata ca fiind trădători și ciocoi pe aceia care se strânseseră în jurul lui Barbu Catargiu. Astfel îndoctrinat, țăranul român era avertizat împotriva tuturor măsurilor care ar fi venit din partea unui minister condus de boieri. Mai mult, lucrurile au luat o întorsătură extrem de periculoasă: agenți secreți străbăteau satele și convingeau locuitorii să treacă pe față la manifestații ostile noului minister. Se creau legende pline de imaginație împotriva conservatorilor care, cu cât erau mai neverosimile, cu atât pătrundeau mai lesne în mintea țăranilor obișnuiți cu lumea imaginară a basmelor și legendelor.

Opoziția a pornit o campanie violentă contra reformei rurale a lui Catargiu. Primul-ministru a rămas însă dârz și neclintit în convingerile sale, mai ales datorită faptului că majoritatea parlamentară erau compusă din marii proprietari. Drept urmare a acestei campanii de agitație, autoritățile au fost nevoite să treacă la contramăsuri represive. S-a ajuns astfel la o stare de spirit supraexcitată, creându-se o atmosferă încărcată, care a favorizat și provocat atentatul politic.

Aceasta era, în linii generale, situația politică ce domnea în țară în acele zile. Substratul care a favorizat moartea președintelui de consiliu, este următorul: pentru aniversarea Revoluției de la 1848, opoziția a organizat o mare „demonstrație națională", care trebuia să se țină în ziua de 11 iunie, adică tocmai când se vota legea rurală, promulgată de Barbu Catargiu. Parlamentul a început diligențele pe lângă guvern, în vederea interzicerii adunării, dar Barbu Catargiu, mândru și sfidător, a declarat: „Pacea, domnilor, pacea și odihna sunt scăparea țării! Voi prefera moartea mai înainte de a călca, sau a lăsa să se calce vreuna dintre instituțiile țării".

Țăranii români, animați încă de la 1848 de ideea împărțirii marilor latifundii, agitați încontinuu de către cei ce aveau nevoie de starea lor de spirit spre a doborî puterea, se puseră în mișcare către București, sub conducerea unui oarecare Mircea Mălăieru. Ei vroiau să-i intimideze pe deputați și să insufle spaima în inimile noilor miniștri. Credeau, în mod naiv, că o manifestație zgomotoasă le-ar putea rezolva cele mai grave dintre problemele lor politice și sociale. Subprefectul Notara, care încercase, fără succes, să-i împiedice de a poni în masă, a fost bătut și grav rănit de pe urma loviturilor de ciomag. Sosind în București, au huiduit pe miniștrii ce mergeau la Cameră, dar așa cum fuseseră învățați, l-au aclamat pe domn, care se ducea să deschidă sesiunea Adunării, la 24 ianuarie 1862. Deputații liberali au fost întâmpinați cu aceleași ovațiuni entuziaste. O mulțime de arme de foc, ce e drept, vechi, și arme albe, ciomege, cuțite, sulițe și topoare erau depozitate în pivnițele pasajului. O conjurație luase naștere, fiind îndreptată împotriva celor mai influenți membri ai Partidului conservator.

În ziarul *Românul* din 28 martie, se consemnează faptul că în Moldova, evreii și femeile făceau propagandă împotriva Unirii. Imaginile ce-i reprezentau pe Anastasie Panu și Mihail Kogălniceanu fuseseră arse, sub motiv că aceștia votaseră pentru dispunerea Curții de Casație în București. Exacerbarea manifestațiilor antiguvernamentale îl determinaseră pe Barbu Catargiu să exclame „Vasul ia apă din toate părțile!" și să ceară Camerei să ia măsuri grabnice în vederea restabilirii ordinii publice. Prin presa pe care o stipendia, opoziția întreținea agitația, tot mai violentă, împotriva guvernului. Turnura pe care o luaseră lucrurile l-au determinat, în cele din urmă, pe Catargiu să propună, spre votare, o lege de garanție contra presei, pentru a calma cititorii de unele știri alarmante. A doua zi după votare, la 25 martie 1862, ziarul *Românul* a apărut încadrat

cu un chenar negru, de doliu. În tot acest timp, agitația mocnea și sporea în intensitate. În vreme ce intra în Cameră, un necunoscut a aruncat cu o piatră cât pumnul împotriva ministrului de Externe, Ap. Arsache. Din fericire, piatra nu și-a atins ținta și a lovit în tribună, fără a nimeri pe cineva anume. Domnitorul însuși fusese informat de Librecht, agentul său secret de la Poștă, despre cele ce se urzeau, mai cu seamă, împotriva lui Barbu Catargiu și a boierilor, dar nu se știe de ce, nu s-a amestecat și nu a întreprins nici o măsură, lăsând lucrurile să meargă spre un deznodământ nefericit.

Catargiu fusese avertizat despre cele ce se urzeau împotriva sa. Luni, 4 iunie, el se culcase puțin după masa de prânz și, fiindcă era indispus de o migrenă care-l chinuia cu regularitate, a rugat-o pe soția sa să nu-l deranjeze până la ora când urma să meargă la Cameră. Barbu Slătineanu, unul dintre prietenii săi apropiați, care aflase despre complot, a venit să-i comunice ceea ce el știa și să-i atragă atenția asupra primejdiei ce-l amenința. Aflând vestea, se spune că Barbu Catargiu ar fi replicat: „Nu există român care să fie capabil a ucide un român". În ziua următoare, prefectul poliției, Nicolae Bibescu, veni să-l ia spre a-l conduce la Cameră. Doamna Catargiu, îngrijorată de zvonurile care circulau pe seama celor ce se urzeau împotriva soțului ei, i-a spus prefectului: „Mai lăsați-l în pace cu politica, căci se pregătește o nenorocire". „Nu te teme, vorniceaso - îi răspunse Nicolae Bibescu - de vreme ce cuconu Barbu este cu mine".

Miercuri 6 iunie, doamna Catargiu pleca la Maia, pentru a supraveghea pregătirile în vederea primirii deputaților din Moldova, căci, în câteva zile, Camera urma să se închidă, iar drumul deputaților din Moldova trecea pe la Maia. Aici Catargiu, în intimitatea unei ospitalități de seamă, în jurul unei mese stropite cu un vin bun, se putea dedica unor discuții politice cu amicii săi.

În ziua de vineri, 8 iunie 1862, Barbu Catargiu luă trăsura și plecă la Adunare. Mai mulți membri ai Partidului Liberal, printre care Anton Arion, N. T. Orășanu, Gr. Miculescu, Gr. Heliat, E. Carada, I. Ionescu, D. Petrolian și C. Trandafir luaseră hotărârea de a serba, printr-o întrunire populară pe câmpul Filaretului, aniversarea zilei de 11 iunie 1848. Conservatorii, îngrijorați de urmările previzibile ale acestui eveniment, înaintaseră o petiție către domn, prin care cereau interzicerea adunării, pentru a se evita agitația și scandalul. Barbu Catargiu a fost de acord cu majoritatea

Camerei și, declarându-se împotriva întrunirii proiectate, a rostit celebrul discurs, al cărui final, amintit mai sus, reprezintă și testamentul și, totodată, și programul său politic.

Pe la orele 5 și jumătate, la ieșirea din Cameră, după terminarea ședinței, Barbu Catargiu, datorită unei întâmplări misterioase – poate că totul fusese aranjat de complotiști – nu și-a găsit la scară trăsura, dar colonelul Nicolae Bibescu, prefectul poliției, l-a invitat în trăsura sa, după ce, mai înainte, refuzase oferta lui C. Cantacuzino, care-i oferise cupeul său. Trăsura deschisă – era vreme frumoasă și nu era tras acoperământul ce o ferea de ploaie – trecea pe sub clopotnița Mitropoliei, când s-au auzit două focuri de armă. Principele Dimitrie Ghica, tresărind, strigă: „În Catargiu a tras!"

Plagino, care tocmai în acel moment cobora pe aleea ce conduce afară din curtea Mitropoliei, realizând că un atentator a tras asupra primului-ministru, s-a întors și a sărit în trăsură spre a vedea ce s-a întâmplat. Barbu Catargiu se afla în poziția sa obișnuită, stând pe bancheta din fundul trăsurii, dar cu capul aplecat pe piept. Domnul Plagino, care-i cunoștea obiceiurile, a crezut, inițial, că primul-ministru, dezgustat de cele ce se petrecuseră în Cameră, se cufundase într-o stare de apatie și, de aceea, se apropie de dânsul și-i spuse: „Ești amărât, cucoane Barbule?" Dar în aceeași clipă, picioarele lui Catargiu alunecară, corpul se prăbuși pe podeaua trăsurii și sângele, care îi acoperea tot spatele, dezvăluia cruda realitate. Barbu Catargiu era mort! Un glonț îl lovise pe primul-ministru, omorându-l pe loc. Proiectilul, după cum avea să se constate ulterior, intrase prin partea din spate în osul cranian, în vecinătate cu gâtul și, întâmpinând acest obstacol, glonțul alunecase de-a lungul coloanei vertebrale, pe care o fracturase, astfel încât moartea fusese instantanee (cf. scrisorii lui George Linche din 15 iunie 1862). Ucigașul probabil că-și descărcase arma de la foarte mică distanță, încât se putea observa că părul victimei era, în parte, pârlit. De altfel, acest lucru a fost confirmat și de raportul medico-legal. Un al doilea glonț a trecut pe la urechea colonelului Nicolae Bibescu, care de-abia după vreo sută de pași a reușit să oprească caii speriați. La locul crimei a fost găsit, abandonat de făptaș, un pistol ruginit, cu care se efectuase atentatul. Criminalul se făcuse nevăzut în viile de pe dealul Mitropoliei.

Grigore Filipescu a văzut că cineva dăduse cu o basma, sau un fular, semnalul pornirii trăsurii, în care se afla Barbu Catargiu și poate că atunci n-ar fi fost imposibil de a se fi descoperit criminalul,

dar lipsa de perspicacitate și experiență a poliției, dacă nu și altceva, au înlesnit dispariția fără urmă a făptașului.

Domnul Nicolae Bibescu a dat imediat ordin să fie închise ușile Adunării și să nu se permită nimănui să iasă; însă deputații, după câteva minute de așteptare inutilă, își făcuseră drum cu forța și se adunară în jurul cadavrului primului-ministru. Domnul Nicolae Bibescu, șeful poliției, părăsi dealul Mitropoliei și se duse, în mare grabă, la palat pentru a-l încunoștiința pe domnitor de evenimentul ce avusese loc. Primul gest al lui Cuza a fost să întrebe dacă asasinul fusese prins și, la răspunsul negativ al prefectului poliției, domnitorul nu și-a putut stăpâni indignarea, izbucnind în cuvinte insultătoare la adresa celor care nu știuseră să-și facă datoria.

Împrejurările în care a fost ucis cel dintâi președinte de guvern al Principatelor Unite, sunt amintite în *Depeșa Circulară*, nr. 4487 din 8 iunie 1862, către toate prefecturile de județe:

„Astăzi, la 6 ore după-amiază, dl Barbu Catargiu, primul ministru, ieșind din Cameră, a fost asasinat prin două lovituri de gloanțe. Asasinul nu s-a descoperit încă. Fiți cu luare-aminte asupra persoanelor ce vor sosi, sau vor fi sosit în acel județ sau reședință, ce vă vor insufla bănuieli.

Se bănuiește că asasinul ar fi un om îmbrăcat nemțește, blond, cu barbișon, și ciupit de vărsat și cu pălărie de paie cu boruri negre".

În tot cursul anului, au fost continuate cercetările pentru prinderea ucigașului, dar fără nici un rezultat.

Moartea lui Barbu Catargiu a fost considerată, încă de la început, ca un asasinat politic[1]. Ministerul de Interne a luat o serie de măsuri pentru descoperirea făptașului și a eventualilor săi complici. Cu acest prilej, au fost arestate și cercetate circa 200 de persoane, corespondența a fost cenzurată, iar în presă a fost declanșat un veritabil scandal.

După 11 ani, Ministerul de Justiție hotărăște reluarea investigațiilor. Ca urmare, procurorul general de pe lângă Curtea de Apel din București înaintează ministerului, cu nr. 4742 din 14 mai 1873, un foarte interesant și documentat memoriu, asupra întregii afaceri. Din acest memoriu extragem următoarele:

„În anul 1862, iunie 8, orele 5 și 5, pe când primul-ministru Barbu Catargiu se întorcea acasă, de la Cameră, însoțit de dl prefect al Capitalei, pe dealul Mitropoliei a fost împușcat în cap cu un pistol care s-a găsit de dl procuror al Curții Criminale și s-a

1. Cf. ziarul *Românul* din 17 iunie 1862.

constatat a fi chiar acela care a servit la comiterea crimei. Domnii medici Felix, Georganda și Sarhos au constatat, asemenea, prin actul medical din 9 iunie, aprobat de consiliul superior de medicină, că moartea victimei a fost în adevăr provenită prin descărcarea unei arme de foc și de la o distanță apropiată de [circa] un metru. [...]

Din depoziția d-lui dr. Sarhos, din care se constată că dânsul, împreună cu alți doi medici, dr. Felix și dr. Georganda, au făcut autopsia cadavrului lui B. Catargiu, că în timp când se afla acasă la decedat, îndată după comiterea asasinatului, a venit acolo și domnitorul Cuza, care se afla într-o stare foarte revoltată, fiindu-i fața roșie, iar nările nasului și pleoapele ochilor îi băteau, că domnitorul a schimbat câteva cuvinte cu dl Arsachi (noul prim-ministru), pe care martorul n-a putut să le audă, decât i-a spus în urmă că dl Arsachi ar fi zis lui Vodă Cuza că de la primul-ministru și până la prinț nu este departe. Câteva zile după aceasta, arată că dr-ul Sarhos a întâlnit pe Radu Rosetti și vorbind cu dânsul despre asasinatul în chestiune, i-ar fi zis Rosetti că, dacă ar fi prefect de Poliție, ar descoperi pe autorul crimei, care nu e arestat, nevoind a-i spune numele. Martorul însă a auzit din zvon că este Bogati pe care îl cunoștea din casa prostituatei Ioana țiganca, unde dl doctor mergea să revizuiască femeile; că nu mult după aceasta s-a dus martorul la acea casă publică și, întrebând ce s-a făcut cu Bogati, i s-a răspuns că a plecat din țară, căci s-a făcut bogat. [...]

În fine, arătarea d-lui colonel Bibescu, fostul prefect de Poliție, din care rezultă că Domnia sa, rugat fiind de către Barbu Catargiu, l-a luat în trăsura sa și că, ajungând sub bolta curții Mitropoliei, a auzit două detunături de armă de foc, din care una a lovit pe fostul prim-ministru în craniul capului, de partea stângă, iar cel de-al doilea glonț a șuierat pe la urechea sa. Că-n acel moment, martorul a strigat că focul s-a dat de sub poartă. Neputând opri caii, care se speriaseră, trăsura a mers încă o sută de pași și atunci s-a dat jos, rugând pe dl Plagino, ce se afla acolo, să conducă pe victimă acasă, iar d-sa s-a întors înapoi *[sic!]* și, cu ajutorul mai multor agenți, a oprit ieșirea de la poarta Mitropoliei, trimițând și la cazarmă, spre a veni un detașament de jandarmi și pompieri, apoi s-a dus de a raportat domnitorului Cuza. Întorcându-se după aceasta la Mitropolie, martorul arată că de către agenții publici i s-a dat un pistol care în urmă s-a recunoscut a fi chiar acela cu care s-a săvârșit crima. Apoi a luat toate măsurile spre a prinde pe asasin, dar nu a putut izbuti. [...]

În cele din urmă, martorul adăugă că moartea lui B. Catargiu nu a provenit din vreo ură personală, ci din fanatism politic".

Cele mai multe indicii pledează pentru faptul că asasinarea lui Barbu Catargiu nu a fost opera unui individ izolat, a unui fanatic, sau exaltat, ci urmarea directă a unui complot bine organizat. Astfel, pot fi citate o serie de indicii care sunt în favoarea acestei ipoteze. Câţiva deputaţi, care tocmai ieşeau de la şedinţa Camerei, au zărit o persoană care flutura o batistă, în mod neobişnuit, iar altcineva blocase intenţionat drumul cu o trăsură, pentru a sili caii prefectului să treacă la pas prin gangul clopotniţei. În acelaşi timp, un individ ar fi strigat deputatului Dimitrie Ghica, pe când acesta alerga spre locul crimei: „Păzeşte, în clopotniţă!", iar un călugăr, slujitor al bisericii, a depus mărturie că, în chiar ziua atentatului, un anume Nicolae Iorgu Dan, din Ploieşti, trecând prin curtea Mitropoliei, i-ar fi spus: „Să dea Dumnezeu noroc la cele ce se vor întâmpla azi".

Şi atunci, şi în zilele noastre există ferma convingere că atentatul împotriva lui Barbu Catargiu a fost o crimă politică. Primul-ministru nu a fost altceva decât o simplă victimă a propriei sale poziţii conservatoare. Cât priveşte asasinarea lui, ea continuă să rămână o enigmă a istoriei noastre[1].

1. A se vedea şi: Paul Ştefănescu, *Enigme ale istoriei*, vol. II, Ed. All, 1995, p. 101; T. Vasiliu: *Asasinarea lui Barbu Catargiu, Mişcarea medicală română*, nr. 9-10/1935, p. 729; Valeriu Stan, *Enigma unui atentat*," în *Magazin istoric*, nr. 2/1970, p. 46.

Mișcarea legionară

Datorită faptului că o serie de asasinate din trecutul istoriei României dintre cele două războaie mondiale, au avut caracter politic, fiind opera Mișcării legionare, am considerat necesar, pentru cititorul tânăr, să oferim un minimum de informații bazate pe documentele vremii, despre acest fenomen. Optăm pentru denumirea de „mișcare", considerând-o mai adecvată decât celelalte terminologii.

În ciuda șefului ei, Corneliu Zelea Codreanu, care se considera „căpitanul" și autoritatea supremă, legionarii aparțineau, în realitate, la trei aripi, între care, la vremea respectivă, era dificil de făcut vreo distincție. Astfel, pe un nucleu originar, constituit din adepții unei ideologii naționaliste și care urmărea independența țării, s-au alăturat adepți ai comunismului rusesc (bolșevic). Ne bazăm această afirmație pe o serie de elemente cunoscute de contemporanii evenimentelor, și pe care nu are rost să le reluăm, acesta nefiind scopul lucrării noastre. Am aminti doar afirmația apărută recent într-o lucrare, conform căreia Constantin David, declarat de regimul comunist erou al clasei muncitoare și, în cele din urmă, asasinat, ar fi afirmat unei oarecare Teja, din Dobrogea că, înainte de ianuarie 1941, a reușit să aducă din URSS un transport de câteva mii de cămăși verzi, „de-alea, de-ale legionarilor". Și autorul pe care îl citățm se întreabă retoric: „Un evreu comunist care aducea și punea la dispoziția colegilor săi de partid comunist mii de cămăși verzi, confecționate în Uniunea Sovietică. Și asta înaintea progromului legionar antievreiesc din ianuarie 1941"[1].

În fine, cea de-a treia aripă aparținea serviciilor secrete și oficinelor naziste, lucru demonstrat, pe bază de documente, într-o bogată literatură de specialitate.

Mișcarea legionară, pornită din inițiativa lui C. Z. Codreanu, la

1. Ion Coja, *Marele manipulator și asasinarea lui Culianu, Ceaușescu, Iorga*, Ed. Miracol, București, 1999, pp. 54-55.

24 iunie 1927, sub denumirea de Legiunea Arhanghelului Mihail, a degenerat, mai cu seamă sub Horia Sima, într-o mișcare ce grupa cele mai diverse interese, toate având un obiectiv comun: preluarea puterii de stat.

Antecedente

La Iași, în 1919, a fost înființată o organizație, ce s-a vrut sindicală și s-a intitulat Garda conștiinței naționale[1], al cărei șef era Constantin Pancu. Organizația își făcea cunoscută ideologia prin publicația *Conștiința,* manifestând o propagandă antisemită și anticomunistă. Organizația își propunea ca obiectiv principal asigurarea armoniei sociale[2], promovând ideea de „socializare a mijloacelor de producție"[3], fapt care i-ar determina pe oameni, după cum crede autorul „să trăiască în sfânta credință a lui Hristos".

Profesorul A. C. Cuza, care propaga idei antisemite, a încercat, în martie 1920, revigorarea Gărzii conștiinței naționale, prin fuziunea acesteia cu organizația naționalistă ardeleană Frăția de cruce, aflată sub conducerea lui Amos Frâncu și Liviu Ghilezan[4].

Dezordinea socială provocată a făcut ca, în cele din urmă, autoritățile să hotărască dizolvarea Gărzii conștiinței naționale.

Tot în aceeași perioadă, sunt menționate mai multe încercări de creare a unor organizații politice de dreapta, dintre care o mențiune aparte revine Ligii creștin-sociale, din București și Acțiunii românești, de la Cluj. În anii 1922-1923, s-au înregistrat niște grupări, intitulate „fascii", dar care nu s-au făcut remarcate printr-o activitate deosebită, ci doar prin faptul că, din rândul lor, s-a constituit ulterior gruparea Fascia națională română, ai cărei membri se autointitulau „salvatori ai patriei"[5].

De remarcat, lozincile ultranaționaliste de dreapta, proferate de programele acestor grupări: „Fără menajamente vom merge până la pedeapsa cu moartea", sau atitudinea față de partidele democrate: „Le urâm pe toate și le dorim bucuros moarte tuturor"[6]. De

1. Cf. Arhivele Statului, București (LI), fond D, dosar nr. 001, vol. 1, fila 41.

2. Vezi articolul din *Conștiința*, nr. din 9 februarie 1920, intitulat *Crezul socialismului național creștin.*

3. Vezi articolul *Vremuri noi*, în *Conștiința*, nr. din 8 dec. 1919.

4. Cf. ziarele *Unirea,* Iași, din 30 martie 1920 și *Opinia*, din 5 aprilie 1920.

5. Vezi articolul *Salvatori ai patriei*, în ziarul *Fasciștii constructivi*, nr. din 20 octombrie 1923.

6. Articolul *Purificarea societății românești,* în publicația *Fasciștii constructivi*, din 20 octombrie 1923.

asemenea, se formulaseră lozinci împotriva celor care „consumă să producă", se „cerea reducerea proprietăților rurale (tendința de stânga), până la o suprafață de maximum 100 ha", slogane care culminau cu propunerea de a „evacua în masă străinii"[1]. Lipsită de audiență din partea populației, Fascia națională română cade pradă conflictelor de interese interne și, în goană după supremație la conducere, se divizează în mici grupări, care au dispărut treptat.

La începutul anului 1922, A. C. Cuza, împreună cu prof. N. Paulescu au înființat Uniunea Național-Creștină, care își propunea, printre altele, „să contribuie la soluționarea așa-zisei probleme evreiești"[2].

În martie 1923, a luat ființă la Iași Liga apărării național-creștine (LANC), grupată în jurul profesorului universitar A. C. Cuza. Doctrina Ligii, formulată în programul alcătuit în anul 1925 și cuprinzând 9 capitole, era de orientare naționalistă, fiind dominată de antisemitism, Moldova și Iașul având, la acea dată, un procent mai mare de evrei decât restul țării. Printre adepții lui A. C. Cuza, s-a remarcat studentul Corneliu Zelinski Codreanu, care și-a făcut ucenicia în cadrul LANC.

Mișcarea legionară

C. Z. Codreanu s-a născut la 13 septembrie 1899. Destinat de tatăl său, Ion Zelinski Codreanu, carierei de ofițer, acesta a urmat liceul de la Mânăstirea Dealu. În toamna anului 1919, terminând liceul, vine la Iași, renunță la cariera militară și se înscrie la Facultatea de Drept, unde era decan nașul său, profesorul A. C. Cuza. Aici se înregimentează în politica naționalistă, dusă de A. C. Cuza și N. Paulescu și face cunoștință cu un personaj insolit, C. Pancu. În toamna anului 1922, pleacă în Germania, pentru a-și continua pregătirea în economie politică la Universitatea din Berlin. Un raport al Serviciului special de siguranță din Iași, din 17 noiembrie 1922, menționează că C. Z. Codreanu „urmărește și studiază îndeaproape mișcarea naționalistă de acolo, ținând strânsă legătură, prin corespondență, cu toate mișcările naționaliste din Germania"[3].

1. Vezi articolul *Purificarea societății românești*, în *Fasciștii constructivi*, din 20 octombrie 1923.

2. Cf. *Apărarea națională*, din 1 aprilie 1922; *Naționalismul*, nr. 1, ianuarie 1923.

3. Cf. Arhivele Statului, București (B), fond A, dosar nr. 111.041, vol. V, fila 321.

Codreanu revine după puţin timp în ţară şi îşi face ucenicia în Liga apărării naţional-creştine, unde este însărcinat cu problemele curente organizatorice. Împreună cu un grup de prieteni apropiaţi – Ion Moţa, Radu Mironovici, Cornel Georgescu, Ilie Gărneaţă, Ion Vernichescu şi Leonida Bondoc – nemulţumiţi de prestaţia lui A. C. Cuza şi a altor conducători ai LANC, constituie grupul Codreanu. Împreună cu apropiaţii săi, trece la provocarea de dezordini, fapt pentru care urmează o primă arestare. Eliberat, se reîntoarce la Iaşi unde intră în conflict cu prefectul de Iaşi, C. H. Manciu, pe care-l împuşcă în timpul judecării procesului la tribunalul din Iaşi, în ziua de 25 octombrie 1924: „Am scos revolverul şi am tras – relata el cu sânge rece. Am ţintit în cine se apropia de mine. Primul a căzut Manciu [omorât pe loc, *n. n.*], al doilea a căzut inspectorul Clos, al treilea, un om mai puţin vinovat, comisarul Huşanu"[1]. Procesul pentru crima săvârşită la Iaşi, a avut loc, mai întâi, la Focşani şi apoi la Turnu Severin. Procesul a decurs în favoarea lui Codreanu. „Mi s-a citit verdictul – scrie Codreanu – după care am fost luat pe sus şi dus afară", unde i s-au oferit „mari jerbe de flori"[2].

Nu după mult timp, s-au ivit contradicţii între fruntaşii LANC şi C. Z. Codreanu, atât în privinţa „principiilor", dar şi în probleme de organizare. În partea a doua a anului 1925, se vorbea de scindarea organizaţiei şi chiar de excluderea lui C. Z. Codreanu[3]. În cele din urmă, pentru a scăpa de incomodul Codreanu, A. C. Cuza i-a pus la dispoziţie banii necesari pentru a pleca în Franţa să-şi continue studiile[4]. Între timp, Codreanu adoptă, ca principal crez politic, terorismul, model existent la multe societăţi secrete anterioare. Diferenţele de concepţii sunt tot mai accentuate între LANC şi Codreanu, încât acesta din urmă se hotărăşte să abandoneze liga. Pe la jumătatea anului 1927, C. Z. Codreanu părăseşte Franţa, fără a fi reuşit să promoveze un singur examen. „Am căzut. Nu fusesem un element strălucit la carte niciodată", va recunoaşte singur Codreanu[5]. Luase hotărârea să-şi făurească o organizaţie proprie, în conformitate cu principiile sale, în care, după cum vom vedea într-un capitol separat, aspectele mistico-religioase

1. Cf. C. Z. Codreanu, *Pentru legionari*, Sibiu, 1936, p. 233.
2. Cf. *Universul*, din 27 mai 1925; C. Z. Codreanu, *op. cit.* p. 233.
3. Cf. *Cuvântul*, din 10 octombrie 1925.
4. Cf. I. I. Moţa, *Cranii de lemn*, Bucureşti, 1940, ed. a IV-a, p. 122.
5. Cf. C. Z. Codreanu, *op. cit.* p. 261.

vor juca un rol important. Întors în țară, va convoca pe câțiva dintre cei mai devotați camarazi și le pune în față o condică în care scrisese un așa-zis „Ordin de zi nr. 1": „Astăzi, vineri 24 iunie 1927 (Sf. Ioan Botezătorul), ora zece seara, se înființează *Legiunea Arhanghelului Mihail*, sub conducerea mea. Să vină în aceste rânduri cel ce crede nelimitat. Să rămână în afară cel ce are îndoieli"[1]. L-au urmat doar patru inși: Ion I. Moța, Ilie Gărneață, Corneliu Georgescu și Radu Mironovici[2]. Oficiosul grupării se intitula *Pământ strămoșesc* și se tipărea la Orăștie, în tipografia „Libertatea", aflată în proprietatea familiei preotului Moța. Publicația întreținea, pe de o parte, cultul unui trecut strămoșesc idealizat, iar pe de alta, expunea ideile și principiile care stăteau la baza Legiunii.

Pe scurt, Legiunea era condusă, în mod absolutist, de C. Z. Codreanu, care ordona și trebuia ascultat orbește, iar dispozițiile sale urmau să fie îndeplinite de un comitet. Membrii trebuiau să aibă credința în șef, să muncească pentru el și să respecte ordinea, disciplina și ierarhia stabilite. Deviza Legiunii era: „Fața la dușman", adică lupta împotriva adversarilor, violența fiind principala metodă politică preconizată. Numele și patronajul arhanghelului Mihail provin de la o icoană descoperită în 1924 de Corneliu Zelea Codreanu și alți patru codetinuți, în incinta închisorii Văcărești.

Între timp, pe plan extern, fascismul cunoaște în Italia (Mussolini) și în Germania (Adolf Hitler) o ascensiune fulgerătoare. Protagoniștii, în special Hitler, îi vor servi ca model lui Codreanu, care încearcă să ia legătura, prin Herman Esser, cu acesta[3]. Legionarii se consideră „misionați" și, conform celor afirmate de C. Z. Codreanu în *Cărticica șefului de cuib* (1934) și în cartea *Pentru legionari* (1936), înființează un corp cavaleresc superior, constituit în „Legiune", după modelul militar roman, sau cel al îngerilor. În fruntea acestei veritabile oști angelice se afla fondatorul, arhanghelul, care se autointitulase „Căpitan".

Inspirat de modelele fasciste și naziste, Codreanu hotărăște diversificarea organizației și a mijloacelor ei de activitate. Astfel, organizează în cadrul Legiunii mai multe secții, dintre care una, denumită „Frățiile de cruce", era destinată tineretului, în special,

1. Cf. C. Z. Codreanu, *op. cit.*, p. 275.
2. Cf. C. Z. Codreanu, *Cărticica șefului de cuib*, 1936, ed. III-a, p. 73.
3. Cf. Arhivele Statului București, (K), fond A, dosar nr. 11, vol. 20, fila 14.

elevilor. Creează chiar o uniformă, alcătuită din cămaşă verde, diagonală, centură, pantaloni şi cizme negre. Pentru a stimula devotamentul membrilor legiunii, instituie două decoraţii: „Crucea verde", pentru merite deosebite în finanţarea grupării şi „Crucea albă", pentru fapte de excepţională însemnătate în cadrul Legiunii[1].

Urmează o perioadă de ascensiune a Legiunii, pe fondul anilor de criză economică, vreme în care mişcarea, exaltând sentimentele religioase şi misticismul, se transformă treptat într-un ordin cu caracter esoteric, aşa după cum vom întâlni şi în cazul unor societăţi secrete[2].

În aprilie 1930, apreciind că şi-a cucerit suficientă popularitate, Codreanu hotărăşte să-şi relanseze organizaţia sub o nouă denumire, care să sugereze forţă. După lungi discuţii, şi-a intitulat organizaţia „Garda de fier". La scurt timp după schimbarea denumirii, se va constata că acesta nu a fost singurul scop, ci dorinţa de a se imita nazismul german şi fascismul italian, în privinţa ideologiei, a structurii organizatorice, a metodelor de activitate, avându-se în vedere adaptarea la condiţiile ţării noastre.

Pe fondul unui sentiment antisemit, promovat de unele partide politice, legionarii au reuşit să dobândească aderenţa unei părţi din populaţie, manifestând o profundă atitudine anticomunistă: „Legionarul – se arăta în *Cărticica şefului de cuib* – este împotriva comunismului şi va lupta din toate puterile pentru ca oriunde se va afla, acest comunism să fie demascat şi răpus"[3]. Al. Cantacuzino, ideolog al mişcării legionare, a emis teoria că deosebirile dintre legionarism şi comunism ar fi doar o chestiune de „finalitate" şi „spiritualitate". „Ceea ce desparte cele două lumi [legionară şi comunistă, *n. n.*] – scria el – este o deosebire de finalitate. Finalitatea ce şi-o propune societatea legionară este perfecţionarea lumii spirituale şi regenerarea însuşirilor fizice şi morale ale omului român. Cadrul de comoditate şi de confort, de îmbogăţire exterioară şi de progres tehnic rămân un scop lăturalnic. Finalitatea ce şi-o alege societatea comunistă este, în principal, numai construirea acestui cadru de viaţă materială, tinzând, prin oricare mijloace şi fără consideraţie sau mustrări de conştiinţă, către un progres tehnic superior, oferind satisfacţii materiale, plăceri şi petreceri neîn-

1. *Ibidem*, (L), fond D, dosar nr. 0001, vol. 1, fila 177.
2. Cf. Paul Ştefănescu, *Istoria mondială a societăţilor secrete*, Ed. Miracol, 1987.
3. C. Z. Codreanu, *op. cit.*, p. 55.

trerupte"[1]. Mișcarea legionară era tot mai mult orientată către dictatura fascistă. Codreanu stabilise pentru toți legionarii drept cuvânt de ordine, deviza: „Legionarul nu crede decât în ordinul și cuvântul șefului său"[2]. O trăsătură definitorie a concepțiilor retrograde ale legionarilor a constituit-o *iraționalismul*, baza filosofică a fascismului.

În gândirea legionarilor, un loc important l-au ocupat antisemitismul, naționalismul exacerbat, șovinismul și rasismul. Organele puterii din acea vreme nu au întârziat să reacționeze, în ciuda faptului că unele partide simpatizau - pe față, sau mai voalat - cu mișcarea legionară. Astfel, Ion Mihalache va declara: „Ca ministru de Interne, am dizolvat Legiunea Arhanghelului Mihail, pentru că era o organizație și anarhistă, și clandestină, pentru a o sili să se legalizeze sub formă de partid de guvernământ"[3].

*

Faptul că s-a scurs mult timp de când au avut loc evenimentele descrise mai sus, că multe crime au fost prescrise și, mai ales, că legionarii de atunci, în frunte cu Horia Sima, au trecut în lumea umbrelor, ne determină să privim cu un spirit de iertare și reconciliere pe protagoniștii acestei mișcări politice. Urmașii lor de astăzi nu pot fi răspunzători de faptele înaintașilor lor, deși continuă promovarea unei ideologii vetuste, care nu mai corespunde deziderateloor societății din zilele noastre. Considerăm „fenomenul" legionar ca un eveniment istoric. Nu împărtășim părerea unor autori care le atribuie legionarilor, în anul 1999, crime săvârșite în diverse puncte de pe glob, sau diverse acte reprobabile. Este vorba de pură imaginație, după părerea noastră. Legionarii de azi, în ciuda credinței lor, nu mai au nici o legătură cu legionarii deceniilor trei-patru.

1. Cf. Al. Cantacuzino, *Între lumea legionară și lumea comunistă*, ed. a II-a, 1940, pp. 40-41.

2. Cf. C. Z. Codreanu, *Circulările căpitanului 1934-1937*, 1937.

3. Cf. *Dezbateri parlamentare. Adunarea deputaților*, în *Monitorul oficial*, nr. 7/1934, fila 162.

Aspecte mistice în mișcarea legionară

Există autori care susțin că mișcarea legionară a debutat ca fiind un ordin inițiatic: Legiunea Arhanghelului Mihail[1]. Dar nu numai autoarea citată, ci și alte personalități aparținând intelectualității românești susțin această idee.

Ne permitem, totuși, să adăugăm câteva observații pe marginea acestor afirmații.

În primul rând, se pune întrebarea: Ce este un ordin inițiatic? Conform dicționarului *Larousse*, prin ordin inițiatic se înțelege o societate religioasă, ai cărei membri vor să trăiască în conformitate cu unele reguli pe care le acceptă. În ceea ce privește inițierea, operație ce se include în ceremonia de primire în ordin, în același dicționar se subliniază: „Ceremonie prin care se fac cunoscute unele mistere (în vechile religii) și care însoțesc în prezent primirea în diferite societăți secrete". În lucrarea noastră[2], am făcut distincția între un ordin cavaleresc inițiatic și o societate secretă, care, din motive de conspirativitate, a adoptat ceremonia inițierii, depunerii jurământului și acordării de grade.

Dorim să atragem atenția că ordinul inițiatic cavaleresc este de sorginte religioasă și presupune urmărirea unor idealuri umanitare înalte. Lăsăm la o parte faptul că inițiativa înființării unui ordin aparține unor persoane inițiate (cu grad mare) și este legată de un scop major, de ordin etic, religios și de interes umanitar general.

Serge Hutin, autor francez a cărui erudiție în domeniul esote-

1. Cf. Mioara Cremene, *Dicționar inițiatic al ordinelor cavalerești*, Ed. Universal Dalsi, București, 1998, pp. 148 și 189.

2. Cf. Paul Ștefănescu, *Istoria mondială a societăților secrete*, Ed. Miracol, București, 1997.

rismului nu poate fi pusă în discuție, face, la rândul său, distincția între o societate secretă și un ordin inițiatic[1].

Cât de superficial și incompetent tratează problema doamna Mioara Cremene rezultă din două exemple (ele sunt numeroase, dar nu acesta este scopul lucrării noastre).

Primul exemplu: la pagina 395, din cartea citată, Mioara Cremene menționează Sfânta-Vehme ca mostră de formație cavalerească justițiară. Or, Serge Hutin precizează clar: „Sfânta Vehme e cea mai cunoscută dintre societățile secrete cu scop justițiar"[2]. Se confundă flagrant ordinul inițiatic cu societatea secretă și acest lucru se repetă pe parcursul întregii lucrări.

Al doilea exemplu este societatea secretă „Triada", pe care Mioara Cremene o prezintă drept „Ordinul Triadei". În realitate, ea este o societate secretă cu scopuri pur politice și nicidecum un ordin inițiatic cavaleresc, dar care apelează la întreg scenariul inițierii și conferirii de grade pentru păstrarea secretelor și conducerii sectei. De asemenea, se face o imensă greșeală, considerându-i pe cathari ca aparținând unui ordin, ei fiind mai curând aparținători ai unei secte inspirate din gnosticismul manihean, derivată din doctrinele lui Manes[3].

Ne-am referit la lucrarea doamnei Mioara Cremene pentru că domnia sa, locuind la Paris, a folosit ca bibliografie lucrări ale unor legionari stabiliți în Occident, ale căror scrieri au fost folosite ca surse de informație de către occidentali care, la rândul lor, nu cunoșteau realitatea românească și au luat de bune scrierile refugiaților politici români stabiliți peste granițe.

Vom începe cu „Frățiile de cruce"[4], despre care autoarea scrie: „Se poate spune deci că *Frățiile de cruce*, cu disciplina și ritualul lor precis, cu «școala muncii», au premers «Legiunii» [Arhanghelului Mihail, *n. n.*]. Adică, apariția celei mai importante organizații neocavalerești de extremă dreaptă din istoria României, reușind performanța de a reuni într-un singur sistem ideatic tradițiile populare pre-creștine, spiritualitatea ortodoxă, mitul Graal-ului și al nibelungilor, dar și o seamă de erori și rătăciri caracteristice ordinului Negru, Societății Thule, Vril-ului, sau Cagularzilor".

1. Cf. Serge Hutin, *Societățile secrete*, Ed. de Vest, Timișoara, 1991.
2. *Ibidem*, p. 100.
3. Cf. Paul Ștefănescu, *op. cit.*, p. 134.
4. Cf. Mioara Cremene, *op. cit.*, p. 143.

Suntem de părere că „Frățiile de cruce" nu pot fi considerate ca premergătoare ale unui ordin neocavaleresc. Ce erau în fond „Frățiile de cruce"? Organizații formate din „tineri între 14 și 20 de ani, elevi în diferite școli". Ele erau constituite în baza unui cod moral sever și riguros, membrii lor ducând o existență de-a dreptul ascetică, primind o instrucție religioasă, educație fizică și sanitară. Se punea accent pe antisemitism și simpatie pentru fascism.

Tot în lucrarea citată, se vorbește despre decemviri: „Formație neocavalerească fascistă română, caracteristică secolului XX. Numele este cel atribuit unui grup de zece executori ai unei sentințe pronunțate de Tribunalul «Legiunii Arhanghelului Mihail». Acționând după exemplul «Sfintei Vehme» (care nu a fost nicidecum un ordin inițiatic cavaleresc, ci o societate secretă justițiară) și al juzilor săi medievali, ale căror procedee au influențat o seamă de mișcări neocavalerești fasciste».

„Componența partidului «Totul pentru țară» începe a fi cuprinsă de un proces de descompunere și astfel se înmulțesc disensiunile și divergențele între șefii legionari, conflictele interne devin tot mai acute, iar metodele utilizate se vor asemăna tot mai mult cu cele utilizate de adversari: intriga, complotul și asasinatul. Printre noii săi adversari, se va număra însuși adjunctul «căpitanului», Mihail Stelescu. Acesta îi va aduce lui C. Z. Codreanu o serie de acuzații deosebit de grave, determinându-l, în cele din urmă, pe șeful gărzii să pună la cale planul de răzbunare personală și de exterminare a unui adversar periculos.

Executorii legionari au pătruns, la 16 iulie 1936, într-un spital în care se refugiase M. Stelescu, un osândit la moarte, și au dus la îndeplinire verdictul..." Etimologic vorbind, numele acestor misionați provine din limba latină și poate fi tradus prin «cei zece bărbați». De notat, semnificația numărului zece, defel întâmplătoare. Moștenit de la «perfecții» cathari, de la nibelungi, templieri, sau teutoni, simbolismul anumitor numere, precum trei, nouă, zece, sau o sută, a fost utilizat, în repetate rânduri, în istoria inițiatică a Mișcării Legionare din România"[1].

Am reprodus acest lung pasaj pentru a se vedea că:

1°. Este vorba de un asasinat odios împotriva unui om aflat în incapacitate de apărare, internat în spital.

Cine era Mihail Stelescu și pentru ce s-a ajuns la asasinarea lui? Mihail Stelescu fusese adjunctul „căpitanului", organizator a

1. M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier*, Ed. Politică, București, 1971, p. 132.

numeroase echipe legionare și al Frăției de cruce. Fire ambițioasă și deosebit de orgolioasă, întocmai ca și Codreanu, își dorește independența și se desprinde, împreună cu o serie de adepți, de Garda de Fier și întemeiază o organizație proprie, denumită inițial Vulturii albi[1], nume care a fost schimbat apoi în Cruciada românismului. Nemulțumiți de comportamentul dictatorial și ideologia manifestate de C. Z. Codreanu, lui Stelescu i s-au alăturat o serie de alți „camarazi": Gh. Beza, C. Dumitrescu-Zăpadă, Virgil Rădulescu etc. Eugen Georgiu, comandant legionar, spunea: „Am căutat să ascund tot ce s-a ascuns până acum despre mișcarea legionară, adică adevărul", și îi cerea lui Codreanu să-l șteargă din „controale", din evidența membrilor gărzii, el însuși considerându-se retras[2]. Dizidența lui Stelescu a condus la un conflict între cei doi. Stelescu a descris profilul moral și spiritual al lui Codreanu.

O altă cauză a conflictului rezidă din părerile diferite cu privire la orientarea politico-ideologică a legionarismului, la metodele teroriste folosite de Garda de Fier, care toate duceau la dezorganizarea formației. În scrisoarea trimisă căpitanului, Stelescu a mai comunicat lui Codreanu: „Îți scriu în numele unui tineret care te-a crezut mai mare decât ești și de care ți-ai bătut joc. Îți scriu ca un om care a crezut zece ani în vorbele-ți mincinoase, dar care n-am înțeles să mă înham la carul dumitale de sânge, pentru a promova un criminal. Am stat atâta timp cât ai reușit să ascunzi minciuna sufletului dumitale. Când te-am văzut însă de aproape, m-am îngrozit. [...] Câți dintre ei – [e vorba de alți legionari, *n. n.*] nu stau zdrobiți sufletește de deziluzia ce le-a dat-o idolul lor. [...] De acest lucru – recunoștea Stelescu – sunt și eu vinovat. Te-am ridicat în ochii lor, am mințit, ca să creez un mit de paie.

Te-am cântat, înșelat de fățărnicia cuvintelor d-tale. Le-am dat exemplu nebunia mea... Azi au dreptul să-mi ceară socoteală de ce i-am dus pe un drum greșit".

Decăderea morală a conducătorilor legionari era evidențiată de Stelescu: „Sistemul de educație al dumitale și al tatălui dumitale a viciat atâtea suflete". Toți erau târâți în mocirla imoralității. Sunt descrise orgiile făcute de Codreanu și anturajul său la Agapia: „La sfânta mănăstire Agapia, am primit în suflet prima lovitură și

1. Cf. Arhivele Statului, București, fondul O, dosar nr. 19, vol. 5, fila 55.

2. Cf. Arhivele Statului, București, fond Consiliul de miniștri, cabinetul militar, pachetul nr. 177, dosar nr. 1261, file nenumerotate.

zdruncinare a încrederii mele în virtutea d-tale şi a celor propovăduite de d-ta. V-am văzut desfrânaţi în ultimul hal. Atâta decădere din partea d-tale, care te închini fățarnic cu atâta evlavie, e o crimă. Maicile erau pentru «muşchetari» [legionari, *n. n.*], după cum mi se predica să fiu şi eu desfătarea lor". Din această scrisoare, tineretul are de învăţat „ce se ascunde sub pulpanele cămăşilor naţionale de paradă, cât şi ale surtucului nemţesc pe care îl porţi astăzi".

Considerăm că argumentele invocate sunt suficiente. Noi nu am reprodus decât o foarte mică parte din scrisoarea lui Stelescu, căci nu urmărim incriminarea mişcării legionare, lucru care revine istoriei. Stelescu sfârşeşte prin a i se adresa „căpitanului": „Ai dus un tineret la groapă şi pe altul de râpă... Ai fost aşa de mic! Şi mai speri să conduci o ţară? Află că România nu e o ţară de nebuni".

Revolta lui Stelescu l-a pus pe gânduri pe Codreanu, mai ales că Stelescu ocupase o poziţie de frunte în cadrul Gărzii de Fier şi se bucura de autoritate în rândurile unor legionari. Codreanu s-a decis să-l lichideze. Mai întâi, a răspândit zvonul că Stelescu făcuse tentativa de a-l otrăvi, apoi pe aceea de a-l împuşca, iar el se salvase de la moarte, numai ca urmare a „simţului extraordinar cu care era înzestrat". A dispus constituirea din apropiaţii săi, oameni de încredere, a unui complet de judecată, care judecându-l în lipsă, a hotărât excomunicarea lui Stelescu din mişcarea legionară şi suprimarea lui. Ordinul a fost îndeplinit după un an, în ziua de 16 iulie 1936. Stelescu se afla internat la Spitalul Brâncovenesc. O echipă, formată din zece legionari (ce au luat apoi denumirea de „decemvirii") a pătruns în spital cu pistoalele în mâini[1] şi, răspândind groaza în rândul personalului de serviciu şi al bolnavilor, au descărcat asupra lui Stelescu 120 de focuri de revolver, ciopârţindu-i după aceea trupul cu toporiştile. Autorii acestei crime săvârşite cu sadism, în cel mai curat stil mafiot, conform rapoartelor siguranţei, „au jucat în jurul bucăţilor de carne, s-au închinat, s-au sărutat şi au plâns de bucurie"[2].

2°. Ne punem întrebarea: Acest act odios poate fi atribuit unui ordin iniţiatic cavaleresc? După ştiinţa noastră, nici un ordin esoteric nu este capabil să facă aşa ceva. El se întâlneşte la societăţi secrete cu scop politic, sau criminal[3]. Considerăm orice comentariu de

1. Cf. Arhivele Statului, Bucureşti, fond D, dosar 0001, vol. 1, fila 268.

2. Cf. Arhivele Statului, Bucureşti, fond Consiliul de miniştri, cabinetul militar, parchetul nr. 177, dosar nr. 1261, file nenumerotate.

3. Paul Ştefănescu, *op. cit.*, pp. 335-363.

prisos. Am hotărât să scriem acest lung capitol pentru cititorii mai tineri care nu cunosc evenimentele (am indicat și sursele), fiind tentați să dea crezare unor afirmații fără nici o acoperire, având scop propagandistic, sau poate din ignoranță.

3°. Este evident faptul că mișcarea legionară urmărea scopuri politice (fiind înscrisă, la un moment dat, și ca partidul Totul pentru țară, cu țelul suprem, acapararea puterii în stat. Or, toate acestea contravin flagrant scopurilor unui ordin cavaleresc inițiatic.

4°. Un ordin inițiatic cavaleresc este înființat de o persoană, sau un grup de persoane inițiate, care au primit, la rândul lor, „lumina". În plus, ar fi trebuit să aparțină lui FUDOSI, ori nu figurează pe lista ordinelor esoterice dintre cele două războaie mondiale, înscrise în această federație internațională. Se știe că tot ceea ce era în afara acesteia era considerat „iregular" și deci neavenit și nul. Ritualul Gărzii de Fier este similar cu cel al societăților secrete politice, ca să nu mai vorbim de organizare și scopuri.

Tot în *Dicționarul inițiatic*, la p. 148 se vorbește despre Garda de Fier, fondată în 1930. Autoarea, citându-l pe Walter Hagenau[1], face deosebirea între fascismul mussolinian, sau hitlerist și formația lui C. Z. Codreanu, care s-ar caracteriza prin integrarea misticii creștine în doctrina politică.

Ne punem firească întrebare: Pentru a aprecia situația politică din România este nevoie să apelăm la surse străine, când avem arhivele și publicațiile naționale accesibile la marile biblioteci, precum și la Arhivele Statului?

Garda de Fier nu e un ordin inițiatic cavaleresc, care ar fi urmărit „mântuirea neamului român printr-o purificare (catharsis) a sufletului, pe calea indicată de *Evanghelii*", cum pretinde autoarea. „Pe plan spiritual însă, particularitatea Gărzii de Fier este ortodoximul religios integrist"[2].

Prezentarea apologetică a Gărzii de Fier se continuă la p. 189 cu Legiunea Arhanghelului Mihail, numită și Cămășile verzi. Pentru a conferi greutate demersului său, autoarea face trimitere la autori de prestigiu, ca Julius Evola sau Claudio Mutti, care, din câte știm, nu au trăit în România și nu cunosc istoria noastră. De ce distinsa autoare nu apelează la oameni de știință români, cum ar fi Nicolae

1. Cf. Walter Hagenau, *Die geheime Front*, Ed: Nibelungen, Linz und Viena, 1950, pp. 277-278.

2. Cf. Mioara Cremene, *op. cit.*, pp. 148-149.

Iorga, Constantin Giurăscu sau Nicolae Titulescu, care au cunoscut direct mișcarea legionară?

Autoarea cărții nu poate să nu recunoască faptul că mișcarea legionară a avut un vădit caracter antisemit[1], ori toate acestea nu se împacă cu perceptele unui ordin inițiatic. În ciuda celor de mai sus, făcând o întoarcere de 180°, Mioara Cremene menționează, în final: „... rămâne, în această dramă scrisă cu sânge (executarea capilor legionari – Codreanu și alți 13 fruntași legionari au fost uciși în timpul transferării lor din ordinul regelui Carol al II-lea) dăruirea neprecupețită a martirilor, în frunte cu sacrificiul de tip *neocavaleresc creștin [subl. n.]* a lui Corneliu Z. Codreanu. Arestat la 16 aprilie 1938, în noaptea Floriilor, calvarul său a început chiar în săptămâna patimilor".

Este surprinzătoare descrierea patetică făcută de autoare șefului unei societăți politice, care a lăsat o dâră de sânge în istoria patriei. Lăsăm cititorului libertatea de a trage concluziile care se impun.

Să ne oprim acum asupra aspectului mistico-religios atribuit de autoare și de scriitorii occidentali, citați de Domnia sa, mișcării legionare, aspect care a avut un rol determinant în a include Legiunea în cadrul ordinelor inițiatice cavalerești.

În primul rând, asasinatul a fost declarat de Legiune drept hotărâtoare și unică armă în lupta politică.

De asemenea, misticismul, naționalismul exacerbat și șovin, rasismul, antisemitismul erau propagate de legionari, fiind la baza politicii mișcării. La adăpostul unei demagogii sociale și a unei intense propagande mistice, Garda de Fier încerca să-și completeze adevăratele țeluri. Elogiul forței, al războiului și al morții sunt prezente în concepțiile legionare, având origine hitleristă și fascistă. Dar o cercetare a principalelor coordonate ale concepțiilor legionarismului face să se desprindă, cu claritate, concluzia că, de fapt, Garda de Fier nu dispunea de un sistem de idei închegat și unitar. „Am urmărit cu atenție – afirma Pavel Pavel – toate manifestațiile publice ale «reformatorilor» de extremă dreaptă, de toate nuanțele. Și toate m-au frapat prin absența unor linii principale de orientare... S-au aruncat în vâltoarea bătăliei, zice-se, pentru a da o nouă așezare statului român. Nici un cuvânt însă care va fi această «nouă așezare»"[2].

O trăsătură caracteristică a concepțiilor antiprogresiste ale

1. *Ibidem*, p. 194,

2. Cf. Pavel Pavel, *Moment național sau moment social?* Ed. Minerva, Cluj, 1936, pp. 3–4.

legionarilor a constituit-o iraționalismul, baza filosofică a fascismului și nazismului, mai ales. C. Z. Codreanu, afirmând că, în rândurile mișcării legionare, aderaseră numai „acei ce aveau aceeași construcție sufletească...", conchidea: „Era un semnal că statuia unei alte zeițe – Rațiunea – va fi sfărâmată" [1]. Rațiunea, spiritul științific au fost înlocuite de legionari cu instinctul și emoția. Acest concept nu a fost un produs al mișcării legionare, ci a fost împrumutat din ideologia nazistă, constituind o „expresie a unității de simțire"[2].

Mișcarea legionară nu a dus lipsă de ideologi, unii dintre reprezentanții ei s-au remarcat ulterior ca personalități ale culturii românești și, pe parcurs, au abandonat Garda, regretând, până la sfârșitul vieții, greșelile tinereții. Ei au trăit tot restul vieții departe de patrie, în exil.

În orice caz, aceste concepții se adresau, cu precădere, tineretului, autorii lor căutând să speculeze lipsa de experiență și gândirea, nu pe deplin maturizată, a acestui important segment al populației. Vasile Marin, un reputat ideolog al legionarismului, își propusese să acrediteze ideea că deviza „vivere pericolosamente" (aparținând fascismului italian) constituia formula dinamică a tinereții, „turnată în cea mai lapidară concretizare a virtualității creatoare"[3]. În propagarea iraționalismului și a altor concepții înrudite, legionarii s-au folosit – după cum s-a mai arătat, în repetate rânduri – de exaltarea credinței, pe care au considerat-o drept instrumentul cel mai potrivit pentru captarea maselor. Însuși debutul mișcării a avut loc sub această egidă, titulatura adoptată – Legiunea Arhanghelului Mihail – având menirea de a crea membrilor săi aureola de „luptători pentru creștinism". Acest lucru a reușit să-i inducă în eroare, după cum am văzut, și pe specialiștii străini. Speculareа credinței oamenilor simpli găsea un teren favorabil în rândurile unei mari părți a populației, cu precădere de la periferia orașelor și de la țară, din rândul celor cu venituri modeste și semianalfabeți, roși de boli și nevoi, care nu-și mai puneau speranța decât în viața de apoi.

Pentru a impresiona în mod deosebit, legionarii au recurs la formele cele mai fanatizante ale credinței, practicând, cu obstinație,

1. Cf. C. Z. Codreanu, *Pentru legionari*, Sibiu, 1936, p. 299.
2. *Ibidem*, p. 311.
3. Cf. Vasile Marin, *Crez de generație*, 1937, p. 4.

sfințirea formațiilor legionare, realizarea de minuni dumnezeiești, decretarea de martiri ai neamului și sfinți etc.

Învelișul religios a fost utilizat în multiple roluri, cu scopul de a crea un adevărat cult în jurul șefului mișcării. „Pentru căpitan[1] nu este nimeni afară de Dumnezeu. De aceea, el nu dă și nu poate să dea nimănui socoteală, decât lui Dumnezeu". Credința avea ca scop să acopere și să justifice, dacă nu să absolve chiar faptele căpeteniilor și ale mișcării legionare. Legionarii au încercat să atragă de partea lor pe unii reprezentanți ai bisericii. Ion I. Moța, fruntaș legionar, prezenta religia ca pe o cale de reîntoarcere „la izvoare"[2]. El nu se sfia să proclame: „Sufletul nostru, rămas legat de o altă lume, rătăcește azi într-o viață care nu e a noastră. Față de lumea de acum, noi ne simțim străini, în ea nu ne găsim un alt rost decât acela de a o curma". Și, mai departe: „S-ar părea astfel că eu și camarazii mei suntem un fel de ciudate făpturi cu două vieți, un fel de strigoi ridicați dintr-o lume apusă spre a purta duhul spaimei în lumea de azi. Chiar așa suntem... Se apropie stăpânirea strigoilor, cumplită".

În fond, totul se baza pe propagarea cultului morții, ce ocupa locul central în cadrul misticii legionare. Moartea căpătase, la ideologii legionari, un sens metafizic transcedental. „Neputând învinge în viață fiind, vom învinge murind"[3]. La rândul său, discipolul lui Codreanu, Ion Moța, perora: „Avem cu toții la dispoziție cea mai formidabilă dinamită, cel mai irezistibil instrument de luptă, mai puternic decât tancurile și mitralierele: este propria noastră cenușă"[4]. Doru Belemace afirma: „...fascismul nu crede în posibilitatea fericirii pe pământ"[5].

Problema morții revenea obsedant în scrierile legionare. Cel mai frumos aspect al vieții legionare este moartea. Înfrățirea cu lutul... Aceasta rămâne suprema țintă... În fața morții legionare nu există ezitări. Moartea legionară este dorită și, atunci când prin ea se urmărește un scop, este căutată, devenind astfel un simbol[6]. Mișcarea legionară considera moartea ca fiind „cea mai importantă

1. Vasile Marin, *Legiunea Arhanghelului Mihail*, în revista *Iconar*, nr. 10/1936.
2. Cf. Ion I. Moța, *Cranii de lemn*, ed. IV-a, 1937, p. 11.
3. Cf. C. Z. Codreanu, *op. cit.*, p. 313.
4. Cf. Ion Moța, *op. cit.*, p. 174.
5. Cf. Doru Belemace, *Revoluția fascistă*, București, ed. II-a, 1940, p. 133.
6. Al. Cantacuzino, *Moartea legionară*, în revista *Dacia*, din 15 decembrie 1940.

cucerire". În cântecele și marșurile pe care le făceau zilnic la marginea orașului, legionarii se considerau a fi ca o echipă a morții:

„Moartea, numai moartea legionară
Ne este cea mai scumpă nuntă dintre nunți".

„Conviețuirea aceasta intimă cu moartea – menționa Al. Cantacuzino, legionar notoriu – această plăcere a dăruirii în moarte, sorbită cu nesaț, sculptează în chip de o dominatoare unicitate toată figura morală a generației noastre legionare"[1].

Se insufla ideea dobândirii fericirii supreme numai prin moarte și, în mod indirect, se impunea supunerea absolută a tuturor legionarilor față de C. Z. Codreanu și celelalte căpetenii, țel final, în fond, urmărit de Legiune.

Apologia războiului a constituit de asemenea o parte integrantă a concepțiilor social-politice ale Gărzii de Fier, care depunea eforturi să implanteze psihoza războiului, nu numai membrilor săi, ci și întregii populații a țării. Conducătorii legionari elogiau virtuțile războiului în dezvăluirea energiilor potențiale ale popoarelor, justificând astfel adeziunea lor la fascism și nazism.

În filosofia Gărzii de Fier, un loc aparte îl ocupa, după cum am mai menționat, naționalismul exacerbat, antisemitismul, rasismul și lupta împotriva pericolului imaginar al francmasoneriei.

Am socotit necesar să facem o incursiune în istoria Gărzii de Fier pentru a demonstra, cu documente, ideologia ce o anima, faptul că, mai mult decât un partid, era o societate secretă politică și nicidecum un ordin inițiatic cavaleresc, cum tind s-o considere unii autori. Ne-am oprit mai mult asupra mișcării legionare, întrucât o serie de asasinate politice, ce fac obiectul lucrării noastre, sunt opera acesteia.

1. Cf. Al. Cantacuzino, *Cum suntem*, Sibiu, 1937, p. 36.

Corneliu Zelea Codreanu

Încă de la constituirea sa, Garda de Fier – contrar unor afirmații ce apar încă în presă și în zilele noastre – a fost utilizată de conducerea nazistă ca o agentură avansată a ei, în România.

Tatăl lui Corneliu Zelea Codreanu, Ion Zelinger, va mărturisi în momentul venirii la putere a hitlerismului: „Sunt atât de convins că atât Führerul Adolf Hitler, cât și Ducele Benitto Mussolini merg pe căile planului dumnezeiesc, încât aș prefera – dacă ar fi cazul – să se prăbușească neamul nostru deodată cu Axa".

În toamna anului 1922, Corneliu Zelea Codreanu își abandonează studiile din țară și se hotărăște să plece în Germania pentru a-și continua pregătirea intelectuală, după propria sa mărturisire. Începe studii superioare economice în scopuri mercantile, după cum afirmă el însuși: „...m-am hotărât să mă apuc de comerț. Îmi trebuia un capital foarte mic, pentru ca să procur produse alimentare din provincie, pe care apoi să le aduc și să le revând la Berlin, la restaurante". Fără îndoială că, având asemenea preocupări, nu a fost în măsură să-și ia diploma de licență.

Armand Călinescu în însemnările sale (*30. XII. 1938*), face următoarea mențiune despre C. Z. Codreanu: „Tip anormal. Sifilitic. Dr. Dănulescu tratament". De unde putem trage concluzia că starea mentală și întreg comportamentul ulterior al comandantului Gărzii de Fier era determinat de boala venerică pe care probabil că o contractase în prima tinerețe[1].

Potrivit unui raport al Serviciului special de siguranță din Iași din 17 noiembrie 1922, Corneliu Zelea Codreanu „urmărește și studiază de aproape mișcarea naționalistă (de la Berlin), ținând strânsă legătura, prin corespondență, cu toate mișcările naționaliste din Germania". Călătoria a fost prilejul pentru stabilirea de legături între viitorul conducător al legionarilor cu cercurile germane de

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 7/1977, p. 53.

extremă dreaptă. Codreanu află pentru prima oară de existența lui Adolf Hitler. Nazismul, cu ideologia sa rasistă, naționalistă, mistică și extremistă îl va captiva. Cumpărându-și un pistol, menit să-i țină loc de crez în viață, Codreanu se baza pe principiul pe care-l enunțase solemn: „Cel ce n-are sabie să-și vândă haina și să-și cumpere".

Într-un mod cu totul asemănător, gândeau și acționau toți legionarii pe care îi trimisese în Germania pentru a studia, la fața locului, stilul și metodele hitleriștilor.

Încă înaintea instaurării hitlerismului în Germania, comandantul legiunii dăduse dispoziție de sporire a activității pro-naziste, în cuiburile legionare. Activitatea propagandistică studia, printre altele: *Afinitatea între fascism și mișcarea legionară, Punctele comune între hitlerism și mișcarea legionară, Cine este Benitto Mussolini?, Cine este Adolf Hitler?* Educați, ani de-a rândul, la școala crimei și a terorii, având în fața ochilor, ca model, stările de lucruri din Germania nazistă, legionarii își rezolvau contradicțiile cu opozanții lor, prin singura metodă adoptată de legiune: exterminarea. Asasinatele erau executate cu bestialitate, victimele erau ciuruite cu gloanțe, sau ciopârțite, batjocorite și chinuite, în stil inchizitorial, înaintea morții.

În 1923, în luna septembrie, ca prefect al Poliției din Iași a fost numit Constantin Manciu. Avocat de profesie, cunoscător al legilor, acesta avea ca misiune asigurarea ordinii și liniștii în oraș. Elementele politice extremiste l-au amenințat, în repetate rânduri, cu moartea. O bandă de discipoli ai lui Codreanu au vrut să pătrundă cu forța în casa lui, dar au fost alungați de sergentul de la poarta casei. Prefectul poliției l-a arestat și anchetat pe C. Z. Codreanu, student. În toamna anului 1924, studentul Comărzan, care fusese cercetat mai înainte de poliția ieșeană, fiind implicat în dezordinile inițiate de Codreanu, l-a acționat în judecată pe C. Manciu, pentru purtare nelegală și abuz de putere. Procesul s-a judecat în prezența unei săli pline, în majoritate cu legionari, care vociferau și-l persiflau pe prefect. Manciu a căutat să nu se lase provocat și să evite, pe cât posibil, incidentul pe care adversarii săi îl urmăreau.

La 25 octombrie 1924, printre cei din sală se afla și Codreanu, care a stat tot timpul impasibil. La un moment dat, s-a ridicat și a părăsit sala. Împreună cu patru alți discipoli, l-a așteptat pe Manciu la ieșirea din judecătorie și l-a împușcat pe la spate. „Am scos revolverul și am tras - va declara mai târziu Codreanu. Am țintit

în cine se apropia de mine. Primul a căzut Manciu. Al doilea a căzut inspectorul Closs, al treilea, un om mai puțin vinovat, comisarul Hușanu". Asasinarea premeditată a fost un act de răzbunare demențială, primul atentat politic de anvergură al cămășilor verzi, care avea să deschidă suita celorlalte crime legionare.

A urmat procesul cunoscut de la Focșani, strămutat apoi la Turnu Severin, proces care s-a sfârșit prin achitarea făptuitorului.

Astfel, un asasinat a constituit geneza organizației „Arhanghelul Mihail" (1938). Bazele formale au fost puse - după cum am mai menționat pe parcursul lucrării - în iunie 1927, iar programul a fost fixat ulterior. Corneliu Codreanu s-a stabilit apoi definitiv în București, ocupându-se, în mod temeinic, de organizarea mișcării ce o inițiase.

În 1930, un alt legionar, Gh. Beza, trage mai multe focuri de revolver asupra lui C. Angelescu, în localul Ministerului de Interne. Este implicat în atentat și Corneliu Codreanu, dar după scurtă vreme este eliberat.

Elevul de liceu Dumitrescu Zăpadă va atenta, în ianuarie 1931, la viața ziaristului Em. Socor, în redacția ziarului *Dimineața*.

În 1931, guvernul național-țărănesc face prima tentativă de dizolvare a Legiunii Arhanghelului Mihail. Totuși, în alegerile din iunie 1931, organizația participă la lupta electorală, sub denumirea Gruparea Corneliu Codreanu, fără ca guvernul s-o împiedice.

În tot acest timp, organizarea formației extremiste continuă prin numeroase adunări cu tineri simpatizanți, dar mai cu seamă cu acele „frății de cruce", înființate din anul 1925.

Până în anul 1932, gruparea lui Codreanu nu dispunea de o denumire unică, de o ideologie clară, de obiective bine definite. Ea era cunoscută sub numele Legiunea Arhanghelului Mihail, Garda de Fier, Vulturii albi etc. și activa sub conducerea unică și absolută a lui Corneliu Zelea Codreanu.

La sfârșitul lunii martie 1932, toate aceste organizații legionare au fost, din nou, desființate, prin decizie ministerială, de către guvernul Iorga-Argetoianu, dar organizația își continua netulburată activitatea subversivă.

Amenințările cu moartea erau tot mai frecvente, luptele politice tinzând către un război civil. Guvernul Duca, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri din 9 decembrie 1933, dispune dizolvarea Gărzii de Fier. La 20 de zile după dizolvare, Garda de Fier

reacționează, organizând asasinarea primului-ministru I. G. Duca, pe peronul gării Sinaia.

În vara anului 1934, în rândurile Gărzii de Fier are loc o diversiune. Unul dintre fruntașii Gărzii, apropiat al lui Codreanu, M. Stelescu, din proprie inițiativă, provoacă, cu un grup de studenți legionari, o dezordine la Râmnicu Vâlcea. Chemat la ordine de Codreanu, Stelescu refuză să se justifice. Aceasta a trezit o serie de suspiciuni din partea conducerii legionare, care a culminat prin acuzarea că Stelescu a complotat, punând la cale asasinarea „căpitanului". Codreanu, însoțit de generalul Cantacuzino și alți legionari, efectuează o percheziție la domiciliul lui Stelescu, unde se descoperă substanțe otrăvitoare. Stelescu e pus în afara organizației și el își formează propria grupare, Cruciada românismului.

Prin ziarul său, intitulat *Cruciada românismului*, Stelescu a început să dezvăluie dedesubturile și secretele organizației, publicând o serie de documente autentice. Stelescu, împreună cu un alt legionar dezertor, Gh. Beza, au devenit indezirabili pentru Codreanu.

Pentru a rezolva această situație, Codreanu a dat ordin legionarilor să-l pedepsească pe trădător și, după o hărțuială de câteva luni, de către echipele morții, M. Stelescu a fost ucis la 16 iulie, pe un pat, la Spitalul Brâncovenesc, cu 120 de focuri de revolver, trase de 10 foști tovarăși. Opera de cruzime a acestor legionari s-a încheiat cu lovituri de topor în capul celui decedat.

În luna martie 1935, Garda de Fier, care în urma dizolvării nu mai putea activa în legalitate sub acest nume, se transformă în partidul Totul pentru țară, sub președinția generalului Cantacuzino. Educația legionară a continuat în sensul glorificării actelor de violență și teroare. Adversarii mai mărunți, exceptându-i pe Nicolae Iorga, Virgil Madgearu, Armand Călinescu, Nicolae Titulescu ș. a. nu erau tolerați, fără a-i mai pune la socoteală pe aceia înscriși în cartea neagră, care urmau să fie pedepsiți mai târziu. Nici un adversar nu a fost tolerat. Spre exemplu, un agent al Siguranței generale, Ciapraz Alexandru, fost legionar, a fost înjunghiat pe strada Berthelot; rănit grav, a mai apucat să se urce într-un tramvai, dar a fost urmărit de banda de asasini care i-au aplicat ultimele lovituri de cuțit în spate, prăbușindu-se, fără viață, în mijlocul mulțimii.

Unui adept al lui Stelescu, pe nume Catană Vasile, i s-a tăiat nasul în noaptea de 19 martie 1937, pe câmp, lângă Bucureștii Noi.

Propovăduitori ai cultului morții – împrumutat de la zeii Nordului – ai terorii și rasismului, ai sadismului nedisimulat, ai urii față de om, pornind de la misticism și megalomanie, legionarii aveau să profite de venirea la putere a dictaturii lui Hitler pentru a se deda la o fervență propagandă în favoarea lui Hitler și Mussolini, acționând, totodată, în scopul promovării intereselor Germaniei naziste în România, cu prețul trădării intereselor naționale.

În 1935, Corneliu Zelea Codreanu comunica, la Berlin, Führerului, că dorește „să dezlănțuie în România o mișcare după modelul național-socialist" și solicita, în acest scop, sprijinul Germaniei, căreia îi propune, totodată, „o alianță politică și economică". Receptivi la propunerea legionarilor, naziștii se oferă să-i instruiască în metodele teroriste și de influențare a maselor. Ca atare, un mare număr de membri aparținând Gărzii de Fier au fost trimiși în Germania la pregătire, în școli organizate special de partidul hitlerist, pentru a desfășura propaganda pro-nazistă în România. Alți legionari au fost trimiși ca delegați într-o tabără de ofițeri germani, aflată pe țărmul Mării Baltice. Și Italia a fost gazda unde au fost pregătiți nenumărați legionari.

Siguranța deținea, la un moment dat, informații despre proiectarea unui atentat îndreptat împotriva lui Nicolae Titulescu, atentat pregătit de către ostașii din Slovenia, în colaborare cu Garda de Fier, și finanțat de serviciile speciale naziste.

La 16 aprilie 1938, după ce anterior, așa cum rezultă din unele informații, i se retrăsese viza de ieșire din țară, Codreanu este arestat. Prin sentința pronunțată la 19 aprilie 1938, C. Z. Codreanu era condamnat la 6 luni închisoare. A urmat arestarea și a altor legionari. Prin condamnarea lui C. Z. Codreanu și a altor fruntași legionari, Garda de Fier a primit o puternică lovitură.

La 24 mai 1938, cu prilejul Consiliului de Miniștri, Călinescu făcea o scurtă expunere a felului cum decursese procesul, arătând că vinovăția lui Codreanu era deplină și că, în realitate, se constataseră următoarele: a) Împotriva legilor, Garda de Fier își continua activitatea ei subversivă; b) împănase Statul Major, ministerele și alte autorități publice cu agenți, care spionau și ce comunicau, până chiar și documentele cele mai confidențiale; c) întreținea relații suspecte cu „o putere străină"; d) organizase grupul terorist „Moța-Marin"; e) pătrunsese adânc și în licee, unde otrăvea conștiința copiilor cu jurăminte groaznice, cu reguli misterioase, ce tulburau mințile și înstrăinau pe copiii de școală, de profesori, ba chiar de familiile lor.

În noiembrie 1938, pretextând o călătorie în mai multe țări europene, dar în realitate vizând Germania, regele Carol al II-lea a avut întrevederi cu Hitler, Goering și alți demnitari naziști. Răceala cu care a fost primit și interesul manifestat pe față pentru Codreanu l-au făcut pe rege să tragă concluzia că Berlinul intenționează, cu orice preț, să aducă la putere Garda de Fier. Potrivit unor mărturii, încă pe când se afla în trenul ce-l aducea în țară, Carol a dat ordin lui Gabriel Marinescu să-l lichideze pe Codreanu și pe alți șefi legionari. La 29 noiembrie 1938, în zorii zilei, C. Z. Codreanu, împreună cu alți 13 fruntași legionari, erau transportați pe niște platforme speciale, unde fiecare legionar era păzit, pe un scaun din spatele său, de un subofițer de poliție ce îi așezase, în jurul gâtului, un șireang. Conform semnalului stabilit, la un foc de pistol, toți legionarii au fost sugrumați, iar C. Z. Codreanu a fost omorât de maiorul Dinulescu, cumnat cu Armand Călinescu.

În urma situației create, Horia Sima se vede nevoit să părăsească țara, fugind în Germania. Împreună cu el, sau după aceea, au părăsit țara și alți legionari.

Executarea, din ordinul regelui Carol al II-lea, în noaptea de 29 spre 30 noiembrie 1938, a șefului Gărzii de Fier C. Z. Codreanu, a oferit lui Horia Sima drumul pentru a parveni în fruntea mișcării legionare, situație la care râvneau mai mulți comandanți, ce ocupau funcții mai importante decât Horia Sima. Există documente care atestă că, după uciderea lui Codreanu, pretendentul la titlul de *„căpitan"* a imaginat și pus la cale, în întreaga țară, un val de acte teroriste, pretinzând că astfel intenționează să răzbune moartea fostului conducător. Printre acestea, se numără împușcarea, la 29 noiembrie 1938, a rectorului Universității din Cluj, Ștefănescu Goangă.

I. G. Duca

În noiembrie 1933, cercurile conducătoare din Franţa, care deţineau poziţii însemnate în economia românească, au început să exercite şi o influenţă politică tot mai puternică, care a culminat prin aducerea la putere a unui guvern naţional-liberal, în frunte cu I. G. Duca. Fără îndoială că acesta era perfect conştient de pericolul la care se expunea, asumându-şi o asemenea sarcină. Garda de Fier arătase, în repetate rânduri, felul în care înţelegea să-şi rezolve diferendele cu adversarii. Or, I. G. Duca era un adversar convins al legionarilor. Iată, de exemplu, cum relatează C. Argetoianu discuţia avută cu I. G. Duca, la 16 noiembrie 1933: „Duca mi-a spus că prima lui datorie este defiinţarea Gărzii de Fier şi că o va face cu prilejul alegerilor. Nu va lăsa Garda să candideze. Probabil că o va dizolva, în ultima zi a depunerii candidaturilor, ca să împiedice pe gardişti să candideze pe liste camuflate... Mi-am permis să observ că comite o nouă greşeală... Duca s-a uitat lung la mine:

— Ştiu, Argetoianu... dar nu pot să fac altfel. Mi s-a pus această condiţie *sine qua non*, şi e singura care mi s-a pus. Am primit-o".

Condiţia i-o pusese Titulescu, dar şi convingerile sale potrivnice legionarilor, conturate cu ani în urmă. Despre această condiţie *sine qua non*, cu siguranţă că au aflat, prin serviciile lor de spionaj, şi conducătorii hitlerişti de la Berlin, iar Codreanu era felicitat de aceştia „pentru gândul clar privind trădătorul", adică pentru hotărârea luată de gardişti de a-l suprima pe Duca. Ce a urmat se cunoaşte.

La o examinare mai atentă a evenimentelor, se poate constata o sincronizare a acţiunilor întreprinse de Garda de Fier cu ale nazismului, pe plan european, ce conducea implicit la ideea subordonării mişcării legionare faţă de fascismul hitlerist, ale cărui ordine le executa cu fidelitate.

Condiţia pe care Occidentul, prin intermediul lui Nicolae

Titulescu, i-o puseşe lui I. G. Duca, dar şi convingerile sale politice potrivnice legionarilor erau de mult conturate în mintea marelui om de stat român.

În alegerile din decembrie 1933, Garda de Fier, care între timp adoptase definitiv acest nume, depune liste în majoritatea judeţelor ţării şi începe să desfăşoare o propagandă neobişnuit de intensă, servindu-se de metode violente şi dând naştere la incidente sângeroase. Legionarii, în frunte cu Codreanu, s-au gândit că vinovaţi de evenimentele politice se fac o serie de personalităţi, precum Nicolae Titulescu, I. G. Duca, Nicolae Iorga, Virgil Madgearu şi mulţi alţii, care îngroşau o listă neagră. Ameninţările cu moartea şi hotărârea de a traduce în fapt aceste ameninţări erau, de asemenea, foarte frecvente. În astfel de condiţii, conflictele politice tindeau să alunece pe panta unui război civil, şi acest lucru nu putea fi acceptat, căci risca să tulbure liniştea şi ordinea ţării. Pentru a pune o stavilă curentului dăunător, guvernul Duca, printr-un jurnal al Consiliului de Miniştri, din 9 decembrie 1933, dispune dizolvarea Gărzii de Fier, pe motiv că această organizaţie activează contrar ordinii legale, prin violenţă şi teroare, pentru schimbarea aşezărilor constituţionale şi a stărilor consfinţite; prin aceea că preconizează ruperea legăturilor cu toate ţările democratice şi intrarea României în sfera de influenţă a statelor cu regim naţionalist de extremă dreaptă.

Privitor la interzicerea Gărzii de Fier, doamna Duca îşi aminteşte: „Înainte de alegerile din decembrie, soţul meu a avut o lungă convorbire cu Nicolae Titulescu pentru definitivarea proiectului de hotărâre, privind interzicerea Gărzii de Fier. A venit acasă destul de frământat. Nu mi-a dat amănunte, aşa era el, nu vorbea mult. Colaboratorii săi mi-au redat însă exact cele spuse la ieşirea din cabinetul lui Titulescu: «Am semnat, fiindcă era nevoie pentru ţară ca să semnăm, dar eu mă aştept la orice».

Nu cred că regele Carol al II-lea să fi fost străin de cele puse la cale împotriva primului-ministru al ţării. Dumneavoastră, istoricii[1], veţi avea, posibil, dovezi documentare, informaţii pe care le coroboraţi, eu am convingeri personale, pe care le întemeiez pe raporturile dintre soţul meu şi rege".

Condamnarea la moarte a lui I. G. Duca de către legionari se înscrie într-un context politic al vremii mult mai complex, la care

1. Convorbire consemnată de D. Sorescu, în *Magazin istoric*, nr. 3/iunie, 1967, p. 2.

regele Carol al II-lea își avea partea sa de vină. Legionarii profitau de faptul că avuseseră loc, în repetate rânduri, ciocniri înverșunate între Partidul Național-Liberal și I. G. Duca, pe de o parte, și regele Carol al II-lea, pe de altă parte. Să nu uităm că în 1926, Partidul Liberal care guverna țara, l-a exclus, prin votul Parlamentului pe rege de la succesiunea tronului, întrucât încă de pe atunci monarhul manifesta înclinări dictatoriale. Liberalii își doreau, mai mult ca oricând, să-și asigure guvernarea nestânjenită a țării, în baza propriului lor program și, bineînțeles, în folosul lor. Când, în 1930, Carol a revenit în țară și a luat tronul, I. G. Duca a rostit la sediul Partidului Național-Liberal un discurs cu caracter antiregal, spunând printre altele: „Mai bine îmi tai mâna dreaptă decât să colaborez cu acest aventurier"[1].

Conflictul cu Carol, care înțelegea să domine nestânjenit viața politică și economică a țării, a determinat ca Partidul Național-Liberal să fie vizat de rege pentru a fi slăbit și scos de pe arena politică.

Totodată, se urmărea ca lui I. G. Duca să i se aplice o lecție care să-l facă să regrete ostilitatea manifestată, cu diverse prilejuri, împotriva tronului. Cât îl privește pe C. Z. Codreanu, acesta își făcuse o serie de calcule: dizolvarea partidului său ar fi atras după sine – conform opiniei sale – propagandă în favoarea prigoanei și martirajului legionarilor. În plus, el a decis executarea lui I. G. Duca, operațiune încredințată la trei legionari fanatici. Pentru a șterge urmele care conduceau către el, C. Z. Codreanu și-a găsit adăpost într-o serie de ascunzători. Astfel, un timp a stat ascuns în casa generalului Cantacuzino-Grănicerul, din Capitală. Fiind descoperit, a fost prevenit de Puiu Dumitrescu, secretarul particular al regelui, și a reușit să dispară. Este semnificativ faptul că el s-a făcut nevăzut cu circa 2-3 ore mai înainte de miezul nopții de 9 decembrie, dată când a fost hotărâtă interzicerea Gărzii de Fier. Și-a găsit adăpost la doamna Crăciunescu, verișoara Elenei Lupescu, amanta regelui. Codreanu își găsise azil la un dușman al mișcării legionare? Greu de spus, căci regele cochetase o vreme cu Garda de Fier. După puțin timp, se va muta cu domiciliul clandestin în vila colonelului Gabriel Marinescu, om de încredere al regelui, instalat, la venirea pe tron a lui Carol, ca prefect al Poliției Capitalei. Iată un aspect ce revine istoricilor și anume, duplicitatea camarilei regale, oscilațiile și cochetăriile politice, extrem de primejdioase pentru țară. Odată aflat la adăpost, C. Z. Codreanu își conducea

1. Cf. Arhivele Statului, București (A), fond O, dosar 74.921, vol. II, fila 59.

Legiunea prin generalul Zizi Cantacuzino, punând la cale, până în cele mai mici detalii, planul de acțiune pentru uciderea primului-ministru.

Printre personalitățile vieții politice interbelice ce se împotriveau expansiunii hitlerismului, se număra și I. G. Duca – șeful Partidului Liberal, începând din decembrie 1930, după moartea lui Vintilă Brătianu. Duca a fost numit prim-ministru în luna noiembrie 1933. Exacerbarea actelor de anarhie ale mișcării legionare, alcătuirea de echipe ale morții pentru suprimarea fizică a adversarilor politici, instituirea de decorații pentru răsplătirea celor care se distingeau în acest sens, constituirea unei adevărate ierarhii militare au determinat pe ministrul de Externe, Nicolae Titulescu, să-i atragă atenția lui Duca că Garda de Fier „e în serviciul hitlerismului" și succesul ei „ar fi egal cu implântarea influenței" germano-naziste în România, dacă guvernul nu va lua măsuri drastice. După cum se știe, la 9 decembrie, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri s-a dispus dizolvarea Gărzii de Fier. Conducătorii mișcării legionare reacționează imediat și îi scriu primului-ministru I. G. Duca: „D-ta și Titulescu v-ați iscălit moartea"[1].

Așa cum s-a discutat în repetate rânduri, mișcarea legionară era o organizație anarhică, compusă din mai multe fracțiuni, în ciuda principiului ei organizatoric de tip piramidă, caracteristic societăților secrete. S-a pus problema, la un moment dat, de către istorici, cum și cine l-a asasinat pe I. G. Duca? Cine se afla la capătul firelor complotului? Oare conducerea Gărzii de Fier, respectiv C. Z. Codreanu, era inițiatorul și ordonatorul asasinatului, sau nu cumva el și-a asumat un act săvârșit de unii legionari anarhici, scăpați de sub control?

Răspunsul este cert și indubitabil: ordinul de lichidare fizică a lui I. G. Duca a pornit de la Codreanu, căruia îi trimisese, mai înainte, o serie de scrisori de amenințare cu moartea, la fel cum făcuseră și alți comandanți legionari, inclusiv Zizi Cantacuzino, care, de altfel, era chiar rudă cu Duca.

Din ascunzătoarea sa – la una din rudele Elenei Lupescu, domnișoara Crăciunescu – Codreanu trimite, spre publicare, o scrisoare[2], prin care amenință cu exterminarea, guvernul, pe I. G. Duca, pe Nicolae Titulescu, iar pentru a salva aparențele îl

1. Vezi, în volumul de față, articolul despre Nicolae Titulescu.

2. Cf. Arhivele Statului, București, (A), fond O, dosar nr. 76.921, vol. II, fila 68.

menționează și pe Gabriel Marinescu, colaborator apropiat al lui Carol, sub a cărui oblăduire se afla.

Mistic și fanatic, C. Z. Codreanu era obsedat de ideea morții, pe care nu pregeta s-o răspândească în jurul său, sau în scrierile sale. Astfel, într-o discuție cu doi colaboratori apropiați, Codreanu vorbea, în ajunul asasinării lui Duca, de „unitatea de măsură – mormântul" și de „200 de morminte necesare biruinței".

Iată ce declara doamna Duca: „Până și vărul lui Jean (Ion G. Duca), generalul Zizi Cantacuzino, devenit ad-hoc șef printre legionari, îl amenința cu moartea. Casei noastre – situată pe strada Cometei – îi dădeau târcoale tot felul de suspecți și, ciudat..., paza care trebuia să fie asigurată prin Ministerul de Interne, era ca și inexistentă. Oficial, au fost repartizați doi sergenți pentru securitatea casei primului-ministru. Nu știu cum se făcea, dar niciodată nu se aflau la posturile lor. Ministrul de Interne, Inculeț – omul regelui – care, cu greu, a fost primit de Duca în guvern, știa multe. Spre a fi mai limpede, vă mai amintesc un fapt. Nu cu mult timp înainte de asasinat, urma să mergem la o recepție, trecând pe la Șosea. Autoritățile știau ora precisă. Deoarece Jean a vrut să ne abatem câteva minute pentru o scurtă convorbire cu o familie prietenă, trecerea pe la Șosea s-a făcut puțin mai târziu. Între timp, a avut loc o puternică explozie a unei bombe care, atinsă de automobil, urma să ducă la uciderea primului-ministru".

Și, mai departe: „Amenințările legionarilor adresate soțului meu erau zilnice, din momentul în care activitatea Gărzii de Fier a fost interzisă. La telefon, prin scrisori ale căror rânduri cuprindeau expresii pe care nu le pot pronunța, primul-ministru era somat să demisioneze, era amenințat că va fi ucis, că familia îi va fi supusă torturilor. [...] Unii colaboratori ai săi, cărora le arăta scrisorile de amenințare, mereu mai insolente, i-au amintit proverbul «câinele care latră nu mușcă», la care dânsul le-a răspuns: «Vă înșelați, domnilor, aceasta se va termina cu sânge». În ultima vreme, constatasem, odată cu hotărârea de a nu face nici o concesie legionarilor și resemnarea: «Dacă vor să mă aibă, mă vor avea, nu poate nimeni să mă scape»".

Duca manifestase, pe față, încă din 1924, înainte de guvernarea liberală, după asasinarea prefectului de Iași – Manciu, o aversiune față de legionari. Atunci, ca ministru de Interne, cerea să fie înăbușite în față asemenea barbarii, care puteau duce, mai târziu, la dezastre pentru țară.

„Jean avea convingerea, după informațiile sumare pe care începuse a le primi, că Garda de Fier începuse, încă din 1933, să fie stipendiată de la Berlin. O vedea ca o agentură străină, de trădare a intereselor țării", menționează doamna Duca.

Coechipierii morții s-au întrunit în casa generalului Zizi Cantacuzino și au pus la punct, în cele mai mici detalii, planul de bătaie, fiind binecuvântați de un preot legionar, care a oficiat o slujbă religioasă și i-a împărtășit pentru ca „Domnul să-i ajute în acțiune". Ceea ce a urmat are o izbitoare asemănare cu o acțiune regizată până în cele mai mici amănunte.

În ziua de 27 decembrie, s-a hotărât suprimarea lui Duca, după plecarea lui de la președinția Consiliului de Miniștri. Dar, spre ghinionul atentatorilor și norocul lui Duca, care, din nefericire, avea să fie de scurtă durată, mașina ce-l transporta s-a îndreptat în altă direcție și încercarea de atentat a eșuat.

Doamna Duca precizează: „...a fost chemat la Sinaia de către rege. A plecat în jurul orei 9 dimineața. Vagonul cu care călătorea nu avea nici o măsură de pază. Doar agentul însoțitor. Ce s-a întâmplat se știe, din presă, de la proces, de la martorii oculari. Seara îl așteptam să se reîntoarcă - așa după cum îmi spusese. De altfel, cu câteva minute înainte de a ajunge la gară, mi-a telefonat întrebându-mă ce fac, cum mă simt și răspunzându-i că îl aștept, l-am întrebat când vine, la care mi-a răspuns: «Acum plec». Au fost ultimele cuvinte ale sale".

Conducerea Gărzii îl urmărea, pas cu pas, pe Duca și era perfect informată de deplasările acestuia, nefiind excluse disfuncționalități din partea autorităților. Audiența la rege, la Sinaia, în ziua de 29 decembrie, a fost aleasă ca un prilej nimerit pentru îndeplinirea asasinatului.

Însărcinați cu comiterea atentatului au fost legionarii Constantinescu, Belimace și Caranica, iar pentru garanția reușitei fusese adăugat conducătorul gardist Virgil Ionescu. Ei purtau asupra lor un adevărat arsenal al morții: revolvere „St. Etienne", de calibrul 8 mm, un revolver semiautomat de 11 mm și 17 petarde care, când explodau, făceau un zgomot asurzitor, ca de obuz. Locul ales - gara Sinaia; momentul - reîntoarcerea lui Duca către București.

„Am vrut să-l omorâm la sosire", a declarat, la proces, Constantinescu. A fost împiedicat nu atât de paza premierului, cât mai ales de faptul că era însoțit de o serie de oameni politici, precum Dinu Brătianu. Atentatorii au decis să-și pună planul în aplicare,

la revenirea lui Duca de la palat și au ales, ca loc de execuție, gara din Sinaia, mai precis, peronul. În intervalul cât primul-ministru se afla în audiență la rege, atentatorii au luat masa la un restaurant situat în fața hotelului „Palace", după care au coborât scările în gara Sinaia, ocupându-și locurile pe peron. Caranica avea fixat locul din partea de Nord a stației, Nichi Constantinescu la mijloc, imediat în dreapta ușii principale, adăpostindu-se într-o nișă din perete, iar Belimace s-a postat în partea de Sud a stației, unde se afla de fapt garat vagonul ministerial, cam în dreptul gării regale.

Întrevederea de la Palatul Peleș cu regele a durat între orele 16-18. Primul-ministru urma să revină în Capitală, la orele 9 și 15 minute seara, tot cu trenul, vagonul ministerial fiind atașat la acesta. Dar trenul, care venea din direcția Brașov, a avut o întârziere de circa 50 de minute și primul-ministru a fost încunoștiințat de aceasta pe când se afla la castel, încât și-a întârziat venirea la gară, unde a ajuns la 10 fără 5 minute.

Automobilul a intrat pe peronul din fața gării și a oprit, nu în dreptul vagonului ministerial, cum ar fi fost normal, ci ceva mai departe, astfel încât, pentru a putea ajunge la vagon, Duca a fost nevoit să parcurgă întreg peronul gării. Era o situație care ușura întreprinderea atentatorilor, oferindu-le o țintă ideală, imposibil de a se solda cu un eșec. Duca, însoțit de dr. Costinescu și alți câțiva prieteni politici, a trecut prin holul gării care era pustiu, a ieșit pe peron, unde încă nu se aprinseseră luminile. Lucru straniu! Primul-ministru nu era escortat de cei opt polițiști care, în mod normal, trebuiau să-i asigure securitatea. În felul acesta, I. G. Duca a devenit o țintă ușoară pentru gloanțele legionarilor Nicolae Constantinescu, Ion Caranica și Doru Belimace.

Duca făcuse doar câțiva pași pe peronul cufundat în întuneric, când o petardă a explodat pe neașteptate, răspândind o perdea groasă de fum... O mână a prins pe Duca de umăr, iar în ceafă i-a fost lipită țeava unui revolver. Asasinul, pe nume Constantinescu Nicolae, a descărcat cinci gloanțe, unul după altul. Când mâna, care-l ținea, i-a dat drumul, premierul s-a prăbușit pe peron într-un lac de sânge: era mort. Criminalul a luat-o la fugă, descărcând încă câteva focuri de armă pentru a-i descuraja pe urmăritori. Dr. Costinescu este atins de un glonț și este rănit. Toți cei din preajma premierului și puținii martori aflați, din întâmplare, pe peronul gării, sunt îngroziți. Personalul stației și pasagerii erau înmărmuriți. Situația era incredibilă, atentatorii fugiseră, iar pe dalele peronului zăcea, cu capul zdrobit, primul-ministru al țării.

În tot acest timp, Siguranța – conform relatărilor ulterioare, făcute de Eugen Cristescu, șeful ei, și urmașul lui Morozov, în raportul înaintat lui Armand Călinescu, imediat după comiterea asasinatului – recunoștea că avea cunoștință de intențiile Gărzii de Fier, iar primul-ministru fusese prevenit. Însăși persoana atentatorului era cunoscută. „Organele subalterne au fost însă lipsite de vigilență în ziua atentatului".

În memoriile sale, Constantin Argetoianu spune, textual: „Ce nu se știe e cât de urât s-a purtat regele față de mort și de familia lui. Îndată după atentat, s-a telefonat la Foișor, și s-au cerut instrucțiuni. Regele ar fi vrut să fie imediat expediat cadavrul la București; explicându-i-se însă că erau anumite pregătiri de făcut, a admis să fie așezat provizoriu într-o sală a Castelului Peleș, jos, lângă camerele servitorilor, unde corpul neînsuflețit al primului său sfetnic a stat până a doua zi. A fost depus pe o canapea lată, picioarele de la genunchi trecând de un capăt al canapelei, iar craniul zdrobit rămânând în afara celuilalt capăt... [al canapelei, *n. n.*]. Și această considerație față de primul sfetnic al țării, cum se spunea, vorbește de ceva. Nici nu s-au dus să-l vadă, nici n-a trimis o floare...".

Procesul ce a avut loc în aprilie 1934 a incriminat, pe lângă executanții crimei, și numeroși alți legionari, în frunte cu C. Z. Codreanu și Gh. Cantacuzino-Grănicerul, considerați autorii morali ai asasinatului. Codreanu i-a convins, cu motive rămase necunoscute, pe cei trei legionari asasini să-și asume, în exclusivitate, executarea crimei, spunându-le că pedeapsa ce li se va acorda va fi în curând anulată, căci în mod cert, în următorii ani, Garda de Fier va cuceri puterea, iar ei vor fi eliberați, declarați eroi și decorați[1].

Într-una din zilele procesului, în sala Consiliului de Război, și-a făcut apariția generalul de cavalerie George Moruzi, prieten intim al regelui Carol al II-lea. El s-a retras, împreună cu cei cinci judecători, în camera de deliberare și, după trei sferturi de oră, la revenirea în sala de dezbateri, s-a oprit în fața lui Gh. Cantacuzino-Grănicerul, i-a strâns mâna și i-a spus, să audă toți: „Dragă Zizi, vei face Paștele acasă"[2]. Sentința i-a declarat achitați pe C. Z. Codreanu, Gh. Cantacuzino-Grănicerul și alți 40 de legionari implicați, ca autori morali, în uciderea primului-ministru,

1. Cf. Arhivele Statului, București (A), fond O, dosar nr. 74.921, vol. II, fila 68.
2. Gh. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 76.

fiind condamnați numai cei care au comis nemijlocit asasinatul. Trebuie să reținem că acuzatorul principal, generalul Petrovicescu, împreună cu doi dintre generalii judecători – Dona și Filip – s-au înscris, la scurt timp după terminarea procesului, în Garda de Fier. Gestul lor a fost probabil pe placul regelui.

Corneliu Codreanu, „dispărut" un timp, va apare în ziua de 25 martie la poarta Tribunalului Militar, unde se judeca procesul, cerând să fie introdus în sală. Aflase, pe anumite canale, că din dispoziția regelui vor fi condamnați numai cei trei asasini.

Ulterior, sub privirile îngăduitoare ale autorităților, autorii atentatului din gara Sinaia au primit chiar, în închisoare, cea mai înaltă „decorație" legionară.

Peste 400.000 de cetățeni ai României au venit în funebru pelerinaj, pentru a saluta pe premierul I. G. Duca, pe catafalc, și a-i aduce un ultim omagiu.

Nicolae Titulescu

Concepţiile de politică externă ale lui Titulescu şi, mai ales, acţiunea sa consecventă pentru pace, împotriva agresiunii, pentru crearea unui climat de înţelegere şi colaborare internaţională, pentru apărarea suveranităţii şi independenţei naţionale, toate acestea i-au atras ostilitatea cercurilor extremiste de dreapta, din ţară şi din ţările cu orientare fascistă. Poziţia lui Titulescu, ca ministru de Externe, a fost subminată atât de factori interni, cât şi de factori externi. Opoziţia făţişă, manifestată în repetate rânduri, a puterilor fasciste, în frunte cu Germania şi Italia, a luat forma unor intervenţii directe în treburile interne ale României, atât prin comunicări verbale, cât şi note scrise, adresate guvernului român, prin care se solicita schimbarea şefului diplomaţiei româneşti din viaţa politică a ţării[1].

Concomitent, politica de concesii, care de fapt era o încurajare făţişă, faţă de agresor, dusă de conducătorii marilor puteri occidentale, în frunte cu Marea Britanie şi Franţa, mai ales după asasinarea lui Louis Barthou în 1934, l-a lipsit pe Titulescu de sprijinul necesar din partea unor state, ale căror interese le apărase şi care erau formulate în cadrul Societăţii Naţiunilor.

Iată în ce termeni îşi definea Titulescu poziţia în privinţa raporturilor cu Germania şi cu Uniunea Sovietică: „Am fost prezentat încă o dată ca duşman al Germaniei şi ca unealtă a Rusiei. Mă cunoşti – [convorbirea avea loc cu un om politic britanic, *n. n.*] şi o să mă crezi. Sunt acelaşi bătrân Titulescu pe care l-ai cunoscut şi crezut acum câţiva ani. Nu m-am schimbat. Nu sunt nici duşmanul Germaniei, nici unealta Rusiei. Sunt atât de neînsemnat între ei, încât doresc ceva care ştiu că voi, englezii, nu doriţi şi, desigur, nici francezii. Am de gând să vorbesc deschis, deoarece soarta ţării mele e prinsă în această problemă. Voi,

1. Cf. George G. Potra, *„În culisele" cazului „Titulescu"*, în *Magazin istoric*, nr. 9/1969, p. 50.

englezii, doriți pacea în Vest. Eu sunt un răsăritean și un român. Eu doresc pacea în Est și eu pot să am încredere în pacea din Est numai dacă există o reconciliere ruso-germană, care vouă vă displace atât". Temător, până la obsesie, că România ar putea deveni un câmp de bătălie între Germania și URSS, Nicolae Titulescu lua în considerație fie reconcilierea celor doi coloși, fie un sistem de securitate colectivă care, alăturând România, Franței și Uniunii Sovietice, să descurajeze agresiunea hitleristă[1].

Instigând în mod constant împotriva politicii duse, cât și a persoanei ministrului de Externe român, legionarii îl declaraseră pe Titulescu ca fiind unul dintre principalii lor adversari, încă de la sfârșitul anului 1933, dată la care I. G. Duca îi pusese în afara legii. Se pare că Titulescu avusese o contribuție hotărâtoare în luarea acestei decizii, în urma discuțiilor purtate cu ministrul de Externe sovietic, Maksim Litvinov, cu care era prieten. Pe Virgil Madgearu, dr. Lupu și Titulescu, fasciștii i-au amenințat că-i vor ucide, așa cum o făcuseră mai înainte cu Duca și Stelescu. Primejdia era cunoscută de către ministrul de Externe român, care declara, la 20 noiembrie 1934, unui corespondent al unui mare ziar: „Și eu am fost condamnat la moarte de vreo cinci ori, de către teroriști". Unui prieten ambasador, Titulescu i-a relatat faptul că agenții hitlerișți au încercat de trei ori la rând să-l otrăvească, în Elveția și la București. În preajma alegerilor din 1937, Corneliu Zelea Codreanu declarase presei: „Cu Titulescu nu putem încheia decât un pact de agresiune. Legionarii se vor opune din toate puterile la intrarea acestui om în politica internă a țării".

Față de decizia guvernului, prezidat de Ion G. Duca, de a scoate Garda de Fier, la 9 decembrie 1934, în afara legii, prin jurnal al Consiliului de Miniștri, act în adaptarea căruia legionarii îi reproșau rolul principal lui Nicolae Titulescu - Corneliu Zelinschi Codreanu, aflat ascuns în casa uneia din rudele Elenei Lupescu, amanta lui Carol al II-lea, a trimis, spre publicare, o scrisoare, prin care amenința întreg guvernul cu exterminarea, punându-i în fruntea listei pe I. G. Duca și Nicolae Titulescu. Șefii Gărzii de Fier i-au scris, la începutul lunii decembrie 1933, primului-ministru I. G.

1. Este vorba de lordul Lloyd, iar citatul este din discursul pronunțat la 3 iunie 1937 în fața Camerei Comunelor, când a avut loc conferința *Despre metodele practice de a apăra pacea existentă*. Cf. Nicolae Titulescu, *Discursuri*, doc. nr. 71, pp. 560-562; citat în ziarul *Universul* din 5 iunie 1937; Florin Constantiniu, *Din nou despre cauzele înlăturării din guvern a lui Nicolae Titulescu* (29 august 1936), în *Revista Română de Studii Internaționale*, an. III, nr. 2 (6), 1969, pp. 37-53.

Duca: „D-ta și Titulescu v-ați iscălit moartea". După cum se cunoaște, la 29 decembrie 1933, una din „echipele morții", alcătuită din legionari, intră în acțiune și îl asasinează, pe peronul gării din Sinaia, pe I.G. Duca.

Condamnarea la moarte, declarată de legionari în decembrie 1933, avea să fie reînnoită și în 1934, și în 1935, și în 1936, cu cele mai diferite ocazii, reconfirmarea și popularizarea ei întreținând o atmosferă de tensiune și de adevărată teroare, în rândul cercurilor politice și al opiniei publice. Armand Călinescu îi reamintea lui Carol al II-lea, într-un raport înaintat, în februarie 1938: „În general, pe oamenii care stau în calea ascensiunii sale, într-un fel sau altul, Codreanu îi amenință cu suprimarea și metoda sa dă roade aproape totdeauna. Astfel de amenințări au primit d-nii: Virgil Madgearu (în anul 1936 a fost anchetă la Sinaia), Mihalache, dr. Lupu, Armand Călinescu, R. Franasovici, N. Titulescu și alții, fără a mai vorbi de cei înscriși în cartea neagră pentru pedepsirea ulterioară. Adversarii mai mărunți, de asemenea, nu au fost tolerați"[1].

La mai puțin de o lună de la Congresul studențesc legionar de la Tg. Mureș, Corneliu Zelinschi Codreanu a redactat un memoriu, având ca destinatar pe Carol al II-lea și alți oameni politici ai țării, în care Nicolae Titulescu era calificat drept cel „ce a făcut cea mai mare crimă față de viitorul statului român"[2].

Din documentele de arhivă rezultă că organele românești de informații și contrainformații, ca și II-ème Bureau français, i-au adus la cunoștință lui Nicolae Titulescu proiectele regimurilor fasciste și profasciste, de a-l asasina. Declarațiile făcute de Eugen Cristescu, fost șef al SSI (Serviciul Secret de Informații), la interogatoriul ce i s-a luat cu ocazia procesului intentat de regimul comunist, confirmă acest lucru: „Asasinarea lui Alexandru al Serbiei, asasinarea lui Dolfuss au fost opera politicii germane, fiindcă acești oameni încurcau politica germană. Urma să fie asasinat Nicolae Titulescu și regele Belgiei, însă Nicolae Titulescu a știut. Nicolae Titulescu a fost foarte bine păzit, și în țară, și în străinătate. Am cunoscut pe Titulescu după atentatul contra lui Duca - menționa Eugen Cristescu. Dl Mareșal Antonescu m-a trimis la Nicolae Titulescu să-i fac o expunere asupra tainelor acestui atentat.

1. Cf. Al. Gh. Savu, *Un raport al lui Armand Călinescu despre istoricul Gărzii de Fier*, în *Magazin istoric*, nr. 10/1969, p. 84.

2. Cf. A. I. C. (L), Fond A, dosar nr. 11, vol. 43, p. 88.

Totuși, Nicolae Titulescu a suferit politicește și a fost sacrificat tot din cauza Germaniei"[1].

Organele românești de informații și contrainformații l-au avertizat, cu certitudine, pe Nicolae Titulescu, în privința prevederilor planului hitleriștilor, prin prima jumătate a anului 1934, în care era vizat, direct, și demnitarul român. Extrema dreaptă internă și nazistă nu și-au încetat o clipă noianul de amenințări și-și imaginau, în birourile lor, noi planuri de exterminare. Pe când Titulescu se afla la Paris, în Hotelul Ritz, împreună cu mareșalul Franchet D'Esperay, un ofițer aparținând celui de-al II-lea Bureau, i-a atras atenția lui Nicolae Titulescu, pe la începutul anului 1935, că se urzea asasinarea sa prin otrăvire[2]. Știindu-se amenințat și, mai ales, fiind convins că adversarii săi nu glumeau, Titulescu luase o serie de măsuri care să-i asigure securitatea. Dar acestea au fost apreciate de către unii, drept manifestări de grandomanie[3].

Istoricul Jacques de Launay menționa: „Știm, în prezent, că Titulescu era un om vizat de naziști și finețea lui îl făcea să simtă aceasta. Mai mult, el fusese pus în gardă de generalul Weygand. În aprilie 1937, fostul ministru Mandel i-a recomandat chiar să nu mai bea decât apă minerală în sticle închise"[4].

Avertismentele primite din partea serviciilor secrete au început treptat să se adeverească și atentatele la viața lui Titulescu au început să se concretizeze. Adversarii săi optaseră pentru cea mai perfidă armă din câte sunt cunoscute: otrava[5]. Primele semne ale acestei tentative încep să se manifeste în martie 1936, cu prilejul uneia din întâlnirile pe care Titulescu le avea cu miniștrii de Externe ai statelor membre ale Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice, Nicolae Titulescu fiind forțat de boală să rămână în pat, sub supraveghere strict medicală, vreme de mai multe zile[6]. În luna iunie 1936,

1. Charles Reber, *Terrorisme et diplomatie*, La Technique du livre, Paris, 1935, p. 127.

2. Declarații făcute de Sergiu Nenișor lui Gr. Silvian, în *Ultima oră*, 22 aprilie 1945.

3. Scrisoare C. Cesianu către Carol al II-lea, Paris, 2 decembrie 1934, în *Arhiva Istorică Centrală*, Fond Casa Regală, Cabinet Extern, dosar nr. 112/1934.

4. Cf. Jacques de Launay, *Titulesco et l'Europe*, Editions Bytolos, Nyon, 1976, p. 22.

5. Vezi Paul Ștefănescu, *Drama otrăvirilor*, Editura Medicală, 1980.

6. Declarații făcute de Sergiu Nenișor lui Gr. Silvian, în *Ultima oră*, 22 aprilie 1945.

simptomele își fac apariția pentru a doua oară, pe când Titulescu se afla la Montreux, unde lua parte la Conferința referitoare la regimul strâmtorilor Mării Negre. Invitat la un dineu, de către ministrul de Externe al Turciei, Tevfik Rüstü Aras, Titulescu a leșinat în momentul plecării. A treia criză se va produce la un scurt interval, pe când Nicolae Titulescu se afla la București. Având credința că își va putea regăsi și consolida sănătatea, pleacă într-o regiune cu climă adecvată, la Cap Martin.

În luna august 1936, are loc o nouă tentativă de asasinare a lui Nicolae Titulescu. Serviciul cehoslovac de siguranță a fost avertizat asupra pregătirii unui atentat împotriva miniștrilor de Externe ai statelor membre ale Micii Înțelegeri, pus la cale de ustași și de legionari. Atentatul urma să aibă loc pe teritoriul cehoslovac, cu prilejul Conferinței de la Bratislava, care fusese programată pentru luna septembrie 1936; informațiile furnizate și cercetările efectuate de serviciile secrete au pus în evidență amestecul regimului hitlerist și al unor cercuri de extremă dreaptă, maghiare și poloneze, în pregătirea acestui atentat. La 29 august 1936, Nicolae Titulescu este demis și nu mai poate participa la Conferința de la Bratislava.

Gh. Tătărescu, președintele Consiliului de Miniștri, i-a prezentat lui Carol al II-lea demisia guvernului, demisie acceptată, de altfel, imediat. Formarea noului cabinet s-a realizat ad-hoc, singurul abandonat fiind titularul Externelor, Nicolae Titulescu. Pregătită metodic, înlăturarea ministrului de Externe era un fapt împlinit, demisia guvernului având, de fapt, exclusiv acest scop. În seara aceleiași zile, o telegramă expediată la Cap Martin îi anunța post-factum lui Titulescu această veste.

„Astfel – menționează Ion Stoica – după aproape două decenii în care slujise cu devotament și pasiune, realism și viziune clarvăzătoare, interesele României peste hotare, Titulescu este abandonat ca un balast. «M-au alungat ca pe un servitor netrebnic...», avea să spună, cu amărăciune, când i-a fost anunțată excluderea din guvern printr-o telegramă care i-a fost trimisă la Cap Martin, unde sosise după încheierea unei conferințe la Montreux. «Nu înțelegem și nimeni nu va înțelege procedeul folosit față de unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai țării, care i-a adus vreme de două decenii mari servicii», declara V. Madgearu. Iar, în Parlament, I. Mihalache se exprima astfel, în decembrie 1936: «Pentru ce a fost debarcat Titulescu? Încă nu știm până astăzi. S-a dat o explicație care nu este deloc plauzibilă. Vă dați seama în ce

situație inferioară vă puneți, trecând meschine interese de partid pe deasupra intereselor superioare ale țării?"

Întrebarea adresată guvernanților momentului și monarhiei era, desigur, retorică. Dar, în privința lui Titulescu, jocurile erau făcute[1]. Evenimentul nu a afectat personalitatea și prestigiul marelui om politic. A dăunat, însă, României, cum vor dovedi evenimentele ulterioare. Și au zdruncinat condiția fizică a diplomatului român. Timp de patru luni, a fost ținut la pat, într-un spital din Saint-Moritz, trecând printr-o grea încercare datorată unor afecțiuni care n-au putut fi stabilite cu certitudine dar care, fără îndoială, s-au datorat, în primul rând, șocului suferit ca urmare a „debarcării" nejustificate, precipitate și tendențioase. Eforturile medicilor îl repun, însă, pe picioare, făcând posibilă reluarea activității publice a lui Nicolae Titulescu, care zădărnicește acțiunea de izolare, ce avea punctul de pornire în palatul regal din București. Întreprinde turnee în mai multe țări, ține conferințe, are întâlniri cu personalități politice din diferite state, contribuind, pe aceste căi, ca persoană particulară, la afirmarea României.

„Față de marile dificultăți ce avem de învins și la cererea colaboratorilor mei - scria Gh. Tătărescu - mă văd silit să formez un guvern numai în cadrul partidului ce reprezint, asigurându-i astfel unitatea și omogenitatea". Scuza prezentată lui Titulescu avea, evident, un caracter pur formal, punând astfel capăt unei îndelungate campanii de intrigi și manevre desfășurate pe plan intern și extern.

Este aproape sigur, conchide George G. Potra, și logica faptelor o impune - că formula „remanierii" guvernamentale, ca și argumentele referitoare la asigurarea „unității" și „omogenității" i-au fost sugerate lui Gh. Tătărăscu de regele Carol al II-lea.

Împotriva lui Nicolae Titulescu au acționat, cu toată energia, Germania hitleristă și Italia mussoliniană, care au beneficiat de un larg concurs din partea regimurilor fasciste din Ungaria și Bulgaria, precum și a regimului profascist din Polonia[2].

În perioada care a urmat, Nicolae Titulescu trăiește o mare și profundă dramă, aceea de a nu putea acționa într-o situație și într-un moment în care serviciile sale erau mai necesare ca oricând. Cei ce l-au văzut sau întâlnit în această perioadă au remarcat și

1. Ion Stoica, *Adevărul istoric nu cunoaște variante*, în *Spionaj-Contraspionaj*, nr. 25, 1992, p. 4.

2. A se vedea: George G. Potra, *Titulescu - victima unei conspirații*, în *Almanahul Lumea*, 1985, p. 75; George G. Potra, *Cercul se închide*, în *Istorii neelucidate. Almanah estival '85 Luceafărul*, p. 58; idem, *Almanahul Luceafărul* 1986, p. 107.

reținut această stare de spirit. „Când l-am văzut pentru ultima dată, la Paris, în primăvara anului 1940, cu puțin înainte de invazia Franței, bolnav, destrămat psihic, dar lucid – nota Leon Kalustian –, Nicolae Titulescu avea conștiința sfârșitului și presimțea parcă finalul care avea să se adeverească un an mai târziu. Judecățile sale operau ca întotdeauna. Dar resorturile lui interioare erau măcinate; și la fiecare idee dezvoltată, la fiece raționament ireproșabil construit, în analiza oricărei probleme cu caracter național, sau internațional, revenea în concluzie, ca un leit-motiv, aceeași frază: «Dar eu n-am să mai apuc să văd ceea ce se va împlini, fiindcă eu sunt un călător, cu pașaport și cu viza în regulă, spre țara drepților"[1]. „L-am găsit la Hotel Ritz, în camera lui, stând într-un fotoliu, îmbrăcat într-un halat gros, căptușit, ca o șubă, cu un fular de lână petrecut în jurul gâtului, și în picioare cu niște încălțări îmblănite, ca pâslarii. Resimțea parcă frigul revărsat asupra continentului, iar peste toate, frigul claustrării. Golit de iluzii, cu nădejdile pulverizate – seismul istoric năruise tot ceea ce, cu mistria în mână, Titulescu zidise cu migală – el își conserva totuși idealurile intacte, păstrând încrederea că lumea, după atâtea avataruri și dezastre, se va întoarce cu crezul păcii, crezul lui Titulescu, și-și va găsi, până la urmă, echilibrul și tihna. Era, într-adevăr, slăbit și istovit de boală. Și părea, psihic, destrămat. Dar o combustie nervoasă, uimitoare – care-i era proprie și pe care și-o arătase – te făcea să respingi ipoteza monstruoasă că Titulescu este un condamnat. Lucid, judecata lui tăia, ca o lamă, problemele, în felii, și, despărțindu-mă de el – după cinci ore de discuții – am avut impresia netă că mă găseam în fața unui diagnostic eronat, cum de atâtea ori se poate întâmpla. Mintea, de o scânteietoare mobilitate, îi funcționa ca în vremurile bune și mărturisesc că, pentru confortul meu interior, am fost înclinat să repudiez sentința științifică, socotind-o aberativă"[2]. „L-am găsit marcat vizibil și extenuat de maladie, cu o altă paloare decât cea nativă care îi era caracteristică, evoluată spre o tentă mai vineție, dar de o luciditate și de o fosforescență, în judecăți, ca în vremurile lui cele mai bune. Era îngrijorat de destinul țării noastre pe care îl solidariza cu acela al Europei. Era conștient că nu mai poate rezista mult fizic și că

1. Vezi: L. Kalustian, *Nicolae Titulescu – Peste Europa a pus stăpânire noaptea*, în *Simple note*, Ed. Eminescu, București, 1980, p. 148.

2. *Idem*, *Nicolae Titulescu – Partidul meu de azi se cheamă România!*, Ed. Eminescu, 1980, p. 125.

vâslește în apele amurgului. Și era încrezător că peste sacrificii enorme de sânge, peste cumplite suferințe, dezastre și ruini – cum n-au mai fost sortite omenirii să le îndure – vor birui, în cele din urmă, Dreptul și Dreptatea"[1].

Cu toate că ducea o existență liniștită și mai puțin stresantă, starea sănătății lui Nicolae Titulescu a continuat în permanență să se deterioreze, în a doua jumătate a lunii august și prima jumătate a lunii septembrie 1936. Șocul psihic, cauzat de demiterea sa din funcția de ministru al Afacerilor Externe, va contribui la agravarea stării de sănătate, puternic perturbată.

Sfârșitul celei de a doua decade a lunii septembrie 1936 va fi marcat de un fapt cu totul ieșit din comun. Grupul de medici care l-au examinat va concluziona că boala lui Titulescu constituia un caz cu totul neobișnuit, având o etiologie imposibil de determinat.

„Boala – ca s-o numim deocamdată așa – a constituit pentru foarte mulți un mister, continuând să fie considerată ca atare de către nu puțini cercetători ai vieții și activității lui Nicolae Titulescu. Consultat de celebrități medicale, Nicolae Titulescu prezenta toate simptomele otrăvirii"[2].

Adresându-se surorii sale, Cornelia (Nely) Nenișor, în anul 1939, și făcând referiri la această situație, Nicolae Titulescu scria: „A căzut peste mine acea teribilă boală din 1936, ca s-o numim boală, căci constatările profesorului Nägli din Zürich, cel mai mare specialist al sângelui, stau martor ca să ne spuie ce a fost – și tot n-au dezarmat contra mea pe cei ce nu mă iubesc și dau baza judecăților asupra mea"[3]. „Boala" nu părea lipsită de explicație pentru N. Titulescu și el oferă o serie de aprecieri în această privință, în luna noiembrie 1936, cu prilejul convorbirii avute, la Lugano, cu Jules Samerwein, corespondent al ziarului *Paris Soir*[4]. I. M. Maski, diplomat sovietic, într-o discuție avută cu N. Titulescu la Londra, la mijlocul anului 1937, nota în jurnalul său: „La întrebarea

1. *Idem, Testamentul lui Nicolae Titulescu*, Ed. Eminescu, 1980, p. 122.

2. Telegramă a Agenției Multihanas, 20 septembrie 1936, AMAE, Fond 71, 1920-1944, România, Politică internă, 1936, vol. 348.

3. Scrisoare N. Titulescu către Cornelia (Nely) Nenișor, Paris, 12 mai 1939, la București, BCS, Mss M. 48, T. 65; a se vedea și Walter Bacon: *„Nu cer lumii decât să mă lase să o iubesc și să o servesc"*, în *Magazin istoric*, nr. 2, 1974, pp. 59 și 68.

4. Notă telefonată, Paris, 21 noiembrie 1936, I. Luculescu către MAS – AMAE, Fond Mica Înțelegere, vol. 50.

mea referitoare la viitoarele sale planuri, Titulescu mi-a povestit inițial cum agenții hitleriști au încercat de trei ori la rând să-l otrăvească în Elveția și la București"[1].

Faptul că N. Titulescu era grav bolnav s-a răspândit în cercurile politico-diplomatice, științifice și de presă din toată lumea civilizată.

Ziarul *Dimineața*, din 19 septembrie 1936, scria următoarele: „În cursul zilei de ieri au circulat în Capitală tot felul de știri în legătură cu starea sănătății d-lui Titulescu. Opinia publică a fost impresionată de telegramele apărute în ziarele de dimineață. D. Titulescu și-a câștigat, în cursul unei activități de douăzeci de ani în slujba țării, o enormă popularitate. Ieri, numeroase personalități s-au interesat la Ministerul Afacerilor Străine și pe lângă membrii guvernului, de știrile sosite de la Saint-Moritz. De asemenea, numeroase persoane din public au cerut relațiuni la redacțiile ziarelor. La 18 septembrie 1936, Direcția Presei din Ministerul Afacerilor Străine al României făcea o comunicare oficială pentru presa românească, în legătură cu starea sănătății lui Nicolae Titulescu, ceea ce trebuie să recunoaștem - dată fiind atitudinea de adversitate a cercurilor guvernamentale de la București față de Nicolae Titulescu - apare ca un lucru cu totul deosebit"[2].

Din articolele apărute în presa vremii rezultă opinia că originea bolii ținea de cauze extraordinare, la care se adăugaseră lovitura demiterii din guvernul condus de Gh. Tătărescu.

Mircea Grigorescu, trimis special al ziarului *Dimineața* la Saint-Moritz, scria următoarele: „De mulți ani, d. Titulescu arată o stare bolnăvicioasă destul de accentuată. Temperatura d-sale este întotdeauna peste normal. Eforturile pe care le făcea, nopțile nedormite pentru prepararea dezbaterilor, sau conferințelor, starea nervoasă, fatală pentru un om care se afla în punctul central al afacerilor europene de după război, toate acestea au contribuit, bineînțeles, să agraveze starea de suferință continuă pe care o avea. Medicii curanți au combătut îndeosebi răcelile, gripele etc. Nimeni nu poartă vina acestui tratament. Prins în vârtejul unor treburi publice interne și internaționale care, aceasta e realitatea, nu-i dădeau o zi de răgaz, d. Titulescu s-a supus tratamentului medical, numai după insistențele serioase ale intimilor. Într-un suprem sacrificiu, d-sa și-a neglijat cu desăvârșire sănătatea. Se pare însă

1. I. M. Maski: *La 25 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu. Un remarcabil diplomat român*, în *Scânteia* din 13 martie 1966.

2. *Dimineața*, nr. 27, din 20 septembrie 1936.

că puterea bolii l-a învins. Motivele acestei situații sunt două: primul e indicat chiar în comunicatul de azi: de la finele lunii iunie a intervenit o cauză spontană care i-a precipitat starea generală de anemie, în mod extrem de primejdios. Cauza poate fi malaria. Dar cauza poate fi tot atât de bine anemia însăși. Aflându-se într-o stare de extremă surmenare, bolnavul a pierdut echilibrul sângelui. Globulele roșii au început să scadă vertiginos, provocând o anemie galopantă, care e binecunoscută în medicină și constituie unul din fenomenele patologice cele mai dificile și mai îngrijorătoare ale sângelui. În fine, a treia cauză a dispariției globulelor roșii poate fi prezența în sânge a unui microorganism, sau a unui produs oarecare cu acțiune distructivă. Repetăm că medicii nu sunt definitiv fixați în privința aceasta. Oricum, în tot cursul lunii august, anemia a progresat fără să fi fost combătută cu destulă energie. În situația aceasta, a intervenit însă și al patrulea motiv al stării de azi. La 29 august, medicul curant al d-lui Titulescu de la Cap Martin, care își păstra convingerea că va putea restabili pe bolnav, a văzut că «pacientul îi scapă din mână». Aceasta e declarația sa textuală. Ce s-a întâmplat la 29 august? Ne amintim data. Criza de guvern, care prilej este folosit pentru demiterea lui Titulescu. Șocul nervos, apărut la aflarea veștii, explică depresia fizică ce a urmat.

La Saint-Moritz au fost aduse la căpătâiul bolnavului o serie de somități medicale, care l-au supus pe Nicolae Titulescu unor severe controale medicale, clinice și de laborator, acordându-i ajutor medical printr-o terapie de urgență. Printre medicii care l-au consultat îi menționăm pe: Abramy - Paris - Bordeaux; Nägli - Zürich; Landovski - Paris; Ciucă - București; André - Paris; Brustlein - Lausanne; Frumușanu - București; Branard - Saint-Moritz; Rohr - Saint-Moritz; Preissner - Viena; Ruppaner și Rădulescu - București, Zank.

Toți medicii au fost unanim de părere că se află în fața unui caz cu totul deosebit, a cărui etiologie rămânea necunoscută.

Profesorul universitar doctor Abramy, titularul catedrei de patologie de la Facultatea de Medicină din Paris, cunoscut ca fiind un renumit clinician pe plan mondial, a făcut următoarea declarație presei: «Chestiunea pare a fi extrem de dificilă. Din examenul sângelui și din toate analizele de până acum, rezultă clar că în corpul bolnavului a pătruns un agent patologic care distruge cu mare intensitate globulele roșii, împingând bolnavul spre o stare de anemie extraordinară. Faptul acesta provoacă îngrijorare atât de mare, încât medicii, în urma consultului de astăzi, au hotărât să lase

pe al doilea plan descoperirea agentului distrugător din sânge și au decis ca, pentru moment, să lupte, cu toate puterile omenești, pentru a combate pierderea enormă de globule roșii"[1].

La rândul său, profesorul Ciucă, directorul Institutului Cantacuzino din București și reputat bacteriolog și specialist în tratamentul bolilor tropicale, chemat de urgență la Saint-Moritz, a declarat: „Până acum n-am putut să aprofundez examenul meu. După primele impresii pot să spun că nu mai este vorba de malarie. E exact că, prin luna august, d. Titulescu a suferit de malarie. Nu știu cum a contractat boala, pentru că nu l-am îngrijit eu. Azi, însă, cu siguranță că nu mai poate fi vorba de malarie. Experiența mea îmi spune, totuși, chiar înainte de a vedea ultimele analize, că alta trebuie să fie cauza dureroasei suferințe care pune în pericol o viață atât de prețioasă".

Profesorul universitar dr. Landovski declara și el: „Cazul este foarte grav. Am totuși speranța că dl Titulescu se va face bine. D-sa suferă de o intoxicație, a cărei cauză este încă necunoscută. [...] Cazul este foarte grav, nu disperat. [...] Este evident *că nu este o infecție, ci o intoxicație* [*n. n.*]. Intoxicația, după cum se știe, nu dă febră mare, spre deosebire de infecție"[2].

Examenele clinice au evidențiat existența unei anemii accentuate a bolnavului, maladie caracterizată printr-o pierdere apreciabilă în greutate a bolnavului, pierderea aproape totală a poftei de mâncare, reducerea tonusului vital, incapacitatea bolnavului de a mai desfășura activități fizice și intelectuale. Examenele de laborator au confirmat și întărit aceste constatări, arătând scăderea alarmantă a globulelor roșii. Ziarele afirmau că Nicolae Titulescu a fost otrăvit! Stabilirea etiologiei bolii a întâmpinat numeroase dificultăți. Examenele de laborator, efectuate în cele mai bine puse la punct laboratoare, dispunând de tehnică modernă (analizele sângelui, sucurilor gastrice, materiilor fecale și urinei) au exclus drept cauză existența malariei, infecție microbiană, sau intoxicație de origine medicamentoasă. Părerea generală, conturată în rândul specialiștilor prezenți la Saint-Moritz, era că Nicolae Titulescu fusese otrăvit. Opiniile celor prezenți difereau doar atunci când aceștia discutau pe marginea substanței folosite în acest scop. Specialiștii prezenți la căpătâiul bolnavului de la Saint-Moritz au emis două ipoteze.

1. *Dimineața*, nr. 260, 262 din 22 și 23 septembrie 1936.
2. *Dimineața*, nr. 261 din 21 septembrie 1936.

Prima avea în vedere intoxicarea cu un alcaloid de origine necunoscută, administrat cu încetul într-o formulă ingenioasă, presupunând nu turnarea sa într-o băutură oarecare, sau amestecarea în vreun aliment oarecare, ci depunerea sa, zilnic, prin frecare, sub forma unei pelicule, nesesizabile vizual, olfactic și papilo-gustativ, pe vesela și tacâmurile folosite (înainte de toate, pe ceștile de cafea și de ceai).

A doua ipoteză se referea la utilizarea veninului de cobra, toxic extrem de puternic, ce se putea administra discret (în mâncăruri, fructe, dulcețuri și băuturi); fără culoare, gust sau miros, veninul de cobra, în doze foarte mici, nu are efecte imediate care să prevină în vreun fel posibila victimă, fapt care îi conferă perfidie și insidiositate. Efectul unei doze mari, sau efectul prin acumularea unor doze minore administrate, în mod repetat, este sfârșitul.

Se mai știe că, sesizat, la rândul său, Intelligence Service a întreprins o anchetă proprie în vederea stabilirii cauzelor „bolii" lui Nicolae Titulescu și elucidarea împrejurărilor în care Titulescu a fost otrăvit. Pentru tratament, medicii au efectuat o serie succesivă de transfuzii de sânge (13, 17 și 20 septembrie 1936), cu care prilej circa 1/3 din sângele bolnavului a fost schimbat, fapt care a condus la o îmbunătățire a stării generale a acestuia[1].

În urma unei anchete efectuate la Cap Martin, ziarul *Le Petit Parisien* publică un articol în care afirmă: „O personalitate politică, care vrea să-și păstreze anonimatul, ne-a declarat următoarele: «Nu pot uita că, într-o seară, ministrul m-a luat de braț și mi-a spus: scumpul meu, am fost otrăvit în străinătate într-un vagon restaurant. De atunci mă simt rău»"[2].

În *Almanahul Luceafărul '86*, autorul articolului dedicat personalității lui Nicolae Titulescu subliniază că în octombrie 1944, ziarul *Fapta* (numărul din 26 octombrie 1944) dezvăluia sub titlul *Nicolae Titulescu a fost asasinat*, numele unuia dintre cei amestecați, dacă nu direct, cel puțin indirect, în încercările de otrăvire a ministrului român al Afacerilor Străine: Franco Trandafilo, inițial agent secret al lui Mihail Moruzov și apoi al Gestapoului. Se afirmă, încă o dată, în mod expres - și acest ziar nu reprezenta o excepție - convingerea, de altfel larg împărtășită, potrivit căreia încercările de asasinare a lui Nicolae Titulescu au fost un fapt real și nu o

1. *Dimineața*, 19 și 22 septembrie 1936.

2. *Le Petit Parisien*, 23 septembrie 1936; articol reluat și în *L'Intransigent*, *Le Métropole* și *Le Soir*.

„diversiune titulesciană", după cum o prezentau inamicii săi ireductibili, din țară și străinătate.

După unele informații, care ne-au parvenit, Nicolae Titulescu ar fi fost otrăvit lent, cu ajutorul unei otrăvi folosite și de familia Borgia, introdusă în căptușeala pălăriilor ce le purta. Efectul era lent, sigur și cu simptomele prezentate de ilustrul politician.

Ura legionarilor nu avea margini și ea l-a urmărit îndelung pe Nicolae Titulescu. La 6 septembrie 1940, când s-a instaurat regimul condus de Ion Antonescu, locuința lui Titulescu de pe Șoseaua Kiseleff a fost invadată de legionari. Majoritatea mobilierului a fost distrus cu topoarele și furat. Legionarii i-au probat hainele și i-au împușcat, simbolic, jobenele[1]. La 17 martie 1941, în plin război, îndurerat că nu și-a putut servi în continuare patria, pe care o reprezentase de-a lungul anilor cu atâta strălucire și căreia i se dedicase cu tot devotamentul, Nicolae Titulescu se stinge din viață la Cannes, în Franța.

În circumstanțele complexe ale respectivului moment politic – menționa George G. Potra – familia sa a decis ca Nicolae Titulescu să fie înmormântat provizoriu la Cannes, urmând ca, ulterior, rămășițele pământești să fie aduse în România, potrivit dorinței sale testamentare, spre a fi înhumate la Brașov, în inima Transilvaniei.

După aproape 63 de ani de surghiun și 58 de ani de la trecerea în eternitate, marele român Nicolae Titulescu s-a întors în patria pe care a iubit-o și a servit-o cu arderea inimii și existenței de sine, cu istețimea minții. În anul 1992, a fost împlinită dorința ilustrului om de stat și patriot de a odihni în veșnicie contopit cu glia străbună. A fost primit cu brațele deschise și cu onoruri naționale din care a lipsit, din păcate, accesul pe sub Arcul de Triumf, la care îi dădea dreptul și activitatea pusă în slujba neamului, din mijlocul căruia s-a ridicat.

S-a pus capăt, în acest fel, unui surghiun la care o eminență a românilor a fost supusă din interese politice conjuncturale și personale, meschine, ale unor potentați ai vremii, în frunte cu cel ce întruchipa absolutismul din România în acel timp, care au considerat că rămânerea mai departe în guvern a lui Titulescu pentru a dirija politica externă ar fi... dăunătoare țării. Se nesocotea, astfel, aportul în slujba intereselor românești, dar și a celor europene și mondiale, pentru care românii lucizi și comunitatea internațională îl elogiaseră.

1. Cf. *Ultima oră* din 22 aprilie 1945.

Nicolae Iorga

A vorbi, a scrie despre Nicolae Iorga credem că este, din partea noastră, o îndrăzneală de nepermis și, prin urmare, am considerat mai indicat să reproducem câteva pasaje din portretul pe care Constantin Xeni, contemporan cu Iorga și prieten al acestuia, i l-a făcut marelui istoric.

Personalitate complexă, înscriindu-se în galeria marilor cărturari patrioți ai neamului, Nicolae Iorga, născut în 1872, a fost, timp de mai bine de o jumătate de veac, o prezență de mare strălucire în viața publicistică, culturală și științifică românească, polarizând atenția contemporanilor săi, din țară, sau din străinătate, el aflându-se și în scena vieții politice, chiar dacă, pe acest tărâm, marele savant nu s-a afirmat la nivelul personalității sale.

Nicolae Iorga a desfășurat o prodigioasă activitate în slujba cercetării istorice, care s-a concretizat într-un impresionant tezaur, cuprinzând 1.359 de volume și broșuri, 25.000 de articole și 431 de volume de corespondență.

Potrivit lui Constantin Xeni, publicist și reputat jurist dintre cele două războaie mondiale[1], Iorga „era o cascadă de spirit, un foc de artificii dovedind putere de a prinde, a asimila și a reda fulgerător. Și toate le spunea cu un zâmbet permanent, un zâmbet naiv, peste care flutura parcă o discretă satisfacție de tot ce era în stare să spună [...]. Îi plăcea simplitatea și avea înclinații către o viață modestă. În zeci de ani nu l-am văzut altfel decât pe jos. Îl vedeai de departe. Înalt, foarte înalt, cu un umăr mai ridicat decât altul, cu o pălărie moale cu boruri largi, aveai impresia de departe că vezi o lungă umbrelă mișcătoare. Repede însă, acea impozantă barbă, coborâtă până în piept, te aducea la realitate: E Iorga! Cu pas egal și liniștit, cu ochii în zare, totdeauna singur, cu geanta la subsuoară, pornea pe jos la Universitate, la Academie, la Cameră, ca și la Palat. Saluta

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 10/1973 și nr. 1/1975.

distrat și indiferent capetele ce i se descopereau în cale. [...] Împovărat de o familie numeroasă, el n-a putut agonisi avere, deși ar fi avut prilejul. A trăit în a doua lui căsătorie cu venerabila doamnă Iorga – un cap blând, încadrat de timpuriu de un bogat păr alb – într-o idilică înțelegere, pe care numai tragica lui moarte a putut-o sfărâma. Ea a murit de durere exact la un an după asasinarea soțului ei. [...] Oratoria lui era specifică. De aceea, era inimitabilă. Caracteristica dominantă era abundența vijelioasă a frazelor complicate, largi, cu permanente paranteze și subînțelesuri ironice, fraze ce cădeau în cascade, care nu se puteau citi de altul, ci trebuiau ascultate numai din gura oratorului. El știa să nuanțeze așa de abil torentul nesfârșitelor perioade, încât, deși ele cereau o mare încordare de atenție, constituiau, pentru auditor, o adevărată desfătare. Frazeologia goală, studiată și pedantă nu exista la Iorga. Totul era potop de idei și vervă. Două categorii de oameni erau cuprinși de emoție când se ridica Iorga de pe locul său, pentru a vorbi: adversarii lui și stenografii. Adversarii, atacați fără milă, găseau că vorbește prea încet; stenografii, exasperați, găseau că vorbește prea repede. Media cuvintelor pe minut este de 100; Iorga atingea uneori 150 cuvinte pe minut. Furtunoasa lui elocință semăna uneori unui uragan. Un uragan care aducea cu sine și crăci, și bolovani, și scânduri rupte, dar un uragan impresionant!

Întreruperi nu suporta și răspundea violent. Dotat cu o capacitate de a citi rapid, practic fotografia paginile, dispunea de o asemenea memorie fenomenală, ambele capacități specifice unor categorii extrem de rare de genii.

Nicolae Iorga a combătut, în repetate rânduri, regimurile opresive, afirmându-și convingerea că națiunile nu pot urca spre treptele superioare ale civilizației dacă nu se bucură de libertăți civice și drepturi sociale, dacă sunt frustrate de cadrul necesar afirmării neîngrădite a voinței și aspirațiilor lor.

Și totuși, Nicolae Iorga a făcut o greșeală, care nu-i poate fi imputată în întregime, și anume, credința în despoți luminați capabili să ridice poporul. Astfel, Iorga s-a numărat printre susținătorii declarați ai planurilor dictatoriale nutrite de regele Carol al II-lea, devenind ministru în primul guvern constituit după lovitura de Stat din 10 februarie 1938 și apoi membru al Consiliului de Coroană, până la prăbușirea regimului carlist, în septembrie 1940.

Această contradicție a atitudinii lui N. Iorga se explică, printre altele, prin concepția greșită a istoricului în privința poziției și rolului monarhiei și, îndeosebi, a raporturilor dintre monarhie și națiune.

După instaurarea dictaturii regale, Nicolae Iorga a sperat să vadă, în sfârșit, monarhia acționând pe linia marilor interese naționale. Noi și mari dezamăgiri îl așteptau! Cu aceeași probitate și bună-credință de care a dat dovadă, dintotdeauna, punând interesele țării sale înaintea oricăror alte considerente, Nicolae Iorga nu a pregetat să adopte o poziție critică tot mai fățișă față de politica internă și externă promovată de regele Carol al II-lea. Relațiile lui Nicolae Iorga cu regele și, mai ales, cu anturajul acestuia, s-au înăsprit în mod deosebit din cauza divergențelor de opinii în problema raporturilor dintre Frontul Renașterii Naționale - unica formă politică admisă de oficialități - Guvern și Parlament. În vreme ce Carol al II-lea urmărea să atribuie Frontului Renașterii Naționale dreptul de a numi candidații în alegerile de deputați, impunând astfel structura Parlamentului, Nicolae Iorga considera ca Parlamentul să fie constituit din manifestarea liberă a voinței corpului electoral și să joace un rol activ în politica internă și externă a țării, rol pe care nu-l putea juca, oricum, Frontul Renașterii Naționale. Referindu-se la acest aspect, Iorga se va pronunța într-o ședință a Senatului: „...chiar în Consiliul de Coroană, în care s-a discutat legea electorală - știu foarte bine cei care au participat - eu mi-am exprimat această părere: «până acum Frontul, de acum înainte Parlamentul»".

Se cunoaște faptul că, dintr-o scrisoare adresată de Nicolae Iorga lui Armand Călinescu, la 17 mai 1939, reieșea că Iorga a avut ulterior convorbiri cu Carol al II-lea și mai mulți membri ai guvernului, pentru a-i convinge că, în situația internă și internațională de la vremea respectivă, se impunea constituirea unui Parlament având atribuții sporite, rezultat din alegeri neinfluențate de Frontul Renașterii Naționale.

La 9 iunie 1939, întrunit în prima sa ședință de lucru, Senatul României l-a ales ca președinte pe Nicolae Iorga, prin „aplauze îndelung prelungite" și „ovațiuni".

Ales președinte al Senatului, Nicolae Iorga a rostit un discurs amplu, cu care prilej și-a expus deschis punctul de vedere, în privința rolului Parlamentului, aducând, direct, sau indirect, aspre critici monarhului și guvernului.

Criticile lui Nicolae Iorga s-au referit și la alte carențe ale dictaturii regale, ca favoritismul și corupția, ca și împotriva politicii agresive a Germaniei naziste, în ciuda faptului că nu o numea deschis în discursul său, din motive evidente.

Numai într-un interval de patru zile de la alegerea sa la președinția Senatului, au avut loc dezbateri asupra proiectului noului regulament, respingerea acestuia și demisia lui Nicolae Iorga de la președinția Senatului. Conform indicilor existenți, această demisie a fost cauzată premeditat de cercurile Palatului, care s-au simțit lezate în interesele lor de cele afirmate de Nicolae Iorga în discursurile sale și, mai ales, de urmările care puteau surveni, în ipoteza că el ar fi deținut, o vreme mai îndelungată, funcția de președinte al Senatului. În fond, nu era altceva decât o înscenare din seria în care regele Carol al II-lea se dovedise maestru în a regiza. Se știe prea bine că, atunci când cineva îi cădea în dizgrație, se debarasa de el, înscenându-i o afacere oarecare. Se cunosc astfel mai multe exemple. Ne vom referi la câteva.

Cearta cu Puiu Dumitrescu, fostul său secretar particular, s-a soldat nu numai cu îndepărtarea acestuia de la Palat, ci a fost înscenat un proces cu urmări tragice împotriva tatălui acestuia.

Colonelul Precup, acela care se implicase cel mai mult în readucerea lui Carol în țară, a fost degradat și aruncat în închisoare.

Marele om de afaceri Max Auschnit, care i-a adus mari servicii regelui, în 1939 a făcut obiectul unui proces răsunător și a fost destituit, în mod rușinos, de la conducerea Societății Reșița.

Octavian Goga, poet și om politic, n-a știut că va fi demis, până în amiaza zilei de 10 februarie 1938, când noul guvern fusese deja convocat la Palatul regal.

În modificarea atitudinii lui Nicolae Iorga față de rege și de regimul său dictatorial, este semnificativ momentul pe care l-au reprezentat dramaticele evenimente din vara anului 1940. Iorga și-a exprimat simțămintele pentru apărarea integrității teritoriale și a independenței României și a prezentat în Consiliul de Coroană, care s-a ținut, o serie de învinuiri împotriva regelui Carol al II-lea, ca și a cercurilor conducătorilor aserviți acestuia, arătând că le revenea, deopotrivă, răspunderea pentru situația grea în care se afla România.

Demisia lui Nicolae Iorga din funcția de președinte al Senatului nu a fost o întâmplare izolată și fără nici o legătură cu un plan bine pus la punct, care viza îndepărtarea sa treptată, de către regimul regelui Carol al II-lea, ca urmare a poziției critice a savantului față de politica dusă de camarila regală.

Nici nu se uscase cerneala pe documentele ce alcătuiau Dictatul fascist de la Viena, prin care țara era mutilată, lăsând cale deschisă pierderii și altor părți din teritoriul său, când Nicolae Iorga și-a pus

în gând să elaboreze o lucrare analitică, care să trateze evoluția evenimentelor din ultimii trei ani, 1937–1940. Documentele de arhivă întăresc opinia că Iorga își propusese să argumenteze, ca o concluzie a lucrării, necesitatea instituirii unui regim politic care să corespundă aspirațiilor naționale și democratice ale poporului român.

Concepțiile politice ale lui Nicolae Iorga sunt încă puțin cercetate. În ultimii ani, ele au devenit obiect de studiu, au început să fie considerate în ceea ce au avut ele mai valoros și durabil: patriotismul sincer, idealul unității statale (căruia savantul i-a închinat, cu adevărat, viața), poziția consecvent potrivnică dictaturii naziste, ceea ce a avut drept urmare asasinarea sa mișelească, în 1940, de către o bandă legionară.

Cauzele asasinării lui Nicolae Iorga

Suntem la începutul anului 1938. Nicolae Iorga era în plină campanie antilegionară și antihitleristă, fiind conștient de pericolele pe care le reprezenta pentru țară ideologia fascistă, promovată de aceste forțe ostile democrației și intereselor naționale ale României. Iorga se remarcase ca fiind mai puțin temut pe arena politică, în schimb, impunea un imens respect ca om de știință, datorită extraordinarei sale personalități și, mai ales, prin virulența discursurilor sale în Senat și a scrisului său. Conștient de valoarea unui astfel de adversar, Corneliu Zelea Codreanu, comandantul formației politice Garda de Fier, a încercat mai întâi o mișcare de învăluire, dorind să-l atragă, de partea sa, pe savant. În acest scop, ca o primă mișcare, i-a trimis o scrisoare profesorului prin care, nici mai mult, nici mai puțin, îi „solicita colaborarea" și îi cerea să nu mai atace Garda de Fier. Replica lui Iorga, fire tumultuoasă, directă și deschisă, a fost promptă: „La ofertele lui Codreanu răspund că nu pot avea nimic cu cel care lucrează pentru crimă, că mi-e indiferentă ura și prețuirea ei".

Legionarii și-au dat imediat seama și au intuit că nu-l pot îndupleca pe marele patriot și, prin urmare, l-au trecut în fruntea listei negre a adversarilor considerați a fi periculoși pentru Garda de Fier. A început un proces de intimidare, caracteristic grupărilor teroriste. Astfel, la 26 februarie 1938, Codreanu i-a trimis o

scrisoare profesorului Nicolae Iorga, care, în acea vreme, îndeplinea funcția de ministru secretar de stat în primul guvern al dictaturii regale, prezidat de patriarhul Miron Cristea. Codreanu, în scrisoarea sa, îi aducea o serie de grave insulte, etichetându-l ca un om „incorect" și „necinstit sufletește", care și-a bătut joc, pe nedrept, de sufletele legionarilor. Printre învinuirile care i se aduceau savantului era și aceea de a fi contribuit la închiderea, de către autorități, a restaurantelor legionare și de a fi folosit violența împotriva mișcării gardiste.

Nicolae Iorga nu era singurul învinuit de Codreanu, aceeași soartă fiind împărtășită și de alți miniștri ai guvernului, din care făcea parte, mai ales ministrul de Interne, Armand Călinescu, care se remarcase ca un adversar redutabil al Gărzii de Fier.

Iorga a înapoiat scrisoarea lui Codreanu, menționând, pe un colț, următoarele: „Se trimet înapoi, cu cea mai îndreptățită indignare, aceste cuvinte nesocotite din partea cuiva care, amintindu-și cât sânge s-a vărsat de el și de pe urma faptelor sale, ar trebui să se coboare în conștiința sa pentru a se pocăi, evitând țării primejdiile ce adună asupra ei". Cu prima ocazie, el l-a informat pe rege despre conținutul scrisorii, solicitând o pedeapsă aspră lui Codreanu. A mai fost sesizat și guvernul, cerându-i-se să ia atitudine promptă, în ședința Consiliului de Miniștri ce a avut loc în ziua de 28 martie 1938. Fără să piardă timp, Armand Călinescu a propus „urmărirea lui Zelea Codreanu pentru ultragierea lui Iorga". Eventual, arestarea celor ce s-ar solidariza. Fapt foarte semnificativ: la soluția propusă de Armand Călinescu, un singur membru al guvernului s-a opus aplicării sancțiunii lui Codreanu, și anume, ministrul de Război, generalul Ion Antonescu.

Comportarea lui Antonescu nu a întârziat să aibă repercusiuni: ea a determinat demisia guvernului și, la 30 martie, a fost instalat noul guvern cu aceeași componență ca cel precedent, mai puțin generalul Antonescu, care fusese înlocuit cu generalul Gheorghe Argeșeanu.

Presa fusese înștiințată de faptul că Nicolae Iorga „a sesizat parchetul militar spre a se deschide acțiune publică pentru ultragiu față de un ministru în exercițiul legal al funcției sale". Drept urmare, prim-procurorul Tribunalului militar al Corpului 2 de armată, în baza articolului 253 din Codul penal, l-a chemat în judecată pe Codreanu. Dosarul acestuia a fost înaintat Cabinetului 5 instrucție, de pe lângă parchetul Tribunalului militar. Pe data de 31 martie

1938, șeful Cabinetului l-a citat pe Codreanu pentru interogatoriu, dar acesta a refuzat să dea curs invitației organelor judiciare.

Acțiunea juridică întreprinsă împotriva șefului mișcării legionare a determinat o reacție imediată din partea legionarilor, concretizată, la început, printr-o mulțime de scrisori pline de insulte și amenințări, trimise pe adresa lui Iorga. Într-una din scrisori, autorul menționa: „Te voi ucide ca pe un ticălos, canalie ce ești și profitor de-o viață întreagă". Odată cu derularea procesului, conținutul scrisorilor devenea tot mai amenințător și mai agresiv la adresa savantului: „Vei sfârși prin a-ți smulge barba de disperare și căință, în râsul celor ce dau din umeri cu dispreț". În altă scrisoare, se preciza: „Noaptea Sfântului Bartolomeu bate la ușă, da, da, așa să știi...".

În fața acestor amenințări, Iorga a avut o atitudine demnă, dând dovadă de echilibru și curaj, frizând chiar nepăsarea. El a mărturisit fără teamă: „Fiind ministru de stat, mi-am permis să trimet înapoi, cu o apostilă prea blândă, o scrisoare de insulte, în care, pe lângă invective către întreg Consiliul de Miniștri [...] eram calificat, într-un stil de mediocru elev din școlile primare, ca necinstit [...], pentru că m-am adresat justiției, asupra mea se revarsă, zi de zi o ploaie de injurii fără pereche, nu fără obișnuitele condamnări la moarte...".

Relațiile dintre Garda de Fier și Nicolae Iorga deveneau, pe fiecare zi, tot mai încordate. La aceasta, se adăuga și faptul că populația lua atitudine, cerând autorităților să intervină în dispută și declarându-se în favoarea profesorului Nicolae Iorga. Regele, care, la rândul său, nu agrea câtuși de puțin Garda de Fier, și dorea, cu orice preț, s-o anihileze, a considerat că sosise momentul propice pentru a-și pune în aplicare propriile planuri. Trebuie să spunem că, inițial, Carol al II-lea a cochetat cu mișcarea legionară. Astfel, la începutul anului 1937, conducătorii legionari au avut convorbiri cu Carol al II-lea, cu care prilej și-au manifestat deschis opoziția, în raport cu dorința acestuia de a instaura propria-i dictatură. În februarie 1937, într-o convorbire ce a avut loc între monarh și Codreanu, regele, urmărind o manevră politică, i-a declarat acestuia că „simpatizează mult cu mișcarea legionară" și că ar intenționa să demită guvernul Tătărescu, să înlăture partidele politice de la alegeri și să instaleze o guvernare personală, bazată pe mișcarea legionară. În vederea realizării tuturor acestora, regele solicită „să fie proclamat căpitanul mișcării legionare, iar Codreanu să fie locotenetul său și șeful guvernului". Cererea regelui i s-a părut

inacceptabilă lui Codreanu care a refuzat-o, mai ales datorită faptului că nazismul, în Germania, și fascismul, în general, înregistrau o evoluție favorabilă. La aceasta se mai adăuga și informația că erau de acuma cunoscute legăturile lui Carol cu cercurile diriguitoare din Anglia și Franța[1]. Divergențele dintre rege și Garda de Fier, relative la alianțele României și încheierea unui pact cu Germania nazistă, au evoluat treptat, având un caracter tot mai violent. În aprilie 1937, urmărind să forțeze mâna lui Carol, legionarii și-au oferit sprijinul nemijlocit prințului Nicolae, cu privire la care Consiliul de Coroană hotărâse decăderea din drepturile de membru al familiei regale. Se răspândise zvonul despre iminența unui puci legionar, care viza înlocuirea regelui Carol al II-lea cu prințul Nicolae. Situația politică devenise foarte tulbure. C. Z. Codreanu se hotărăște să treacă la atac deschis împotriva regelui Carol al II-lea, pe care îl amenință cu moartea, pentru „urmările nefaste" ale politicii externe a țării[2]. Atitudinea anticarlistă se datora faptului că regele, în urma eșuării tratativelor cu Codreanu, inițiase, la 23 februarie 1937, o remaniere guvernamentală, fiind instalați în posturi-cheie oamenii cunoscuți ca ostili legionarilor. Gh. Tătărescu, din partea guvernului nou instalat, va declara: „Nu voi lăsa ca această liniște și această ordine să fie amenințate de câteva focare de agitație create de oameni fără răspundere și nu voi tolera ca bunul renume al țării să fie zdruncinat de o mică minoritate de tulburători, care nu au nimic comun cu sufletul maselor și cu nevoile lor"[3]. În cadrul mișcării legionare, existau voci, aparținând unor căpetenii, care pledau pe lângă C. Z. Codreanu pentru ca acesta să stabilească raporturi normale între partidul „Totul pentru țară" și „Coroană", spunând că, în eventualitatea unor relații bune cu regele, Garda de Fier ar putea să vină la putere pe cale evolutivă[4]. Nu fuseseră puține prilejurile când Carol al II-lea acordase un ajutor substanțial legionarilor. Chiar la Palat se vorbea că însuși regele se gândea la o înțelegere cu Garda de Fier[5]. Codreanu adopta o atitudine prudentă față de rege, interzicând, pentru o perioadă, orice atac împotriva suveranului.

1. Arhivele Statului, fond nr. 6, dosar nr. 113, fila 303.
2. Cf. N. Iorga, *Memorii*, vol VIII, Vălenii de Munte, Tiparul așezământului tipografic „Datina românească", 1939, p. 397.
3. A se vedea ziarul *Facla*, din 25 februarie 1937.
4. Arhivele Statului, București (L), fond A, dosar nr. 110.237 vol. 12, fila 144.
5. *Idem*.

În noaptea de 10 spre 11 februarie 1938, regele Carol al II-lea a pus la cale lovitura de stat prin demiterea guvernului Goga-Cuza și însărcinarea cu treburile conducerii statului a unei echipe subordonate persoanei sale, condusă de patriarhul Miron Cristea și care era compusă din Gh. Tătărescu, mareșalul Al. Averescu, Al. Vaida-Voevod, C. Argetoianu, generalul Ion Antonescu ș. a. Sistemul democrației parlamentare este înlocuit cu dictatura personală, fățișă. Regele consideră că sosise momentul prielnic pentru a plăti polițele și a trece la reprimarea Gărzii de Fier[1].

Codreanu și-a dat seama că regele pregătea măsuri hotărâte împotriva Gărzii de Fier și a încercat să le preîntâmpine. Ca atare, la 11 aprilie 1938, pentru a obține sprijinul lui Hitler, Codreanu i-a trimis acestuia o scrisoare omagială, cu prilejul plebiscitului organizat în Germania, după anexarea Austriei. La ordinul regelui, Poliția și Siguranța efectuează descinderi la sediile legionare și confiscă materiale compromițătoare, inclusiv listele cu membrii legionari și rețeaua de informatori. Societățile de stat au primit ordinul expres de a-i concedia pe salariații legionari. În noaptea de 16 spre 17 aprilie, regele a dat ordinul de lichidare a Gărzii de Fier, efectuându-se arestări masive în toată țara, legionarii fiind internați în lagărele de la Tismana, Dragomirna și Miercurea Ciuc. În aceeași noapte, a fost arestat și C. Z. Codreanu, care se afla în locuința unui prieten de-al său, după ce, anterior, i se retrăsese viza de ieșire din țară, după cum rezultă din unele informații. A fost transportat la Consiliul de Război al Corpului 2 armată, unde i s-a luat un interogatoriu și apoi, escortat de jandarmi, a fost dus la Predeal și ținut aici, în strict secret, până la începerea procesului. Aflat într-o scurtă vacanță, Nicolae Iorga a fost solicitat de către comisarul regal Hotineanu să dea o declarație relativ la poziția sa față de descoperirile efectuate cu prilejul descinderilor făcute de poliție, la domiciliile legionarilor. Savantul a dat declarația cerută, însoțind-o și de o explicație. „Nu-mi pot reține indignarea față de o acțiune criminală pe care a o îngădui înseamnă a lăsa însăși existența statului român... la discreția unei cete de agitatori, ale căror sentimente față de țară sunt la același nivel scăzut ca și inteligența lor"[2]. O declarație similară a fost înaintată și Tribunalului militar al Corpului 2 armată, în care se arăta: „Scrisoarea ce mi-a adresat-o

1. Al. Gh. Savu, *Istoricul Gărzii de Fier*, în *Magazin istoric*, nr. 5, 1973, p. 82.
2. *Timpul*, din 19 aprilie 1938.

pârâtul privește întregul guvern din care făceam parte, dovadă strigătul repetat de «voi» și, acest rost al ei învederează de altfel din actele acum descoperite".

Procesul

Procesul lui C. Z. Codreanu a început în ziua de 19 aprilie 1938, la Secția I-a a Tribunalului militar al Corpului 2 armată. La ora 10^{10}, inculpatul a fost introdus în sala de judecată, fiind adus sub escortă. Iorga nu s-a prezentat la proces. La ora 18^{30}, tribunalul a intrat în deliberare. După cincizeci de minute, completul de judecată a pronunțat sentința: „Condamnă pe Corneliu Zelea Codreanu la 6 luni închisoare, 2.000 lei amendă și 500 lei despăgubiri de judecată. Hotărârea s-a dat cu majoritate de trei voturi și a fost primită fără nici un fel de manifestație din partea celor prezenți".

Probele au fost furnizate Tribunalului în urma percheziților din prima jumătate a lunii aprilie. În ziua de 27 mai, Tribunalul a mai pronunțat o condamnare împotriva lui Codreanu, de 10 ani muncă silnică, 6 luni degradare civică, 5.000 lei amendă și 2.000 lei cheltuieli de judecată. A urmat arestarea și a altor legionari. Cu prilejul procesului, s-a scos la lumină faptul că, începând din 1934 și până în aprilie 1938, au fost sustrase, de la diferite organe de stat, o serie de documente cu caracter secret[1], ce au fost utilizate pentru a pregăti venirea la putere a Gărzii de Fier. Mai mult, folosind metode teroriste, Garda de Fier și-a pus la punct o rețea proprie de informatori, ce urmărea a folosi momentul de eventuală slăbiciune a autorității de stat pentru a declanșa insurecția[2]. În cursul procesului, a reieșit că șeful Gărzii de Fier se preocupa, personal, de instructajul și contactele cu acești informatori: „...îi convoca la el, le dădea instrucțiuni... în vederea primirii de informații"[3]. Mai mult, legionarii începuseră să-și subordoneze o parte din agentură SSI-ului și chiar Marelui Stat Major al armatei, pentru a putea fi la curent cu toate măsurile aparatului de stat și a utiliza momentul prielnic pentru a da lovitura de stat, a prelua puterea și a alia

1. Arhivele Statului, București, dosar nr. 24.190, vol. 1, fila 52.
2. *Idem*.
3. *Ibidem*, fila 53.

România cu Germania nazistă. Era limpede că Garda de Fier sustrăsese documente de o mare importanţă, care priveau apărarea ţării. Tot cu ocazia procesului lui Codreanu, a ieşit la lumină, în mod incontestabil, că Garda de Fier, prin Codreanu, „intrase în legătură cu o organizaţie străină, cu scopul de a primi instrucţiuni şi ajutoare de orice fel pentru pregătirea revoluţiunii sociale din România!" Era vorba de serviciile de spionaj naziste.

Concepţiile mişcării legionare se regăsesc sintetizate într-un „memoriu" al lui Z. C. Codreanu, redactat la 5 noiembrie 1936, care proclamase: „Mormintele [sunt, *n. n.*] unităţi de măsură ale eroismului legionar", şi cerea să se întocmească „liste negre cu proscrişi politici ai actualului regim de conducere a statului"[1]. Rezultă, din cele de mai sus, că mormântul era decretat unitate de măsură a „eroismului" legionar şi, totodată, treaptă în ascensiunea spre putere.

Dezvăluirea ideologiei, care a stat la baza mişcării legionare, cu prilejul procesului lui Codreanu şi condamnarea conducătorului Gărzii de Fier, au fost primite cu satisfacţie de opinia publică românească, fapt oglindit în presa vremii, care demasca, cu vigoare, falsul naţionalism arborat cu emfază de legionari, pentru ca, de pe acest piedestal, să-şi poată satisface interesele meschine, străine poporului român, de a periclita independenţa ţării şi de a o reduce la rangul de colonie, sau stat vasal.

În noiembrie 1938, au loc noi atentate legionare, după ce, mai înainte, în lunile septembrie şi octombrie 1938 au fost difuzate, de către Horia Sima şi de cei din preajma lui, o seamă de manifeste care dădeau a înţelege că legionarii se găseau în duşmănie cu Palatul. În jurul datei de 20 octombrie, organele de informaţii raportau despre pregătiri legionare pentru „o lovitură de stat". Au loc o serie de acţiuni teroriste, care culminează, la 26 decembrie, cu împuşcarea, din ordinul lui Horia Sima, a rectorului Universităţii din Cluj, profesorul Ştefănescu-Goangă, care luase atitudine împotriva mişcării legionare.

Pe când se reîntorcea din Germania, unde Carol al II-lea avusese o întrevedere cu Hitler, care i-a cerut, personal, să aducă Garda la putere, încă în drum spre ţară, din tren, regele a ordonat telegrafic suprimarea căpeteniilor legionare, în frunte cu C. Z. Codreanu. Ordinul a fost executat sub pretextul încercării de fugă de sub escortă. În dimineaţa zilei de 30 noiembrie 1938, Codreanu

1. *Ibidem*, fila 103.

și alți 13 fruntași legionari au fost executați în timpul transferării lor de la închisoarea din Râmnicu Sărat, la București. Plutonierul Sârbu l-a ucis pe Codreanu, pentru care fapt a primit o mare sumă de bani. Se declanșează imediat o cursă pentru șefia mișcării, la care iau parte o seamă de figuri legionare, printre care Radu Mironovici, Iordache Nicoară, Dumitrescu Borșa, Ion Belega și Horia Sima. Din punctul de vedere al meritelor aduse mișcării legionare, care le-ar fi îndreptățit speranța de a ocupa locul vacant lăsat de dispariția lui Codreanu, dintre toți, Horia Sima era cel mai dezavantajat. Totuși, el se impune și, grație mașinațiunilor întreprinse, ajunge la șefia Gărzii de Fier. După Anschluss, Germania nazistă cotropește regiunea sudetă din Cehoslovacia și continuă expansiunea împotriva țărilor din centrul și estul Europei. Într-unul din memorabilele sale articole scrise în acea perioadă, Iorga aducea un adevărat act de acuzare la adresa politicii de sacrificare a libertății popoarelor: „Tratatele sunt călcate în picioare, schimbările s-au produs prin bătăi din picior și cu pumnul în masă. Națiuni au fost prăvălite de la culmea la care se credeau ajunse definitiv, într-o situație de umilință și nesiguranță... Alte națiuni, ajunse după mucenicii de secole și milenii la realizarea unui ideal național, își pun întrebarea dacă mâine soarta lor nu va fi pusă în discuție înaintea acelora care, pentru a legitima larga parte pe care și-o rezervă în ospățul împărțirilor de teritorii, se gândesc să arunce altora o bucată din ceea ce ceilalți n-ar fi în stare să apere îndestul"[1].

Trecem peste evenimentele care au urmat și ne vom opri la momentul asasinării savantului Nicolae Iorga.

Luna noiembrie 1940 ar putea fi foarte bine denumită, fără nici un fel de rezerve, „luna sângeroasă", „luna crimei", „luna războinării criminale", luna în care pistolul a fost singurul argument, singurul limbaj prin care legionarii și-au comunicat instinctele, „limbaj" și „argumentare" care și-au pus definitiv pecetea asupra profilului legionarismului.

După procesul Codreanu și, mai ales, în urma măsurilor represive ulterioare, un mare număr de legionari au părăsit țara și s-au stabilit în Germania. Gestapoul a dispus să li se elibereze pașapoarte germane, „Reichdeutsch Imgrantenpass", având ca semn de recunoaștere litera „i", cu cerneală roșie, înaintea numelui. Planul subjugării României a fost perfectat în martie 1939, dată la care Gestapoul a început să-și recruteze elementele care trebuiau să-l

1. N. Iorga, *Tratatele sunt călcate în picioare*, în *Neamul românesc*, nr. 285, dec. 1938.

pună în aplicare. Planul consta în suprimarea lui Carol al II-lea, Armand Călinescu, Virgil Madgearu, Nicolae Iorga, susținători ai alianțelor tradiționale ale României cu Anglia și Franța și, după opinia lor, principala piedică în cuprinderea țării noastre în sfera de interese a Germaniei hitleriste. Printre cei selecționați să îndeplinească dispozițiile Gestapoului, pe primul loc se situa Horia Sima. Odată constituită echipa de asasini, presiunile hitleriștilor asupra țării noastre devin tot mai insistente. Se intensifică manevrele de culise ale spionajului nazist, pentru a determina o orientare tot mai pronunțată a României spre Germania, folosind în acest scop agentura sa, Garda de Fier.

În ziua de 27 noiembrie, se continuă planul de asasinate din noaptea de 26-27 noiembrie. La ora 7^{30}, o echipă de legionari a ridicat de la masa de lucru din vila de la Sinaia pe profesorul Nicolae Iorga. Acesta se retrăsese la Sinaia pentru a putea lucra la cel mai prețios proiect: acela de a scrie o mare istorie universală. În noaptea de 27-28 noiembrie, Nicolae Iorga a fost supus torturii, batjocorit și schingiuit în locuința primarului legionar din comuna Teișani, de lângă Vălenii de Munte. În jurul orei 7^{00}, în ziua de 28 noiembrie, pe șoseaua de centură Ploiești-Strejnic, la circa 1 km de Strejnic, pe partea stângă, cum mergi dinspre Ploiești spre Strejnic, pe mirișe, la o distanță de 15 m de șosea, a fost găsit corpul neînsuflețit al marelui om de cultură, savant de renume mondial, profesorul Nicolae Iorga. Corpul fusese străpuns de mai multe gloanțe de revolver. Autor era Horia Sima, cu complicitatea nemijlocită a unor zeloși executanți. Mult mai târziu, când se va simți la adăpost, peste hotare, Horia Sima va elogia și va încerca să „teoretizeze" atât crimele de la Jilava, cât și asasinarea lui N. Iorga și a lui V. Madgearu. „Sub forma unor «declarații» făcute în 1961 unei reviste editate de legionarii fugiți, de teama pedepsei, în străinătate, și într-o broșură intitulată *Cazul Iorga-Madgearu*, Horia Sima susține legimitatea metodei terorii și a crimelor practicate de legionari în perioada de după venirea lor la putere, apreciindu-le drept o «lecție» de «semnificație istorică», prin care, chipurile, legionarii ar fi aplicat «o pedeapsă exemplară vechiului regim»"[1].

Referindu-se la asasinarea lui Nicolae Iorga, Horia Sima încearcă mai întâi să acrediteze ideea că legionarii l-ar fi „venerat pe Iorga, marele istoric, marele savant, marele dascăl al neamului". Horia Sima este însă departe de a considera asasinarea marelui om de știință drept „o greșeală" a conjuncturii politice nefaste și nici

1. Vezi Horia Sima, *Cazul Iorga-Madgearu*, Ed. Carpați, Madrid, 1961, p. 81.

măcar nu se străduiește să o prezinte ca un act „comis de niște tineri exasperați" și care, „animați de ideea răzbunării morții lui Codreanu" ar fi acționat din proprie inițiativă, „fără știrea și aprobarea conducerii Gărzii de Fier", depășind, în „entuziasmul" lor, chiar intențiile acesteia. Horia Sima, nu numai că nu recurge la asemenea subterfugii, dar, prin afirmațiile sale, le dezminte. Sima susține că legionarii l-ar fi executat pe „omul politic Nicolae Iorga". „Aceia care l-au răpus pe Iorga – scrie Horia Sima – n-au atentat la viața omului de cultură Nicolae Iorga, ci a omului care a jucat un rol nefast în politica țării între cele două războaie mondiale". Horia Sima înlătură orice echivoc, atunci când va declara: „Dacă faci politică, implicit te expui la riscuri"[1] și își exprimă, cu claritate și cinism, deplina solidaritate cu asasinii marelui istoric, afirmând că locul lui Nicolae Iorga „era alături de Bengliu, Argeșeanu, Gabriel Marinescu"[2]. În plus, Horia Sima dezvăluie caracterul premeditat al asasinării savantului român, menționând că, datorită prestigiului său atât pe plan intern, cât și internațional, Nicolae Iorga nu a putut fi arestat odată cu cei exterminați la Jilava, că „arestarea lui ar fi făcut mai mare vâlvă în țară, decât a tuturor celorlalți oameni politici la un loc"[3].

*

În timp ce Europa era pradă dramaticului război mondial, dispărea, astfel, savantul care, prin erudiție, tindea cu pasiune spre împlinirea ultimului și celui mai ambițios proiect: o mare istorie universală în zece volume, denumită de el *Istoriologia umană*. Această operă urma să fie scopul ultim, logica încoronare a unui îndelungat studiu, a unei vaste munci de cercetare și a unei profunde meditații dovedite încă de la primele lucrări din tinerețe. Așa cum arată Bianca Valota Cavallotti – „încă de la intervenția sa de la Congresul istoricilor de la Londra, în 1913, trasase deja vastul program pe care începuse să-l realizeze: acela de a conserva, de la un cap la altul, unitatea naturală și indișolubilă care poate perfect domina haosul faptelor, tumultul influențelor.

Spre sfârșitul vieții, el reamintea că obiectul cercetării istoricului trebuie să fie acest drum general al umanității, unitar și organic, adică o manifestare a gândirii, a sentimentului și voinței umane,

1. *Ibidem*, p. 5.
2. *Ibidem*, p. 20.
3. *Ibidem*, p. 29.

care își au originea în timpuri foarte îndepărtate, în care se poate vorbi despre om altfel decât din punct de vedere antropologic, deoarece permanent – pe linia de dezvoltare care aparține tuturor popoarelor – națiunile se aliniază, și fiecare să fie introdusă și prezentată mai ales atunci când apare ca un element nou și decisiv în cadrul curentului general care traversează secolele și închide toată esența spirituală și toate manifestările vitale ale tuturor popoarelor".[1].

Asasinarea savantului român a avut și în străinătate un profund ecou: 47 de universități din întreaga lume au arborat steagul de doliu. La înmormântare, în pofida încercărilor de intimidare ale legionarilor, care amenințau să tragă cu mitralierele asupra cortegiului funerar, a luat parte o mare mulțime.

Despre asasinarea lui Nicolae Iorga, a apărut în presă, în ultima vreme, o ipoteză, pe care o menționăm, nefiind în măsură s-o controlăm și să-i acordăm credibilitate. Astfel, se spune că N. Iorga, ca intelectual de excepție, stătea în cale, nu atât Rusiei, cât Revoluției de care vorbește Rakovski[2]. URSS era preocupată de ideea de a declanșa un război îndreptat, în primul rând, împotriva Germaniei. Și războiul trebuia să înceapă pe teritoriul țării noastre, tăindu-li-se nemților accesul la petrolul românesc. Vocea lui Iorga trebuia să amuțească. Asasinarea lui Iorga și Madgearu nu ar fi opera legionarilor, ci a unui individ, pe nume Traian Boieru, care a fost pregătit din primăvara lui 1940 de NKVD, în legătură cu Eugen Cristescu și Moruzov. Boieru a fost luat de NKVD și dus la Moscova, unde a fost prezentat lui Stalin, care i-a cerut să-l achite pe Iorga. În continuare, se spune că Traian Boieru a fost exclus din mișcarea legionară și toți legionarii n-au mai vrut să aibă de-a face cu el![3] Rămâne ca istoricii să-și spună cuvântul și să stabilească adevărul.

1. Bianca Valota Cavallotti, *Nicolae Iorga, martor și cronicar al timpului său*, în *Magazin istoric*, nr. 4, apr. 1979, p. 31.

2. Cf. Jan von Jelsing, *Organizațiile secrete și puterea lor în secolul XX*, Ed. Alma, p. 101.

3. Cf. Ion Coja, *Marele manipulator și asasinarea lui Culianu, Ceaușescu, Iorga*, Ed. Miracol, 1999.

Armand Călinescu

S-a născut în orașul Pitești, la 22 mai 1893, într-o familie de moșieri. Licențiat în filosofie, doctor în drept și în științele economice - titluri decernate de Universitățile din București și Paris - Armand Călinescu a avut o pregătire multilaterală, care a reprezentat nu numai o rampă solidă de lansare în viața politică, ci și un suport permanent pentru ascensiunea lui treptată spre cele mai înalte demnități în stat: subsecretar de stat la Interne (1931-1933), ministru de Interne (1938), vicepreședinte și apoi președinte al Consiliului de Miniștri (1939), ministru ad-interim al Educației Naționale; ministrul Apărării Naționale ad-interim, de la 7 martie la 21 septembrie 1939.

Până la sfârșitul anului 1937, Armand Călinescu și-a desfășurat activitatea politică în rândurile Partidului Național-Țărănesc, ocupând, în acest partid, poziții de centru. El a fost un adept al sistemului democrației parlamentare, în cadrele statornicite după primul război mondial. Apărarea ordinii democratice a constituit obiectivul central al carierei sale politice.

Portretul unei personalități atât de complexe ca Armand Călinescu nu poate fi realizat folosindu-se o singură culoare. Nici încercând să se stabilească în procente, două culori, fie ele alb și negru. Pentru cine urmărește cu obiectivitate evoluția lui Armand Călinescu este evidentă tendința lui continuă spre depășirea politicii de partid, spre identificarea cu interesele generale ale statului român și, în ultimii ani ai vieții, cu interesele naționale. A fost un om politic și nu un politician.

Evoluția situației interne și externe a României, îndeosebi după instaurarea hitlerismului la putere în Germania, nu i-a schimbat însă fondul concepțiilor și activității politice. În deceniul patru al secolului nostru, Armand Călinescu s-a numărat printre oamenii politici democrați care erau convinși de necesitatea lichidării

organizațiilor politice de extremă dreaptă. În februarie 1938, la numai câteva zile după instaurarea dictaturii regale, organele Ministerului de Interne, în fruntea căruia se afla Armand Călinescu, au întocmit un amplu documentar privind istoricul Gărzii de Fier. Principalele date și concluzii au fost expuse apoi, sintetic, într-un referat destinat regelui Carol al II-lea și sfetnicilor lui apropiați. Este cert că acest document a exercitat o anumită influență asupra stării de spirit a unor politicieni din jurul lui Carol al II-lea. Fapt este că, două luni mai târziu, în aprilie 1938, guvernul a trecut la reprimarea Gărzii de Fier, cu urmările cunoscute.

În general, se menționa în documentar, pe oamenii care se opuneau ascensiunii sale într-un fel sau altul, Codreanu îi amenința cu suprimarea și metoda sa dădea aproape totdeauna roade. Astfel de amenințări au primit: Virgil Madgearu, Mihalache, dr. Lupu, Armand Călinescu, R. Franasovici, N. Titulescu ș. a., fără a mai vorbi de cei înscriși în cartea neagră pentru pedepsirea ulterioară.

Adversarii mai mărunți, de asemenea, nu au fost tolerați. Astfel, un agent al Siguranței generale, Ciapraz Alexandru, care mai înainte ar fi fost înscris în rândurile legionare, a fost înjunghiat cu cuțitele în strada Berthelot; disperat, urcându-se într-un tramvai, a fost urmărit, aplicându-i-se ultimele lovituri de cuțit în spate.

Unui adept al lui Stelescu, anume Catană Vasile, i s-a tăiat nasul în noaptea de 19 martie 1937, pe câmp, lângă Bucureștii Noi.

Caracterul conspirativ al Gărzii de Fier a rămas nemodificat în timp, fiind imprimat de însuși șeful ei, care și-a început cariera politică prin complotul din 1923.

Astfel, din dezbaterile pe marginea asasinării lui Duca a reieșit clar că cei trei asasini au pregătit, în amănunt, planul executării, prin consfătuiri prealabile, înarmare cu pistoale și petarde. Planul a fost atât de bine pus la punct, încât a reușit să fie aplicat acolo unde era mai puțin de așteptat, între prietenii și partizanii victimei.

De asemenea, asasinarea lui Stelescu a fost îndelung chibzuită. Câteva echipe înarmate l-au urmărit două luni de-a rândul și au pătruns în spital ca într-un loc cunoscut dinainte...

La câteva zile de la declanșarea agresiunii naziste împotriva Poloniei, guvernul prezidat de Armand Călinescu a făcut cunoscut, printr-un comunicat oficial, că România dorea să rămână în afara conflictului și să păstreze o atitudine de neutralitate față de ambele tabere beligerante. „În ceea ce privește politica externă – se arăta în comunicat – suntem hotărâți a păstra mai departe atitudinea

pașnică de până acum, urmărind buna înțelegere cu toți vecinii țării. În acest spirit, guvernul e gata să reînnoiască propunerea pentru încheierea unui pact de neagresiune. Totodată însă, guvernul veghează la siguranța intereselor naționale și a luat măsurile necesare pentru a face față nevoilor apărării fruntariilor". La 6 septembrie, Consiliul de Coroană a confirmat orientarea proclamată de guvern și a descris, în termeni mai categorici, coordonatele neutralității românești.

De subliniat orientarea țării către neutralitate și repetatele declarații ale guvernului Călinescu, privind apărarea, cu prețul ultimului om, a integrității țării împotriva oricărei agresiuni, ca și sprijinul moral acordat poporului vecin polonez. Ministrul Reichului la București, Wilhelm Fabricius, și-a exprimat, în repetate rânduri, atât față de ministrul de Externe, Grigore Gafencu, și chiar față de regele Carol al II-lea, o serie de proteste mergând până a profera și amenințări.

Politica plină de demnitate și mândrie a țării noastre, solidaritatea și respectarea angajamentelor față de Aliați, pe de o parte, iar pe de altă parte, sprijinul acordat statului polonez aflat în fața invaziei naziste, prin adăpostirea tezaurului și azil oferit celor care și-au părăsit țara, au contribuit toate la declanșarea unui șir de represalii, din partea Germaniei naziste, care au culminat, în 1940, cu dictatul de la Viena.

Într-o discuție avută cu baronul Guillaume, la 19 aprilie 1938, Armand Călinescu i-a spus acestuia: „Ceea ce am vrut să demonstrez este că situația din trecut s-a modificat fundamental. Odinioară, guvernul fie că arăta o condescendență extraordinară [față de legionari, *n. n.*], fie că se lăsa dominat de teamă, în timp ce Garda de Fier acționa după bunul său plac, cu amenințări și insulte. Garda de Fier tindea, astfel, să dea naștere unei mistici speciale, întemeiată pe mister și teroare, ceea ce impresiona pe mulți naivi.

Acum, situația se va schimba. Hotărârea și îndrăzneala se vor afla de partea guvernului și teama trebuie să domnească în rândurile dușmanilor săi".

Armand Călinescu nu ascundea, desigur, riscurile ce le comporta această răsturnare de situație. El cunoștea prea bine ordinele care, în anumite momente date, circulau printre membrii Gărzii de Fier. Unul din foștii săi prieteni politici a spus: „Își pune

viața la bătaie. Cu atât mai mult, noi nu trebuie să-i precupețim nici aprobarea, nici elogiile ce i se cuvin".

La scurtă vreme după aceea, în ziua de 18 mai, ministrul belgian la București trimite un nou raport, marcat „Foarte confidențial" (nr. 774/394, indexat la Bruxelles, sub nr. 000119/25, mai 1938), care dovedește, o dată mai mult, în problemele politice ale țării, și cât de strânse erau legăturile lui cu Armand Călinescu: „Peste câteva zile, la începutul săptămânii, căpeteniile Gărzii de Fier - dl Codreanu și colaboratorii săi cei mai apropiați - vor fi condamnați pentru înaltă trădare și pentru pregătirea unui atentat la ordinea și securitatea statului.

În urma [mărturiei] anumitor demnitari și trădări [ale unor legionari, *n. n.*], guvernul român a reușit să intre în posesia unor importante documente de care intenționează să facă uz în cursul procesului ce va fi judecat peste câteva zile. Majoritatea [acestor documente, *n. n.*] nu va fi publicată.

L-am întrebat, în mod confidențial, pe dl Călinescu dacă aceste documente i-au furnizat dovada participării unor puteri străine la mișcarea Gărzii de Fier. S-a discutat adesea despre relațiile pe care conducătorii [legionari, *n. n.*] le-ar fi întreținut cu legațiile Germaniei, Italiei și Poloniei; diverse incidente, așa cum a fost, de pildă, participarea legionarilor morți în [războiul civil din Spania, *n. n.*] păreau să confirme aceste zvonuri"[1]. În continuare, este consemnat răspunsul ministrului Călinescu: „Din cercetările noastre, rezultă că Garda de Fier avea, într-adevăr, legături susținute cu Germania, cu autoritățile germane și cu partidul nazist. Legionarii au primit din Germania bani, indicații și directive. Acest lucru este stabilit. După cum ați remarcat, ne-ar fi greu să facem uz de dovezile noastre, într-un proces public; dar guvernul va putea prezenta o parte din documentele pe care le posedă, într-o ședință secretă [a tribunalului, *n. n.*], păstrând pe celelalte pentru o folosire ulterioară. Nu avem dovezi despre un amestec al Italiei. Dimpotrivă, am găsit o scrisoare în care șeful mișcării [gardiste, *n. n.*], își exprimă părerea că legături mai strânse cu autoritățile italiene nu ar prezenta nici un interes.

Această scrisoare nu prea este măgulitoare pentru Italia, dar confirmă *a contrario* că mișcarea legionară se afla, mai presus de orice, în solda Germaniei".

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 11, 12/1970.

Referindu-se la asasinarea lui Armand Călinescu, marele istoric Constantin C. Giurescu, scria: „La câteva zile după începerea celui de-al doilea război mondial, și anume la 11 septembrie, regele Carol al II-lea a convocat Consiliul de Coroană, la care au participat, în afară de primul-ministru Armand Călinescu, și membrii guvernului și personalități politice din afara guvernului. Unele din acestea, precum C. Argetoianu și Gigurtu, au preconizat o apropiere de Germania, Armand Călinescu, care a vorbit la urmă, a susținut cu putere politica externă tradițională, alături de Franța și de Anglia. Și, în același timp, față de opiniile exprimate de unii din participanții la Consiliu, a pus la dispoziția regelui demisia sa. Regele, care avea toată încrederea în primul său ministru, căruia îi încredințase și Ministerul de Interne și pe acela al Apărării Naționale, va respinge această demisie. Călinescu informase, imediat după Consiliu, prin directorul său de cabinet și ruda sa Radu Lobey, pe ministrul Franței [la București, *n. n.*] Adrien Thierry și pe acela al Angliei, Reginald Hoare, de punctul său de vedere. Cei doi diplomați comunicară îndată, la Paris și Londra, știrea aflată. Răspunsul lui Daladier, primul-ministru al Franței, către Thierry, fu că «trebuie împiedicată, prin toate mijloacele, această demisie», Călinescu fiind «singurul om care să asigure continuarea politicii externe tradiționale românești»"[1]. Această atitudine a lui Călinescu a accelerat planurile Germaniei hitleriste față de România și de primul ei ministru.

Lovitura - la numai zece zile interval - a fost dată prin intermediul legionarilor, care aveau motivele lor să-l urască pe Armand Călinescu, în calitate de ministru de Interne, adică acela sub care avusese loc executarea lui Corneliu Zelea Codreanu și a principalilor săi colaboratori.

Împotriva primului-ministru Armand Călinescu începe, de acuma, un adevărat „război psihologic". Pe adresa sa de acasă, precum și la cabinet, parvin zilnic mesaje de amenințare cu moartea, acesta fiind înștiințat că mișcarea legionară a decis condamnarea sa la moarte. Toate aceste amenințări nu urmăreau altceva decât crearea unei atmosfere de teroare și panică în jurul primului-ministru, atmosferă care să prevestească atentatul proiectat.

Mai mult, într-o zi, s-a mers până acolo, încât s-a întreprins,

1. Cf. Radu Lobey, *Un assasinat oublié*, în *Le Monde*, din 21-22 septembrie 1969.

fără succes, răpirea fiului lui Armand Călinescu. Autorii aveau să mărturisească mai târziu cu prilejul anchetei, că aveau intenția să-l țină ostatic pe copil, până în momentul în care primul-ministru ar fi acceptat eliberarea, în schimb, a unor fruntași legionari. În caz contrar, copilul urma să fie sacrificat. Dar, din fericire, răpirea nu s-a soldat cu succes.

La Steglitz - un cartier mărginaș al Berlinului - pe strada Paschinger, la numărul 5, se afla un apartament frecventat, în luna mai a anului 1939, de o serie de vizitatori dubioși. Vecinii apartamentului nu aveau idee despre misterioșii locatari. Dar, la anumite intervale de timp, se putea remarca o mașină a Gestapoului care se oprea pentru scurt timp în fața casei, pentru a duce, sau a aduce pe câte cineva. Cine erau misterioșii locatari? Cu ce operațiuni și afaceri se îndeletniceau oare aceștia? Și, mai ales, se punea întrebarea, ce se petrecea oare în spatele ferestrelor cu perdelele trase, ce nu lăsau să se zărească nimic înăuntru? Nimeni dintre cei care treceau prin fața casei, sau dintre vecini nu ar fi putut răspunde la aceste întrebări. Dar câteva căpetenii sus-puse ale Gestapoului și ale partidului nazist cunoșteau faptul că, în apartamentul având ușile și ferestrele bine ferecate, se aflau șefii mișcării legionare din România, refugiați la Berlin, printre care se număra Horia Sima, Papanace ș. a. și se ocupau cu punerea la punct a unui plan odios, ce consta în asasinarea unor conducători din România.

Cei care imaginaseră operațiunea erau Himmler și șeful serviciului de spionaj militar, amiralul Canaris, cu care Horia Sima avea legături strânse de colaborare și de la care primea, cu regularitate, stipendii importante pentru nevoile mișcării.

Într-o ultimă ședință conspirativă, Horia Sima a transmis colaboratorilor săi directiva primită din partea șefilor naziști: Armand Călinescu trebuia să fie suprimat. Directiva mai viza și alți lideri politici români și chiar și pe regele Carol al II-lea.

Pregătirile pentru asasinat au început în luna aprilie, sub directa îndrumare a lui Horia Sima. Câțiva zeci de legionari, găzduiți în diverse case conspirative de la periferiile Berlinului, au primit atunci ordin, din partea viitorului șef al Gărzii de Fier, să se gândească și, în cel mult 24 de ore, să propună soluția cea mai bună în vederea suprimării primului-ministru român. Curând, aveau să iasă la iveală dedesubturile oculte ale atentatului ce se plănuia. Comandantul legionar Mihail Vârfureanu[1], în autobiografia scrisă la închisoarea

Jilava, în noiembrie 1940, relata: „În perioada de la Crăciun la Paști 1939, am studiat posibilitatea de a răzbuna moartea căpitanului, conform testamentului lui Moța. În acest sens, am cercetat canalele Bucureștiului, m-am informat, am început să mă îngrijesc de materialul necesar. În acest scop, m-am sfătuit toată vara cu Cezar Popescu și Moldoveanu... În primele zile ale lui mai 1939, am fost chemat de către doamna I. C., care mi-a comunicat, din partea comandantului de la Berlin, că sunt însărcinat cu executarea unui atentat împotriva regelui și guvernului. Am primit, sub rezerva confirmării de la Berlin. Împreună cu Cezar Popescu, Moldoveanu, Scărlătescu și Iordăchescu, am început pregătirile în acest sens. Conducătorii de la Berlin ajunseseră la concluzia că exterminarea călăilor din fruntea statului e necesară... Am întâlnit pe Nicoleta Niculescu (despre care organele Siguranței primiseră informația că a intrat fraudulos în țară cu ajutorul oamenilor de la Circul «Busch» (*N. V. C. și D. M.*) și i-am comunicat cele ce primisem de la Berlin... Am întâlnit băieții de la Ploiești, le-am comunicat cele ce primisem. Îmi spun că au arme. Le-am dat instrucțiuni dacă au posibilitatea să o facă. Informațiuni asupra mișcărilor regelui mi le dădea doamna C. Asupra lui Armand Călinescu obțineam eu, prin diverse legături. Cu inginerul Nicolau și cu Sturdza, care aveau instrucțiuni de la Berlin, am hotărât ca executarea să vizeze simultan pe rege, Călinescu și Gabriel Marinescu. În acest fel, n-ar mai avea cine reacționa... Am început a pregăti camarazii cu care lucram. Transmit ploieștenilor o informație asupra călătoriei regelui și a guvernului, cu traseul prin Prahova. Am inspectat mai înainte linia ferată, ca să le indic locul unde ar putea să încerce un atentat asupra trenului regal. Din cauza unor încurcături cu poliția, aceștia n-au putut pune planul în execuție. În București iau informațiuni, supraveghez, îmi pregătesc oamenii. Simulăm executări pentru a verifica oamenii și supravegherea: la curse, când participa regele, la deschiderea Parlamentului etc. La Ateneu, la o festivitate în prezența regelui, planul n-a putut fi executat, căci oamenii Poliției și Siguranței erau amestecați printre studenți".

Despre legionarii aflați în Germania, de care am amintit mai sus, o notă informativă din 21 decembrie 1939 îl informa pe Mihail Moruzov că a făcut cunoștință cu un anume Ludvig Canilo Frank von Franckenstein, ce deținea funcția de SS Gestapostenwartstaffel Comand Organiser și care avea misiunea de a recruta, recunoaște

7. Cf. C. Neagu și D. Marinescu, *Fapte din umbră*, Ed. Politică, 1980, p. 151.

şi alege agenţii necesari pentru Gestapo. Legionarii, se mai arăta în nota informativă, fac parte din Gestapo şi sunt în serviciul acestei organizaţii, iar în paşapoarte numele lor este germanizat. Ei urmăresc exterminarea regelui României, a statului său major, a persoanelor politice de vază şi a şefilor autorităţilor de Siguranţă, Poliţie şi Jandarmerie. Ei au sarcina să producă nemulţumiri în popor şi să comită acte de sabotaj în condiţii care să nu permită să se întrevadă că sunt puse la cale de serviciul Gestapoului german, ci să lase totdeauna impresia că sunt provocate de nemulţumirile cetăţenilor români.

Faţă de precizia, concizia şi claritatea acestor relatări, orice comentariu devine inutil.

Pregătirile ce vizau asasinarea primului-ministru erau pe sfârşite. Legionarii îşi procuraseră arme, petarde şi muniţii, în cantităţi suficiente pentru a-şi duce planul la îndeplinire. Mai mult, posedau informaţii precise în privinţa traseelor pe care se deplasa autoturismul acestuia, de regulă, ca şi asupra programului zilnic şi obiceiurilor pe care le avea. Cu toate acestea, legionarii erau de părere că era de preferat ca atentatul să fie săvârşit în afara Bucureştiului, unde existau mai multe posibilităţi de a fi anihilate măsurile ce puteau fi luate de serviciile de securitate ale premierului. Legionarii aveau în vedere experienţa căpătată de „nicadorii" care-l asasinaseră, în gara de la Sinaia, pe I. G. Duca.

Este luată în discuţie Valea Prahovei, ca loc posibil al efectuării asasinatului proiectat. Se avea în vedere trecerea trenului regal, cu care călătorea Carol al II-lea şi membrii guvernului. Era o soluţie ingenioasă, căci dintr-o singură operaţie ar fi fost suprimaţi mai mulţi oameni politici, pe care Berlinul nu-i agrea. Misiunea a fost încredinţată unei „echipe a morţii", ce aparţinea organizaţiei legionare a judeţului Prahova, cu sediul în Ploieşti, o organizaţie extrem de puternică, atât prin numărul membrilor ce o compunea, cât şi, mai ales, prin fanatismul tinerilor aderenţi. Ca atare, se întreprinde imediat o recunoaştere a traseului pe care avea să-l străbată trenul şi se fixează, în final, locul atentatului. Dar, în ultima clipă, organele poliţieneşti reuşesc să afle de existenţa complotului pus la cale.

Au loc o serie de încercări nereuşite de atentat, ce se succed la intervale tot mai scurte de timp.

Armand Călinescu îşi face apariţia la Ateneul Român cu ocazia unei conferinţe. În sală, erau prezenţi câţiva legionari înarmaţi, gata

pregătiți pentru a se folosi de primul moment prielnic. Constatând, cu nemulțumire, că printre cei prezenți în sală se aflau numeroși agenți de poliție și siguranță, renunță la planul lor.

O altă soluție viza podul peste Dâmbovița, peste care trecea, de regulă, cu automobilul, în drum spre locuința sa, aflată în cartierul Cotroceni. Legionarii plasează sub pod o mare cantitate de explozibil, dar poliția este informată la timp și podul este păzit de agenți, făcând imposibil orice atentat.

Timpul se scurge și sentințele de condamnare la moarte, pronunțate de căpeteniile naziste de la Berlin nu au fost aduse la îndeplinire, fapt care sporește nervozitatea acestora. Șefii hitleriști se înfurie și reproșurile curg, la adresa transfugilor legionari, regrupați în capitala celui de al III-lea Reich, care sunt chemați la ordine. Este vorba de incapacitate, sau simplă lașitate? Gestapoul nu glumește. Șefii legionari din Berlin le reproșează celor rămași în România că întârzie cu executarea atentatelor: „Ordinul Berlinului - [nota M. Vârfureanu, *n. n.*] - era executarea. La București mi se aduce o comunicare a comandamentului de la Berlin. De ce ezit!" Legionarii din țară dau din colț în colț și nu contenesc cu scuze și motive imaginare. Dar șefii nu mai au timp să aștepte.

În aceeași lună, este trimis la București I. C., unul dintre agenții de legătură ce stabilea contactul dintre capii gărzii, stabiliți la Berlin, și cei rămași în țară, pentru a comunica legionarului Mihai Vârfureanu deciziile șefilor naziști. La scurt interval, vor veni alți emisari cu alte instrucțiuni care sunau astfel: „La sfârșitul lunii mai am fost căutat de inginerul Ioan Nicolau care tocmai sosise de la Berlin. Mi-a spus că îmi aduce instrucțiuni de la domnul Horia Sima... Mi-a confirmat cele spuse de d-na C. În plus, a venit cu instrucțiuni precise. Mi-a dat legătura cu conducătorii «Răzleților», pentru a lucra în comun la același scop. La două zile numai, am fost chemat de către Ilie Vlad Sturdza, ce venea de la Berlin. Și el mi-a comunicat cele ce primisem prin cei doi de mai sus. Am început toate pregătirile".

Executând ordinele primite de la șefii refugiați la Berlin, legionarii din țară încep să acționeze. „Am întâlnit băieții de la Ploiești (Cezar Popescu și Ion Moldoveanu), spunea același Vârfureanu, și le-am spus cele ce primisem (este vorba de instrucțiunile transmise de la Berlin), îmi spun că au arme". Într-o ședință conspirativă, Vârfureanu, Nicolau și Sturdza hotărăsc asasinarea concomitentă a lui Armand Călinescu, Gabriel Mari-

nescu şi a regelui Carol al II-lea. Tot cu acest prilej, se mai hotărăşte punerea sub urmărire a viitoarelor victime şi strângerea informaţiilor necesare organizării atentatului.

Se pare că, în viziunea organizatorilor de la Berlin, sarcina dată lui Mihai Vârfureanu, de a pregăti atentatul împotriva lui Carol şi a lui Armand Călinescu, a constituit numai o variantă de inducere în eroare a vigilenţei organelor de pază a demnitarilor. Atentatul urma să fie comis de elemente pregătite, în mod special, la Berlin. Pentru aceasta, în a doua decadă a lunii septembrie a anului 1939, Horia Sima, împreună cu o „echipă a morţii", compusă din zece oameni, printre care se număra şi Dumitru (Miţi) Dumitrescu, vechi terorist, a plecat spre ţară. În drum spre România, venind din Germania, grupul s-a oprit, pentru a-şi perfecţiona planul, în Ungaria, la Azgad, unde se afla centrul terorismului hortist. Un alt grup legionar din ţară organizase, după cum am arătat, urmărirea, timp îndelungat, a lui Armand Călinescu, făcând recunoaşterea itinerariilor pe care acesta se deplasa de obicei.

1 septembrie 1939. Armatele hitleriste invadează Polonia.

Începe cel de-al doilea război mondial. În aceeaşi zi, în localul ambasadei române din Copenhaga are loc o consfătuire la care ia parte M. T. Sturdza - ambasadorul României în Danemarca, un reprezentant al grupului legionar de la Berlin şi doi invitaţi speciali: ambasadorul Germaniei naziste şi al Italiei fasciste. Subiectul consfătuirii îl constituia asasinarea unor politicieni români, ţinându-se seama de recentele evenimente politico-militare ce avuseseră loc. Ilie Vlad Sturdza, fiul ambasadorului prezent la Copenhaga, este însărcinat să se întoarcă imediat în ţară şi, ajuns la Bucureşti, să stabilească legătura cu Horia Sima şi Mihai Dumitrescu, pentru a urgenta atentatul şi a le transmite ultimele instrucţiuni.

La *3 septembrie 1939*, legionarii din Bucureşti se întâlnesc, într-o locuinţă clandestină, cu trimisul grupului din Copenhaga.

Grupul de legionari, în frunte cu Dumitru Dumitrescu, a intrat fraudulos în ţară şi a trecut de îndată la pregătirea săvârşirii asasinatelor, hotărâte la Berlin. Cu privire la condiţiile venirii în ţară a celor două căpetenii legionare, care se specializaseră şi în domeniul trecerii frauduloase a frontierelor, s-a stabilit că, pe la jumătatea lunii septembrie a anului 1939, primului-ministru, Armand Călinescu, să i se înmâneze, de către generalul Bengliu,

comandantul trupelor de grăniceri și de jandarmerie, un raport prin care să i se aducă la cunoștință faptul că, pe granița de vest a țării a fost prins un individ care încercase să intre fraudulos în țară. Fiind interogat de un tânăr ofițer de grăniceri, individul a răspuns, cu cinism, că se numește Horia Sima și că a venit „cu ordinul de a-l executa pe Armand Călinescu".

Stupefiat de îndrăzneala individului și de gravitatea afirmației, ofițerul l-a închis într-o încăpere și a mers la superiorii săi, să raporteze cazul. Când s-a înapoiat, a constatat, cu consternare, că individul ieșise pe fereastră și reușise să dispară.

După ce a citit raportul, Armand Călinescu a exclamat: „Povești cinematografice!"

Când ziaristul L. Kalustian, care a asistat la această scenă, și-a exprimat părerea că s-ar putea să nu fie o poveste cinematografică, primul-ministru a replicat: „Nu cred că poate exista un singur român care să nu fie solidar cu drama care confruntă astăzi România".

Tot în acele zile,[1] un membru al „echipei morții" a informat Secția a II-a din Marele Stat Major cu privire la pregătirile ce se făceau în vederea asasinării regelui și a primului-ministru Armand Călinescu. Conținutul acestei note informative a fost adus la cunoștința lui Armand Călinescu, căruia i s-a sugerat să folosească automobilul blindat cu care era dotată Președinția Consiliului de Miniștri. Armand Călinescu a refuzat să primească această sugestie, motivând „ca și în cazul arătat, că «numai un dement, un trădător de țară, care să nu-și dea seama de primejdia ce ne amenință și de eforturile care le fac pentru păstrarea integrității noastre, prin înlăturarea acestei primejdii, ar putea comite un asemenea act». Sfidarea pericolului ce-i amenința viața, prin respingerea propunerii ce i s-a făcut, avea să-i fie fatală".

Dumitru Dumitrescu, originar din Ploiești, a intrat fraudulos în țară cu ajutorul unui cârciumar din satul maghiar Kubekhaze; în seara zilei de 17 septembrie 1939, el a telefonat lui Cezar Popescu din Ploiești și au stabilit să se întâlnească, a doua zi, la Biserica Sf. Constantin din Ploiești.

În fața bisericii, pentru trecători, nimic anormal: doi indivizi schimbă câteva cuvinte banale, obișnuite. Lasă impresia că s-au întâlnit cu totul întâmplător. Sunt Dumitru Dumitrescu și studentul în medicină Cezar Popescu. Care din trecători ar putea bănui că

1. *Ibidem*, p. 154.

cei doi pun la cale un oribil atentat? Cezar Popescu îi dă toate asigurările lui Dumitrescu că din „echipa morții" mai fac parte oameni de încredere: fratele său, Traian Popescu, Ion Moldoveanu, Ion T. Ionescu și Ion Vasiliu, toți ploieșteni; acesta se baza pe o agresiune directă cu focuri de revolver, completate, la nevoie, cu grenade.

După ce ascultă raportul, Mihai Dumitrescu face câteva observații, venind cu sugestii și unele modificări. Îi spune lui Cezar Popescu să cumpere un automobil de ocazie.

Datele obținute de Cezar Popescu de la legionarul Marin Stănciulescu se refereau la traseul parcurs zilnic de automobilul ce transporta spre casă, la ora prânzului, pe primul-ministru Armand Călinescu. Fuseseră, de asemenea, stabilite detaliile asasinatului, la comiterea căruia urmau să participe și următorii ploieșteni, membri ai „echipei morții": Traian Popescu, student la Drept și frate cu Cezar Popescu, Ion Moldoveanu, student la Politehnică, Ion R. Ionescu, student la Drept și Ion Vasiliu, desenator.

La despărțire, D. Dumitrescu a înmânat lui Cezar Popescu o sumă de bani pentru procurarea unui automobil și stimularea celorlalți asasini.

Ajuns la Ploiești, Cezar Popescu a trecut, fără întârziere, la pregătirea asasinatului. Ca urmare, fratele său, Traian Popescu, împreună cu Ion Moldoveanu au cumpărat, cu suma de 34.000 de lei, un automobil, de la șoferul Lazăr Ureche din Urlați. În seara zilei de *20 septembrie 1939*, ei au mers la Bușteni, de unde l-au luat pe Dumitru Dumitrescu. Pentru mai multă siguranță, noaptea au dormit în automobil, parcat într-un loc mai retras, în afara localității. Aproape de ziuă, au pornit la drum, au intrat în Ploiești și au oprit la locuința lui Cezar Popescu, de unde au ridicat grenadele și pistoalele de care aveau nevoie pentru a comite asasinatul. Fără a pierde vremea, în dimineața zilei de joi, 21 septembrie 1939, cei cinci asasini legionari (Dumitru Dumitrescu, Cezar Popescu, Traian Popescu, Ion Moldoveanu și Ion Vasiliu) au urcat în mașină și au pornit spre București, unde, împreună cu alți confrați în fărădelegi, la ora prânzului aveau să comită bestialul asasinat. Conform planului stabilit, automobilul a staționat pe str. Făgăraș, în apropiere de str. Știrbei-Vodă, pe unde, pe la orele 13^{15}, primul-ministru se ducea cu automobilul, de la minister, acasă[1]. La ora cunoscută, când au văzut că automobilul prezidențial se apropie

1. Cf. *Magazin istoric*, nr. 7/1967 și nr. 4-9/1977.

de str. Făgăraș, motorul a fost pus în mișcare, iar după ce a trecut, automobilul în care se aflau asasinii a pornit în urmărirea lui. Pe porțiunea, puțin frecventată, între Dâmbovița și b-dul Ardealului, a străzii nou deschise, care lega prelungirea Știrbei-Vodă de palatul Școlii de Război (azi Academia Militară), un car cu boi a obligat pe șoferul primului-ministru să încetinească și chiar să oprească.

În acest timp, o „bătrână" îmbrăcată în haine țărănești, s-a oprit lângă o bancă aflată la umbra unui castan de pe trotuarul b-dului Ardealului, aproape de intersecția cu b-dul Eroilor și s-a așezat într-o poziție care lăsa, unui eventual trecător, impresia că își odihnește trupul obosit de povara vârstei înaintate și de căldura înăbușitoare a ultimelor zile ale verii. De altfel, la ora aceea, arterele de circulație, care se intersectau, erau puțin frecventate, iar curiozitatea trecătorilor era încă absorbită de gravul eveniment care se petrecuse cu trei săptămâni în urmă: declanșarea celui de-al doilea război mondial, prin invadarea Poloniei, de către trupele germane. În concluzie, față de cele menționate, locul pe unde avea să treacă automobilul, care ducea spre locuința sa pe primul-ministru Armand Călinescu, era bine ales. „Bătrâna", care se așezase pe banca din apropierea intersecției menționate, nu era altcineva decât Horia Sima, travestit astfel pentru a putea să urmărească direct desfășurarea acțiunii și să poată pleca, fără a trezi bănuieli, de la locul crimei. Horia Sima era recunoscut în cercul său, ca excelând în două direcții: arta de a se deghiza perfect, în cele mai diferite persoane, și dexteritatea de a trage cu revolverul. Fiind un țintaș ieșit din comun, stingea cu un singur foc, o lumânare aflată la distanța de doisprezece metri. Distracția lui preferată, după banchete, era să organizeze partide de tir, trăgând pe întuneric în lumânări aprinse.

Ora 13[15] Limuzina primului-ministru rulează destul de încet. Armand Călinescu se întorcea de la o ședință ținută la Marele Stat Major. De fiecare dată când se urca în „Cadillacul" cu numărul 221B, simțea o strângere de inimă. Cu câteva luni înainte, la sugestia lui Gabriel Marinescu, regele îl rugase să-i cedeze lui mașina blindată, un „Lincoln". Nu-l putuse refuza, mai ales că știa despre pregătirea unor atentate contra lui Carol și-l cunoștea pe monarh cât era de fricos. Îngândurat, pe perna din spate, Armand Călinescu nu a observat mașina care îl urmărea. Nici agentul de pază, Radu Androne, nu avea să ghicească manevra celor din „echipa morții", deși fusese avertizat asupra eventualității unui atentat...

Miti Dumitrescu, aflat la volan, accelerează şi ajunge din urmă „Cadillacul" primului-ministru la prelungirea străzii Ştirbei-Vodă - (numită pe atunci b-dul Kalinderu), aproape de întretăierea cu b-dul Carol al II-lea. Era *ora 14*^{00}. O smucitură de volan şi vehiculul gardiştilor tamponează puternic, din spate, către aripa dreaptă, limuzina. Tocmai în acel moment, din faţă, îşi face apariţia o căruţă. Maşina tamponată nu poate evita căruţa, pe care o loveşte puternic şi se opreşte pe partea stângă a străzii, oblic pe direcţia de mers.

În busculada produsă, agentul Radu Androne coboară din maşină şi se îndreaptă spre vehiculul din spate, probabil spre a-i reproşa şoferului accidentul. Dar imediat, dându-şi seama că nu poate fi vorba de un simplu accident, încearcă să scoată revolverul. Prea târziu însă... Lovit de gloanţele trase asupra lui, Androne se încovoaie şi se prăbuşeşte, fără să poată acţiona în apărarea demnitarului. Şoferul maşinii primului-ministru, speriat de întorsătura situaţiei, deschide portiera stângă şi încearcă să fugă spre Arenele Venus. Traian Popescu îl observă şi descarcă câteva gloanţe în direcţia fugarului.

Între timp, Armand Călinescu încearcă să deschidă portiera limuzinei pentru a coborî, dar servieta pe care o ţine sub braţ îl stinghereşte. Servieta s-a păstrat, vreme de mulţi ani, la d-na Adela Călinescu, soţia defunctului, şi pe ea se pot distinge urmele a patru gloanţe care au perforat-o. Şase pistoale au tras, în acelaşi timp, prin ferestrele maşinii. O ploaie de foc s-a abătut asupra lui, făcându-l să se prăvălească pe pavajul străzii, alături de cadavrul lui Androne. Pentru a nu-i lăsa nici o posibilitate de salvare, criminalii i-au întors capul şi au mai tras asupra lui câteva focuri. Actul medico-legal de constatare a morţii a stabilit că peste douăzeci de gloanţe pătrunseseră în capul şi în corpul lui Armand Călinescu, ciuruindu-l în cap, torace, ficat, plămâni.

„Bătrâna" de pe bancă a dispărut pe străzile din apropiere, ascunzându-şi satisfacţia provocată de sinistrul spectacol, pe care îl regizase. Ordinul Berlinului fusese executat.

Era *ora 14*^{00} şi câteva minute. Şoferul unui automobil ce trecea pe b-dul Carol al II-lea a avut imprudenţa să încetinească. În faţa maşinii, un individ sare cu pistolul întins şi-l sileşte să oprească. Alţi cinci, aflaţi de asemenea cu pistoalele în mâini, urcă în maşină şi se îndreaptă spre sediul Societăţii de Radiodifuziune. Ajunşi aici, forţează intrarea, imobilizând sentinelele, şi aleargă spre studioul de emisie. În cale, li se interpune indentendul instituţiei, dar trei gloanţe

de revolver îl fac inofensiv. Pe scări, o salariată a Societății de Radiodifuziune, atrasă de zgomotul împușcăturilor, încearcă să le bareze drumul, dar câteva gloanțe o silesc să se retragă repede.

Trăgând continuu focuri de revolver, cei șase pătrund în studioul de emisie, unde orchestra tocmai executa un vals de Strauss. Martorii oculari ai acestui episod halucinant au declarat că, la intrarea în sală, asasinii erau într-o stare vecină cu nebunia, cu ochii ieșiți din orbite, cu venele de la gât umflate, cu fețele congestionate. Unul dintre ei, același care oprise mașina – Traian Popescu – s-a apropiat de microfon și a început să răcnească: „Primul-ministru Armand Călineascu a fost omorât. El a fost executat astăzi de o echipă de legionari".

„Alarmați – arătau C. Neagu și D. Marinescu[1] – militarii corpului de gardă al Radiodifuziunii au intrat în acțiune, i-au încercuit și i-au somat să depună armele. Dându-și seama că nu mai au nici o posibilitate de scăpare, asasinii au depus armele, după care, au fost arestați.

În după-amiaza aceleiași zile, organele Poliției au încercuit, în imobilul din b-dul Brătianu nr. 24 (astăzi b-dul N. Bălcescu), pe cei patru complici ai asasinilor. Când muniția era pe sfârșite, după un schimb de focuri între cei din apartament și polițiști, unul dintre legionari s-a sinucis, iar ceilalți s-au predat. În cursul nopții ce a urmat, asasinii arestați au fost conduși, împreună cu complicii lor, la intersecția străzii Știrbei-Vodă cu b-dul Regele Carol al II-lea, unde au fost împușcați de polițiști. Cadavrele lor au fost lăsate pe loc pentru a fi văzute de populația Bucureștiului. Lângă ele a fost plantată o pancartă pe care era scris cu litere mari: «Aceasta va fi de azi înainte soarta asasinilor trădători de țară».

În aceeași noapte, noul prim-ministru, Gh. Argeșeanu, și ministrul de Interne, Gabriel Marinescu, au dispus să fie executați legionari în piețele mai multor orașe, iar cadavrele lor, înconjurate de jandarmi și polițiști, au rămas vreme de trei zile pe caldarâm, expuse în fața privirilor îngrozite ale trecătorilor, care puteau citi pe tăblițele de lângă ei: «Așa se va întâmpla cu trădătorii»".

...La 22 decembrie 1939, în clădirea Gestapoului din Berlin avea loc următoarea convorbire între Horia Sima și unul din conducătorii naziști:

— Acum crezi că am fost în țară?

— Da, pentru că l-ai asasinat pe Armand Călinescu.

1. *Op. cit.*, p. 156.

La 23 septembrie 1939, ziarele și publicațiile din România au reprodus un comunicat, provenit probabil de la Palatul Regal, în care se menționa:

„Asasinarea primului-ministru constituie aplicarea planului ultimelor elemente gardiste, care vroiau să răzbune acțiunea internă de restabilire a ordinii pe care o întreprinsese cel care a căzut ieri, străpuns de gloanțe. Orice altă interpretare internațională a acestui asasinat este exclusă categoric, în toate cercurile politice românești".

La câteva zile după atentat, pe străzile îndoliate ale orașului Curtea de Argeș, un car tras de șase boi purta corpul neînsuflețit al lui Armand Călinescu spre cavoul familiei, îndeplinindu-i astfel ultima dorință, consemnată în testamentul pe care-l scrisese încă din anul 1938. Pentru el, acesta n-a fost însă „ultimul drum", iar cavoul familiei nu i-a devenit „lăcaș de veci". Un an mai târziu, în timpul dictaturii legionar-antonesciene, legionarii i-au profanat mormântul, risipindu-i osemintele spre cele patru zări...

Unii legionari, în special cei ce aparțineau aripii adverse lui Horia Sima, au depus eforturi pentru a minimaliza răspunderea Gărzii de Fier în privința asasinării lui Armand Călinescu, considerându-o potrivnică orientării organizației legionare și punând-o pe seama exclusivă a lui Horia Sima.

O serie de alți fruntași legionari, cum ar fi Victor Ion Vojeu, nu condamnă crima în sine, dar depun eforturi pentru a acredita ideea că ar fi fost inutilă și nejustificată. „Asasinatul - spune Vojeu - venea în momentul politic al destinderii și era nejustificat din punct de vedere tactic intern, nejustificat, de asemenea, din punct de vedere extern, căci în acel moment Germania mergea spre zenitul succeselor politice externe și militare și era evident că aceste succese trebuiau să aducă și reușita mișcării legionare". Legionarii ce se declarau adversari ai liniei promovate de Horia Sima, îl vor condamna pe acesta pentru același motiv, menționat de Vojeu: „Sima asasinează prin fanaticul Miti Dumitrescu, pentru a nu i se putea disputa conducerea mișcării legionare la momentul oportun". Horia Sima a reușit să-și realizeze acest obiectiv. Exagerând, firește, Ștefan Palaghiță face afirmația că „împușcarea lui Armand Călinescu, la 21 septembrie 1939, ne-a costat uciderea aproape a întregii elite legionare, zdruncinând extraordinar ierarhia mișcării"[1].

1. Cf. Ștefan Palaghiță, *Garda de Fier*, 1951, p. 110.

Virgil Madgearu

Doctor în ştiinţe economice şi financiare (Leipzig, 1911)[1]; profesor de economie naţională la Academia Comericală din Bucureşti (de la 1 febr. 1916); deputat (1919–1938, cu excepţia anilor 1931 şi 1932); secretar general al Partidului Ţărănesc şi, din 1926, al Partidului Naţional-Ţărănesc. În perioada 1928–1933 a ocupat funcţii în diferite guverne, ca ministru al Comerţului şi Industriei, Finanţelor, Agriculturii şi Domeniilor. A jucat un rol important în reglementarea problemelor financiare internaţionale ale României. Preşedinte al Asociaţiei pentru studiul conjuncturii economice şi director al Institutului cu acelaşi nume (1932–1940), a stimulat cercetarea statistică în România şi lui i se datorează, în mare măsură, dezvoltarea acestui domeniu în perioada interbelică, domeniu în care au lucrat numeroşi oameni de ştiinţă. A fost „eminenţa cenuşie" şi teoreticianului PNŢ, în materie economico-financiară. Sub impulsul lui Iuliu Maniu, a participat la elaborarea unor importante acte politice. Lucrările sale au adus contribuţii la elaborarea doctrinei „statului ţărănesc" şi, în dezbaterile din Parlament, a evidenţiat situaţia agrară în ţările bazinului dunărean. Ele conţin o mare şi importantă sursă de date statistice, cu referire la evoluţia economiei româneşti. În privinţa politicii externe, Virgil Madgearu era adept al orientării ţării noastre spre alianţa cu democraţiile occidentale, îndeosebi cu Marea Britanie.

Asasinarea

Prima versiune oficială, publică, referitoare la cazul Madgearu, existentă în arhive, este următoarea:

1. Pe piatra funerară de la cimitirul Bellu stă scris: *Virgil N. Madgearu, născut la 27 decembrie 1887, decedat la 27 noiembrie 1940.*

„Comunicat. Președinția Consiliului de Miniștri comunică:

În ziua de 26 noiembrie[1] a. c. (1940, *n. a.*) fostul ministru Virgil Madgearu a fost ridicat de către necunoscuți de la locuința sa. La ora 15 și jumătate, corpul său a fost găsit neînsuflețit în pădurea Snagov, purtând urme de gloanțe de revolver".

Din comunicat, rezultă că V. Madgearu a fost ridicat de persoane necunoscute, iar corpul său a fost găsit, cu urme de sânge, fiind străpuns de gloanțe.

Calendarul evenimentelor menționează că în jurul orei 15 și jumătate (27 noiembrie 1940), un pădurar l-a descoperit pe V. Madgearu în agonie și și-a notat numărul mașinii cu care circulaseră asasinii; este anunțat telefonic șeful postului de jandarmi Snagov.

La orele 16^{30} -17^{00}, postul de jandarmi Tâncăbești comunică Ecaterinei Madgearu că soțul ei a fost împușcat în pădurea Snagov, la locul numit Coada Lungă.

Dar, să reconstituim filmul evenimentelor din ziua de *27 noiembrie 1940.*

În jurul *orei* 11^{00}, V. Madgearu discută acasă la el, cu Maniu și Mihalache, despre asasinatele din noaptea precedentă, de la Jilava, și ridicarea lui Gh. Tătărescu, C. Argetoianu și a celorlalți.

Iată ce declară martorul Virgil Lărgeanu, avocat - secretarul particular al lui Virgil Madgearu - în Procesul-verbal, redactat la 15 iulie 1941, referitor la cazul Madgearu:

„În ziua de 27 noiembrie 1940, l-am văzut pe Virgil Madgearu la ora 12^{00}, într-o stare sufletească de deprimare, stare sufletească ce nu mai văzusem la el timp de 10 ani cât i-am fost secretar și în care timp avusese deziluzii și amărăciuni pe care le înfruntase. Era foarte impresionat de cele petrecute la Jilava, pe care le știa de la d-nii Maniu și Mihalache, ce fuseseră înainte la dânsul și-l informaseră...

Totodată, mi-a spus că în dimineața aceea fuseseră ridicați de acasă d-nii Tătărescu, Argetoianu, între alții și dl Gigurtu.

Eu eram mirat că-l ridicaseră și pe Gigurtu. Madgearu mi-a spus că probabil frica de concurenți, asta a fost expresia lui...

A rămas însă foarte îngrijorat și pesimist de perspectivele situației din Țara Românească.

La 1,30 l-am părăsit, iar la 2,30 am primit un telefon de la dl

1. Data este greșită, fiind vorba, în realitate, de *27 noiembrie* și nu *26*, cum se menționează în documente.

Mihalache care m-a invitat imediat la el. Dl Mihalache mi-a relatat că, pe la orele 2 fără un sfert, au venit niște indivizi la Madgearu, care s-au declarat legionari, l-au invitat să facă o declarație urgentă la Prefectura Capitalei și Madgearu s-a dus. Că, date fiind cele ce se petreceau în țară, a cerut Președinția Consiliului, voind să vorbească cu dl Antonescu, care era în Consiliu; a cerut Ministerul de Interne - nu i s-a dat; în cele din urmă, a venit dl Rioșanu subsecretar de stat în Ministerul de Interne *[n. n.]*, la telefon, i-a spus că n-are nici o cunoștință, că se va interesa și-i va comunica.

După câtva timp, dl Rioșanu i-a comunicat că Madgearu nu este la Prefectura Capitalei, este dus cu o mașină spre Ploiești și că a luat măsuri să fie întors din drum.

M-am întrebat adeseori cine informase atât de precis pe dl ministru Rioșanu, dacă știa mai mult decât cele ce relatase.

Dl Mihalache mi-a spus să merg spre Ploiești și să mă interesez la autoritățile de acolo...

M-am dus la Chestura Ploiești, am vorbit cu chestorul de serviciu, mi-a răspuns că nu știe nimic, nu poate nimic, arătând cu semnul că este legat de mâini.

Pentru că memorasem două nume: Tucan și Dacu, nume [pe] care dl Mihalache mi-a spus că le știa d-na Madgearu de la cei care veniseră să-l ridice pe Madgearu, am întrebat pe chestor dacă există în poliția legionară Prahova persoane care să poarte asemenea nume. Chestorul mi-a răspuns că sunt în poliția legionară Prahova doi informatori, unul, Tucan, altul, Dacu.

Am vrut atunci să vorbesc cu chestorul legionar, închipuindu-mi că de la el aș putea afla ceva în privința lui Madgearu...

Chestorul a insistat să nu mă duc și mi-a spus că el, ca polițist, atât mai poate face, să dea sfaturi.

Am plecat atunci la un telefon să comunic la București că există un Tucan și Dacu, în poliția legionară Prahova și că mă duc să vorbesc cu chestorul. Am aflat, de la București, că fusese găsit împușcat Virgil Madgearu în pădurea Snagov.

Jandarmii de la Tâncăbești mi-au spus că nu primiseră nici un ordin, căci altfel ar fi oprit mașina, care li se păruse de altfel suspectă.

Adaug că dl Mihalache mi-a spus că vorbise cu dl ministru Rioșanu înainte de a veni eu, adică în jurul orei 15.

[ss] V. Lărgeanu

Preşedintele Secţiei a III-a

[ss] Lt. colonel magistrat dr. A. Petrescu; Grefier *[ss]* Zorapapel".

Pe la *orele* 14^{00}–15^{00}, I. Mihalache telefonează lui I. Antonescu şi i se răspunde că acesta se afla în şedinţa Consiliului de Miniştri (se discutau evenimentele de la Jilava). Îl sesizează pe Rioşanu, care „n-are nici o cunoştinţă", dar „se va interesa". Rioşanu transmite că Madgearu „nu-i la Prefectura Capitalei; este dus cu o maşină spre Ploieşti şi că a luat măsuri să fie întors din drum".

V. Lărgeanu va comenta convorbirea lui Rioşanu avută cu I. Mihalache: „M-am întrebat adeseori cine informase atât de precis pe dl ministru Rioşanu şi dacă ştia mai mult decât cele ce relatase".

Conform declaraţiei pădurarului Ilie Chirilă, dată la 27 noiembrie 1940 judecătorului de instrucţie O. Cernătescu, asasinatul s-ar fi produs pe la orele 15^{00}–15^{30}, în pădurea Snagov, în apropierea punctului denumit de localnici Coada Lungă, fiind săvârşit de un grup format din 5-6 persoane, care au părăsit locul cu o maşină ce avea numărul 6-211 B. R.

După mai bine de două luni, la 11 ianuarie 1941, acelaşi judecător de instrucţie, va adăuga la dosar declaraţia Ecaterinei V. Madgearu asupra celor la care asistase: „În ziua de 27 noiembrie 1940, eram la masă cu soţul meu, Virgil Madgearu, când, pe la orele 2, am fost înştiinţaţi de către servitoare că un domn, Coriolan Popescu, îl caută pe soţul meu. Prin uşa întredeschisă, dintre sufragerie şi hol, am văzut că erau mai multe persoane. Soţul meu şi eu, după el, ne-am dus în hol, unde am văzut că erau 6 persoane, dintre care doi mai în vârstă (unul dintre ei avea mustăţi groase), iar ceilalţi patru mai tineri. Ei au spus soţului meu să meargă cu ei la Prefectura Poliţiei, pentru a da o declaraţie. Cum noi nu-i cunoşteam şi soţul meu i-a întrebat cine sunt, unul dintre ei a scos legitimaţia, spunând că-l cheamă Dacu Tudor. Legitimaţia am avut-o şi eu în mână şi am văzut că în ea scria «Dacu Tudor, informator la Poliţia legionară din Ploieşti...». Unul dintre cei 6, care s-a recomandat «Tucan», a spus soţului meu că-şi dă cuvântul de onoare de legionar că, într-o oră, soţul meu va fi înapoi acasă. Alţi doi dintre ei au repetat aceasta, dându-şi şi ei cuvântul de onoare.

Auzind aceasta, soţul meu mi-a spus că se încrede în cuvântul de onoare al legionarilor şi a plecat cu ei.

În urma plecării soțului meu, am telefonat cunoștințelor mele, care, interesându-se la dl subsecretar de stat [la Ministerul de Interne, *n. n.*] Rioșanu, am primit după vreo oră comunicarea din partea d-lui Mihalache că mașina în care se afla soțul meu a luat direcția Ploiești.

În căutarea lui, au plecat secretarul său și secretarul d-lui Mihalache. Pe la ora 16^{30} -17^{00}, mi s-a comunicat de la Postul de jandarmi Tâncăbești că soțul meu a fost găsit ucis...

Citindu-i-se, stăruie și semnează

[ss] Ecaterina V. Madgearu".

În raportul întocmit la data de 28 noiembrie 1940 de către medicul legist dr. Al. Gr. Ionescu, după examinarea cadavrului lui Virgil Madgearu, se afirmă: „...*2. Istoric.* Dl Virgil Madgearu, unde a fost aflat de noi (la 27 noiembrie după-amiază), cu fața în jos, pe frunzele veștede ale pădurii, pe care se afla sânge închegat.

A fost fotografiat în poziția în care a fost aflat. *3. Autopsia* efectuată la Institutul Medico-Legal din București. [27 noiembrie, după ora 21, *n. n.*]

Concluziuni

1. Moartea lui Virgil Madgearu este violentă.

2. Ea se datorește marii hemoragii interne consecutive mai multor răni produse prin împușcare cu armă de foc (calibru 6 și 8 mm), cu fractura craniului, lezarea creierului, perforarea inimii, aortei, ruptura ficatului și lezarea a diverse organe interne.

3. Direcția proiectilelor a fost de la spate și lateral de la stânga, de la o depărtare relativ mică".

Un alt document edificator asupra celor întâmplate îl constituie *Rechizitoriul procurorului militar*, rostit în ședințele procesului din 17 și 18 iulie 1941:

„...Spre seara zilei de 27 noiembrie, când am putut afla zvonul că a fost asasinat ziditorul de țară Nicolae Iorga și cunoscutul profesor și om politic Virgil Madgearu, – vântul răzmeriței brăzda ulițele... Magistratul instructor a stabilit că asasinii lui Virgil Madgearu sunt: Traian Boieru, fost secretar general al Institutului Național al Cooperației [persoana cu mustața groasă descrisă de soția lui Virgil Madgearu, *n. n.*]; Ion Tucan, fost secretar general la aceeași instituție; Ștefan I. Cojocaru, doctorand al Academiei Comerciale și fost consilier la Institutul Național al Cooperației; Tudor Dacu, avocat din Ploiești, fost agent informator la poliția

legionară din acel oraș și fost inspector al Cooperației; Jacobuță Ștefan, șofer în serviciul instituțiunii... Am convingerea că, între participanții la acest odios asasinat, au figurat și alți legionari - ca instigatori, sau complici - care n-au putut fi încă identificați și - bineînțeles - că uciderea lui Virgil Madgearu este o verigă în lanțul asasinatelor pregătite și executate de mișcarea legionară, cu scopul suprimării foștilor demnitari ai vechiului regim, precum și a acelora socotiți ca prigonitori ai mișcării.

O altă verigă a fost asasinarea profesorului Nicolae Iorga - în aceeași zi - la interval de numai câteva ore - și de aceeași echipă".

Reproducem în continuare un extras din *Sentința Curții Marțiale a Comandamentului Militar al Capitalei*, Secția a III-a, dată și citită în ședința publică din 22 iulie 1941:

„Curtea, în numele legii, hotărăște... cu unanimitate de voturi: condamnă pe acuzații Traian Boieru, Ioan Tucan, Dacu Tudor, Iacobuță Ștefan, pe fiecare în parte, în contumacie, la câte 8 (opt) ani închisoare corecțională, câte 100.000 (una sută mii) lei amendă penală și câte 2 (doi) ani interdicție corecțională fiecare... Cu unanimitate de voturi îi condamnă pe fiecare în parte din acuzații de mai sus la moarte... Achită de orice penalitate pe acuzatul Cojocaru Ștefan...".

Deliberările procesului s-au soldat cu identificarea doar a patru dintre cei șase participanți la asasinarea lui Virgil Madgearu, deși mărturiile evocate amintesc de cel puțin șase persoane implicate. De asemenea, nu se arată, cu probe materiale, că toți asasinii profesorului Nicolae Iorga sunt identici cu ai profesorului Virgil Madgearu, existând, în anumite faze ale procesului, chiar dubii că ar fi fost vorba de „aceeași bandă". O singură persoană implicată fizic în proces a fost achitată.

Ce s-a petrecut cu cei judecați și condamnați? La 5 martie 1941 - deci cu aproape 5 luni înainte de a avea loc procesul - a fost transportat spre Viena, de către reprezentanții Gestapoului din București, un grup de circa 48 de legionari, în fruntea cărora se găseau Nicolae Petrașcu, secretarul general al mișcării, Traian Boieru, asasinul profesorilor Nicolae Iorga și Virgil Madgearu, Dimitrie Grozea ș. a. Pentru a nu fi identificați, ei fuseseră îmbrăcați în uniforme militare germane, duși în gara București-mărfuri și îmbarcați în vagoane cu destinația Viena, unde li s-a făcut o primire aproape oficială, de către Obersturmführerul SS Zaischka.

Legionarii ajunși în Germania au fost cazați la o vilă a SS-ului din localitatea Berkenrüch, situată în apropiere de Berlin. Cei din grupul sosit mai târziu, format din 84 de legionari, au fost cazați în localitatea Rostok, sub comanda lui Nicolae Petrașcu. Pe lângă cele două grupuri de legionari, Himmler a numit ca delegat al său pe comisarul Legrath, iar Ribbentrop, ministrul de Externe al Reichului, pe consilierul de legație Rademacher.

Complotul legionar

Inițial, conducătorul din acea vreme al mișcării legionare, Horia Sima, a negat cu lașitate orice amestec al său și al legionarilor în masacrele din noiembrie 1940. Ulterior, aflat la adăpost în Spania – unde și-a găsit sfârșitul, de care se pare că nu este străin un medic brașovean stomatolog, la care a fost să se trateze în Germania – va elogia și va încerca să „teoretizeze" atât crimele de la Jilava, cât și asasinarea lui Nicolae Iorga și a lui Virgil Madgearu. Sub forma unor „declarații", făcute în anul 1961 unei reviste editate de legionarii fugiți, de teama pedepsei, în străinătate, și într-o broșură intitulată *Cazul Iorga-Madgearu*, Horia Sima susține legitimitatea metodei terorii și a crimelor practicate de legionari, în vremea venirii lor la putere, considerându-le, nici mai mult, nici mai puțin, decât ca o „lecție de semnificație istorică", grație căreia, legionarii ar fi aplicat „o pedeapsă exemplară vechiului regim"[1].

Alături de celelalte fărădelegi comise de Garda de Fier, asasinarea lui Virgil Madgearu apasă greu asupra legionarismului, oricât s-ar strădui unii autori contemporani să o disculpe, dovedind, o dată mai mult, orientarea structurală a acestei mișcări împotriva culturii și a științei. Țelurile ei întunecate de exterminare a reprezentanților de seamă ai culturii române sunt dovada cruzimii și bestialității, pe care numai nazismul și comunismul au mai fost capabile să le pună în practică. Nici un fel de încercări întreprinse de unii autori, care se dau drept oameni onești și naționaliști, iubitori de patrie, nu pot, nici după decenii, să modifice acest adevăr. Dacă pe tineri îi mai pot înșela cu peroratiile lor, în schimb pe cei care au trăit acei ani și au fost martori direcți ai evenimentelor, nu îi pot

1. Cf. Horia Sima, *op. cit.*, p. 81.

păcăli, declarându-i pe legionari niște patrioți neînfocați, lipsiți de păcate și animați de mari idealuri.

Cu privire la asasinarea lui Virgil Madgearu, Horia Sima nu a considerat necesar să justifice acest act, comis de subordonații săi, pe care îl considera ca fiind pe deplin legitim, întrucât, după cum scria el, „acesta [Virgil Madgearu, *n. n.*] a făcut tot ce i-a stat în putință să atâțe pe guvernanți contra mișcării"[1]. Conform acestei concepții, toți aceia care și-au manifestat adversitatea față de legionari, ar fi trebuit să împărtășească soarta lui N. Iorga, V. Madgearu și a celor uciși la Jilava, conform „liniei creștine a mișcării noastre", după cum se exprima Horia Sima.

În baza aceleiași „linii creștine", legionarii, cu de la sine putere, erau învestiți și aveau drept țel „să purifice" viața politică a României de elementele vechiului regim, să înfăptuiască o adevărată „revoluție națională", adăugând, în final: „...în linii mari, tendința noastră a fost de a cruța cadrul politic al țării"[2]. În concluzie, era vorba de o „revoluție" care păstra nealterat și nemodificat, vechiul cadru politic și social, cu singura deosebire că noul regim legionaro-nazist urma să se bazeze, exclusiv, pe violență și dictatură, menținându-și puterea cu ajutorul revolverului, înlăturând orice împotrivire și mișcare democratică.

Iar ce reprezenta, în realitate, în concepția mișcării legionare „opera de purificare" a atmosferei politice din România și modul cum înțelegeau legionarii să o pună, mai ales, în practică, au demonstrat-o cu prisosință asasinatele și masacrele pe care le-au efectuat. Iată sensul real al „revoluției legionare", care, din păcate, își mai găsește, și în zilele noastre, apărători și adepți, aflați în unele partide politice.

Datele Serviciului Secret de Informații

La 27 noiembrie 1940, în vreme ce cadavrul lui Virgil Madgearu zăcea pe o masă de mozaic la parterul de la Institutul Medico-Legal, generalul Ion Antonescu îl primește pe Maniu, care protestează vehement împotriva asasinatelor săvârșite de legionari. Conform unui raport al Serviciului Secret de Informații, vestea

1. *Ibidem*, p. 20.
2. *Ibidem*, p. 28.

uciderii lui Virgil Madgearu a produs panică în rândurile politicienilor români: „Toată lumea vrea să fugă în străinătate".

Cu prilejul procesului guvernului Antonescu (1946), fostul șef al Serviciului Secret de Informații, Eugen Cristescu, care preluase funcția la 15 noiembrie 1941, urmându-i lui Mihail Moruzov, ucis de legionari la Jilava, avea să declare: „Am făcut o serie de cercetări. A fost un plan general și n-a fost numai nenorocitul de Nicolae Iorga. A fost un plan general de suprimare a tuturor oamenilor noștri de stat. Venirea lui Rioșanu [omul lui I. Antonescu, *s. n.*] în cabinetul prefectului poliției [în acea zi, *n. n.*], i-a intimidat pe legionari. Era acolo dl Ghelmegeanu, dl Tătărescu și alții. Rioșanu i-a luat și i-a dus la Ministerul de Interne, unde i-a internat. Madgearu a fost mai nenorocit, l-au dus direct în pădure și l-au împușcat. Cu Iorga, există dosarul la mine la serviciu, cu toate cercetările făcute. Toți asasinii lui Iorga sunt citați nominal. Există dosarul. Se găseau toți asasinii în Germania. Există dosarul cu toate detaliile, identificarea tuturor și mă așteptam să-i găsesc arestați acum, după ce armatele aliate au intrat în Germania. Sunt toți identificați în dosar".

Declarația de mai sus a lui Eugen Cristescu vine să întărească teza lansată încă de la procesul din 1941, conform căreia ar fi existat, într-adevăr, un „plan general de suprimare" a foștilor oameni de stat. Aceeași sursă preciza că asasinarea lui N. Iorga și V. Madgearu s-ar fi datorat „răspunderii morale" pentru arestarea lui C. Z. Codreanu, în aprilie 1938[1]. Această ultimă ipoteză mai poate fi întâlnită, și în prezent, în literatura istorică contemporană.

Istoria nu a putut să răspundă cu dovezi științifice la o serie de întrebări, pe care le vom relua și noi. O primă întrebare se referă la faptul că, în cazul asasinatelor de la Jilava și al sechestrărilor de persoane din dimineața zilei de 27 noiembrie 1940, autorii executanți aparțineau, așa cum menționează sentința procesului din 1941, unor categorii sociale fără nici o ocupație, vechi infractori certați cu morala și cu justiția. În vreme ce, autorii ce au asasinat pe savanții N. Iorga și V. Madgearu constituiau o echipă specială, alcătuită din intelectuali, doi cu funcții de conducere din Institutul Național al Cooperației. Horia Sima, în broșura de care am amintit, nu explică în nici un fel de ce a fost ucis V. Madgearu, rezumându-se să-i atribuie vina că a făcut tot ce i-a stat în putință „să atâțe pe guvernanți împotriva mișcării".

1. A se vedea, în volumul de față, și capitolul despre Nicolae Iorga.

O a doua întrebare derivă din prima: de ce numai N. Iorga și V. Madgearu au fost duși direct în pădure (la Strejnic, lângă Ploiești și Snagov, lângă București) și împușcați?

O a treia întrebare se referă la faptul dacă a existat un dosar întocmit de Serviciul Secret de Informații asupra asasinării lui V. Madgearu, în care să fie identificați ucigașii și nominalizați? Dacă da, unde se află în prezent acest dosar revelator?

Dacă totuși admitem că ucigașii au fost cunoscuți de autorități, ei nu au fost arestați după ce armatele aliate au intrat în Germania și ordinea a fost restabilită. Nu se cunosc, în anii care au urmat după 1945, cazuri de tragere la răspundere a legionarilor adăpostiți în zonele de ocupație din Germania (în zona occidentală), inclusiv a acelora care au făcut parte din guvernul fantomă al lui Horia Sima, instalat de naziști în toamna anului 1944 la Viena, pentru a contracara întoarcerea armelor Bucureștiului.

În fine, o ultimă întrebare la care se așteaptă un răspuns. Este cert că legionarii aveau intenția să instituie un regim de teroare și dictatură de tip neonazist, care să debuteze cu asasinarea tuturor acelora pe care îi considerau drept adversarii lor. Această intenție avea acceptul celor mai înalte foruri naziste, al Gestapoului și serviciilor secrete ale Reichului. Dar, de ce a fost aleasă tocmai data de 27 noiembrie? Aceasta se explică prin faptul că Germania, preocupată de a-și consolida pozițiile strategice și economice în România, în vederea folosirii lor în planurile secrete de agresiune pe care intenționa să le desfășoare în răsăritul și sud-estul Europei, intenționa să provoace o gravă destabilizare în România.

Informațiile furnizate de o persoană, având indicativul Procopius, ce se afla în anturajul lui Maniu, transmise Biroului S. O. 2 din Istanbul și apoi la Londra, la data de 18 decembrie 1940, precizau următoarele: „Asasinarea lui Madgearu și Iorga au fost independente de cele de la Jilava și sunt considerate de Maniu că au fost categoric instigate de germani. În legătură cu aceasta, Maniu mi-a subliniat campania de câteva luni, condusă de ziarul *Porunca vremii*, împotriva lui Iorga și Madgearu, în ultimele săptămâni înaintea asasinării acestora. Acest ziar nu este aprobat de Garda de Fier, iar directorul său, Ilie Rădulescu, se află sub protecția germanilor".

Studiind documentele vremii, ni s-a creat impresia că Garda de Fier ar merita mai degrabă denumirea de *„Mișcarea legionară"*,

nefiind vorba de un partid omogen și unic, ci de o mișcare rezultantă a cel puțin trei fracțiuni: o componentă naționalistă extremistă autohtonă, o componentă aflată sub protecția și influența directă a germanilor și o componentă abil camuflată și dirijată de serviciile secrete sovietice. Pe parcursul lucrării noastre, ne vom referi la toate aceste trei componente ale mișcării legionare. Deocamdată, în privința componentei germane, semnalăm un articol bizar, apărut în *Gazette de Lausanne,* la data de 18 ianuarie 1941, nesemnat, care menționa „...ni se scrie din Istanbul" și care făcea un bilanț al celor patru luni de regim legionar, subliniind existența unei disidențe în mișcarea legionară, care, pentru moment, era camuflată, *fracțiunea extremistă,* căreia i se atribuia paternitatea executării asasinatelor.

Nu trebuie să uităm că asasinatele au fost efectuate în vreme ce directorul general al Poliției și Siguranței și prefectul Poliției Capitalei erau legionari. În plus, țara era împânzită de numeroase servicii secrete germane, dintre care Abwehrul și Gestapoul acționau concurându-se, fiind recunoscute oficial. Serviciile secrete naziste aveau misiunea de a asigura aducerea la îndeplinire a planurilor de extindere a Reichului atât în România, cât și în sud-estul și răsăritul Europei, planuri care, în noiembrie 1940 se aflau în curs de elaborare și vizau garantarea aprovizionării mașinii de război hitleriste, îndeosebi cu grâu și petrol, lemn și alimente (grâul, în special, și ulei de floarea-soarelui).

Virgil Madgearu era considerat ca un obstacol în realizarea unor deziderate germane. El trebuia înlăturat. Virgil Madgearu era o importantă personalitate politică și cu greutate în domeniul economic și industrial, care avea contacte frecvente cu ministrul englez la București, R. Hore. După o discuție avută cu Madgearu, la 28 octombrie 1940, acesta din urmă informa despre *opinia sa favorabilă față de unele măsuri drastice ale Marii Britanii pentru întreruperea aprovizionării cu petrol a Germaniei, dar care măsuri să nu afecteze populația românească.*

D/H 13 (indicativul unui agent secret britanic) a încheiat, la 22 ianuarie 1941, la Istanbul, un Raport asupra vizitei în România între 11 și 20 ianuarie. Din adresa către Foreign Office a ministrului Economiei de Război din Marea Britanie, căruia îi era subordonată Direcția Operațiunilor Speciale (SOE) rezultă că autorul este „ofițerul care a acționat pentru noi ca principalul nostru contact cu Iuliu Maniu, președintele Partidului Național-Țărănesc".

Titlul complet al raportului întocmit de agentul englez este: *Raport of a visit paid in January (1941) to Roumania by the officer who has been acting for us as our principal contact with Maniu* [Raport asupra vizitei făcute în ianuarie (1941) în România de către ofițerul care a acționat pentru noi ca principala noastră legătură cu Maniu]. Paragraful la care se referă autorul[1] sintetizează convorbirile purtate la București, în 12 și 13 ianuarie 1941, din care reținem cele de mai jos.

„*Madgearu*. Maniu m-a informat că Madgearu avea deja pregătit pașaportul și vizele, ca pretext de la vizita în Bulgaria pentru a studia asociațiile societății de cooperative bulgare în vederea adoptării lor în România, dar, în realitate, pentru a ni se alătura la Istanbul, în vederea punerii bazelor Comitetului Național Român. Reiese că discuțiile, aparent prolegionare, ale lui Madgearu cu autoritățile germane din București erau numai un camuflaj pentru ascunderea adevăratelor sale sentimente și intenții. Din păcate, în ziua premergătoare intenționatei sale plecări, Madgearu a fost împușcat".

Coincidențele sunt frapante. Logic, rezultă că serviciile secrete naziste erau la curent – pe ce căi, nu se știe deocamdată, dacă nu cumva este vorba de trădare – cu intențiile lui Madgearu și, în ajunul plecării, s-a hotărât uciderea lui, fapt adus la îndeplinire de o echipă așa-zis „legionară", dar mai mult ca probabil aparținând unui serviciu secret nazist. Iată explicația asasinatului lui Virgil Madgearu!

Raportul lui D/H 13 confirmă ipoteza noastră, asociind asasinarea lui V. Madgearu cu ajunul plecării sale în străinătate, unde urma să pună bazele Comitetului Național Român. Lichidarea fizică directă, dar cel mai adesea, cu ajutorul unor interpuși aparținând fasciștilor locali, pentru a șterge urmele care duc la adevărații autori, a personalităților care erau, sau puteau constitui impedimente, de netrecut, în calea politicii lor expansioniste în România sau alte țări, a fost, după cum se știe, o politică practicată de naziști. Dacă Virgil Madgearu, ca și alții de calibrul său, ar fi reușit să le scape de sub control, aceasta ar fi putut avea reale implicații negative asupra planurilor hitleriste.

1. Cf. Dr. Eugen Areda, în *Magazin istoric*, nr. 11, noiembrie 1982, p. 36.

Poziția puterilor occidentale

Colonelul Bickham Sweet-Escott, aparținând secției SOE, coordonatorul secțiilor română, bulgară și ungară ale „Forței 133" (ramura SOE din Cairo), menționează, în memoriile sale, că începând cu primăvara anului 1940, Secția D „a încercat să-l convingă pe Iuliu Maniu și Partidul său Național-Țărănesc să lucreze pentru noi". Ideea nu era nouă, căci Fardyne de Castelain pusese la punct un plan de evacuare a lui Iuliu Maniu în Orientul Mijlociu, unde urma să întocmească un plan de subversiune, în România, împotriva ocupației germane. Maniu a acceptat ideea, dar din lipsă de fonduri, ea nu a fost concretizată. Maniu avusese inițiativa, după octombrie 1940, dată la care trupele Wehrmachtului pătrunseseră în țară, camuflate sub numele de „misiune militară germană", de a constitui un Comitet Național Român în străinătate, după modelul celui existent în primul război mondial și, mai ales, al guvernelor în emigrație ale Norvegiei, Olandei, Belgiei, Poloniei, Cehoslovaciei și mișcării conduse de generalul de Gaulle a „Francezilor liberi".

În ciuda eforturilor depuse de serviciile secrete britanice pentru scoaterea din țară a lui Maniu și Madgearu, Foreign Office l-a acceptat pe V. V. Tilea, ministrul român la Londra, prieten al regelui Carol al II-lea, pentru a purta tratative. În momentul respectiv, la Foreign Office prevala părerea că Maniu „nu este în stare de ceva constructiv". Serviciile secrete britanice totuși continuau să insiste asupra folosirii lui, cu prioritate, și continuau să încurajeze plecarea acestuia din țară.

Refuzul politicos adresat lui Titulescu, care își oferise sprijinul primului-ministru al Marii Britanii, reliefează remarca lui B. Sweet-Escott, privind principiul aplicat de SOE față de demersurile persoanelor din raza sa de activitate: „Ei nu erau de nici un folos dacă nu aveau organizații în interiorul României și Bulgariei, care să poată fi folosite pentru subversiune".

În cartea sa[1], E. Barker menționează: „Orientarea spre subminarea pozițiilor militare și economice germane și realizarea obiectivului menționat mai sus erau cheia întregii activități britanice în România, inclusiv a celei pentru subversiune".

1. Vezi E. Barker, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, London, 1976, pp. 65, 73.

În timpul rebeliunii legionare din ianuarie 1941, – menționează Eugen Preda – cartierul general SOE din Londra, cu aprobarea guvernului, a transmis Legației britanice din București următorul comunicat: „Având în vedere condițiile generale haotice din România, instruiți urgent toate canalele ce vă sunt deschise în România pentru a îndeplini toate planurile posibile și a provoca dezagregare și haos sporit. Nu cruțați costul".

Oamenii politici români, cu vederi profasciste, mai sperau încă în ajutorul Marii Britanii, neștiind care erau mobilurile guvernului de la Londra care, din punctul său de vedere, își subordona toate eforturile obiectivului strategic al înfrângerii Germaniei. La rândul său, Reichul nazist urmărea ca planurile sale de extindere în sud-estul și răsăritul Europei, ca și războiul cu Anglia să nu se interfereze cu acțiunile britanie. În acest context, cazul Madgearu constituia o verigă în răfuiala cu demnitarii ce se opuseseră apropierii de Germania nazistă. Lichidarea fizică, în astfel de momente, era singura soluție ce se întrevedea pentru aceia care ar fi putut scăpa controlului exercitat de Germania nazistă.

Mulți oameni politici, care nu se manifestaseră până atunci împotriva mișcării, au ținut să însoțească cortegiul funebru care îl conducea pe profesor Madgearu pe ultimul său drum.

Cu acest prilej, președintele PNȚ, Iuliu Maniu, a rostit un discurs în care, evocând personalitatea proeminentă a lui Virgil Madgearu, a reprobat teroarea legionară. Înmormântarea lui Madgearu și a celorlalte victime s-a transformat în manifestații politice cu un acut caracter antilegionar și antihitlerist.

Petre Andrei

Ne facem datoria să subliniem, de la bun început, faptul că, în cazul lui Petre Andrei, nu avem propriu-zis de a face cu un asasinat, ci cu o sinucidere, efectuată în condițiile unei tensiuni crescânde și ale unor împrejurări care, în mod cert, s-ar fi soldat, în cele din urmă, cu un asasinat. Atunci savantul a preferat să-și ia viața, cu puțin timp înainte să o facă călăii săi.

*

Petre Andrei s-a născut la 26 iunie 1861, în orașul Brăila. După terminarea liceului, neavând posibilități materiale, pleacă la Iași, unde câștigă concursul dotat cu o bursă, la care adaugă unele meditații, fapt ce-i permite să urmeze cursurile Facultății de Filosofie, pe care o termină în 1913. Înclinația către învățătură, pe care o demonstrase în liceu, când obținuse diploma de „cel mai bun coleg", a dovedit-o și pe timpul facultății, pe care a absolvit-o cu „magna cum laude". A fost trimis, pe spezele statului, să-și continue studiile în străinătate, la Leipzig și Berlin, unde și-a luat doctoratul în filosofie, cu lucrarea *Filosofia valorii*. Se întoarce în țară, refuzând o carieră atrăgătoare ce i se oferise în străinătate, și în 1922 este numit profesor la catedra de sociologie a Facultății de Litere și Filosofie din Iași, oraș pe care l-a îndrăgit atâta, fiind al doilea, într-o ierarhie afectivă, după Brăila, orașul său natal. În 1932, este ales decan al aceleiași facultăți. Între timp, vreme de doi ani, a fost director al Bibliotecii Centrale Universitare din Iași.

A fost membru al Societăților „Academy for Social Science" din Washington și „Deutsche Gesellschaft für Soziologie, Kant-Studient" din Berlin.

În ceea ce privește activitatea pe tărâmul public și politic, aceasta s-a desfășurat cu precădere în domeniul învățământului și al educației, Petre Andrei funcționând, între anii 1932-1933, în

calitate de subsecretar de stat la Ministerul Instrucțiunii, iar în 1938–1940 (până în iunie), ca ministru al Educației Naționale.

*

Contrar tuturor aparențelor și în ciuda faptului că profesorul Petre Andrei a fost ministrul Educației Naționale în timpul regelui Carol al II-lea, el nu împărtășea sentimente procarliste, ci, din contră, nutrea o aversiune nedisimulată față de anturajul casei regale și a regimului carlist. Ne putem da seama de acest lucru mai ales dacă studiem însemnările sale și jurnalul din perioada ministeriatului său. Apare clar că avem de-a face cu un om de știință cu vederi înaintate, profund patriot și care era adversar a tot ce îngrădea drepturile și libertățile poporului, ce-i spolia pe oameni, sub masca unor preocupări politice așa-zis naționaliste. Despre toate acestea ne vom convinge din parcurgerea a două scrisori, provenite de la ilustrul om de știință.

Prima epistolă ne relevă unele aspecte din antecedentele sale, din viața politică, poziția sa antifascistă, susținută de la catedră, de la tribuna Parlamentului și din scrierile sale, mai ales.

Scrisoarea, datată *26 septembrie 1939*, a fost expediată de Petre Andrei, de la Sinaia, familiei sale. În calitatea sa oficială, profesorul fusese invitat și obligat să ia parte la serbările regale prilejuite de semicentenarul construirii Castelului Peleș. Aici se adunaseră, în calitate de invitați, numeroase familii regale de peste hotare, diplomați, miniștri, oameni de cultură și politicieni.

„În toată această desfășurare de fast – menționa profesorul Petre Andrei – eu mă simt totuși singur și trist. De când îl cunosc mai bine, mă închid mai mult în mine și dezgustul mă cuprinde mai cu tărie". Urmează o descriere detaliată a ceea ce el denumește nici mai mult, nici mai puțin drept „mascarada regală", încheind cu fraza: „Am oroare de toată frământarea aceasta de vanități, în care nimeni nu e sincer și util pentru țară".

O altă sursă prețioasă de informații o constituie jurnalul său. Aici, la data de *24 septembrie 1939*, cu mai puțin de două săptămâni înainte de tragicul său sfârșit, va nota: „Armand Călinescu a fost asasinat!... Era tânăr, inteligent, foarte capabil și energic...

După terminarea primei ședințe a Consiliului, prezidat de generalul Argeșeanu, ni se comunică de către generalul Gabriel Marinescu vestea că asasinii lui Armand Călinescu au fost executați chiar la locul crimei și că au fost expuși ca să-i vadă publicul.

Fiind în drumul meu spre casă, i-am văzut. Oribil spectacol și poate că ar fi fost bine să se renunțe la această expoziție sinistră cu placarde".

Considerentele umanitare ale lui Petre Andrei nu se împăcau cu spectacolul sinistru al asasinilor executați la locul faptei, dar nimeni dintre fanaticii purtători de cămăși verzi nu l-au putut înțelege. Petre Andrei a văzut, în oribilul asasinat, un avertisment ce premedita apropiatul său sfârșit. O dovadă în plus a avut-o în ziua de *2 octombrie 1940*, când Traian Brăileanu, ministru în guvernul legionar ajuns la putere, solicita, în mod expres, senatelor universităților să-i excludă pe toți profesorii și cadrele didactice ce nu împărtășeau punctul de vedere profascist. Intuiția s-a transformat în certitudine, în momentul când a început să primească necontenite amenințări cu moartea. De altfel, după aceeași metodă, erau terorizați și alți oameni de cultură și mari cărturari ai țării, în frunte cu Nicolae Iorga, Virgil Madgearu și mulți alții.

Tragicul sfârșit al lui Petre Andrei avea să survină în ziua de 4 octombrie 1940. La orele 9 dimineața la poarta casei profesorului și-a făcut apariția o echipă de legionari care i-au înmânat lui Petre Andrei mandatul de arestare, pe care-l deținea chestorul Vlase. A început percheziția locuinței, în prezența profesorului, urmând ca seara, sub stare de arest, acesta să fie transportat la București pentru a fi judecat. Un procedeu absolut identic, ce viza școala nazistă, a fost uzitat și în cazul altor demnitari, ca Victor Iamandi, Virgil Madgearu, Nicolae Iorga ș. a., care, după ce au fost ridicați de acasă, au fost împușcați pe drum și aruncați în șanț, sau închiși la Jilava unde urmau să fie masacrați.

Percheziția a început imediat, fiind efectuată în stil legionar și ea va fi descrisă de fiul său, Petre P. Andrei, actualmente jurist, pe atunci în vârstă de 16 ani.

„Înspăimântați eram cu toții. Toată familia fusese blocată într-una din camere și era păzită cu strășnicie de legionari înarmați. Restul casei, biroul tatei, biblioteca erau literalmente devastate. Se căutau «corpuri delicte».

...Scrieri sociologice, tomuri filosofice erau socotite ca «acte» suficiente spre a justifica mandatul de arestare. Nu vă pot reda exact tensiunea în care ne găseam toți, strânși în jurul mamei [patru copii – cel mai mare de 17 ani, cel mai mic de 5 ani, *n. n.*], în timp ce tata, într-un colț al camerei, își însemna ceva [este vorba de scrisoarea de adio adresată familiei, pe care o redăm în continuare,

n. n.]. La un moment dat, a cerut paznicilor să fie condus în camera de baie. A ieșit între revolvere. S-a întors peste două, sau trei minute.

S-a îndreptat spre noi, copiii, îi simt și acum sărutarea de tată. A scos din buzunar cheile sertarelor de la biroul de lucru, dându-le mamei, căreia i s-a adresat calm: «Nu mai am nevoie de ele, ține-le, te rog.» Și s-a prăbușit... S-a sfârșit sub ochii mamei și ai noștri, ai copiilor. Eram cutremurați. Momentul nu poate fi descris...".

Sub pretextul că merge în baie, după ce mai întâi scrisese scrisoarea de adio, profesorul Petre Andrei ingerase, acolo, o cantitate de otravă pe care și-o pregătise mai dinainte, presimțind ce soartă îl așteaptă. Iată scrisoarea adresată familiei sale:

„Scumpii mei copii,

Mi-e greu, mi-e foarte greu să mă despart de voi și de mama voastră. Sunteți tot ceea ce am avut eu mai scump pe lume, dar nu mai pot trăi. Tocmai acum, când aveți mai multă nevoie de mine, eu trebuie să vă părăsesc pentru totdeauna.

Împrejurări nenorocite mă silesc la aceasta. Țin să știți însă că tatăl vostru nu are nici un fel de vină, nici pată, nici amestec în cele întâmplate. Nu pot suporta însă să fiu târât în mocirlă sub nici o formă. Să nu credeți că fug de judecată și de aceea aleg acest mijloc. Nu, dar nu am nici o putere asupra celor care mi-au zdruncinat nervii în halul acesta. Am avut altă atitudine politică decât Garda de Fier, dar nu am prigonit pe nimeni și nu am făcut nici un act urât. Nu pot să fiu însă umilit și degradat. De ce să fiu arestat? Dacă aș avea pe sufletul meu o cât de mică vină, aș suferi orice, căci aș fi meritat. Dar așa? În cărțile scrise de mine apare clar atitudinea și concepția mea. Voi controlați și veți vedea.

Îl rog pe Alexandru să fie bun și înțelegător. Tu, dragul meu, ești uneori violent, deși ai suflet bun. De aceea, te rog mult, iubite Alexandru, fii totdeauna drăguț cu mama ta, nu fi nerăbdător, menajează-i suferința, căci zilele ei de acum încolo numai fericite nu pot fi. Ai grijă, iubitul meu fiu, de toți frații tăi, ajută-i să suporte mai ușor lipsa tatălui lor. Pentru Prihi am îndemnul de a fi tot așa de bun cu mama sa. Știu că azi toți o adorați și nu mă îndoiesc că-i veți alina suferința. Zizi și Costăchel vor uita mai curând ca voi, căci sunt încă mici. Nu uitați nici un moment că lor trebuie să le îngăduiți copilăriile legate de vârsta lor.

Veți îmbrățișa fiecare cariera care vă va plăcea. Să fiți cinstiți

și demni. Să nu faceți niciodată politică și să vă feriți de pasiunea ei. Dacă acolo, departe, mai este ceva, să știți că tatăl vostru va veghea asupra voastră.

Păstrați amintirea clipelor bune, a zilelor senine pe care le-am avut împreună, căci cine știe ce vă mai este sortit și vouă să trăiți. Oricum, aveți grijă de mama voastră.

Vă îmbrățișez cu tot sufletul și pentru totdeauna,

P. Andrei".

În vreme ce întreaga familie se adunase împietrită de durere în jurul defunctului, legionarii își continuau netulburați percheziția, luând carte cu carte, dosar cu dosar, manuscris cu manuscris. Cu prilejul percheziției, în învălmășeala care s-a creat, a dispărut una dintre valoroasele lucrări aflate în manuscris pe care Petre Andrei o terminase cu puțin timp înainte, *Politica socială*, lucrare ale cărei urme nu au mai fost găsite nici până în zilele noastre. A rămas în posesia familiei planul capitolelor și paragrafelor.

Corpul neînsuflețit al profesorului a fost depus în Aula Universității din Iași, unde o mulțime imensă i-a adus un ultim omagiu, transformându-se apoi într-un cortegiu impresionant, care l-a condus pe ultimul drum.

Asasinatele de la Jilava

La începutul lunii octombrie 1940, generalul Antonescu a constituit comisia care avea sarcina de „cercetare și trimitere în judecată a celor care au comis crime și delicte cu prilejul reprimării acțiunilor politice, începând din ianuarie 1933". Pe data de 16 octombrie, comisia oferă primele rezultate ale misiunii încredințate, emițând o serie de mandate de arestare împotriva unor conducători politici, sau foști miniștri, învinuiți de „crime și delicte" împotriva mișcării legionare. Printre aceștia, se numărau: generalul Gabriel Marinescu, fost ministru de Interne în 1939; generalul I. Bengliu din Jandarmerie; colonelul-magistrat Vasile Zeciu, maiorii din Jandarmerie, Iosif Dinulescu și Aristide Mecoveanu etc. Mandatele erau emise pentru închisoarea Văcărești și trimise spre executare Prefecturii Poliției Capitalei, patronată de colonelul legionar Zăvoianu. Legionarii au făcut totul pentru ca mandatele celor arestați, ca și acelea ce urmau a se emite ulterior, să fie expediate către închisoarea militară Jilava, aflată în acele momente sub comanda polițiștilor legionari, ce acționau după bunul lor plac. Astfel, spre sfârșitul lunii noiembrie 1940, la închisoarea militară Jilava se aflau arestate un număr de 28 de persoane, având mandate emise de către organele de procuratură, sau de către „comisia de anchetă criminală". În afară de aceștia, legionarii au mai închis, ilegal, 37 de persoane, reținute în mod samavolnic.

Legionarii au hotărât, ca în noaptea de 26 spre 27 noiembrie 1940, să se treacă la deshumarea osemintelor lui C. Z. Codreanu și ale celorlalți legionari care fuseseră uciși în noaptea de 29 spre 30 noiembrie 1938 din ordinul personal al regelui Carol al II-lea, ordin dat în vreme ce se întorcea în țară de la o întâlnire avută cu Hitler. Ei fuseseră înmormântați în incinta închisorii Jilava, într-o groapă comună, sub o placă de beton.

Asasinatul în masă a fost comis, în acea noapte, de un grup de

legionari, conduși de comandantul Dimitrie Grozea, unul dintre cei mai feroci criminali legionari. D. Grozea, însoțit de un chestor și un emisar legionar, a sosit la fortul Jilava unde a contactat garda legionară, de schimb, a închisorii. Grozea i-a adunat pe legionarii aflați în fort și le-a ținut un discurs, spunându-le că a venit vremea „răzbunării Căpitanului". A format echipe, pe care le-a repartizat conform unei liste aduse cu el din oraș, și le-a explicat modul în care urmau să „lucreze" - după trecerea rondului militar. Ce a urmat aflăm din descrierea unui participant direct la măcel, cât și a unui soldat, aparținând gărzii militare.

Crețu Gheorghe, participant la asasinat, în vârstă doar de 22 de ani, descrie modul cum a luat viața a 14 oameni, în numai 10 minute: „Aproximativ la 23,45 d-nul comandant Grozea Dimitrie ne-a comunicat că trebuie răzbunat Căpitanul... prin executarea celor 65 de deținuți. Executarea trebuia să aibă loc după schimbarea posturilor militare și trecerea rondului, adică după orele 24. Am fost repartizați pe celule, comunicându-ni-se, fiecăruia în parte, celula unde trebuia să executăm... S-a stabilit ca execuția să înceapă la semnalul: un foc de revolver. În prealabil, au scos lacătele de la toate celulele, punându-le jos lângă ușă, pentru a facilita intrarea în celulă. Eu am fost repartizat la celula nr. 18. La ore 0,30, s-a auzit semnalul. Am deschis ușa celulei, am comandat «drepți!», după care am tras, executând, prin împușcare, pe toți cei 14 deținuți care se găseau înăuntru... Execuția a durat aproximativ 10 minute".

În celula nr. 3, cu câteva zile în urmă, una dintre victime apucase să-și scrie testamentul. Un document zguduitor: „Voi știți că în toată activitatea mea politică am luptat fățiș împotriva mișcării legionare...". Victor Iamandi își afirma astfel, în ultima clipă, crezul și atitudinea hotărât antilegionare. La 23 septembrie, lui V. Iamandi, ca și altor foști demnitari, li se impusese domiciliu obligatoriu, sub pretextul de a fi puși la adăpostul oricărei violențe. În seara zilei de 3 octombrie, a fost ridicat de la locuința sa din Aleea Madrogan nr. 21 și dus la închisoarea Jilava... Printre cei uciși, erau Mihail Moruzov, șeful serviciului de spionaj al armatei, generalul Gh. Argeșeanu, fost prim-ministru, Gabriel Marinescu, fost ministru de Interne, Victor Iamandi, fruntaș liberal, fost ministru etc.

Iată acum relatarea soldatului Constantin Manea, din corpul de gardă: „La ora 1 și 30 de minute, rafalele măcelului au zguduit pereții închisorii. Am auzit zgomote mari făcute de garda legionarilor (așa-zisa pază legionară), pași apăsați de defilare,

cântece pe culoarele unde erau înșirate celulele deținuților și, în același moment, am văzut grupe de legionari cu revolverele în mâini, care s-au împărțit câte trei, sau patru la fiecare celulă și au început să tragă cu revolverele în deținuți [...]. După aceea, îngrozit de cele petrecute, am mers să văd ce s-a întâmplat în celule și am observat că toți deținuții erau morți, plini de sânge, trântiți pe jos unul peste altul, iar în celule sobele, mesele și scaunele răsturnate și o dezordine ce nu se poate descrie".

După săvârșirea actelor criminale, legionarii s-au dus la corpul de gardă și au început să intoneze cântece legionare. O parte din ei au ajuns apoi la Prefectura Poliției Capitalei, unde au asasinat alți deținuți aflați în arestul de la subsol. La 1,30 ei au omorât 6 funcționari încarcerați. Cadavrele acestora au fost duse și aruncate în pădurea Băneasa.

Bilanțul tragicelor fapte numără 64 de morți. Au căzut pradă gloanțelor foști miniștri, înalți magistrați, ofițeri și subofițeri de poliție. Iamandi a fost omorât în celula nr. 3 a închisorii, împreună cu maiorul Frederic Damian și subloconentul Traian Ciunghiță. Cele cinci gloanțe, trase asupra lui, l-au ucis pe loc. Plumbii extrași din corpurile victimelor se păstrează și azi la Institutul Medico-Legal. Dar revolverele nu le-au ajuns asasinilor. Trupurile celor uciși, oribil sfârtecate, purtau urmele loviturilor de rângi și de topoare, mărturii ale cruzimii și sadismului discipolilor lui Codreanu și Horia Sima.

În aceeași noapte, doi agenți de poliție au fost duși pe șoseaua București-Ploiești și executați în marginea drumului.

Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, se grăbea să dea, în ziua de 28 noiembrie, următorul comunicat în presă: „În noaptea de 26 spre 27 noiembrie, cu ocazia deshumării osemintelor de la Jilava - legionarii care lucrau la această deshumare au pătruns în închisoare și au împușcat pe unii dintre autorii principali ai crimelor săvârșite împotriva Căpitanului și a legionarilor, sub fostul regim".

Cine au fost asasinii? Greu de răspuns, pentru a crea o imagine suficient de veridică și, mai ales, completă. Iată câteva date din biografiile acestora: *Crețu Gheorghe*, care a ucis 14 oameni la Jilava și 5 în carcerele de la Prefectura Poliției Capitalei, era fără profesie, candidase la Politehnică, dar fusese respins la examen, în timpul guvernării legionare a fost numit comisar la Prefectura Poliției Capitalei; poseda o condamnare de 9 luni închisoare. *Marcu Octavian*, de 24 de ani, tot fără profesie, intrat în mișcarea legionară

în toamna anului 1940; a fost numit ofiţer de poliţie la Prefectura Poliţiei Capitalei; a ucis, cu sânge rece, la Jilava, ca şi, ulterior; *Topliceanu Niculae*, de 29 de ani, fără profesie, intrat în mişcarea legionară în 1933; după 6 septembrie 1940 a fost numit comisar-şef în Poliţia Capitalei; *Stănicel Stelian*, fără profesie, fost şef de cabinet al prefectului legionar la Poliţiei Capitalei, Zăvoianu; *Dumitru Constantin*, fără profesie, a fost numit în timpul regimului legionar ofiţer în Poliţia Capitalei; *Chircar Garabet Melcasian*, de 24 de ani, de profesie comerciant, dezertor din armată, fost comisar legionar; *Socariciu Eremia*, fără profesie, fost chestor legionar la Poliţia Capitalei; *Găină Ovidiu*, fără profesie, fost şef de cabinet al fostului ministru de Interne pe timpul legionarilor - Petrovicescu; *Ilie Stângă*, de asemenea fără ocupaţie, numit chestor legionar la Poliţia Capitalei, de 21 de ani, implicat într-o vastă escrocherie cu devize, săvârşită în complicitate cu mai mulţi samsari, de pe urma cărora a realizat mai multe milioane. Aceştia sunt câţiva dintre mânuitorii revolverelor din noaptea de 26-27 noiembrie 1940.[1]

Cine a manevrat pe aceşti indivizi? Din umbră, Horia Sima, cu complicitatea nemijlocită, făţişă, a unor acoliţi, cum ar fi colonelul în retragere Zăvoianu, de profesie avocat şi Dimitrie Grozea, comandant legionar, de profesie desenator, vechi în mişcarea legionară.

Sub forma unor „declaraţii" făcute în 1961 unei reviste editate de legionarii fugiţi, de teama pedepsei, în străinătate, şi într-o broşură intitulată *Cazul Iorga-Madgearu*, Horia Sima susţinea legitimitatea metodei terorii şi a crimelor, practicate de legionari, în perioada de după venirea lor la putere, apreciindu-le drept „o lecţie" de „semnificaţie istorică", prin care, chipurile, legionarii ar fi aplicat „o pedeapsă exemplară vechiului regim"[2].

La 30 noiembrie, generalul Ion Antonescu a dispus desfiinţarea poliţiei legionare, destituind pe prefectul Poliţiei Capitalei, colonelul Zăvoianu, colaborator apropiat al lui Horia Sima şi unul dintre principalii autori din umbră ai masacrelor din 26-27 noiembrie. Printr-un decret, se pedepseau cu moartea crime de genul celor săvârşite la Jilava, Snagov şi Strejnic. S-au dat dispoziţii în vederea demiterii prefecţilor vinovaţi de asasinate şi a primarilor legionari. Gărzile legionare au fost desfiinţate. S-a interzis deţinerea de arme.

1. Cf. *Asasinatele de la Jilava, Snagov şi Strejnicul 26-27 noiembrie 1940*, Bucureşti, 1941, p. 245.

2. Cf. Horia Sima, *op. cit.*, p. 81.

Gheorghe I. Brătianu

Gheorghe I. Brătianu, profesor universitar, istoric, membru al Academiei Române, considerat a fi unul dintre cei mai buni bizantinologi ai vremii, și-a găsit sfârșitul, în condiții misterioase, în timpul regimului comunist, lansându-se versiunea că s-ar fi sinucis. În ceea ce ne privește, suntem de părere că a fost asasinat cu sânge rece, așa cum s-a procedat și cu alți intelectuali de marcă ai țării, cu toți cei care erau potrivnici spiritului comunist (bolșevic).

Cum se știe, Gh. I. Brătianu a fost fiul lui Ion I. Brătianu și a Mariei Moruzi. *Enciclopedia istoriografiei românești* precizează că s-a născut în comuna Ruginoasa, la 21 ianuarie / 3 februarie 1898. Gh. I. Brătianu și-a petrecut copilăria și adolescența lângă mama sa. A urmat cursurile liceale la Iași și, în același oraș, pe cele ale Facultății de Drept, continuate la Facultatea de Litere din Paris (1921). A obținut titlul de doctor în filosofie al Universității din Cernăuți (1923) și pe cel de doctor în litere (Paris, 1929). A fost profesor universitar la catedra de istorie universală a Universității din Iași (din 1924) și București (1940–1947); membru corespondent (1928) și titular (1942) al Academiei Române (discursul său de recepție, rostit la 26 mai 1943, se intitula *Nicolae Iorga, istoric al românilor*).

Prima lucrare științifică publicată de Gh. I. Brătianu, a apărut în 1916, prin grija lui N. Iorga, în *Revista istorică*, sub titlul *O oaste moldovenească acum trei veacuri. Răscoala boierimii împotriva lui Ștefan Tomșa.* Autorul ei avea doar 18 ani și nu terminase încă liceul. Numele tânărului istoric a fost atunci amintit, pentru prima oară, în incinta Academiei: „Dl Gheorghe I. Brătianu – declara N. Iorga – deși încă în liceu, face serioase și promițătoare studii de istorie".

Din scrisoarea pe care liceanul o trimitea, la 15 aprilie 1916,

lui Iorga, rezultă limpede că inițiativa publicării studiului amintit a aparținut protejatului său spiritual[1]:

„Nu mă așteptam ca mica mea încercare să fie atât de favorabil apreciată și nu știu cum să vă mulțumesc pentru propunerea Domniei voastre de a o tipări în *Revista istorică*.

Aș primi îndată, cu cea mai mare plăcere, dar cred că e bine să consult pe tatăl meu înainte de-a face acest pas, deoarece știu că nu i-ar conveni să dau ceva la lumină fără știrea lui. I-am scris despre aceasta și, în așteptarea răspunsului, vă rog să primiți, dimpreună cu cele mai călduroase mulțumiri pentru toată atenția atât de binevoitoare ce mi-ați arătat-o, asigurarea recunoștinței și respectului ce vă păstrez".

Apropierea dintre tânărul Gheorghe I. Brătianu și marele cărturar Nicolae Iorga a fost determinată, în cea mai mare măsură, de originalitatea gândirii acestuia și de întreg sufletul pe care l-a pus în slujba idealurilor naționale. În 1941, Gh. I. Brătianu, ajuns la maturitate, avea să spună despre Iorga că acesta îl impresionase, întrucât „dreptul țării și al poporului român nu a fost niciodată o rece abstracțiune, o formulă juridică ce este cuprinsă doar în paragrafele unui instrument diplomatic".

Gh. I Brătianu a colaborat la revistele patronate de Nicolae Iorga, inclusiv la *Neamul românesc*, până în 1921. În *Revista istorică* i-au apărut următoarele patru studii: *Lupta de la Baia, după izvoare ungurești* (1919); *Săpăturile de la Curtea de Argeș* și *Piatra de mormânt a lui Negru Vodă* (1920); *Scutul unguresc în armele Basarabilor* (1921).

În ciuda studiilor de drept și filologie, Gh. I. Brătianu se îndreaptă către cercetarea istorică. Într-un *Memoriu de studii și lucrări 1916–1941*, își va explica pasiunea pentru cercetarea trecutului: „Se știe doar că farmecul istoriei, pentru cine îl simte și îl înțelege, își găsește temeiul mai puțin în afirmarea unui adevăr dobândit, pe cât îl aflăm în cercetarea continuă, pentru a-l descoperi și a-l defini".

Pasiunea pentru cercetarea trecutului istoric al țării noastre, fără nici o îndoială că i-a fost insuflată de marele savant Nicolae Iorga.

Materialul nostru se bazează pe relatările fiicei sale, Maria G. Brătianu[2].

1. Cf. Petre Țurlea, *Gh. Brătianu către N. Iorga*, în *Magazin istoric*, nr. 5 / 1983, p. 25.

2. Cf. Maria G. Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu: Enigma morții sale*, în *Magazin istoric*, nr. 4, 1991, p. 16, adaptare după *Georges I. Brătianu, L'énigme de sa mort*, Paris, 1988.

Gh. I. Brătianu a fost întemnițat, fără a fi judecat sau condamnat de către organele de represiune comuniste, în închisoarea Sighet. Aici au fost deținuți în jur de optzeci de foști miniștri și oameni politici, precum și cincizeci și șase de episcopi și preoți greco-catolici. Închisoarea din Sighet a făcut obiectul mai multor materiale televizate realizate de doamna Lucia Hossu-Longin. Celebra închisoare de pe vremea Mariei Tereza, cu ziduri groase de cărămidă, roase de igrasie, era un penitenciar ales anume pentru a închide toți oamenii politici și toate personalitățile de frunte ale vieții culturale și politice dintre cele două războaie mondiale și, mai ales, din timpul celui de-al doilea război. Închisoarea, care se bucura de un trist renume pentru severitatea regimului de detenție, a funcționat din 6 mai 1950, până la 15 iunie 1955, deci în total cinci ani, perioadă suficientă pentru a fi exterminată cea mai mare parte a celor închiși aici.

Detenția de la Sighet era inumană, tiranică și barbară, fiind un regim de exterminare fizică și psihică, deținuții murind în închisoare, sau rămânând marcați pe tot restul vieții. Aici au fost închiși foști miniștri național-țărăniști, liberali, social-democrați, preoți greco-catolici (în număr de douăzeci și opt). Treizeci și șase de deținuți au fost închiși, singuri, în celule izolate. Din o sută cincizeci de deținuți, cincizeci au decedat.

Într-o lucrare consacrată operei și personalității lui Gh. Brătianu[1] se menționează că, în noaptea de 7 spre 8 mai 1950, Gheorghe I. Brătianu este arestat și închis la Sighet, fără a fi nici judecat, nici condamnat, soartă pe care o va împărtăși și soția sa. Presimțindu-și sfârșitul, el a spus că ultima sa dorință era de a fi înmormântat la frontiera nordică a țării, ca să stea de pază pentru a interveni, ori de câte ori dușmanii ar fi pus în pericol pământul românesc...

Din spusele acelora care au fost deținuți în acea perioadă la Sighet, Gheorghe I. Brătianu a fost izolat tot timpul. În anul 1952, în celula nr. 8 la parter, iar în anul următor, a fost mutat în celula 73, din sectorul 3.

Cei izolați erau terorizați, supuși batjocurilor și insultelor gardienilor, mai mult decât ceilalți, care se aflau închiși în celule comune. Câțiva s-au sinucis, ca generalul Samsonovici, G. Tatareanu, amiralul Păiș și Radu Roșculeț, nemairezistând, din punct de vedere psihic, regimului din închisoare.

1. Cf. Victor Spinei, *Confluențe istoriografice românești și europene. Gheorghe I. Brătianu*, Ed. Eminescu, București, 1980.

N. Carandino, vecin de celulă cu G. I. Brătianu în 1953, a emis ipoteza că acesta s-ar fi sinucis. O părere contrară o împărtășește monseniorul Menges, care avea convingerea incontestabilă că G. I. Brătianu nu se sinucisese. „Existența asupra sa a unei vechi cărți de rugăciuni, a unei iconițe (medalie) a Fecioarei din Lourdes, un medalion din bronz cu Sf. Constantin și Sf. Elena alături, [pe o parte], Sf. Gheorghe, pe cealaltă, și o minusculă bucățică din relicvele Sf. Thereza din Lisieux indică limpede că era profund credincios și, [deci], departe de a se sinucide".

Părintele A. Rațiu descrie astfel ultimele secvențe din viața lui G. I. Brătianu: „În ziua de 25 aprilie 1953 a ieșit la plimbare pe jos, în curtea închisorii. Această plimbare, de mai puțin de 15 minute, era obligatorie la fiecare trei zile. Fiecare sector era obligat la liniște și tăcere. N-aveam dreptul să vorbim tare, să pronunțăm nume de persoane; era interzis, sub sancțiunea de a fi aspru pedepsiți, să privim printre zăbrelele ferestrei, în curtea închisorii. Un soldat avea o gheretă pe zid, la șase metri înălțime. De acolo, putea să controleze toate ferestrele din partea stângă a închisorii. Dacă vreunul făcea un gest, soldatul avea ordin să tragă. El dădea alarma și făcea un raport gardianului, care identifica celula și-l informa pe directorul închisorii, Vasile Ciolpan.

Cum spuneam, pe 25 aprilie 1953 l-am văzut pe G. I. Brătianu plimbându-se singur, în curte, hărțuit, forțat de paznicul său. Nu știu dacă el l-a lovit. Dar G. I. Brătianu privea, din timp în timp, cerul, ca și cum se ruga, sau cerea protecția lui Dumnezeu. Părea foarte obosit, abătut și deprimat. Fața îi era suptă, trăsăturile trase și triste. Părea foarte nenorocit și disperat. Gardianul nu contenea să strige, să-l insulte și să-l terorizeze. A fost ultima oară că l-am văzut. Pe 27 aprilie am primit [știrea] morții sale printr-un alfabet Morse, inventat de noi.

În timpul nopții, corpul i-a fost transportat într-o furgonetă militară și îngropat în cimitirul evreiesc, părăsit, de pe malurile Izei. Am fost dus în celula nr. 73 pentru curățenie. Pe podea, am văzut picături de sânge și pe tinetă un blacheu foarte ascuțit. [...] Noi, preoții, ne-am rugat pentru G. I. Brătianu, ca și pentru toți ceilalți 49 [de] alți asasinați la Sighet".

Preotul A. Rațiu își continuă confesiunea fiicei celui asasinat: „Am văzut în celula nr. 8, scrijelit pe perete, un plan de istorie universală, scris în franceză, probabil cu un cui. Dar am văzut, de

asemenea, un crucifix desenat pe perete, însoţit de o rugăciune în franceză. Rugăciunea se adresa lui Iisus Christos. Am învăţat-o pe dinafară. Era foarte frumoasă, dogmatică şi poetică. Releva un spirit profund creştin, foarte sensibil şi încrezător".

D-na G. Brătianu povesteşte moartea soţului ei în închisoare, în 1953: „Era într-un regim celular. Din noiembrie 1952, până la 23 aprilie 1953, nimeni nu l-a văzut, se credea că era mort. Apoi, în ziua de Sf. Gheorghe, câţiva deţinuţi l-au zărit în curte, gârbovit, mergând chinuit, cu temnicerul alături. Printre deţinuţi, erau şi câţiva episcopi greco-catolici. De la fereastra lor i-au făcut un semn cu mâna şi l-au binecuvântat. Gheorghe Brătianu i-a privit, dar părea să aibă ochii lipsiţi de expresie. Nici o reacţie. A doua zi, este din nou condus în curte. Scena se repetă. Gheorghe Brătianu ridică ochii către fereastră, surâde, episcopii surâd, de asemenea, binecuvântându-l. Gardianul îl întreabă de ce a ridicat ochii, ce a văzut. «N-am ridicat ochii», răspunde Gheorghe Brătianu. «N-am văzut pe nimeni».

Temnicerul începe să-l lovească peste cap. Din curte până la etajul doi, el nu contenește să-l lovească. Dar, sosit în celulă, temnicerul este cuprins de frică – şi ceilalţi deţinuţi îl aud coborând grăbit scara.

Bolnav, epuizat, Gheorghe Brătianu avusese probabil în celulă o hemoragie internă şi gardianul se speriase. A mers să cheme un doctor, sau pe cineva în drept. S-au auzit paşii lor pe scară. Puţin după aceea, au coborât. Gheorghe Brătianu agoniza, probabil. Nu mai putea fi salvat.

În acea zi, am auzit cum gardianul deschidea, la fiecare cinci minute, vizeta celulei şi privea înăuntru. Voia să ştie dacă Gheorghe Brătianu trăia încă. Către orele 22-23, temnicerul a coborât alergând, pentru a chema pe alţii. În celula învecinată, se înţelesese: Gheorghe Brătianu murise. Dar era prea târziu pentru a fi scos din celulă şi îngropat. Operaţia a avut loc a doua zi, aproape 24 [de] ore mai târziu.

Persoana care a povestit acestea doamnei Gheorghe Brătianu se găsea, cu cinci, sau şase alţi deţinuţi, într-o celulă învecinată. A doua zi, ca de obicei, un gardian a trecut să facă apelul. Avea un aer beat-surd. A stat buimăcit câteva minute, înainte de a se decide să facă apelul. În sfârşit, a mers în celula lui Gheorghe Brătianu şi a ieşit cu o oală de marmeladă. «Pomană», a spus el, întinzându-le vasul".

Un văr al tatălui meu, Dan Brătianu, i-a scris doamnei Brătianu

următoarele rânduri: „[...] I. G., cu care am împărțit celula la Dej, era de corvoadă la Sighet, unde a trebuit să facă curat în celula în care a fost asasinat G. B. Patul era plin de sânge și pereții erau mânjiți până la plafon. Ziaristul ungur Gardoni mi-a confirmat faptele citate de I. G. Se pare că Gheorghe Brătianu a fost asasinat cu un piron înfipt în gâtlej și, probabil, după o luptă, ceea ce explică sângele de pe pereți".

Ipoteza avansată de unii autori, că G. B. s-ar fi sinucis, era fantezistă. Gardienii erau obligați să privească prin vizetă la fiecare două minute. O sinucidere ar fi cerut mai mult timp.

În timpul zilei, deținutului îi era interzis să stea așezat pe pat de la ora 5 dimineața până la ora 22. În timpul nopții, îi era interzis să țină mâinile sub pătură.

Era exclus să poată să aibă un ciob de sticlă, sau din metal, cu care să fi putut, la nevoie, să-și deschidă venele, deoarece nu avea nici un mijloc să și-l procure, iar cercetările foarte minuțioase și frecvente le-ar fi descoperit. La asemenea percheziții, era obligat să se dezbrace complet, fiecare obiect fiind cercetat cu atenție. Ar fi fost dificil să ascunzi chiar un ac.

În 1971, familia Brătianu a primit permisiunea de a înhuma osemintele lui Gheorghe Brătianu în cavoul familial, de la Florica (astăzi în comuna Ștefănești; Argeș), alături de bunicul și tatăl său. Gh. Brătianu a fost înhumat în acest cavou, alături de unchiul său, Constantin I. C. Brătianu (1866–1950), într-o nișă din dreapta, unde se poate citi următoarea inscripție: „Au murit la Sighet, neclintiți în credința lor. Osemintele așezate în aceeași criptă la 2.X.1971".

După datele aceluiași V. Spinei, cuprinse în lucrarea menționată, data decesului diferă. Astfel, potrivit părintelui Laurent (prefață la ediția în limba franceză a lucrării lui Gh. Brătianu, *Marea Neagră*, Editura Societas Academica Daco-Romana), ea ar fi *26 aprilie 1953*; *25 aprilie 1953* se menționează în *Buletinul de informare pentru românii din exil*, nr. 23.515, mai 1979; și *27 aprilie*, dată conformă cu certificatul de deces și înscrisă pe mormânt. Data de *24/25* este apropiată de cea menționată de doamna Brătianu, *23/24 aprilie*.

Maria G. Brătianu scrie în continuare: „Eram cu sora mea, la Florica, pentru înhumarea osemintelor tatălui meu, în 2.X.1971, dar dorința tatălui meu [privind așezarea la hotar, *n. n.*] a mormântului său nu a fost respectată, deoarece osemintele primite nu corespundeau deloc celor ale sale. Am cerut, împreună cu sora mea,

să se deschidă minusculul sicriu, și am constatat (împreună cu securistul de serviciu, care ne-a cerut o semnătură) că dentiția mortului era una dintre cele mai perfecte ce ne-a fost dat s-o vedem (polițistul a făcut remarca). Era limpede că nu era vorba de Gheorghe Brătianu. Aveam două alternative: să trimitem înapoi osemintele și să facem scandal, sau să continuăm ceremonia care, în sufletul nostru, fusese cerută și neîmplinită, mai ales pentru a spune: noi nu te uităm, nu te vom uita niciodată. Unchiul său Dinu [osemintele sale, *n. n.*] a fost recunoscut de copiii săi. Tatăl meu odihnește mereu pe malurile Izei".

Din cele expuse mai sus, rezultă, în mod mai mult decât cert, că în ziua de *25 aprilie 1953*, Gh. I. Brătianu a fost scos la plimbare în curtea închisorii de paznicul său, care a început să-l maltrateze cu cruzime, cum era obiceiul închisorii. Neobținând reacția așteptată, paznicul l-a condus pe Brătianu în celula sa, l-a asasinat și a raportat superiorilor că acesta s-ar fi sinucis. Lucrurile au rămas așa, pentru că în închisoare se urmărea, de fapt, exterminarea deținuților. Avem de-a face cu un odios asasinat politic, executat de un zelos funcționar al regimului comunist care este, de fapt, și autorul moral al crimei.

Ştefan Foriş

Comunismul a făcut victime nu numai din rândurile adversarilor lui, ci şi dintre propriii membri, care deveneau incomozi, mai ales datorită faptului că se dovedeau a fi superiori din punct de vedere intelectual. Aşa a fost cazul lui Ştefan Foriş şi al lui Lucreţiu Pătrăşcanu, ca să nu-i pomenim decât pe cei de mare notorietate publică.

Foriş, fostul secretar general al Partidului Comunist Român şi Săveanu, supranumit „Balaurul", ultimul director al închisorii Doftana, în care fuseseră încarceraţi, printre alţii, Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Ceauşescu, Pantiuşa şi mulţi alţii, au fost sechestraţi în beciurile fostului sediu al Gestapoului din Bucureşti (actuala clădire a Ambasadei Poloniei); Săveanu, imediat după 23 August 1944, iar Foriş, prin decembrie 1944 – ianuarie 1945.

Înlăturarea lui Foriş de la conducerea PCR avusese loc în luna aprilie 1944, în favoarea lui Gheorghiu-Dej, ce se afla în graţiile Kremlinului. Foriş fusese sechestrat şi anchetarea începuse imediat după destituirea sa, într-o casă conspirativă a PCR – NKVD, din Bucureşti. După 23 August 1944, a fost lăsat în libertate, dar la scurt timp a fost din nou sechestrat. Săveanu fusese adus în fostul sediu al Gestapoului pentru a i se „plăti" tratamentul inuman aplicat deţinuţilor, pe care-i avusese în grijă la Doftana. Multe zile chinuitoare au fost ţinuţi aceşti doi în clădirea menţionată, din Aleea Alexandru.

Foriş rămăsese singur, Săveanu plătise „în stil" NKVD păcatele sale. Foriş fusese închis în aşteptarea clarificării situaţiei sale de partid[1].

„Cazul" lui Ştefan Foriş porneşte de la descoperirea în arhiva PCR a unui proiect de scrisoare – neterminată, nesemnată şi nedatată – prin care acesta cerea partidului să i se lămurească o

1. Cf. Neagu Cosma, *Cupola din culisele securităţii*, Ed. Globus, 1994, p. 40.

dată pentru totdeauna situația lui. El arăta că, atunci când Emil Bodnăraș i-a adus la cunoștință, în ziua de 4 aprilie 1944, că s-a hotărât destituirea lui din funcția de secretar general al partidului, s-a supus, în mod disciplinar, acestei hotărâri și a așteptat să i se lămurească situația.

În iunie 1944, i s-a cerut, de către conducerea provizorie a partidului, să înceapă să lucreze la compartimentul cultural-educativ al partidului și el s-a angajat în îndeplinirea sarcinilor pe această linie, fiind convins că suspiciunile, în legătură cu el, s-au lămurit. Dar a rămas surprins când, în septembrie 1944, de vreme ce PCR nu se mai afla în ilegalitate, i s-a pus în vedere că nu mai are de îndeplinit nici o sarcină și că nu mai are voie să intre în sediul partidului.

Din alte note găsite în arhivă, reiese că, după destituirea lui, Foriș a fost supravegheat în mod discret, până în iunie 1944. Când s-a constatat că nu desfășoară nici o activitate suspectă, s-a decis atragerea lui în activitatea cultural-educativă (era ziarist de profesie). S-a achitat în mod conștiincios de sarcinile primite. În septembrie 1944, când Gheorghiu-Dej a ajuns în București, s-a interesat de „soarta" lui Foriș și s-a supărat când a aflat că de la destituire, a fost lăsat în libertate, ba, mai mult, ulterior a fost atras și în munca de partid. A dat dispoziții ca imediat să i se interzică a mai intra în sediile partidului și să nu mai fie solicitat la nici un fel de muncă.

Pornind de la cele de mai sus, rezulta clar că fosta conducere a partidului nu era străină de dispariția lui Foriș. Se bănuia că este posibil ca Foriș să fi fost adus în sediul partidului, sau a venit acolo din proprie inițiativă și apoi a fost sechestrat. Pentru a lămuri această bănuială a fost căutată persoana care a făcut parte din sistemul de pază al sediului central al partidului comunist. Unul dintre paznici nu știa mare lucru, dar cunoștea doi colegi care păzeau pe cineva, un individ închis într-o cameră de la primul etaj al corpului administrativ, aflat în fundul curții. De asemenea, se știa că, timp de mai multe zile, a venit la intrarea sediului central al partidului, o bătrână care susținea că e mama lui Ștefan Foriș. Făcea gălăgie, cerea să i se dea băiatul. De vreo 2-3 ori, a discutat cu generalul locotenent Gheorghe Pintilie - alias Pantiușa.

Într-una din zile, i-a făcut legătura bătrânei cu o persoană care venise cu mașina la sediul central al partidului. Bătrâna s-a urcat în mașină, alături de respectiva persoană, și au plecat împreună. De

atunci, bătrâna n-a mai apărut la sediul partidului. Au fost găsiți și chestionați cei doi menționați, că făceau de pază la camera în care o persoană era sechestrată. Unul dintre ei a recunoscut că, timp de mai multe luni, în toamna și iarna anilor 1944–1945, a păzit camera unde era închis Ștefan Foriș. A știut, de la început, pe cine păzește, deoarece i s-a spus, dar i s-a atras atenția să păstreze secretul. În tot acel timp, Foriș fusese foarte ascultător, chiar docil. I s-a cerut să stea liniștit, să nu strige și să nu se apropie de fereastră, iar acesta a respectat cu strictețe ce i s-a cerut. De multe ori, discutaseră amândoi, unul din interior, iar celălalt din afară, având ușa închisă, sau puțin întredeschisă. Foriș își exprima încrederea că se vor lămuri problemele în legătură cu el și vor fi spulberate toate suspiciunile. Prin februarie 1945, când trebuia să intre în schimbul de pază, colegul lui i-a spus că nu se mai face de pază acolo, deoarece Pantiușa îl anunțase că nu vor trebui să-l mai păzească pe Foriș, căci problemele fuseseră lămurite.

Al doilea paznic a relatat că, după mai multe luni de ținere sub pază a lui Foriș, într-una din zilele din iarna anului 1945, a fost anunțat de către șoferul lui Pantiușa să-l ducă pe Foriș jos, la acesta. Pantiușa își avea biroul la parterul clădirii și chiar sub camera unde era sechestrat Foriș. L-a luat pe Foriș și au coborât amândoi scările la parter, unde l-a întâmpinat Pantiușa, care i-a spus să meargă sus și să aștepte. După un timp de așteptare, a venit Pantiușa și i-a spus paznicului că nu vor mai face de pază acolo, deoarece s-au lămurit problemele în legătură cu Foriș. Întrebat totuși ce se întâmplase mai departe cu Foriș, a exprimat convingerea că acesta a fost ucis de către Pantiușa și de către șoferul acestuia, un rus care, ulterior, plecase în URSS. Era vorba de Mitea, ofițer NKVD, parașutat în iarna anului 1944 în munții Predealului, împreună cu generalul Naum Grișa și Jean Keller. Privise tot timpul pe geam de la etaj la intrarea de la parter, pentru a vedea când va ieși cineva, cu Foriș. După mai multă vreme, a ieșit șoferul singur, iar mai târziu a ieșit și Pantiușa. Or, Pantiușa nu era omul care să lase singur în biroul lui o persoană, până atunci suspectă. Din biroul lui Pantiușa nu exista altă ieșire decât cea supravegheată de paznic și nici nu era vreo legătură cu altă încăpere, decât cu o magazie de materiale – fostă bucătărie – în care se intra din biroul lui Pantiușa – aceasta era camera în care a fost ucis și îngropat Foriș. Mai târziu, Pantiușa a recunoscut că l-a ucis pe Foriș. Foriș a fost ținut sechestrat într-o cameră de la etajul I al aceleiași clădiri unde a

fost ucis și îngropat. Sediul central al PCR se afla în actuala clădire a Ambasadei Poloniei. În 1945–1946, a început construirea sediului propriu al PCR. După terminarea construcției, ambasada poloneză s-a mutat în sediul propriu, care până în 1944 fusese deținut de Gestapo, iar după 23 August 1944 a fost preluat de PCR. S-a stabilit, cu exactitate, că Foriș fusese asasinat de Bodnarenko Pantelei – Pantiușa, alias generalul locotenent Pintilie Gheorghe, ofițer NKVD, care a devenit primul șef al Direcției Generale a Securității Poporului din România. Acesta acționase împreună cu Mitea. Crima fusese săvârșită în Aleea Zoe, fost sediu al PCR și nu în sediul central, care se afla pe Aleea Alexandru. Pantiușa își avea biroul permanent în str. Orlando, nr. 10, dar mai avea un birou ocazional în strada Polonă, clădire în care au fost deținuți și arestați Foriș, Neamțu și încă o persoană. Tot în această clădire fusese sechestrat și ultimul director al închisorii Doftana. În motivația adresată ambasadei poloneze pentru a obține aprobarea de a se efectua săpături la parterul clădirii respective, s-a explicat că se dețin informații precise că Gestapoul a ucis și îngropat acolo pe ultimii patrioți români.

În timpul investigațiilor legate de soarta lui Ștefan Foriș, Pantiușa a afirmat că pe mama acestuia n-a ucis-o el, dar că știe cine și cum a ucis-o. În acest sens, el a relatat că, după mai multe luni de la lichidarea lui Foriș – era vară de acum – a apărut, la sediul central al partidului, o bătrânică ce susținea că e mama lui Foriș Ștefan și cerea, cu insistență, să i se spună unde e fiul ei, susținând, totodată, că sunt criminali cei aflați în sediul central al PCR. Pintilie a chemat-o la el în birou și a încercat s-o liniștească, explicându-i că la sediul central al PCR nu se știe nimic de Foriș și că el n-a mai trecut de multă vreme pe acolo și că, probabil, se ascunde pe undeva, sau poate a fugit din țară. Bătrâna a replicat că ea își cunoaște fiul și nu poate fi lași să se ascundă, sau să fugă din țară, că e convinsă că unii din conducerea partidului comunist știu de soarta fiului ei. Într-una din zile, când bătrâna, venind din nou din satul ei, Tărlungeni – Brașov, în fața sediului unde făcea scandal, în clădire se afla și un conducător al organizației PCR din Oradea. Pintilie s-a gândit să apeleze la respectivul pentru a-l ajuta la îndepărtarea acestei bătrâne. Ca urmare, a discutat cu acest șef comunist să o ia în mașină pe bătrână și s-o ducă la Oradea, sau unde crede el și s-o facă să tacă, lucru pe care șeful comunist în cauză l-a acceptat. Pintilie a relatat că, ulterior, întrebându-l pe

șeful comunist respectiv ce a făcut cu bătrâna, acesta i-a relatat că a dat-o pe seama a doi inspectori de poliție care, ulterior, au raportat că au dus-o și au aruncat-o în apă. Unul din cei doi foști polițiști a relatat că, pe baza dispozițiilor primite de la șeful de partid, a preluat-o pe bătrână, și a dus-o în afara orașului, într-un loc izolat, la un curs de apă, i-a legat o piatră de gât și a aruncat-o în râul Criș. Susținea că, de fapt, bătrâna murise înainte de a fi aruncată în apă, că atunci când a preluat-o era pe moarte. A dus-o într-o cameră unde bătrâna a murit, chiar în cursul acelei nopți. A procedat așa, justifica acesta, deoarece nu avea altfel cum să scape de cadavru, nedeținând nici un act al bătrânei și neputând justifica cum a ajuns cadavrul la el ca să-l poată îngropa legal.

Pintilie a explicat că reușise s-o convingă pe bătrână să se urce în mașină și să plece la Oradea, spunându-i că s-ar zvoni că fiul ei se găsește în zona Oradea, iar omul care pleacă cunoaște precis locul unde se află și o va duce la el.

În anii 1966-1968, Răduică a primit dispoziție de la Ceaușescu, prin Patilineț, să se intereseze ce se întâmplase cu Foriș, despre care nu se mai știa nimic. Răduică a convocat la o discuție pe Bodnarenco-Pantelei, alias Pintilie Gheorghe, Pantiușa, fostul șef al Direcției Generale a Securității Poporului și, imediat după 23 August 1944, cel care a organizat și a răspuns de paza sediului CC al PCR și a locuinței conducătorilor partidului. Era evreu din Transnistria, fost ofițer NKVD, trimis în România cu misiuni de spionaj. A fost arestat și condamnat, executând închisoare împreună cu Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Nicolae Ceaușescu, până la 23 August 1944, când a fost pus în libertate. În legătură cu Foriș, Pantiușa a declarat că, în toamna anului 1944, din ordinul lui Gheorghiu-Dej, el, ajutat de unii colaboratori, l-au răpit de pe stradă, sechestrându-l în sediul CC din Aleea Alexandru, într-o cameră din apropierea biroului lui Dej. La începutul anului 1945, Gheorghiu-Dej l-a chemat în biroul lui pe Pantiușa, spunându-i că Moscova l-a anunțat că școlile partidului vor fi controlate de Comisia Aliată de Control care nu trebuie să-l găsească pe Foriș sechestrat. „Și ce trebuie să fac?", l-a întrebat Pantiușa. „Descurcă-te", a venit răspunsul lui Dej. „Fă-l să tacă!"

Pantiușa l-a mutat pe Foriș în clădirea din Aleea Zoe, proprietate a statului polonez, fost sediu al Gestapoului. În perioada la care ne referim, clădirea se afla în administrația CC al PCR. În luna februarie 1945, Pantiușa, ajutat de Mitea, șoferul său, și de

încă o altă persoană, l-au asasinat pe Foriș, zdrobindu-i capul cu o rangă. Aceasta s-a petrecut într-o anexă a clădirii menționate, aflată în construcție.

Iată care au fost împrejurările ce au favorizat asasinatul:

„În întunericul ce domnea în magazia de materiale, se afla o groapă în care, probabil, urma a se amenaja o pivniță, adâncă de 3–4 m. Pantiușa a considerat groapa aceea tocmai bună pentru mormântul lui Foriș. L-a pus pe Mitea să-l scoată pe Foriș din clădirea principală în care era ținut sub pază și să-l conducă la anexă, unde, după ușă, cu ranga în mână, aștepta criminalul Pantiușa. Când Foriș a făcut doi pași spre interior, ranga a șuierat despicându-i țeasta, corpul victimei prăbușindu-se în groapa dinaintea sa. Pantiușa, împreună cu Mitea, au turnat un rând de cărămidă pisată peste cadavrul lui Foriș, pe care, după ce au stropit-o cu apă, au bătut-o cu maiul pentru a o presa. Operația aceasta a fost repetată de câteva ori, realizându-se în final un fel de beton, care, după cum vom vedea, la exhumare, a dat mult de furcă celor ce mânuiau târnăcoapele".

De acuma, Foriș nu se mai putea opune directivelor venite de la Moscova și nici nu mai reprezenta un obstacol, o sperietoare pentru Gheorghiu-Dej. Directivele Kremlinului dăduseră câștig de cauză ambițiosului secretar general al comuniștilor români. Pantiușa îi netezise calea cu ranga. E de presupus, arată Neagu Cosma în lucrarea amintită, din care am reprodus relatarea anterioară, că nu era vorba de o simplă dispoziție a lui Gheorghiu-Dej, ci dispoziția șefilor săi pe linia NKVD-ului, conform practicii de la Kremlin. Stalin ridica un deget, iar Beria scurta de cap pe cineva. În cazul de mai sus, Beria-Pantiușa au zdrobit cu ranga un cap, acela al lui Foriș, care nu pricepuse un lucru elementar, și anume că responsabilul cu destinele comunismului mondial era Stalin și numai lui trebuia să i se dea ascultare deplină.

Pantiușa, împreună cu Mitea și-au șters fruntile de sudoare, s-au spălat pe mâini și au golit pe nerăsuflate o sticlă de vodcă „Krepkaia", satisfăcuți că și de data aceasta își făcuseră pe deplin datoria față de Marea Uniune Sovietică și că intraseră în grațiile noului potentat al României. Pantiușa i-a adus la cunoștință fapta lui Dej, abia peste 2 luni, spunându-i laconic: „L-am terminat". Dej, care se afla la biroul său, a stat puțin pe gânduri, după care și-a continuat în liniște lucrul, ca și cum aflase o veste oarecare.

Uciderea lui Foriș i-a fost adusă la cunoștință lui Ceaușescu

de către Patilineț. Acesta a dat dispoziție să se verifice dacă Pantiușa nu cumva, din cauza consumului excesiv de alcool, îndrugă povești. S-a dat dispoziție să fie dezgropat scheletul lui Foriș. Întrucât, în acea clădire, funcționa (ca și acum de altfel) Ambasada Poloniei, pe linia Ministerului de Externe s-au întreprins diligențele necesare obținerii acordului. Polonezii au pus două condiții: să se lucreze noaptea și să nu se facă publicitate. Condiții care au fost respectate. În toamna lui 1968, echipa formată din reprezentanți ai Ministerului de Interne, Ministerului de Externe și ai Procuraturii, în prezența lui Pantiușa, au săpat și au găsit, în aceeași groapă, în afară de osemintele lui Foriș, două schelete. Pantiușa a explicat că el i-a ucis pe toți trei, dar că, în afară de Foriș, despre ceilalți doi nu știe cine au fost. La insistențe, și-a amintit că unul se numea Neamțu, că era de prin Timișoara și că îl deranja pe Gheorghiu-Dej, încercând să-l șantajeze. Dej l-a chemat pe Pantiușa și a pronunțat formula magică: „Fă-l să tacă!" Iar Pantiușa i-a crăpat capul cu ranga și l-a aruncat peste cadavrul lui Foriș. Cine era cea de-a treia victimă nu a știut, sau nu a vrut să spună. A susținut că nu-și mai aduce aminte, dar în mod sigur, tot el îi crăpase capul. Scheletul lui Foriș a fost identificat la Institutul Medico-Legal, în baza datelor antropometrice, a fost incinerat, iar cenușa a fost depusă într-o criptă la fostul Monument al Eroilor clasei muncitoare din actualul Parc Carol. Celelalte două schelete au fost îngropate într-un cimitir din București, fără nici un fel de ceremonial, de aceeași echipă care le dezgropase. Ceaușescu nu a admis să se ia măsuri împotriva odiosului criminal care a fost Bodnarenco Pantelei-Pantiușa, ba mai mult, la un an de la aflarea faptelor sale mârșave, l-a decorat cu unul dintre cele mai înalte ordine ale României din acea vreme. Astfel a demonstrat că, de fapt, încuviințase crimele lui Gheorghiu-Dej.

Lucreţiu Pătrăşcanu

Născut în anul 1900 la Bacău, unde tatăl său era profesor de istorie la liceul din localitate, Lucreţiu Pătrăşcanu, încă din adolescenţă, se află sub influenţa marilor clasici ruşi Tolstoi, Dostoievski, Turgheniev, aderând la ideile mişcării narodnicilor, a revoluţionarilor ruşi de la sfârşitul secolului trecut. Adept al mişcării comuniste, care lua naştere în Rusia, şi a celei socialiste din România, îşi manifestă simpatia pentru Petru Muşoiu, Costa-Foru şi Ibrăileanu. În octombrie 1919, devine membru al Partidului Socialist din România, în cadrul căruia se situează, încă de la început, la stânga. Urmează Facultatea de Drept din Bucureşti, pe care o absolvă cu calificativul „magna cum laude", şi, în octombrie 1922, pleacă în Germania pentru a urma cursurile de economie politică, filosofie şi statistică, luându-şi doctoratul în filosofie la Universitatea din Leipzig. Se preocupa îndeosebi de economia politică, dar şi de istoria filosofiei şi statistică. În 1922, vizitează Uniunea Sovietică şi face cunoştinţă cu Lenin, devenind un fervent adept al comunismului de tip bolşevic. La 4 aprilie 1946, se înscrie la concursul ţinut de Universitatea din Bucureşti pentru ocuparea postului de profesor la Catedra de economie teoretică de la Facultatea de Drept. Memoriul anexat la cererea de înscriere menţiona, în principal, următoarele lucrări: *Reforma agrară din România Mare şi urmările ei* - 1925; *Băncile şi beneficiile lor* (în *Independenţa economică*, nr. 1-2/1928); *Început de crize în economia mondială* (în *Viaţa Românească*, sub pseudonimul O. Boldur) -1938; *Problemele de bază ale României*, Ed. Socec, - 1944; *Sub trei dictaturi*, Ed. Forum - 1945; *Un veac de frământări sociale*, Ed. Cartea Rusă - 1945; *Curente şi tendinţe în filosofia românească*, Ed. Socec - 1946.

În urma trecerii, cu deosebit succes, a tuturor probelor examenului, printr-o adresă a Ministerului Educaţiei Naţionale,

decanul Facultății de Drept era înștiințat că, prin decretul nr. 1612, publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 119 din 24 mai 1946, dl dr Lucrețiu Pătrășcanu se numește, pe data de 1 octombrie 1946, „profesor titular la catedra de economie teoretică".

Orientarea spre comunism a lui L. Pătrășcanu a început încă din anii studenției, prin 1920–1922, când, împreună cu alți patru tineri, au scos ziarul *Tineretul socialist*, ziar în jurul căruia s-a format partidul comunist. După câteva luni, a apărut ziarul *Socialismul*, organ al partidului comunist, ce avea două pagini și era scos în tipografia ziarului *Timpul*. L. Pătrășcanu abia împlinise 21 de ani. Pentru a-și însuși învățătura marxistă, pleacă în Germania la studii. Învață limba ca să-l studieze pe Marx. În octombrie 1922, pleacă pentru prima oară la Moscova, la al IV-lea Congres al Cominternului, îl cunoaște pe Lenin și stabilește legături cu comuniștii ruși.

Pentru vederile sale și apartenența la partidul comunist este închis. Prima dată la Jilava, în 1924. Era în vacanță, venit din Germania. N-a stat mult, a făcut greva foamei 21 de zile (ultimele 5 zile și de sete), fiind internat în spital cu un început de uremie. În închisoare, primește vizita lui Costa-Foru. Este transferat la Spitalul Militar. Trece prin mai multe închisori: Văcărești, Jilava, închisoarea de la Brașov, lagărul de la Miercurea Ciuc și Târgu Jiu. În final, i se fixează domiciliu forțat la Poiana Țapului.

Membru al partidului comunist în ilegalitate, Lucrețiu Pătrășcanu, împreună cu Emil Bodnăraș – nume conspirativ, inginerul Ceaușu – a luat parte activă la actul de la 23 August 1944. Prima consfătuire care avea ca scop scoaterea României din războiul dus alături de Axă, a avut loc în a doua jumătate a lunii mai 1944, la Palatul Regal. Se lăsase întunericul și de față erau regele Mihai, generalul Ioanițiu și reprezentantul partidului comunist, Lucrețiu Pătrășcanu. La câteva zile, cu prilejul celei de a treia consfătuiri la Palat și-a făcut apariția și Emil Bodnăraș.

După instalarea partidului comunist, lui Lucrețiu Pătrășcanu i se încredințează în guvernul Sănătescu (23 august –2 noiembrie 1944), portofoliul de ministru al Justiției, pe care-l păstrează și în guvernul condus de dr. Petru Groza.

În anii 1966–1968, a fost instituit un colectiv care să cerceteze „cazul Lucrețiu Pătrășcanu". Așa cum arată generalul în rezervă Grigore Răduică, în cotidianul independent *Datina*, nr. 52, din martie 1990, colectivul a fost condus de domnia sa, ca șef al secției

militare și de justiție, din el mai făcând parte și reprezentanți ai procuraturii, Ministerului de Interne, Colegiului de partid. Coordonarea activităților acestui colectiv. o avea Vasile Patilineț, secretar al CC. Redăm în continuare mărturia lui Grigore Răduică în legătură cu cazul Pătrășcanu[1].

„Serghei Nikonov, fost șef al SSI-ului, a fost audiat de comisia care cerceta cazul Lucrețiu Pătrășcanu, înființată după moartea lui Gheorghiu-Dej. Lui Nikonov i s-a cerut să relateze despre informațiile pe care le deține de la SSI, în legătură cu Pătrășcanu, până la arestarea lui în aprilie 1948. Se știe că Securitatea a fost înființată ulterior arestării lui Pătrășcanu. Întrebat, Nikonov a răspuns că la SSI se primeau diferite informații cu privire la manifestările negative ale lui Pătrășcanu, mai ales în legătură cu atitudinea sa naționalistă, aspect asupra căruia vom reveni pe larg ceva mai târziu. Cerându-i-se să precizeze dacă aceste informații veneau în mod întâmplător, sau SSI avea și anumiți informatori în jurul lui Pătrășcanu, acesta a recunoscut că, în afara semnalărilor care «veneau de la sine», au fost informatori, special dirijați către Pătrășcanu, printre care își amintea că a existat un informator recrutat dintre apropiații acestuia.

Iată care au fost manifestările așa-zis naționaliste ale lui Pătrășcanu - pentru care și-a atras dizgrația Moscovei și care au condus, în final, la înlăturarea sa.

1. Nemulțumirea manifestată de L. Pătrășcanu, în cercuri apropiate lui, în legătură cu modul jignitor în care s-au purtat sovieticii cu delegația română, care a fost la Moscova, în septembrie 1944, pentru încheierea convenției de armistițiu. Timp de aproape două săptămâni, delegației române nu i s-a acordat nici o atenție, nu s-a discutat nimic cu ea, nu i s-a dat nici o explicație, iar când Pătrășcanu a încercat să ceară lămuriri pentru a se pune capăt așteptării în necunoscut, a fost apostrofat scurt: «Așteptați!» Către sfârșitul perioadei de așteptare, după 10 septembrie 1944, în una din seri, la Moscova s-au tras salve de artilerie și artificii și, la întrebarea pusă de Pătrășcanu, i s-a răspuns că acestea erau trase în cinstea eliberării Bucureștiului de către armata roșie. Pătrășcanu, profund nemulțumit de acest procedeu al sovieticilor, a arătat că Bucureștiul a fost eliberat de către armata română încă din 23 August 1944, iar armata roșie a intrat într-un oraș care era deja

1. Cf. Grigore Răduică, *Dușmanii lui Pătrășcanu* în *Spionaj - Contra spionaj*, nr. 54/1992, p. 4.

eliberat. Printre altele, Pătrășcanu a spus că, probabil, de aceea nu s-a dorit să înceapă discuțiile pentru încheierea convenției de armistițiu, întrucât se aștepta intrarea trupelor sovietice în București. Convenția elaborată prevedea, pentru România, condiții mult mai grele decât cele promise de conducerea sovietică, înainte de 23 August 1944, iar încercările lui Pătrășcanu de a cere ameliorarea unor prevederi au fost respinse, cu brutalitate, de către Molotov. Toate aceste aspecte au fost comentate negativ, în doi, de către Pătrășcanu și soția sa acolo, la Moscova, în apartamentul ce li s-a pus la dispoziție, dar ulterior și-a dat seama că aceste comentarii au fost interceptate de sovietici, probabil prin microfoanele instalate în acel apartament. Venit în țară, el a continuat să comenteze aceste probleme, în cercul său intim.

2. Pătrășcanu s-a opus preluării, din România, de către sovietici, a unor bunuri, sub pretext că ar fi capturi germane, bunuri care, în realitate, aparțineau poporului român. Evident că nici această atitudine a lui nu a fost bine văzută de către sovietici.

3. În cursul anului 1946, Pătrășcanu a fost sesizat că, pe de o parte, în nordul Dobrogei apăruseră unii agitatori care instigau populația lipoveană de acolo să ceară alipirea Deltei Dunării și nordului Dobrogei la URSS și, pe de altă parte, în nordul Maramureșului acționau instigatori care îndemnau populația de acolo să ceară, de asemenea, alipirea la URSS. Pentru a contracara asemenea acțiuni, Pătrășcanu a trimis la fața locului, în Dobrogea, un colectiv de oameni competenți, spre a combate și a anihila această diversiune. Trăgând concluzia că, în nordul Maramureșului, situația era mai periculoasă, deoarece instigatorii se foloseau și de nemulțumirile îndreptățite ale populației, în legătură cu neaprovizionarea acestei zone cu bunuri strict necesare, L. Pătrășcanu s-a deplasat, personal, la fața locului, în fruntea unui grup de oameni competenți, pentru a lua toate măsurile ce se impuneau. Acolo a constatat că, nu întâmplător, populația era prost aprovizionată cu cele strict necesare, căci era vorba de o acțiune premeditată pentru realizarea scopurilor urmărite în detrimentul națiunii române. A luat imediat măsuri pentru normalizarea aprovizionării acestei zone și a demonstrat convingător reaua intenție a instigatorilor.

4. La cele de mai sus, s-a adăugat afirmația, făcută de Pătrășcanu la adunarea de la Cluj din 1946, când a spus: «Înainte de a fi comunist, eu sunt român»".

Această declarație a fost imediat dezavuată, în mod public, de către conducerea partidului comunist!!

Fostul director general al SSI, Serghei Nikonov, a dat o declarație, la data de 9. III. 1967, în fața Comisiei de partid, în care a arătat următoarele:

„Pătrășcanu a fost adus la SSI pentru cercetări, în toamna anului 1949, și a fost deținut în închisoarea B. J. (București–Jilava), având un regim preferențial.

Dispoziția de aducere a venit, personal, de la tov. Gheorghiu–Dej care a fost, în acea perioadă, legătura noastră superioară de partid. Tov. Gheorghiu–Dej a acordat mai multă atenție și preocupare acestei probleme, decât acorda, în general, problemelor SSI.

Indicațiuni directe pentru folosirea metodei de presiune în anchetă nu am primit.

În întâlnirile noastre de lucru, mi-a vorbit de mai multe ori despre atitudinea negativă a lui Pătrășcanu față de linia partidului, despre încălcarea disciplinei de partid, pretenții și ambiții mari, manifestate de Pătrășcanu în diferite domenii etc.

Cauzele aducerii lui Pătrășcanu la SSI, după ce, în prealabil, a fost deținut și interogat, în altă parte, consider că erau mai multe: presupusele legături cu o agentură străină și organizarea fugii în străinătate, poziția lui arogantă și unele dificultăți ivite acolo unde a fost deținut.

În timpul detenției lui Pătrășcanu la SSI, am avut foarte mari greutăți. Încercările lui de sinucidere au menținut o tensiune permanentă.

Poziția lui era interpretată ca poziția de tăinuire, cu orice preț, a anumitor secrete.

Problema cea mai importantă din ancheta lui Pătrășcanu era legătura cu agentura străină prin Constante, care ne-a dat mult de lucru din cauza tendinței de încurcare a lucrurilor, folosită de Pătrășcanu în declarațiile sale.

Asupra relațiilor lui Pătrășcanu cu Constante și relațiile acesteia cu cetățeni străini, îmi amintesc că am avut unele materiale informative, reieșite din urmărirea străinilor. Presupun că aceste materiale de urmărire erau incomplete, fie din cauza iscusinței celor urmăriți, fie din cauza deficiențelor noastre profesionale.

În timp ce ancheta își continua mersul ei la MAI, unde o comisie se ocupa de acest caz, tov. Gheorghiu–Dej a convocat o

ședință, la care au participat mai mulți tovarăși, ce au avut tangență directă cu anchetarea acestui grup, în diferite etape. Am participat la această ședință.

La această ședință, a fost prezentată o expunere ce cuprindea analiza rezultatelor anchetei, diferitele ei aspecte și poziția fiecărui acuzat.

Consider că, la început, s-au putut strecura unele tendințe de ambițiozitate personală a tov. Gh.-Dej și să influențeze oarecum mersul anchetei. Eu cred că, în pofida sensibilității sale exagerate, tov. Gh.-Dej nu a putut să nu țină cont de faptele reale, atunci când s-a trecut la definitivarea procesului."

„De problema Pătrășcanu, propriu-zis, s-au ocupat, din anul 1948 și până în 1951, organele fostului SSI, respectiv Serviciul de anchete, condus pe atunci de tov. Negrea Vasile.

În urma întrebărilor ce mi s-au pus asupra felului cum s-a desfășurat această anchetă și ce am de spus în spirit critic, ca membru de partid, arăt, în acest sens, următoarele:

Prin folosirea metodelor de constrângere folosite asupra arestaților Emil Calmanovici, Jak Berman, Belu Zilber, Harry Brauner, Torosian Herant, Camil Demetrescu și Lena Constante, s-au obținut, în mod forțat, așa-zise recunoașteri ale acestora, nefiind de factura celor ce se obțin, în mod normal, prin demascarea pe bază de probe.

Aceste așa-zise recunoașteri s-au luat pe bază de întrebări și răspunsuri, întocmite dinainte de șeful grupului de anchetă, pe baza declarațiilor lui Mocsony-Stârcea, Radu Niculescu-Buzești, Cecilia Pogoneanu, Octavian Neamțu, Kofler Remus etc.

Măsurile anormale sus-menționate s-au luat, după cum ne-a spus tov. lt. col. Șoltuțiu, cu aprobare superioară, spunând la un moment dat, referindu-se la o discuție avută cu Iosif Chișinevski, care i-a spus că trebuie să aibe loc *neapărat* procesul cazului Pătrășcanu și conducerea superioară de Partid, fiind convinși de vinovăția tuturor celor arestați, în cazul Pătrășcanu nu mai este cazul să se continue ancheta în condiții normale, fapt care ar duce la scurgerea unui alt timp prea îndelungat față de urgența, care se impune, pentru desfășurarea procesului.

Până atunci, ancheta se desfășura normal, și neobținându-se astfel confirmări din partea arestaților, necesare fondării capetelor de acuzare, de la cele spuse de tov. lt. col. Șoltuțiu, s-a trecut la o etapă de anchetă prin metode de constrângere fizică.

Obţinerea însă a unor recunoaşteri formale, prin asemenea metode, nu a fost de natură să constituie o documentare temeinică şi verosimilă, dând totodată posibilitatea, la câţiva dintre cei în cauză, să-şi retracteze declaraţiile, aflate la dosar, şi astfel procesul să se desfăşoare de asemeni în condiţiuni anormale.

În legătură cu aportul consilierilor sovietici la dirijarea cazului Pătrăşcanu, arăt că tov. Tiganov a fost cel care, în aceeaşi măsură ca şi tov. lt. col. Şoltuţiu, au condus, pas cu pas, desfăşurarea anchetei, având deopotrivă aceleaşi păreri.

Tov. consilier general Mihailovici a dirijat această anchetă la nivelul şi în măsura în care a fost dirijată de conducerea MAI."

Maiorul de securitate din acea vreme, Toma Drăghici, ne informează despre componenţa grupului de anchetatori ai lui Pătrăşcanu, din anul 1952: col. Şoltuţiu Ion, maior Moraru Gheran, maior Vânătoru Victor, maior Staicu Teodor, maior Anghel Mircea, maior Micle Teodor, Rujan Gheorghe, secretar Gorun Alexandru şi dactilografă Surdu Maria.

Iată ce a declarat Toma Drăghici: „La început, lt. col. Şoltuţiu Ion a ţinut o şedinţă cu noi şi ne-a arătat că trebuie să facem ancheta unui grup, anchetă care a fost ordonată de conducerea de partid şi de stat. Tov. Şoltuţiu, aproape în fiecare zi spunea că trebuie să strângem probe, căci este ordin de sus. Aproape zilnic discuta cu Iosif Chişinevski – îi spunea Ioşca – sau mergea, personal, la el cu rezultatele obţinute, sau pentru primirea de noi sarcini. De asemenea, ştiu că tov. Şoltuţiu mergea foarte des la consilierul sovietic pe MAI, anume Mihailovici, căruia îi raporta toate rezultatele din anchetă şi primea sarcini pentru viitor.

În fiecare zi, tov. Şoltuţiu repeta că trebuie stabilit că Pătrăşcanu a fost trădător, agent al siguranţei burgheze etc."

Rezultă, din cele de mai sus, că procesul împotriva lui L. Pătrăşcanu a fost o odioasă înscenare, pentru a se scăpa de un potenţial rival inteligent şi bine pregătit la conducerea Partidului Comunist Român şi care ar fi prezentat surprize faţă de relaţiile cu URSS.

Metodele de anchetă folosite sunt descrise de fostul maior de securitate: „Ancheta mergea foarte greu din cauză că majoritatea arestaţilor nu recunoşteau problemele despre care erau interogaţi. Datorită acestei situaţii, o parte din arestaţi au fost pedepsiţi, sub diferite forme, şi chiar bătuţi. Printre aceştia, au fost: Calmanovici Emil, Berman Jacques, Kofler şi cred că şi Mocsony-Stârcea Ion.

Pentru ca totuși să se administreze probe de vinovăție a arestaților, s-a ajuns la o înțelegere cu Mocsony-Stârcea Ion și Zilber, care în cele din urmă au dat o serie de declarații împotriva lui Pătrășcanu și a altora. Lui Mocsony-Stârcea i se promisese că dacă dă o serie de declarații i se va permite să plece în Elveția, unde avea soția".

Locotenent-colonelul de securitate Mircea Anghel, participant din grupul de anchetatori condus de lt. col. Șoltuțiu, a declarat în fața comisiei de partid, la data de 28 aprilie 1967:

„Ancheta grupului Pătrășcanu a început în anul 1948. În anul 1951, ancheta a fost preluată de către securitate sub conducerea col. Mișu Dulgheru. În această reluare, subsemnatul am anchetat pe L. Pătrășcanu, El. Constante, H. Torossian și Harry Brauner, învinuiți de activitate de spionaj într-o conspirație organizată și condusă de L. Pătrășcanu împotriva partidului și statului.

Atât din anchetarea acestora, cât și a celorlalți, ca Pătrășcanu, Ștefănescu Alexandru, Betea, B. Zilber și alții nu se concretizau fapte care să confirme învinuirile care au constituit temei de arestare.

Ca urmare a acestei situații, după multe ședințe la toate nivelele, ancheta Pătrășcanu a ieșit din cadrul atenției conducerii de atunci a ministerului, locul fiindu-i luat de alte anchete, printre care cea mai importantă a grupului Vasile Luca și ceilalți de la Finanțe.

A trecut circa un an și ancheta grupului L. Pătrășcanu a fost reluată, de data aceasta într-o manieră, aș putea spune *sui-generis*, de către un anchetator și fără experiența muncii de securitate, lt. col. Șoltuțiu Ion".

După ce s-a angajat să-l demaște pe acesta ca trădător, spion și agent de siguranță, Șoltuțiu a trecut la întocmirea unui plan de anchetă cu faptele ce urma a fi recunoscute de cei în cauză.

Faptele erau astfel repartizate pe fiecare arestat, încât ele dădeau tabloul unei acțiuni organizate antisovietice, antipartinice și antistatale, în frunte cu L. Pătrășcanu. Șoltuțiu formula atât întrebările, cât și răspunsurile pentru fiecare arestat în parte din birou, în așa fel ca să se încadreze în tabloul infracțiunii dinainte stabilit de el. Nici un anchetator nu avea voie să se abată de la acest sistem de muncă. Micle, ca prin minune, a început să obțină atât de la L. Pătrășcanu, cât și de la El. Constante și, mai ales, de la aceasta din urmă, declarații de recunoaștere, de-a dreptul senzaționale, strict în spiritul obiectivelor din plan. Șoltuțiu era

foarte fericit, deoarece astfel începea să-și vadă planul realizat. Când într-o zi, la auzul unor țipete înfiorătoare ce veneau din camera de anchetă alăturată, unde ancheta Micle, m-am dus să văd ce s-a întâmplat, Elena Constante țipa înnebunită de durere cu o declarație în față, iar Micle o trăgea de păr disperat că nu vrea să semneze. Când a fost lăsată, El. Constante, țipând, mi-a arătat un smoc de păr din capul ei, smuls de Micle și aruncat pe jos, pe covor.

De asemenea, am văzut când Micle a smuls, începând de la urechi, mai bine de 1/3 din părul alb al lui Kofler. De altfel, aceasta era o metodă des folosită de Micle și în alte anchete. Șoltuțiu cunoștea foarte bine acest sistem de muncă al lui Micle.

Nu știu de ce atunci pe Kofler îl ancheta Micle, deoarece acesta se afla în ancheta lui Vânătoru. Cred însă că în acel moment Kofler se afla într-o tură de anchetă de 70 [de] ore, la care participau de regulă 2-3, sau mai mulți anchetatori. Tura de anchetă a fost mult folosită în ancheta Pătrășcanu. Au fost anchetați în tură Victoria Sârbu, El. Constante și alții. Când Șoltuțiu a văzut că, prin rezultatele obținute de Micle, i se «confirmă» planul, i l-a repartizat și pe Emil Calmanovici și Berman, arestați ulterior.

În ciuda torturilor la care au fost supuși Calmanovici și Berman, aceștia s-au menținut pe o «fermă poziție de negare» a faptelor ce li se imputau.

Pe de altă parte, și B. Zilber opunea aceeași rezistență, ca de altfel și ceilalți arestați din problemă ca: Alex. Ștefănescu, El. Pătrășcanu și alții, care recunoșteau anumite fapte ale lor, cât și ale lui L. Pătrășcanu, dar care, în această ultimă fază a anchetei, nu satisfăceau scopul urmărit de Șoltuțiu.

În acest moment critic pentru anchetă, când majoritatea arestaților rezistau în ciuda metodelor tari folosite, Șoltuțiu a fost nevoit să ceară conducerii ministerului aprobarea pentru punerea în probă (termen consacrat) a lui Calmanovici, Kofler, Berman, Zilber și V. Sârbu. Metode tari fără prea bune rezultate, au fost, cum am mai arătat, ruptul (smulgerea) părului, ture de anchetă și altele.

Organizarea punerii în proba propriu-zisă s-a făcut după metodele lui Șoltuțiu, metode necunoscute până atunci de subsemnatul și cred [că] nici de ceilalți anchetatori. Astfel, într-o noapte, Calmanovici a fost scos la anchetă - lucru obișnuit - apoi i s-a cerut să se dezbrace până la indispensabili, după care, cu ochelari opaci, sub amenințarea că va fi împușcat dacă nu

recunoaște activitatea sa criminală, dusă în complicitate cu L. Pătrășcanu, a fost dus în beciul bucătăriei închisorii B. J. Aici a fost dezbrăcat la pielea goală și bătut până la sânge de către fostul șef al arestului lt. maj. Dinu, cunoscut pentru talentele lui în acest domeniu. Bătaia s-a făcut, desigur, după indicațiile lui Șoltuțiu. De față la această bătaie a fost Micle Vânătoru și, cred, Moraru Gheran.

L-am văzut pe Calmanovici când, după circa două ore de tortură, era adus de cei amintiți abia ținându-se pe picioare. Era cu haina ruptă și plin de sânge și urla cât îl ținea gura. Șoltuțiu pretindea că anchetarea și bătaia în pielea goală au un efect psihologic deosebit asupra arestatului. La fel au fost «anchetați» și Berman, Victoria Sârbu, Belu Zilber, Kofler, Betea etc. Pe Kofler l-am văzut în indispensabili, în timp ce era dus la camera de «deliberare», iar pe ceilalți i-am văzut, după bătaie, cu urmele respective."

Mihai (Mișu) Dulgheru, colonel de securitate, a declarat următoarele: „În seara zilei de 26. XI. 1952, am fost chemat la telefon de șeful Direcției care se ocupa cu arestările și, chemându-mă urgent la arestul din strada Uranus, deoarece trebuia cazat un element important și că dispoziția este ca eu să stabilesc celula. Neștiind despre ce este vorba, am luat legătura cu tov. Pintilie, pe care l-am găsit la Alexandru Mihailovici, consilierul șef. Tov. Pintilie mi-a spus: «Cum, n-ai plecat încă, du-te imediat că va trebui să cazezi un element important și apoi vom sta de vorbă». Așa am ajuns la arest, unde mi s-a comunicat că, din ordin superiorm sunt arestat".

Iată deci că un ofițer superior de securitate a fost închis pentru motivul de a fi tărăgănat ancheta grupului Pătrășcanu.

Mișu Dulgheru declară mai departe: „Primul grup de anchetatori, e drept, cu puțină experiență, dar îndrumați permanent de Alexandru Mihailovici și Țiganov, consilierul Direcției de anchete, a căror chestionare le recunoșteam de fiecare dată, au reușit să folosească variate metode de distrugere a moralului meu, culminând cu ancheta în tură. Am fost luat, de exemplu, în anchetă miercuri dimineața și ținut permanent fără odihnă și masă până sâmbătă la ora 14, adică 80 de ore, în timp ce anchetatorii se schimbau între ei la fiecare 8 ore.

În aceste condițiuni lipsite total de obiectivitate și de respectul persoanei, am fost anchetat timp de 9 luni de zile, după care am fost predat anchetatorului Micle Teodor de la Direcția de anchete,

care, în mod diabolic, m-a chinuit în mod îngrozitor, înfometându-mă, batjocorindu-mă și amenințându-ne permanent cu distrugerea mea, a soției mele, a copiilor mei și a bătrânei mele mame. Timp de aproape un an de zile, am dormit pe o saltea de paie, trântită pe ciment, deoarece patul îmi fusese scos afară. Iar timp de aproape un an și jumătate nu am văzut lumina zilei.

Tovarăși, nu aș vrea să fiu greșit înțeles. Afirm însă că, din 1941 și până în 1944, perioadă cât am fost internat în lagărul de internați politici de la Tg. Jiu, nici pe departe nu am avut un asemenea regim de distrugere cu cel aplicat mie de către ai mei.

Când a început anchetarea lui Pătrășcanu, care s-a produs mult mai târziu, deoarece el nu era în situația de a fi anchetat, întrucât încercase să se sinucidă și se afla sub îngrijirea dr. Lerescu, aveau loc ședințe de lucru la care participau, în afară de Alexandru Mihailovici, în biroul căruia se țineau aceste ședințe, Șoltuțiu, Mazuru, consilierul Direcției, subsemnatul, uneori Nicolschi și Pintilie, care făceau și oficiul de traducători. Spuneau că ancheta a fost făcută de Șoltuțiu, care însă primea permanent indicații și îndrumări de la Alexandru Mihailovici, consilierul șef de la Cabinetul ministrului. Toate chestionarele, cu întrebări pentru anchetă erau redactate de Alexandru Mihailovici.

Ce metode au folosit? Cum a reușit Alexandru Mihailovici să-l conducă pe Șoltuțiu și pe ceilalți anchetatori, ce indicații a dat în legătură cu ducerea cercetărilor – nu am cunoștință, dar ceea ce știu este că Alexandru Mihailovici a manifestat un interes deosebit pentru această anchetă căutând, cu orice preț, să dovedească vinovăția lui Pătrășcanu și a celorlalți arestați, în legătură cu ancheta Pătrășcanu. Am simțit acest lucru și pe pielea mea în timpul anchetării mele, când a vrut, cu orice preț, să mă scoată spion".

Colonelul Mișu Dulgheru a precizat faptul că Lena Constante, Remus Kofler, Betea, Rațiu, Retegane, Ștefănescu fuseseră arestați chiar de generalul Nicolschi.

Colonelul de securitate Ioan Șoltuțiu adoptă în declarațiile sale un ton imprecis și dubitativ: „Atâta timp cât l-am anchetat pe Pătrășcanu, am fost sub îndrumarea lui Mazuru, dar numai formal căci, de fapt, Mihailovici îmi fixa ordinea anchetei. Eu, toate declarațiile luate, le dădeam lui Mihailovici și, fie că zilnic, ori la două zile eram chemat la dânsul, unde se mai aflau Mazuru, precum și, de multe ori, Pintilie, care știa rusește și vorbeau între dânșii rusește și pe urmă îmi spuneau Mazuru, ori Pintilie cum crede

consilierul că trebuie să procedez cu întrebările în continuare în anchetă. Când nu era consilierul acolo, atunci ne întâlneam la consilierul Țiganov, care, de asemeni, da îndrumări, pentru că în această perioadă, toți cei din grupul lui Pătrășcanu, se aflau în ancheta Direcției a VIII-a a lui Dulgheru, iar consilierul acestei direcții era Țiganov.

Prin urmare, până în 1952 tehnica anchetei a decurs astfel în cazul lui Pătrășcanu.

Din 1952, întreg grupul lui Pătrășcanu a fost pus sub conducerea mea, conducere formală, deoarece ancheta a fost și în continuare concret dirijată de cei doi consilieri și de tov. ministru Drăghici, care între timp devenise ministru de Interne.

În această epocă, tehnica anchetei era următoarea: toate declarațiile, fie ale lui Pătrășcanu, fie ale celorlalți din grupul său și care aveau oarecare importanță cu referire la Pătrășcanu, erau date de mine, consilierului, un exemplar și altul tov. ministru Drăghici. Aceste declarații, de asemenea, erau date imediat, a doua zi, și după aceea eram chemat în cabinetul consilierului, ori al tov. ministru Drăghici, unde primeam indicații de cum să procedez în continuare și pe ce anume teme să se insiste mai mult.

Declarațiile pe care le dădeam tov. ministru Drăghici îmi erau restituite de dânsul personal, fie zilnic, fie a doua zi, a treia zi, după cum ajungeau la dânsul îndărăt, de unde le preda și aceste declarații erau notate pe margine de Gheorghiu-Dej, iar tov. ministru Drăghici îmi da indicații de cum să procedez în sensul notițelor de pe marginea declarațiilor.

Când îmi erau date înapoi aceste declarații, în cabinetul dânsului era de cele mai multe ori consilierul Mihailovici, care era consilierul personal al ministrului.

În tot timpul anchetei, mi-am dat seama și am dedus limpede că consilierul era și el în permanentă legătură cu Gheorghiu-Dej și Chișinevschi, în afară de tov. Drăghici care era, bineînțeles, zilnic, în contact cu dânsul și acest lucru îl deduceam, pentru că, pe de o parte, îmi spunea chiar el că în cutare, sau cutare problemă, a discutat cu Gheorghiu-Dej și că așa stau lucrurile care erau atunci în discuție, iar pe de altă parte, îmi spunea niște combinații legate de Pătrășcanu, pe care el, ca sovietic, nu avea de unde să le știe, decât de la cineva din conducerea partidului nostru. Eu mă gândeam atunci sigur la Gheorghiu-Dej, Chișinevschi, tov. ministru Drăghici, dar s-ar putea să fi fost și altcineva, căci el niciodată nu mi-a spus,

că de cine anume concret este dânsul informat în problema respectivă, ci știam doar atât că dânsul mergea și pe la Consiliul de Miniștri.

În tot acest timp, am consemnat, dacă îmi aduc bine aminte, în scris, întrebările și răspunsurile semnate de Pătrășcanu.

După o anumită perioadă a anchetei, nu mai știu timpul, și după ce răspunsurile aduse de mine la consilierul Mihailovici nu dădeau rezultatele scontate, cred că pe o anumită vreme ancheta lui a fost întreruptă și reîncepută, cu tot grupul, în 1952.

Îmi aduc însă bine aminte de un moment important, pe care l-am și consemnat pe unul din dosare, că în cabinetul lui Mihailovici, unde a fost prezent ori tov. ministru Pintilie, ori tov. ministru Drăghici, când consilierul Mihailovici a spus că toată ancheta, care s-a făcut până atunci, a scos la iveală doar greșelile lui Pătrășcanu, dar că aici nu este vorba doar de greșeli, ci de acțiuni dușmănoase și organizate ale lui Pătrășcanu, că acest lucru trebuie să-l înțelegem noi, grupul care anchetăm problema Pătrășcanu, căci dânșii – sovieticii – au toate datele în legătură cu atitudinea dușmănoasă și trădătoare a lui Pătrășcanu, încă de pe timpul când el se afla la Moscova ca reprezentant al PCR pe lângă Comintern.

După aceasta a început ancheta, în spiritul și pe linia stabilite de consilierul Mihailovici, iar în detaliu era urmărită de Țiganov, consilierul care se ocupa de Direcția a VIII-a de anchete. Menționez că anchetatorii care să lucreze cu mine exclusiv, în problema Pătrășcanu, au fost stabiliți de tov. Pintilie și erau toți de la Direcția a VIII-a (afară de mine) și care cred că, parte din ei, au anchetat pe câțiva din acest grup înainte încă de a fi eu desemnat a ancheta pe Pătrășcanu.

Precizez că întrebările care trebuiau puse de către mine lui Pătrășcanu, erau formulate de consilierul Mihailovici, pe baza întregului material avut la dispoziție, reieșit din celelalte anchete, iar mai tot de dânsul formulate pe baza declarațiilor celorlalți anchetați după indicațiile lui Țiganov. Acesta a fost sistemul anchetei.

În ce privește ancheta lui Pătrășcanu, nu am ajuns la nici o declarație, așa cum voia consilierul Mihailovici. Pătrășcanu nega categoric orice chestiune de ordin dușmănos. El a recunoscut unele mai mici, ca de pildă organizarea fugii lui din țară de către unii oameni ai lui (mi se pare Betea, dacă-mi aduc bine aminte) și alte câteva lucruri care nu erau așa de grave și mi le-a explicat pe toate,

dar nu-mi aduc aminte cum anume concret, dar ele se află consemnate și semnate de Pătrășcanu și sunt la dosar.

La întrebarea comisiei de partid: «Ai dat indicații să fie bătuți oamenii?», Șoltuțiu răspunde scurt: «Da. Am dat.» Prima dată nu s-a folosit nici o metodă de constrângere. Când s-a văzut că nu merge treaba, consilierul sovietic Mihailovici și, mai ales Țiganov m-au întrebat: «Nu crezi că ar trebui forțate lucrurile? Că ăștia sunt banditi». Eu am spus: «Cum credeți». Nu puteam folosi metode de constrângere fără aprobarea de la ministru și atunci eu i-am spus tovarășului Drăghici: «Ce facem?» Țin minte că am avut o oarecare teamă când a fost bătut Kofler, o teamă personală, pentru că el venise din spital și era diagnosticat cu infarct. Mă gândeam că dacă îi dai o bătaie, îl pierzi și atunci eu i-am spus tovarășului Drăghici că, consilierul este de părere să se folosească bătaia la Kofler.

Tov. Gh. Stoica: Inițiativa pentru începerea acestor metode dure a venit de la dumneata?

Tov. Șoltuțiu: De la consilierul sovietic.

Tov. Gh. Stoica: Deci, dumneata ai propus ministrului, ai cerut aprobarea să înceapă. Cine stabilea ce fel de metode, cât să dureze, cum, unde, pentru fiecare?

Tov. Șoltuțiu: Nu cred că au fost bătuți toți. Îmi aduc aminte că au fost bătuți Kofler, Calmanovici, Zilber.

Tov. Gh. Stoica: Pe Elena Constante?

Tov. Șoltuțiu: Nu țin minte, poate anchetatorul.

Tov. Gh. Stoica: Problema este că femeia a fost schingiuită. S-a mers până a-i rupe părul din cap, ținută în condiții neigienice, bătută la picioare. Aceste metode le-a folosit anchetatorul din capul lui?

Tov. Șoltuțiu: Anchetatorii au primit aceste dezlegări.

Tov. Gh. Stoica: Dumneata ai schingiuit?

Tov. Șoltuțiu: La mine veneau gata schingiuiți.

Acțiunile menționate mai sus au fost taxate de către Serghei Nikanov, șeful SSI-ului, drept manifestări naționaliste și dușmănoase, iar subordonații săi, care l-au anchetat pe L. Pătrășcanu la SSI, le-au calificat ca fiind manifestări dușmănoase și antisovietice.

Petea Soncearuc, director în SSI și principal colaborator al lui Serghei Nikonov, alias Serghei Nicolau, care l-a anchetat pe L. Pătrășcanu, a insistat pentru a-l determina să recunoască că ar fi avut manifestări și ar fi desfășurat acțiuni antisovietice. Întrebat la

comisie, în 1967–1968, despre acest aspect, Petea Soncearuc a declarat că, deşi se deţineau probe cu privire la activitatea antisovietică a lui Pătrăşcanu, la anchetă acesta n-a vrut să recunoască nimic, declarând, în schimb, că el a acţionat permanent pentru relaţii bune între România şi Uniunea Sovietică, bazate pe respect reciproc".

Este de menţionat că L. Pătrăşcanu, cu diferite prilejuri, a afirmat că toate acţiunile împotriva lui au fost puse la cale de către Emil Bodnăraş. Pătrăşcanu îşi manifesta această convingere, ştiind cine se afla, de fapt, în spatele lui Emil Bodnăraş. El ştia că acesta a fost condamnat înainte de al doilea război mondial, pentru colaborare cu organele sovietice, deci ştia că el e omul ruşilor. Ştia că SSI era subordonat direct secretariatului general al guvernului, iar secretarul general al guvernului, de la formarea guvernului Groza şi până la sfârşitul lui 1947, a fost Emil Bodnăraş. Deci ştia că Bodnăraş conducea nemijlocit SSI. Pătrăşcanu ştia, de asemenea, că Bodnăraş aprobase înţesarea SSI-ului cu oamenii NKVD-ului de tipul lui Serghei Nikonov, al lui Petea Soncearuc[1].

Cristian Popişteanu a relatat un episod mai puţin cunoscut din activitatea lui L. Pătrăşcanu, care explică şi întregeşte motivul condamnării sale de către Kremlin[2].

Serviciul secret britanic, creat de Winston Churchill, SOE (Special Operations Executive) îşi avea emisari şi în România, printre ofiţerii săi superiori numărându-se şi colonelul Eddie Boxhall, ginerele prinţului Barbu Ştirbei, care, după cum se ştie, a jucat un rol important în organizarea negocierilor purtate de socrul său la Cairo, în primăvara şi vara anului 1944, cu reprezentanţii SUA, Marii Britanii şi URSS, privind desprinderea de Germania şi încheierea unui armistiţiu cu coaliţia antihitleristă.

Făcând parte din familia prinţului Ştirbei şi deci din anturajul Casei Regale, colonelul Eddie Boxhall avea acces liber în România ori de câte ori dorea, înainte şi după 23 August 1944. Bineînţeles că munca informativă se afla pe primul loc în preocupările sale, şi prezenta, cu regularitate, când revenea la Londra, informaţii din România.

În februarie 1946, reîntors din România, l-a informat pe un prieten din emigraţia română că, în cursul vizitei sale în ţara noastră,

1. *Ibidem.*

2. Cf. Cristian Popişteanu, *Cazul Grupului Pătrăşcanu*, în *Magazin istoric*, nr. 12, 1991, p. 71.

fusese înștiințat că „unii comuniști români sesizează primejdia de a urma orbește dictatele sovieticilor care conduc la ruinarea României, mai ales din punct de vedere economic, pentru viitoarele decenii. Ei au început să discute crearea unui partid comunist „național", al cărui scop ar fi, în afară de urmarea doctrinei comuniste, să vegheze ca România „să nu piardă". Agentul britanic era de părere că aceste teze nu vor da roade, atâta vreme cât Partidul Comunist Român era condus de Ana Pauker și Emil Bodnăraș, unelte docile ale NKVD-ului sovietic.

Se poate presupune că, printre participanții acestui grup de comuniști naționali se afla și Lucrețiu Pătrășcanu, care se convinsese cu propriii săi ochi de cum era văzută și, mai ales, tratată, România de marele vecin de la răsărit, cu prilejul călătoriei sale la Moscova, din 12 septembrie 1944, când avusese loc semnarea armistițiului. L. Pătrășcanu, așa după cum o declarase, se considera mai întâi român și apoi comunist, avea să pună interesele naționale mai presus de cele ale partidului, al cărui membru era. Gravele consecințe economice ale dominației sovietice asupra României îi erau confirmate și de analizele făcute de Belu Zilber, unul dintre economiștii de frunte ai partidului comunist.

„Există indicii – menționa Cristian Popișteanu – despre activitatea desfășurată, în spiritul celor consemnate de Boxhall, de cei doi – Pătrășcanu și Zilber – în timpul lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris, din anul 1946. Unul din experții economici ai delegației române, Dimitrie Danielopol, a scris o lucrare despre cele petrecute în capitala Franței, lucrare rămasă neterminată, în manuscris, la Hoover Institution of War, Revolution and Peace (SUA). El scrie că «Zilber îi informează pe americani și pe alții că, dacă aceștia ne lasă singuri cu rușii, România este sortită pieirii. Sunt evreu și comunist» spune Zilber. «Nu ne lăsați complet în mâna rușilor, căci nu numai că dispărem complet ca națiune, dar va fi și în detrimentul vostru, până la urmă». Șefului delegației australiene (A. G. B. Fisher) i s-au explicat obiectivele politicii de expansiune a URSS. Impresionat de cele aflate, acesta i-a promis să acționeze. Dar, evident, delegația australiană dispunea de mijloace reduse de a influența lucrările conferinței de pace.

Demersurile lui Zilber erau făcute cu acordul lui Lucrețiu Pătrășcanu. Potrivit aceluiași Danielopol, Pătrășcanu ar fi întreținut legături strânse cu reprezentanții opoziției române care acționau la Paris în favoarea țării lor (Grigore Gafencu, Constantin Vișoianu

etc.) și prin intermediul lor, cu americanii. Vișoianu i-a spus lui Danielopol că americanii ar fi dispuși să-i înlesnească lui Pătrășcanu «trecerea la o politică necomunistă și antisovietică». S-a luat chiar în considerație refugierea lui Pătrășcanu în SUA, dar, în cele din urmă, planul a fost abandonat. Pătrășcanu ar fi declarat – probabil lui Vișoianu – că americanii sunt nebuni. Ei cedează rușilor mai mult decât aceștia cer, sau așteaptă. Dacă aș trece de partea americanilor s-ar putea ca ei să mă remită rușilor. Prefer să mă întorc acasă."

Este mai mult ca sigur, grație unui trădător, că rușii au cunoscut aceste contacte. Danielopol relatează că, într-o zi, Gh. Gheorghiu-Dej și unele persoane din anturajul acestuia au convocat pe membrii delegației și i-au informat că au discutat cu Molotov. Acesta ceruse, printre altele, potrivit unor surse, ca „toate contactele cu delegațiile occidentale să înceteze, mai ales cele cu delegația SUA și britanică, dacă aprobarea sovietică pentru astfel de discuții nu era cerută dinainte și acordată".

Supravegherea sovietică era cât se poate de eficientă și ea îl va duce pe Pătrășcanu la moarte, iar pe Belu Zilber la pușcărie.

Lucrețiu Pătrășcanu, un intelectual greu de manevrat și manipulat, a fost luat în vizor, la ordinul Kremlinului, de serviciile secrete sovietice. Considerat nesigur de către ruși, în urma rapoartelor primite și a microfoanelor postate în apartamentul său, acestea au acționat împotriva lui, încă înainte de 1945. În iarna lui 1947, Pintilie l-a informat pe Piotr Vasilievici Fedatov, noul comandant al Serviciului Secret Extern din Comitetul de Informații (K. I.) că Pătrășcanu sabotează „marșul României spre comunism" și îi protejează pe liderii partidelor de opoziție. La 20 februarie 1948, Pintilie trimite un raport la Moscova, în care pretinde că are dovezi de netăgăduit cum că Pătrășcanu a fost informator al Siguranței în timpul războiului. Două zile mai târziu, la primul congres al PMR, Teohari Georgescu îl va denunța pe Pătrășcanu ca „exponent al ideologiei burgheze", dar nu va spune nimic despre presupusa colaborare a lui cu Siguranța. De altfel, această acuzație particulară și învinuirile de trădare, și după război, au fost făcute publice abia puțin înainte de judecarea lui Pătrășcanu, în 1954.

La 28 aprilie 1948, Pătrășcanu a fost reținut la ordinul lui Dej și de atunci nici el n-a mai fost văzut apărând în public. A fost izolat, împreună cu soția sa, într-o vilă de lângă lacul Snagov, până la 19 ianuarie 1949, când Pintilie, împreună cu Valerian Bucikov,

șeful Direcției a 6-a a DGSP, responsabil cu corpul de gardă al lui Dej și Iosif Rangheț, membru în Biroul Politic, responsabil cu cadrele partidului, l-au dus într-o clădire de pe Calea Rahovei. Aici au fost închiși la subsol, în celule separate. Lucrețiu Pătrășcanu a fost interogat despre legăturile sale cu agenți occidentali. A încăput în mâinile lui Piotr Soncearuc, șeful Serviciului de Contraspionaj. Prin anul 1994, Eduard Mezincescu a oferit detalii despre o conversație cu Soncearuc, care îi mărturisea că a urmărit să descopere legăturile lui Pătrășcanu cu Serviciul Secret britanic, legături pe care le bănuia a fi intermediate de folcloristul Harry Brauner și soția sa, Lena Constante, arestați în același timp cu Pătrășcanu. Soncearuc a susținut că nu l-a torturat pe Pătrășcanu în timpul interogatoriului la SSI. Totuși, e aproape sigur că Pătrășcanu a fost torturat cu brutalitate. O dovadă, în acest sens, o constituie un ordin bizar pe care l-au primit cei care-l supravegheau: să-i administreze laxative. Se pare că, nemairezistând chinurilor, Pătrășcanu a încercat să se sinucidă, tăindu-și venele cu o lamă de ras. Pentru a nu fi descoperită lama și, implicit, cel care i-o furnizase, fostul ministru de Justiție a rupt-o în bucăți mici, pe care apoi le-a înghițit.

În ciuda tuturor interogatoriilor, care s-au prelungit pe durata unui an, nu s-a găsit nici o dovadă a legăturii dintre Pătrășcanu și Serviciul de Informații britanic. Un ordin al lui Dej viza însă continuarea anchetării, lucru care s-a întâmplat până la moartea lui Pătrășcanu, în condiții misterioase, în închisoare[1].

Redăm, în continuare, simulacrul de proces, condamnarea și asasinarea lui Lucrețiu Pătrășcanu, descrise de diverși martori.

Documentul poartă numărul 3/1954 și precizarea „împotriva grupului de spioni și complotiști, în frunte cu L. Pătrășcanu și complicii lui".

Iată conținutul documentului:

„Noi, locțiitorul Procurorului Militar al Forțelor Armate, colonel de justiție Rosman Rudolf, văzând actele de anchetă efectuate de către organele securității Ministerului Afacerilor Interne, privind pe:

1. *Lucrețiu Pătrășcanu*, avocat etc.

Constatăm că acești acuzați – slugi ale burgheziei și moșierimii, naționaliști burghezi, vechi provocatori, agenți ai siguranței și vechi spioni, dușmani înverșunați ai clasei muncitoare și socialismului – au alcătuit în țara noastră o agentură în slujba cercurilor imperialiste.

1. Cf. *Expres*, nr. 12, 1994, p. 9.

Lucrând sub ordinele serviciilor de spionaj american și englez, ei au sprijinit regimul fascisto-antonescian, iar după doborârea dictaturii fasciste au organizat un grup complotist, antistatal, urmărind să răstoarne - cu ajutorul imperialiștilor americano-englezi - regimul democratic instaurat la 6 martie 1945 în România și să arunce, din nou, țara noastră în dependența economică și politică față de statele imperialiste".

După ce sunt expuse 36 de pagini de crime, actul de acuzare se încheie astfel:

„Pe baza celor arătate mai sus, acuzații se fac vinovați de următoarele crime:

1. Lucrețiu Pătrășcanu, născut la 4 noiembrie 1900 în orașul Bacău, de naționalitate român, cetățean român, căsătorit, fără copii, de profesiune avocat, cu ultimul domiciliu în București, str. Vasile Lascăr, nr. 100, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii prevăzută și pedepsită de art. 2 lit. C din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca agent al Siguranței burghezo-moșierești și fasciste și ca agent al serviciului de spionaj englez, a desfășurat o activitate de destrămare din interior a partidului, de paralizare a acțiunilor PCR, în lupta contra fascismului și a războiului imperialist, precum și de sprijinire a lui Antonescu și a războiului antisovietic.

b) Crimă de înaltă trădare prevăzută și pedepsită de art. 184 CP combinat cu art. 229 CP, deoarece după 23 August 1944, având calitatea de ministru al Justiției, a organizat un grup complotist antistatal, care cu ajutorul imperialiștilor americano-englezi, prin serviciile lor de spionaj, a dus o acțiune de răsturnare prin violență a regimului democratic, instaurat la 6 martie 1945, în scopul suprimării independenței statului român;

c) Crimă de înaltă trădare, prevăzută și pedepsită de art. 190 pct. 1 și 2, CP, deoarece a transmis serviciilor de spionaj american și englez după 23 August 1944, informații cu caracter secret privind securitatea statului român etc.

Dispunem trimiterea în judecată a acuzaților de mai sus, sub stare de arest, la Penitenciarul Jilava.

București, 30 martie 1954

Locțiitorul Procurorului Militar șef al Forțelor Armate

Colonel de Justiție

L. S. *[ss.]* Rosman Rudolf."

Declarându-l vinovat, Tribunalul, în numele poporului, hotărăște cu umanitate de voturi să-l condamne pe Lucrețiu Pătrășcanu la moarte și confiscarea întregii averi pentru crima împotriva păcii. Sentința este semnată de întregul complet de judecată. După sentință, urmează un proces-verbal:

„Astăzi 14 (patrusprezece) aprilie, anul 1954 (una mie nouă sute cinci zeci și patru).

Sentința de față s-a citit condamnaților de noi, Judecătorul Asistent al Tribunalului Suprem - Colegiul Militar, în prezența Procurorului Militar, care i-a încunoștiințat că hotărârea este definitivă. S-a pus în vedere celor condamnați la pedeapsa capitală: L. Pătrășcanu și R. Kofler, că în termen de 48 de ore pot formula cereri de grațiere, adresate prezdiului Marii Adunări Naționale.

În fața noastră, condamnatul L. Pătrășcanu a declarat că nu formulează cerere de grațiere, iar condamnatul R. Kofler a declarat că se prevalează de acest drept.

Procuror Militar
Colonel de Justiție
Râpeanu Grigore
Judecător asistent
Lt. Major de justiție
[*ss.*] / Varga Vasile

Sentința a fost pronunțată în ședință publică, fără prezența inculpaților cărora le-a fost adusă la cunoștință în închisoare (p. 26)."

Grigore Răduică, într-o scrisoare datată 27 februarie 1992, arată cum a fost executat (asasinat) Lucrețiu Pătrășcanu. Aceasta, deoarece procesul-verbal întocmit cu prilejul procesului nu relevă realitatea.

Sentința, menționează Ilie Moisescu, general, președintele completului, a fost pronunțată în ședință publică, fără prezența inculpaților, cărora le-a fost citită, fiecăruia în parte, de către un procuror și secretarul completului de judecată, la locul de detenție.

În ziua de 16 spre 17 aprilie 1954, sentința a fost executată:

„La orele 1,30 am sosit la Penitenciarul Jilava unde am găsit prezent pe lt. col. Bădică Ilie, comandantul Penitenciarului, pe maior

Savenco Ilarion, din partea autorităților administrative, pe maior Cahane Moise, medic legist MAI și pe cpt. Andronache Nicolae, comandantul plutonului de execuție.

La orele 2, adică cu o oră înainte de ora fixată pentru execuție, ne-am deplasat în celula condamnatului, încunoștiințându-l că a sosit timpul să plătească faptele săvârșite și, întrebat fiind dacă are ceva de mărturisit, sau vreo dorință ce i-ar putea fi îndeplinită, la care a răspuns negativ.

Executarea sentinței fiind fixată pentru astăzi 17 aprilie 1954, orele 3, a fost condus condamnatul Lucrețiu Pătrășcanu, sub escortă, la locul execuției, unde a fost identificat.

După ce s-a făcut raportul de către comandantul plutonului de execuție, judecătorul asistent al Tribunalului Suprem, Colegiul Militar, a dat citire sentinței de condamnare, care a rămas definitivă, după care a dispus oamenilor din plutonul de execuție traducerea în fapt a acesteia.

Condamnatul Lucrețiu Pătrășcanu a fost condus la stâlpul execuției, fiind legat la ochi, după care sentința de condamnare la moarte a fost executată prin împușcare, astăzi 17 aprilie 1954, orele 3.

După ce condamnatul a fost executat, medicul legist maior Cahane Moise a constatat moartea condamnatului prin împușcare, constatare verificată și de procurorul militar.

După aceasta, la orele 4, adică la o oră după execuție, cadavrul condamnatului a fost predat comandantului Penitenciarului pentru a dispune înmormântarea lui, conform legii.

Drept pentru care am încheiat prezentul proces-verbal de executare a sentinței Nr. 49 din 14 aprilie 1954 a Tribunalului Suprem, Colegiul Militar, în cinci exemplare, din care unul s-a predat administrației Penitenciarului Jilava, care are obligația să anunțe ofițerul stării civile al comunei Jilava, regiunea București, comunicând datele necesare pentru înregistrarea morții susnumitului în registrul stării civile, al doilea exemplar s-a predat autorității administrative, al treilea exemplar urmează a fi atașat la dosarul cauzei și două exemplare se înaintează Ministerului Justiției și Ministerului Afacerilor Interne.

Prezentul proces-verbal s-a semnat de noi, Procurorul militar, comandantul Penitenciarului Jilava, medicul legist, reprezentantul plutonului de execuție și de către judecătorul asistent.

Încheiat la Jilava, astăzi 17 aprilie 1954.

[ss. indescifrabil:] Râpeanu Grigore, Bădică Ilie, Cahane Moise, Savenco Ilarion, Andronache Nicolae, Varga Vasile."

Conform declarației altui martor, prezent la Jilava, Lucrețiu Pătrășcanu a fost împușcat primul și, după aceea, Kofler.

„Cu puțin timp înainte de arestarea lui (dar el știa de foarte mult timp că-l aștepta ceva rău, dar în nici un fel nu se aștepta la ce a fost), Andrei [numele conspirativ al lui Lucrețiu Pătrășcanu, *n. n.*] mi-a spus: «Chiar dacă aș sta și zece ani închis, aș accepta liniștit acești zece ani, pentru că știu că peste zece ani adevărul va fi mai puternic decât minciuna, lumina va străluci prin neguri». Nu i-a fost însă dat să se bucure de aceste lumini, căci comunismul pentru care luptase avea să-l aducă la tăcere."

Generalul locotenent în rezervă Grigore Răduică a publicat în *Magazin istoric*, din anul 1992, un articol privitor la propria versiune a uciderii lui Lucrețiu Pătrășcanu. Grigore Răduică absolvise, în anul 1962, cursurile Academiei Militare și a fost repartizat ca instructor în secția militară și justiție (secția pentru controlul muncii la MAN, MAI, justiție și procuratură) de la CC al PCR. În 1963, a fost promovat ca adjunct al șefului de secție, pentru controlul muncii la Ministerul Apărării Naționale, iar în august 1965 a fost numit șef al acestei secții.

„În vara anului 1966, Vasile Patilinet, care era secretar al CC al partidului, i-a adus la cunoștință că Nicolae Ceaușescu a decis să se constituie un colectiv, pe care să-l conducă Grigore Răduică, colectiv care să se ocupe de studierea tuturor materialelor în legătură cu «cazul Pătrășcanu», cu precizarea că trebuie păstrat strict secretul asupra preocupărilor acestui colectiv și, mai ales, în legătură cu constatările făcute, până la prezentarea acestor constatări conducerii partidului, stabilindu-se, de asemenea, ca studiul să se efectueze numai în biroul meu din sediul CC al partidului, unde să se păstreze dosarele și toate materialele adunate din diferite arhive, inclusiv caietele cu însemnări, în acest caz, pe care și le făcea fiecare membru al colectivului, ori declarațiile, informările și alte materiale luate de la cei cu care se discuta pentru elucidarea cazului.

Din colectiv, în afară de Grigore Răduică, au mai făcut parte: Teodor Vasiliu, adjunctul pentru controlul muncii la justiție și procuratură; Ion Medrea – adjunct al șefului colegiului central de partid; Buru Lefter, adjunct al procurorului general al Republicii și un general din partea Ministerului de Interne. Lunar, generalul

Răduică îl informa pe Vasile Patilineț de mersul documentării, iar acesta îl informa, la rândul său, pe Nicolae Ceaușescu.

În ianuarie 1968, comisia astfel formată l-a anunțat pe Vasile Patilineț că, în linii mari, documentarea era terminată, dar pentru definitivarea raportului ar fi fost necesar să se discute cu unele persoane ce făceau parte din guvern și conducerea partidului. În această situație, Ceaușescu a decis Constituirea unei comisii formate din membrii ai CC, care să continue și să definitiveze documentarea începută de colectivul condus de generalul Răduică, și rezultatul să-l prezinte conducerii partidului. Ceaușescu a stabilit nominal componența comisiei, astfel: președinte – Gheorghe Stoica, unul dintre cei mai vechi membri ai PCR, cel care l-a selectat și atras în activitatea comunistă pe Gheorghiu-Dej; membri: Vasile Patilineț, Ion Popescu-Puțuri, Nicolae Guină și Ion Stănescu – președintele nou-înființatului Consiliu al securității statului.

Comisia a luat cunoștință de documentarea pregătită de colectivul Răduică și, după ce s-a convins de corectitudinea constatărilor făcute de acesta, a audiat – și cu participarea generalului Răduică – persoanele pe care le propusese acesta a mai fi ascultate, precum și alte persoane care s-a considerat necesar a fi audiate și apoi i s-au dat indicații generalului Răduică în ce sens să refacă și să completeze raportul, generalul îndeplinind de astă dată rolul de secretar al comisiei și la care se păstrau toate dosarele și celelalte materiale strânse asupra cazului.

Întrucât în dosarele «cazului Pătrășcanu» existau materiale în care se afirma că acesta (Pătrășcanu) – în perioada războiului (1941-1944) – ar fi avut legături cu Ștefan Foriș, fostul secretar general al PCR și că, împreună, ar fi complotat ca agenți ai Siguranței, s-a pus problema de către comisie (de fapt, de către Gheorghe Stoica) să se lămurească ce s-a întâmplat cu Ștefan Foriș: când, cum și unde a dispărut el?"

În continuare redăm amintirile aceluiași general Grigore Răduică, trimise la data de 27 februarie 1992, redacției revistei *Magazin istoric*:

„Acum doresc să mă refer la modul cum a fost executat (asasinat) Lucrețiu Pătrășcanu. Aceasta, deoarece procesul-verbal întocmit cu privire la executarea lui Pătrășcanu, proces-verbal care a fost publicat în numărul din februarie al revistei *Magazin istoric* 1992, nu prezintă adevărul în legătură cu modul de desfășurare a execuției.

Din discuțiile cu participanții la execuție, printre care lt. col. Bădică Ilie – fostul director general al penitenciarelor – și procurorul Grigore Râpeanu, a rezultat că procesul-verbal de execuție s-a întocmit după «tipicul» cunoscut, dar în realitate execuția s-a petrecut astfel:

Cei ce trebuiau să participe la execuție au mers în celula în care erau închiși Pătrășcanu și Kofler și s-a pus întrebarea lui Pătrășcanu dacă are să exprime vreo dorință. La aceasta, Pătrășcanu a răspuns sfidător și demn: «Hai, terminați mai repede ceea ce ați început!» După care, i s-au pus la ochi ochelarii de penitenciar (ochelari speciali, care nu permiteau respectivului să vadă pe unde și unde este dus). S-a ieșit apoi din celulă și s-a mers pe un culoar, la capătul căruia se intra într-un spațiu închis – un fel de curte interioară, unde se găsea depozitat nisip – și unde, în timp ce Pătrășcanu era împins să meargă în continuare, i s-a pus, prin surprindere, pistolul în ceafă, și a fost împușcat. După ce a căzut jos, văzându-se că mai mișcă, s-a mai tras de câteva ori în el. La fel s-a procedat și cu Kofler, cu deosebire că acesta, când a fost luat din celulă, aproape că își pierduse cunoștința, și a fost nevoie să fie dus târâș de către doi inși, iar după ce s-a ajuns în încăperea cu nisip, a fost împușcat în ceafă, în timp ce era ținut de sub brațe de către cei care l-au târât până acolo. La el a fost suficient un singur glonț pentru a muri imediat.

Deci n-a existat nici un pluton de execuție, așa cum se specifică în procesul-verbal de execuție, ci a fost un singur ucigaș trăgător cu pistolul pe la spate, nu s-a dat citire, în prealabil, sentinței de condamnare și n-a existat nici un stâlp al infamiei".

Rezultă concluzia clară că avem de a face cu un simulacru de proces și cu un asasinat politic și nu cu o judecată și o execuție.

Ioan Petru Culianu

Ioan Petru Culianu, profesor de istoria religiilor la Universitatea din Chicago, a fost considerat urmaşul, în domeniu, al lui Mircea Eliade. De origine română şi de cetăţenie olandeză, tânărul profesor în vârstă de numai 41 de ani în clipa trecerii în eternitate, era considerat de lumea ştiinţifică drept un savant remarcabil, în plină afirmare, având publicate câteva sute de studii de specialitate şi peste 15 volume, axate în principal pe filosofia şi istoria religiilor.

Descendent al unei vechi familii boiereşti din Iaşi, s-a născut în vechiul oraş din inima Moldovei în 1950. Familia Culianu era originară din Grecia, de unde se refugiase pe la 1720, în Moldova, de teama persecuţiilor otomane. În secolul al XIX-lea, străbunicul lui Culianu, Neculai Culianu, a participat la fondarea Societăţii „Junimea", a tinerilor de orientare conservatoare. Junimiştii au ales ca model cultural, demn de urmat, pe cel apusean. În calitatea sa de rector – reales de cinci ori – al Universităţii din Iaşi, în perioada 1880–1898, Neculai („Papa") Culianu a condus, cu o mână energică, destinele Universităţii, sporindu-i renumele în lumea ştiinţifică a vremii. La începutul secolului XX, membrii familiei Culianu ocupau un loc de cinste în lumea ştiinţifică a vremii, în domenii precum: chimia, fizica, matematicile şi dreptul. Tinerii îşi efectuau studiile la universităţi strălucite din Bonn şi Paris şi se reîntorceau acasă unde îi aşteptau moşii, pe care se practica agricultura, sau se ocupau cu negoţul cu cai de rasă, făceau politică, ca senatori sau deputaţi. Erau înrudiţi, sau întreţineau relaţii strânse de prietenie cu oameni de cultură ca Garabet Ibrăileanu, Paul Zarifopol şi Mihail Sadoveanu.

Spre deosebire de descendenţa paternă, care se caracteriza printr-o stare materială înfloritoare, tatăl mamei era fizicianul şi chimistul Petru Bogdan, fiu al unui ţăran sărac, care îşi întemeiase cariera exclusiv pe baza unei munci perseverente şi a unui talent înnăscut.

Petru Bogdan, doctor la Universitatea Humboldt din Berlin, a ajuns rector al Universității ieșene. S-a căsătorit cu fiica unui preot, ce studia pianul la Viena. Cei doi au avut patru copii. Cel de-al patrulea copil a fost o fată extrem de talentată, Elena, care și-a luat doctoratul și preda chimia anorganică. L-a cunoscut pe Sergiu Culianu, fiul unuia dintre cele mai de vază familii din Iași.

Sergiu Culianu urmase mai întâi dreptul, după care fusese atras de matematici și studiase calculul diferențial la Sorbona. Avea un fizic fragil, o ținută milităroasă și purta ochelari cu multe dioptrii. Suferea de astm și, în general, avea o sănătate debilă ce i-a atras contractarea unei tuberculoze. În 1941, Sergiu Culianu s-a căsătorit cu Elena. În primăvara lui 1944, familia Bogdan a trebuit să se retragă din calea rușilor, care spărseseră frontul. Petru Bogdan, în vârstă de 71 de ani, director al filialei din Iași a Fundației Culturale Regale și al Bibliotecii Universitare, era nevoit să-și salveze familia numeroasă, ca și manuscrisele rare ale Universității. În a doua noapte, petrecută într-un mic hotel din Transilvania, Petru Bogdan a murit în somn.

Regimul instalat de sovietici a decretat legea naționalizării, în ziua de 5 ianuarie 1950, luându-le toată averea familiilor Bogdan și Culianu. Dar, în aceeași zi, avea să se nască cel de-al doilea copil și ultimul al familiei Culianu: Alexandru Ioan Petru Culianu. Părinții erau relativ în vârstă, când a venit pe lume Ioan Petru. Mama lui împlinea patruzeci și doi de ani, iar sora sa avea patru ani. Numele de Alexandru l-a dobândit în urma unei înrudiri îndepărtate cu domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Familia Culianu a revenit în Iași și locuia pe strada Sfântul Atanasie, la numărul 13, într-o casă compusă din patru încăperi, în care domnea mirosul de lemn putrezit și umezeală. Casa era înconjurată de o grădină bogată, iar ceva mai în spatele ei se afla o alta mai mare, construită din cărămidă, care aparținuse cândva tot familiei și unde își avusese sediul o faimoasă lojă francmasonică.

Băiatul a fost crescut de trei femei: mama, sora acesteia, Ana Bogdan, medic și cadru didactic la Facultatea de Medicină, până în anul 1950 și dădaca lui, aflată în serviciul familiei de 30 de ani. Viața familiei decurgea în atmosfera de teroare comunistă pe care reușise s-o impună regimul nou creat de sovietici. Familia simțea din plin lipsa banilor, căci pierduse totul. Greutățile financiare erau agravate și de întreținerea unui unchi, grav bolnav și imobilizat la pat. Fusese un strălucit matematician, își luase doctoratul la Roma

și predase la Universitatea din Iași. Reîntors de pe front, unde căpătase o scleroză în plăci, agoniza într-una din încăperile puține ale casei, fiind îngrijit de Ioan și sora sa mai mare, Tess. Cât privește pe tatăl său, despărțit de mama sa, nu se bucura nici el de o soartă mai bună: suferea de o gravă degradare fizică ce i-a adus sfârșitul în 1964. Singurul care l-a ajutat a fost Ioan, care venea să-l viziteze, cu regularitate, în căsuța sa modestă.

Într-o vară, pe când își petrecea vacanța la mănăstirea Văratec, Ioan și-a destăinuit unei prietene idealul spre care tindea: „Într-o bună zi, spunea el, am să fiu un celebru profesor în Occident, o să am o casă și o mică mașină sport. Într-o bună zi." Cât adevăr avea să fie în gândurile sale vizionare vom vedea. Dar până atunci, a absolvit liceul cu note maxime ca șef de promoție.

În 1967, Culianu dă examen de admitere la Universitatea din București, înscriindu-se la Facultatea de Limbă și Literatură Română, rupând astfel tradiția familiei către domeniul științelor. Deși familia sa mai avea rude cu stare materială bună în București, Culianu preferă căminul studențesc de la Grozăvești. La cursuri era retras și singuratic, preferând să studieze noaptea, redescoperind generația precedentă de scriitori și oameni de știință cvasiinterziși, ca Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Vasile Lovinescu și Constantin Brâncuși. Ei au devenit adevărate modele de urmat. Dintre toți radicalii acestei generații, s-a detașat figura luminoasă a acelui tânăr care a trăit experiențele spirituale, pornind în căutarea secretelor practicilor yoga și ale esoterismului, anume Mircea Eliade.

Cutreiera anticariatele obscure, în căutarea unor ediții franțuzești ale marilor filosofi occidentali interziși, sau aflați sub anatema regimului totalitar comunist. Culianu avea să găsească în Mircea Eliade călăuza care îl putea învăța ceea ce dorea și, mai mult: „Și-a format propria imagine despre ceea ce trebuia să devină un bărbat, din cărțile lui Eliade".

Chiar după ce începuse cursurile, a avut o ezitare între studiile umaniste (pe care le urma, de altfel) și cele științifice, îndoială cauzată de eșecul tatălui său. Cărțile lui Eliade aveau însă să-l ajute în mod definitiv să opteze pentru studiul istoriei religiilor, depășindu-și astfel criza de identitate. Apreciat de profesori ca fiind cel mai bun student din ultimii 50 de ani, trece în urma unui examen extrem de riguros de la Facultatea de română la cea de Limbi Romanice și Orientale, secția italiană, aplecându-se asupra studiului religiei Renașterii.

Fire imprevizibilă, se manifesta în cele mai felurite moduri: se izola vreme de trei-patru zile, se hrănea cu miere și lapte după o rețetă hindusă, sau își schimba domiciliul des, până s-a statornicit într-o minusculă cameră de mansardă pe o străduță ce da în strada Turda. Camera era neîncălzită, dormea pe podea și practica yoga mai multe ore zilnic. A început să învețe sanscrita, având-i ca profesori pe Sergiu Al-George și P. Vidyasagar. Din acea perioadă, a început să lucreze la cartea *Eros și magie în Renaștere*. A început să studieze temeinic magia și a încercat, fără succes, să obțină o bursă pentru studiul Kabbalei în Israel.

Atitudinea rebelă și nonconformistă manifestată de Culianu cu diverse prilejuri, explicabilă prin elanul tinereții, a sfârșit prin a atrage atenția organelor Securității care, prin căpitanul Ureche, l-a contactat și pe Culianu. Știind că membrii de partid nu pot fi interogați de Securitate, s-a încris în Partidul Comunist. Căpitanul Ureche i-a cerut să devină informator, lucru pe care Culianu l-a refuzat, motivând că este foarte ocupat cu studiile sale.

Refuzul său sistematic de a colabora cu Securitatea își va arăta efectele neîntârziat: mai întâi, revistele literare la care publicase încă din 1967, acum îi întorc spatele, la fel și editurile, fapt ce culminează, în 1971, cu refuzul Ministerului Învățământului de a-i acorda o bursă de studii în Italia, concurs pe care îl câștigase.

Decepționat, se izolează treptat de mediul înconjurător și chiar de familie, aprofundând scrierile lui Mircea Eliade. Absolvea Facultatea de Limbi Romanice, în iunie 1972, și i se repartizează o catedră de profesor într-o școală dintr-un sat mic aflat în nordul țării, în ciuda mediei de absolvire cea mai mare: 9,89.

Perseverent, se prezintă la concurs pentru o bursă în Italia, la Perugia, pe care o obține și, grație unor împrejurări favorabile, obține viza de ieșire din țară, părăsind România, pe data de 4 iulie 1972. Hotărârea de a părăsi țara, fără a-și anunța măcar familia despre intenția sa, a fost precedată de o perioadă de nenumărate șovăieli, temeri și angoase, care au precedat decizia sa de a rămâne în străinătate, fără acte, bani și relații, lăsând în urmă tot ce îi era mai drag, mai ales că, în ultimul moment, un prieten îi obținuse o excelentă slujbă la revista *Secolul 20*.

După două ore de zbor, Culianu a pus piciorul pe pământul italian.

După ce s-a acomodat cu viața occidentală într-un timp foarte scurt, perioada de o lună destinată studiilor s-a scurs foarte repede.

A mai solicitat o prelungire de o lună. La examenul de la sfârșitul programului a obținut treizeci de puncte din treizeci posibile, câștigând premiul întâi, oferit de Universitate și bursa de studii A. Lupatelli. Solicită o a treia bursă de la Oficiul Național Italian pentru dezvoltarea științelor umaniste, care i-a fost aprobată. Astfel, problema existenței era rezolvată.

Când bursa s-a încheiat, Culianu s-a prezentat la un post de poliție din Roma și a cerut azil politic. A fost internat în lagărul de refugiați de la Latina, situat lângă Marea Tireniană. Lagărul consta din câteva șiruri de barăci sumbre, supraaglomerate și murdare, dispuse pe un teren viran. Ocupanții erau foști condamnați iugoslavi, țigani unguri, refugiați algerieni, o lume pestriță și cosmopolită, aflată la marginea societății. Putea părăsi lagărul în timpul zilei și a reușit să facă rost de niște meditații de engleză și de o slujbă de spălător de vase. Mâncarea îi ajungea cât să nu moară de foame. În țară, fusese judecat și condamnat la șase ani de închisoare pentru crima de „denigrare a statului". Sora sa a fost concediată din postul de asistentă universitară la catedra de literatură comparată a Universității din Iași, mama a fost și ea înlăturată, iar prietenii familiei, avertizați să rupă legăturile cu ei. Disperat din cauza propriei situații și a veștilor proaste sosite din țară, Culianu încearcă să se sinucidă, tăindu-și venele de la ambele mâini, cu pumnalul oriental moștenit de la tatăl său.

Culianu a petrecut opt luni în lagărul de la Latina, mai înainte de a primi statutul oficial de refugiat, conform Convenției de la Geneva, din 1951. S-a angajat ca secretar la Universitatea din Roma. A trecut cu note maxime concursul de asistent în istoria religiilor la Universitatea Catolică „del Sacro Cuore" din Milano și a primit o bursă de trei ani pentru a studia teologia biblică, nonoccidentală, indianistică, ca și limbile greacă și ebraică. Profesorul Ugo Bianchi, specialist reputat în gnosticism, i-a devenit mentor, tutelă, lucru care a însemnat o binecuvântare pentru Culianu.

În 1974, pe la sfârșitul verii, Mircea Marghescu i-a scris lui Culianu de la Paris, oferindu-se să-i facă cunoștință cu Eliade, care-și petrecea verile, încă de la sfârșitul anilor '50, la Paris, la locuința ce o avea în Place Charles Dullin. Întâlnirea dintre cei doi a fost urmată și de altele, în care Mircea Eliade l-a supus unui examen sever pe Culianu. În final, i-a promis că-l va invita la Universitatea din Chicago. Același Marghescu, cu încuviințarea lui

Mircea Eliade, la sfârșitul toamnei îl invită pe Culianu la Chicago pentru semestrele de iarnă și primăvară ale anului 1975 ca cercetător la Divinity School a Universității din Chicago. Din punct de vedere material, Culianu a dus-o destul de greu, dar citea 8–10 ore pe zi. Își perfecționase engleza și strânsese material suficient pentru monografia plănuită.

În mai, a revenit la Milano și în iunie și-a luat primul doctorat cu „suma cum laude" la Universitatea Catolică. În septembrie, face o vizită în Anglia, la Lancaster, unde prezintă o conferință la al XIII-lea Congres al Asociației Internaționale a Istoriei Religiilor. La 1 martie 1976, i se oferă un contract de patru ani, ca lector la Universitatea Catolică „del Sacro Cuore" din Milano.

În același timp, a primit două oferte deosebit de avantajoase: un post de profesor universitar în cadrul secției de studii românești la Universitatea din Groningen, Olanda, și o bursă de Visiting Professor la o universitate indiană. A merge în India, pe urmele lui Mircea Eliade să caute iluminarea într-o mănăstire indiană, nimic nu i se părea mai tentant lui Culianu. Neștiind încotro să se decidă, îi ceru sfatul lui Mircea Eliade. „Dacă postul din Olanda este sigur, acceptă-l", a fost răspunsul lui Eliade.

În septembrie, se prezintă la post la Universitatea ce avea o vechime de 500 de ani. Groningen era al treilea oraș universitar din viața lui Culianu, de când se afla în Occident. Numirea sa nu a fost lipsită de incidente neplăcute: ambasadorul român, Traian Pop, informase că Guvernul român nu e de acord cu această numire. Profesorul Nooman, conducătorul Universității, i-a atras atenția lui Culianu să-și controleze scrierile politice, lucru pe care acesta se grăbi să-l facă. În anii petrecuți în Olanda, Culianu a avut o activitate extrem de rodnică: douăzeci și șase de studii, șaizeci și patru de articole și recenzii și patru cărți de specialitate despre religie. Practica yoga și s-a înscris la Sorbona, în vederea unui al doilea doctorat în științe religioase, avându-l ca îndrumător pe președintele Sorbonei, Michel Meslin. A început să țină conferințe în diverse țări și în fiecare vară îl vizita pe Eliade la Paris, se întâlnea cu editori și publica articole despre gnosticism, demonologie, dualism și magie, în reviste specializate ca: *Aevum*, *Kairas* și *Neophilologus*. Avea un program strict, orele de somn fiind reduse la minimum. Mircea Eliade începuse să îl trateze pe Culianu ca pe urmașul demn să-i continue proiectele pe care el nu mai era în măsură să le ducă la bun sfârșit. A scris o carte despre viața lui

Mircea Eliade, așteptându-se ca acesta să recomande cartea editorului său francez, dar Eliade l-a preferat pe un american. Faptul l-a afectat mult pe Culianu, el explicându-și gestul maestrului său spiritual prin aceea că îl întrebase despre relațiile sale din tinerețe cu Garda de Fier. În 1978, Culianu obținuse la Groningen un post stabil de lector. În 19 iulie 1979, a reîntâlnit, în locuința unui prieten, o femeie atrăgătoare, măritată, cu un copil, Carmen Georgescu. După scurt timp, aceasta își părăsi soțul și se mută împreună cu copilul, la Culianu. Odată cu căsătoria ce avu loc în 1980 în catedrala ortodoxă din Amsterdam, Culianu a obținut și cetățenia olandeză. Situația materială s-a îmbunătățit substanțial: avea venituri suficiente, își cumpărase o casă frumoasă și se căsătorise cu o femeie superbă. După cel de-al doilea doctorat de la Sorbona, cu teza *Experiențe ale extazului și ascensiunii în cultura elenistică și Islam*, doctorat pe care l-a luat cu calificativul „foarte bine", a obținut cel de-al treilea doctorat, cel mai valoros din lume, doctorat de stat de la Sorbona. Culianu lucra într-un ritm incredibil: scrisese șapte studii despre religie în 1983, și nouă, în 1984, la care se adăugau zeci de recenzii anual. Lucra până la orele 3–4 dimineața și dormea până la unsprezece. A ținut conferințe la Paris, Londra și în Germania occidentală. În 1983, Culianu luă două decizii importante: trecu de la textele științifice de la începutul carierei sale, la ficțiune și, în al doilea rând, își definitivă cartea care cuprindea întreaga evoluție a gândirii lui, *Eros și magie în Renaștere*.

În 1984, cariera lui Culianu se afla într-un moment crucial: devenise o somitate în materie de religie și cultură renascentistă, pe plan european, și a publicat două cărți fundamentale: prima se referea la șamani și experiențe ale extazului și se întitula *Extase, ascension et récit visionnaire, de l'Hellénisme au Moyen-Âge*, apărută la Editura Payot și cea de a doua, *Eros et magie à la Renaissance*, 1984, la Editura Flammarion. Lucrările ofereau o viziune proprie, originală a relațiilor dintre magie, religie și știință. Culianu împlinise treizeci și patru de ani. În toamnă, universitatea era confruntată cu reduceri drastice de buget și Culianu solicită o bursă la Harvard, rugându-l totodată pe Eliade să-i confirme bursa de Visiting Professor la Chicago.

Urmează o perioadă în care Culianu studiază mișcarea legionară și scrie articole în reviste ale emigrației. Intră în vizorul Securității. Relațiile cu soția sa, Carmen, se degradau din ce în ce. În 1986, Culianu a fost invitat la Universitatea din Chicago, în calitate de

profesor și a devenit colaborator apropiat al lui Mircea Eliade, care l-a cooptat la o serie din lucrările sale de mare importanță. În primăvara lui 1986, face cunoștință cu o tânără studentă, Hillary Wiesner, în vârstă de 22 de ani. La 14 aprilie 1986, Mircea Eliade a suferit un atac de cord și după câteva zile, la 22 aprilie 1986, s-a sfârșit, la vârsta de 79 de ani. În realitate, boala care l-a secerat a fost cancerul. În testamentul său, îi încredința lui Culianu sarcina de a supraveghea publicarea postumă a întregii sale opere.

Între Hillary și Culianu s-a înfiripat treptat o strânsă legătură, mai ales că acesta intentase, între timp, divorțul de soția sa, Carmen. Divorțul s-a finalizat în 1987. În ziua de 5 ianuarie 1990 i s-a oferit postul de profesor la Divining School, din Chicago. Reușise deci să atingă culmile visate!

Revoluția din decembrie 1989 îl entuziasmează pe Culianu, care ia legătura telefonică cu prietenii români în țară. Urmează o perioadă neclară în viața lui Culianu: interesul purtat maestrului său Mircea Eliade de a fi făcut, sau nu, parte din mișcarea legionară, articolele publicate în diverse țări, în care se implică în evenimentele politice de după Revoluția din România, îi provoacă o stare de nesiguranță, accentuată de primirea unor mesaje de amenințări din partea unor autori, rămași necunoscuți până în zilele noastre. S-a vorbit mult pe seama implicării Securității, lucru pe care nu-l considerăm demn de luat în seamă, căci Securitatea, după 1990, era, practic, ca și inexistentă. De asemenea, s-a mai spus că ar fi făcut obiectul atenției unor elemente legionare din Statele Unite. Ipoteză care iarăși nu-și găsește suportul material, legionarii autentici fiind la vârsta senectuții, iar urmașii acestora rezumându-se la a face filosofie de cafenea.

Marți, 21 mai avea să fie ultima zi din viața lui Ioan Petru Culianu. Între orele 10 și 11,30, acesta a ținut cursul de *Principii fundamentale*, având ca subiect gnosticismul. După care, a coborât în oraș, unde avea loc târgul anual de carte. A vorbit cu câțiva prieteni și cunoscuți, s-a oprit la cantina de la Swift Hall și apoi a urcat spre biroul secretarei Swen, i-a lăsat o dischetă cu recomandarea făcută unui student pentru a fi dactilografiată, și-a ridicat corespondența și a intrat în biroul său. A ridicat telefonul și a format 011-57-746-273. Era un număr din Columbia. Răspunse o voce de femeie. El îi spuse că i s-a comunicat să sune la acest număr. „Nu", răspunse interlocutoarea, cu accent spaniol. Culianu se duce la toaletă. Din spate pornește glonțul ucigaș, de calibrul 25.

Ucigaşul era un om cu o mână extrem de sigură. Raportul examenului medical, efectuat de Robert Stein de la Cook County, menţiona următoarele: „Examinarea scalpului nu evidenţiază arsuri de praf de puşcă, sau urme punctate"; aceste urme ar fi existat numai în cazul în care arma ar fi fost ţinută la cel puţin o jumătate de metru de cap. Orificiul de intrare a glonţului, localizat în zona occipitală, la 11,43 cm de creştetul capului şi 3,81 cm la dreapta porţiunii occipitale laterale, sugera că Ioan Culianu era puţin întors când fusese împuşcat. Probabil că nu închise uşa de la toaletă – fapt explicat prin distanţa de la care s-a tras – şi simţind prezenţa cuiva în spatele său, a dat să se întoarcă în vreme ce urina. „Crima fusese înfăptuită – notează Ted Anton[1]. Cu abilitate, dar nu neapărat de un profesionist. O împuşcătură dintr-o armă mică – utilizată în genere de femei, sau intelectuali – într-un loc public nu constituie stilul unui ucigaş plătit. «Totuşi să ucizi cu o singură lovitură de 25», reflecta medicul legist Stein, nu e un fleac. Arată ca un asasinat în stilul mafiei." Ion Pacepa consideră asasinatul ca „o execuţie tipică KGB-ului, o împuşcătură în ceafă".

Prietenul lui Culianu, Anthony Yu, analizând locul unde fusese asasinat prietenul său apropiat, menţionează: „E semnificativ, din punct de vedere ritual. Este un loc care implică umilire simbolică şi fizică, murdărie, impuritate; este cel mai profan loc în care să-ţi sfârşeşti viaţa. De fapt, m-am întrebat adesea dacă nu era un omor ritual".

Aceeaşi părere o adoptă şi Ion Coja[2], conform căreia asasinii au ţinut cu tot dinadinsul să-l umilească, să-l batjocorească, să-l înece în penibil şi derizoriu, nu numai să-l lichideze fizic. Nu era vorba doar de un asasinat, ci de o răzbunare!

Asasinarea a ridicat numeroase întrebări: Nu s-a temut ucigaşul de un posibil martor care ar fi putut intra în grupul sanitar? Poate un complice supraveghea intrarea? De ce n-a tras de două ori pentru a se asigura că a murit? „S-ar fi făcut zgomot", răspunde cineva, de unde şi concluzia că ucigaşul era stăpân pe el şi nu o făcea pentru prima oară.

Data crimei, observă Ion Coja, era semnificativă din punct de vedere ritual: în religia ortodoxă, 21 mai e ziua sfinţilor Constantin

1. Cf. Ted Anton, *Eros, magie şi asasinarea profesorului Culianu*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1996.

2. Cf. Ion Coja, *Marele manipulator şi asasinarea lui Culianu, Ceauşescu, Iorga*, Ed. Miracol, Bucureşti, 1999, p. 18.

și Elena, ziua onomastică a mamei lui Culianu. În credința ortodoxă, ziua numelui celebrează primirea unei persoane în împărăția sfântă. Ucigașul lăsase amprente pe unul din pereții despărțitori ai grupului sanitar și nu folosise amortizor. Știa deci că oficialitățile nu dispuneau de amprentele sale. Târgul anual denota, implicit, prezența mai multor persoane străine, participante la eveniment. Despre logodnica lui Culianu, Hillary Wiesner, se spune că a ridicat din apartamentul acestuia trei saci cu conținut necunoscut. În același timp, ea era beneficiara unei polițe de asigurare pe viață a profesorului, în valoare de 150.000 de dolari și mai dispunea de un cont comun cu el, în valoare de 90.000 de dolari. În total, circa 240.000 de dolari.

Investigațiile poliției din Chicago au condus la concluzia că nu poate fi vorba de nici o implicare a poliției secrete din România, teză la care ne raliem și noi.

O altă teorie vehiculată ar atribui atentatul unui coleg gelos pe cariera academică a lui Culianu, ca și unui conflict în cadrul unor relații homosexuale, știind că homosexualii sunt extrem de geloși și devin violenți când sunt abandonați de partenerii lor. Crimă de tip mafiot, legată de folosirea drogurilor din Medelin, Columbia, pentru a experimenta pe sine însuși și un grup de studenți, cu care colabora, ceea ce studia de mult: stările de extaz provocate de yoga, șamani și vrăjitori.

Există autori care văd în suprimarea lui Culianu un asasinat-avertisment, adresat opoziției politice din țară și a exilului românesc. Nu a fost omisă nici implicarea Vetrei Românești, ceea ce constituie, după părerea noastră, o inepție. Suntem de acord cu părerea că cineva avea interesul să orienteze poliția pe o pistă falsă.

După o altă teorie, ar fi vorba de o organizație ocultă mondială, care s-ar ocupa cu suprimarea valorilor culturale românești. Ne dăm seama că imaginația depășește limitele bunului simț.

În sfârșit, s-a mai vehiculat o teorie, conform căreia Mircea Eliade urmărea să descopere cine conduce omenirea, în ce scop, încotro vor aceste forțe oculte să îndrepte omenirea, și în ce măsură reușesc să ducă lumea pe calea de ei imaginată, dorită și decisă. Se pare – se afirmă – că Mircea Eliade a fost trimis în lume cu această misiune. Se presupune că întotdeauna a existat o componentă religioasă a puterii politice, că deseori această putere politică nu este decât expresia vizibilă a problemelor cu care se confruntă religia. Rolul lui Culianu ar fi fost să ducă mai departe

căutările lui Mircea Eliade. Culianu ar fi ajuns să afle lucruri pe care aceste forţe oculte nu pot accepta să le vadă dezvăluite „străinilor". Culianu studiase şi aflase resorturile ascunse ale puterii politice. Am vrea să nu fim de acord cu această teorie, apărută la începutul secolului trecut în Rusia, şi care este popularizată în prezent şi în ţara noastră, prin următoarele lucrări: *Protocoalele înţelepţilor Sionului*[1]; Jan van Helsing, *Organizaţiile secrete şi puterea lor în Secolul XX*, 3 vol.[2]; şi, în sfârşit, numeroase lucrări cu caracter antimasonic, dintre care am aminti: Viorel Roşu şi Camelia Roşu, *Dezvăluiri cutremurătoare despre modul în care francmasoneria caută că distrugă România*[3]. Desigur, există libertatea de exprimare într-un stat democratic, dar un om cu mintea întreagă şi cu o cultură solidă nu poate fi de acord cu conţinutul lucrărilor menţionate, care au un substrat vădit politic de o anume orientare. Nu numai francmasoneria este incriminată, dar şi Ordinul esoteric Rose-Croix. Este lamentabil cum oameni care nu cunosc despre ce e vorba se pronunţă cu certitudine şi seninătate în domenii care le sunt, de fapt, străine.

În fond, de ce s-a ocupat Culianu? Ce a studiat? De ce nu-l acuzăm de aceleaşi rele? Nu dorim şi nu ne-am propus să polemizăm cu nimeni şi respectăm opiniile altora, după cum cerem să fie respectate şi ale noastre, urmând ca viitorul să decidă de partea cui se află dreptatea.

Există un principiu în criminalistică, care se predă încă de la începutul oricărui curs; când o crimă este comisă şi făptaşul e necunoscut, se pune întrebarea: *cui prodest?* Cine a tras foloase de pe urma morţii lui Culianu?

După părerea noastră, cercetările ar trebui îndreptate în direcţia preocupărilor sale de studierea şamanismului. Aşa cum arată Andrei Oişteanu în prefaţa cărţii *Călătorii în lumea de dincolo* (Ed. Nemira, Bucureşti 1994 şi 1996), şamanii pătrund în lumea de dincolo (este vorba de fenomenul dedublării cunoscut în ocultism) prin intoxicare cu halucinogene, sau prin alte tehnici de provocare a extazului[4]. Se ştie faptul că Ioan Petru Culianu încerca să abordeze ocultismul, cunoştinţele sale situându-se, în raport cu studiul religiilor, la un

1. *Protocoalele înţelepţilor Sionului*, traducere de Ioan Moţa, Ed. Lucman, 1998.

2. Jan van Helsing, *Organizaţiile secrete*, 3 vol., Ed. Samizdat, Oradea, 1999.

3. Viorel Roşu şi Camelia Roşu, *Dezvăluiri cutremurătoare despre modul în care francmasoneria caută să distrugă România*, Ed. Ananta, Bucureşti, 1997.

4. Cf. Paul Ştefănescu, *Plante de vrajă*, Bucureşti, Ed. All, 1994.

nivel relativ modest. Era însă ambiţios şi dorea rezultate apreciabile, lucru care nu se putea realiza decât recurgând la artificii, ocolindu-se tehnicile oculte. Yoga nu-l dusese la nici un rezultat, aşa după cum se aşteptase şi nici nu-l putea duce, orizontul yoga fiind cu totul altul. A recurs la singurul mijloc care-i mai rămânea şi care a făcut vâlvă în acei ani peste ocean[1]. Ca atare, din biografia descrisă cu minuţiozitate şi competenţă de Ted Anton (Ed. Nemira, Bucureşti, 1997), Culianu cu un cerc de studenţi apropiaţi au recurs la droguri speciale. Probabil că rezultatele au nemulţumit pe cei care le-au furnizat şi un asasin plătit a fost însărcinat cu lichidarea lui Culianu. Astfel se explică telefonul ciudat şi misterios din Columbia, ca şi tăcerea autorităţilor. Forţele care stau în spatele acestor deţinători de droguri sunt probabil extrem de puternice şi-şi permit să intervină în orice situaţie. Culianu, fără doar şi poate, aşa după cum afirmă şi Ion Coja, descoperise ceva. Taina descoperirii sale a luat-o cu sine în mormânt. Asasinatul lui Ioan Petru Culianu rămâne o enigmă încă nedezlegată, din păcate, iar tot ce s-a scris în această privinţă constituie doar simple ipoteze livreşti.

1. A se vedea şi Andrija Pucharich, *Le champignon magique*, Ed. Tchou, Paris, 1976.

Printed in Romania
grupul dragoș print
fed print sa o societate Butan Gas
B-dul Tudor Vladimirescu, nr. 31, sector 5, Bucureşti, ROMÂNIA
Telefon: 335.93.18; 335.97.47
Fax. 337.33.77

Paul Ștefănescu

ASASINATELE POLITICE ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

Crime oribile, săvârșite, de cele mai multe ori, din impuls străin, au încercat să înăbușe, de-a lungul timpului, mișcările de deșteptare națională sau de afirmare a democrației pe teritoriul românesc, prin suprimarea unor mari personalități conducătoare.

Relevarea motivației ascunse a acestor acte abominabile constituie subiectul cărții de față, ce înfățișează, pentru prima, dată, într-un trist periplu, cele mai zguduitoare asasinate din istoria națională.

COLECȚIA
DOCUMENTE REVELATORII